

BUTLLETÍ
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS
CATALANA.

1887.

TOMO IX.

BARCELONA.

IMPREMPTA DELS SUCCESSORS DE N. RAMIREZ y C.^a

Passatje de Escudillers, núm. 4.

1887.

*El Director
Ramon Bratia
y Solana)*

ÍNDICE

SECCIÓ OFICIAL

- Anuncis oficials; p. 1, 18, 58, 73, 121, 153, 202.
Donatius pera la Biblioteca; p. 15, 55, 72, 120, 151, 200, 228.
Id. pera lo Museo; p. 16, 72, 200.
- La A. E. C. en Suissa, per lo *Comte de Saint-Saud*; p. 122.
Periódichs nous; p. 15, 54, 72, 200, 228.
Renovació de carrechs; p. 18.
Premi ofert als Jochs Florals; p. 202.
Premi en la Exposició d' Amberes; p. 22.

EXCURSIONS

- Collectivas.* — Al Farell, 28 Febrer 1886, per D. Francisco de S. *Maspoms y Labrós*; p. 2, 19.
Á Sant Mateu, 23 Janer 1887, per D. Joseph *Castellanos*; p. 58.
Á Sellechs, 13 Mars 1887, per D. Joseph *Castellanos*; p. 123.

- Particulars.* — Als estanys y cim de Carlit, Pyrineus Orientals, 25 á 28 Agost 1881, per D. J. *Massó y Torrens*; p. 126.

- Lo Montsech central, 22 Setembre 1883, per lo *Comte de Saint-Saud*; p. 133.
De Sant Hilari á Santa Coloma de Farnés per la serra del Padró, 1884, per D. Francisco de S. *Maspoms y Labrós*; p. 73.

- Zaragoza, per D. Cels *Gomis*; p. 7, 24.
De Montnegre al Corredor, 25 Mars 1885, per D. Arthur *Osona*; p. 36.

- Al castell de Montbuy (Santa Margarida, al Sayó y á Tous), 8 á 12 Maig 1885, per D. Arthur *Osona*; p. 78.
Á Sant Fausto de Capcentellas; visita á la fàbrica de dinamita; 29 Setembre 1885 per D. Vicens *Plantada y Fonolleda*; p. 213.

- Á la frontera occidental d' Andorra, Juliol y Agost 1886; apèndice, per lo *Comte de Saint-Saud*; p. 6.

- Topogràfica en los Pyrineus catalans, 1887, per lo *Comte de Saint-Saud*; p. 168.

- Estació higiénich-hidrològica de Vila-torta, partit de Vich, per D. Roman *Arnet y Viver*; p. 64.

- Una ascensió atrevida al pich de Balatg (2785 m.), Canigo, 8 Agost 1887, per D. C. *Bosch de la Trinxeria*; p. 183.

- Vall Maria, 22 Setembre 1887; per D. Joseph *Cortils y Vieta*; p. 187.

VISITAS

- Oficial á la Iglesia Catedral de Barcelona, 26 Juny 1887, per D. Gavetá *Vidal de Valenciano*; p. 154.

SECCIÓ DE FOLK-LÒRE

- Cartas sobre la Miscelànea folk-lòrica, per G.; p. 106, 191, 215. — Id., per D. Carles *Bosch de la Trinxeria*; p. 148, 220.
Costums castellanas (2.ª part). La Cavada, prov. de Santander, per D. Simon *Alsina y Clos*; p. 9.
Costums populars del Vallés, per D. Vicenç *Plantada y Fonolleda*:
LXIII. La llanterna; p. 44.
LXIV. A balas; p. 45.
LXV. La gallina politana; p. 47.
LXVI. Titlo de monja; p. 47.
LXVII. Clucayna; p. 48.

- LXVIII. Quatre cantons; p. 48.
LXIX. Lo cedás ó cedasset; p. 49.
LXX. Reivici; p. 49.
LXXI. Lo guardiá de la bona col. A la col; p. 50.
LXXXII. Ous del resertorum; p. 51.
LXXXIII. Carbassas; p. 51.
LXXXIV. Lo teler; p. 52.
Cuentos populares catalanes, per D. Joan Brú *Sanclement*; I. Las tres taronjas del amor; p. 66, 105.
Tradició dels llatins á Catalunya, per D. Ignasi *Farré y Carrió*; p. 39.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ

- Analys inédits del real monastir d' Alaon en lo Noguera Ribagorzana, per *D. Arthur Bofill y Poch*; p. 88.
- Guia del Montseny, per *D. Arthur Osona*: (Folletí, p. 49-174, acabament).
- Més monedes y altres objectes de la necròpolis de Cabrera, per *D. Joan Rubio de la Serna*; p. 96.
- Opinions emeses sobre los volums de la Biblioteca popular del Folk-Lore Catalá, etc., (en las cobertas).
- Quatre paraules sobre ascensions en los Pyrineus, per *M. Maurice Gourdon*; p. 84.
- Recorts dels Pyrineus. (Montanyas re-
- galades!) per *D. Carles Bosch de la Trinxeria*; p. 203.
- Sobre la carta catalana de 1339 per Dulceri, per *M. Gabriel Marcel*; p. 146, 188; (trad. per *J. Ricart Giralt*).
- Sobre un atlas en llengua catalana, existent en la Biblioteca nacional de París, per *D. Joseph Brunet y Bellet*; p. 137.
- Sobre unas pessas d' un joch d' escachs de cristall de roca vingudas d' Ager, per *D. Joseph Brunet y Bellet*; p. 29.
- Una inscripció romana inédita en la conca del Noguera Ribagorzana, per *D. Arthur Bofill y Poch*; p. 62.

SECCIÓ DE NOTICIAS

- Avisos; p. 1, 17, 57, 153, 201.
- Fatxada de la Catedral de Barcelona; p. 15.
- Notícies variades; p. 15, 54, 71, 119, 151, 199, 227.

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

- Annuaire du C. A. F. any XIII (1886), per *R. A. S.*; p. 150.
- Annuario della Sezione di Roma del C. A. I., any I (1886), per *R. A. S.*; p. 114.
- Bollettino del C. A. I., vol. XX, n. 53, per *R. A. S.*; p. 114.
- El año pasado, por *J. Ixart*, per *R. A. S.*; p. 54.
- El Monasterio de Sta. María de Ripoll, autor *D. J. Artigas y Ramoneda*, per *E. C. M.*; p. 109.
- Excursions y viatges de Mossen J. Verdaguer, per *R. A. S.*; p. 52.
- Folk-lore español, t. X y XI, per *C. G.*; p. 111.
- Jahrbuch des Schweizer Alpen Club, any XXII (1886-87), per *R. A. S.*; p. 112.
- La poesía popular búlgara, per *R. A. S.*; p. 112.
- Monographie de la Cathédrale et du cloître d'Elne, per *J.-A. Brutails*, per *J. M. T.*; p. 222.
- Recorts de un excursionista, per *D. C. Bosch de la Trinxeria*, per *R. A. S.*; p. 53.
- Revista de periódichs, per *R. A. S.*; p. 14, 115, 223.
- Società degli Alpinisti Tridentini, XII Annuario (1885-86), per *R. A. S.*; p. 54.

GRABATS

- Ager.—Pessas d' un joch d' escachs de cristall de roca; p. 32, 33, 35.
- Barcelona.—Interior de la Catedral; p. 160.
- Cabrera de Mataró.—Nous descubriments en casa Rodon de l' Horta, p. 97.
- Noguera Ribagorzana.—Inscripció romana inédita; p. 63.
- Sopeira.—Monastir d' Alaon.—Escut esculpit en la llosa sepulcral del abad Xaraba; p. 91.—Lápida del claustre que s' guarda en la Rectoría; p. 95.

179

BUTLLETÍ MENSUAL DE LA ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY X

JANER DE 1887.

NÚM. 100.

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ.

PREUS DE SUSCRIPCIÓ: 4 rals trimestre anticipat pera los socis; 6 rals id. pera los qui no ho son.—Les suscripcions foranas sols s' adméten per anyadas anticipadas.

Números solts: senzills, 3 rals; dobles, 6 rals.

REDACCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Barcelona, carrer de la Portaferrissa, n.º 13, pis 3er, dreta.

A NOSTRES SUSCRIPTORS.

Recordém als meteixos que á la major brevetat déuhen renovar llur suscripció pera 1887, si no vólen sufrir interrupció en la recepció dels números successius. En la darrera plana de la coberta veurán sempre continuat l' estat de pagos de cada qual.

Ademés, los qui vulgan fer enquadrinar lo volúm del any passat com los dels anys anteriors, podrán entregarlo en la llibrería de A. Verdaguer (Rambla del mitj, 5) fins lo dia 15 de Mars prop vinent.

Barcelona 31 de Janer de 1887.

L' Administrador.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE JANER DE 1887.—Día 21.—*Lectura* del següent trball: «Una excursió á Montserrat», per D. Miquel Cuní y Martorell.—*Junta general ordinaria*.—*Sessió pre-*

*El Director
P. Arabia Llana*

paratoria pera la excursió del dia 23.—Organisació de traballs.

Día 23.—Excursió col-lectiva y visita oficial al Museo-Biblioteca-Balaguer en Vilanova y Geltrú.

Día 25.—SECCIÓ DE FOLK-LORE CATALÀ.—Lectura dels següents traballs: «Costums populars del Vallés: jochs y entreteniments infantils», per D. Vicens Plantada y Fonolleda; «Contestació parcial al Interrogatori folk-lòrich», per D. Joan Segura, Pbre.; y «Costums castellanas: La Cavada (prov.^a de Santander), 2.ª part», per D. Simon Alsina y Clos.

PREMI OFERT ALS JOCHS FLORALS.—Per acort de la Junta Directiva s'ha ofert al Consistori d' enguany «la Col-lecció completa y luxosamente enquadernada de las obras publicadas per la ASSOCIACIÓ, al autor del meller «Estudi sobre cants, costums ó tradicions populars de Catalunya».

Barcelona 31 de Janer de 1887.

Lo Secretari,

SIMON ALSINA Y CLOS.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA AL FARELL.

Día 28 de Febrer de 1886.

ACTA.

Ab un temps clar, una atmòsfera serena y una temperatura agradable férem la excursió al cim del Farell.

Eram lo Sr. Arabia y jo. A Mollet debíam trobar al Sr. Plantada (D. Vicens), delegat de la ASSOCIACIÓ, mes una d'eixas anomalías tant comuns en Espanya, feu que dit senyor no ha gués rebut la carta d'avís, la qual dormía lo somni dels justos en la carteria de dit poble ó en la de la estació desde lo dia avans, sens dubte pera que no li fés mal la massa precipitació.

Era lo dia 28 de Febrer d'aquest any. Sortírem ab lo primer tren de *Barcelona*. Al arribar á *Mollet*, no trobant al senyor Plantada en la Estació, anàrem á casa sua, en la que nos convidá á esmorzar, y després á peu, la emprenguérem cap á *Caldas*.

Vam agafar lo camí que s'obre pe'l costat meteix d'aque-

lla y pujárem cap á *can Felix Ferran*, qui ab motiu del moviment de terras que han tingut de ferse pera obrir la vía férrea de Barcelona á Llerona, ha fet un camí ample ab arbres á cada costat, com un passeig pera anar á sa casa y cap al cementiri, que embelleix la població.

Passárem pe'l costat d' aquell, y desviantnos expressament una mica del camí que per anar més drets hauríam tingut de seguir, anárem fins á trobar la *Pedra salvadora*. D' ella me 'n vaig ocupar en lo segon *Anuari* d' aqueixa ASSOCIACIÓ, en ma excursió «de Mollet á Bigas».

Passada aquella, deixárem lo camí carreter que en direcció Nort segeix per la carena de la serra fins al Castell de Montbuy per la creu de Baduell y St. Feliu de Codinas, y emprendent en sentit diagonal cap al N. O. baixárem per entre mitj de vinyats, com ja son totas aquellas terras, fins al fondo del torrent, per la ombrívola y fresca sombra de sos arbres, fins á ésser á la pintoresca *iglesia de Gallechs*, de que ja se n' ha ocupat la ASSOCIACIÓ, y d' allí, pujant per l' altre costat, anárem á parar á la carena de l' altra serra que baixa també de Montbuy, y que junt ab la anteriorment dita y la de St. Simple, no semblan sino las grans potas ab que s' vol aferrar la montanya en la terra plana del Vallés.

Seguint la carena y deixant la diagonal pera agafar altra volta la direcció Nort, arribárem fins á la vora de la *iglesia de Plegamans*, y com coneguésssem per los xiulets de la máquina que de lluny ohíam, que s' acostava lo segon tren de Mollet á Caldas, baixárem per can *Padró de Plegamans*, cap á la estació de *Palau Solitar*, hont agafárem aquell pera arribar á *Caldas*.

Com d' eixa vila també se 'n ha ocupat la ASSOCIACIÓ, tampoch ne diré res. En ella trobárem lo guía que 'ns havía preparat lo Sr. Plantada, conegit per lo Roig, qui traballa en la Estació, y després de havernos previngut de minestra, cosa ben necessaria dada la soletat y aislament de la Casa del Farell y la pobresa de sos habitants, atravessárem aquella per la plassa y anárem á sortir per lo antich pont romá de sobre la Riera.

Allí comensárem nostra ascensió, agafárem un caminet estret en direcció Nort y nos trobárem desseguida ab la muntanya, en la que lo camí se va esgraionant, se por dir de una manera gayre bé sobtada y molt dreta. A nostre costat dret y per lo fondo s' extenia la riera de Caldas, cap amunt, un bon xich

planera, per sota la serra de Ferles, fins á ésser prop del indret de St. Feliu de Codinas, ahont se llença desde dalt tot d' un ple-gat pera passar encaixonada entre dita serra y la montanya del Farell. Qui conega Caldas y s' recorde de lo molt arrambada que está á la montanya, com que lo Remey ja hi toca, se creu-rá que sa riera té de pujar també desseguida, fins á ésser al coll de St. Feliu y de Gallifa, d' ahont baixa, y no obstant no es així, va un bon xich tros enllá planejant y podría constituir un bon passeig pera los calderins.

Lo terreno que anávam pujant s' anava tornant sech y rost; abaix havíam deixat los camps de conreu y los oliverars, y aquí, si bé en algun tros trobávam la vinya, en la major part ja se'n esdevenía lo erm, ó algun pinar petit, y brolla, y tot arreu, l' ànima de roca, de la montanya, que anava cambiant en faixas segons que anávam pujant la meteixa.

Primer trobárem gran munt de rocas calissas, després lo gra-nit y després lo sauló, per capas sobreposadas, totas las quals, accidentant lo terreno, anavan fent més difícil la pujada.

Aixó sí, tant com anávam pujant y s' feya més pesada la costa, tant més hermosa era la vista que anava descubrintse: lo baix Vallés, planer, accidentat sols per las petitas ondulacions de las terminacions dels estrebs de las altas montanyas, se 'ns presentava llis, ab sa hermosa capa de vert dels blats que, no gayre crescuts, s' hi cimbrejavan, y sempre frondós y gemat; y per lo portell de Moncada descubríam un tros de pla de Bar-celona y la mar salada brillejant ab llarga estela de plata, per los reflexos del sol, que en aquella hora y per aquell indret s' hi reflectava.

Anant pujant sempre, decantantnos una mica á má dreta, nos trobárem sobre la casa coneguda comunment per *de las Serps* y també per *Torre Nova*, propia de D. Joseph de Vall-gornera, Príncep de Nicemi, habitant en Palermo (Sicilia).

Posada al cim de un turonet entre la riera y la montanya del Farell, que per allí s' llença, s' pot dir de una manera abrupta, domina un gran tros de aquella afrau aixís com de la terra plana; de modo que s' veu de molt lluny, de Mollet me-teix, de St. Fost, y montanyas de la costa. Sa situació alte-rosa, aislada, lo estar aixecada al cim de un tossal ó turonet y estar voltada tot arreu de terras, avuy convertidas en vinya, sota meteix de sos peus, proba bé que debia haver sigut en altre temps una casa senyorial ó de un poderós cavaller, que

havía anat allí á fer productiu y habitable aquell aislat tros de terra.

Avuy está deshabitada, y sols n'hi quedan las parets, no obstant conéixerse que sa construcció no es molt antiga per lo color blanch de la meteixa, que contribuix també á que s'ovire de molt més lluny.

Conta lo poble que está habitada per serps y tothom ne fuig ab espant. D.ª María de Bell-lloch, que s'ha complascat en recullir la tradició viventa de tota aquella comarca, s'ocupa de dita casa en sas «Llegendas Catalanas», (Tipografía Espanyola. Carrer del Hospital, n. 87, any 1881), y conta en sa llegenda «Lo Farell» que corre la versió de que allí «hi habita un gros serpent que ha atravesat dues vegadas la mar, y ab sa sola mirada ó ab la lluhentor del gros carbuncle que porta al mitj del front, enlluhera y fascina de tal manera, que l'infelís que l'arriba á veure, ja no té més remey que morir, xuclada sa sanch per la feresta bestia,» yafegeix que s'diu, que quan dit serpent mou sas grossas anellas, fa un terratrémol tal, que de qui sab ahont s'ou un soroll com si arrossegúessen grosses cadenes».

Es curiosa la creencia popular que s'enclou en eixa narració de que lo serpent porta un carbuncle al mitj del front ab lo que fascina á tothom, y de que las serps se tornan serpents si atra-vessan la mar.

Continuant nostra pujada sempre dreta y fatigosa, trobárem, després d'haver atravesat un bosch, unes terras de conreu y una bassa feta d'obra, d'ayqua, que 'ns indicá la proximitat de la casa, per més que no la vegéssem. Efectivament, seguint com un semicerle que feya la muntanya, y per damunt de ditas terras, al girar la vertent, á sobre meteix se 'ns presentá la casa del Farell. Embestírem aquella costa, y dihent com lo poeta, nostre benvolgut mestre D. Lluís Pons y Gallarza,

L'empitada del front n'es la darrera...
¡Grat s'ia á Deu! ja hi som;

arribárem al cim.

FRANCISCO DE S. MASPONS Y LABRÓS.

(Acabará.)

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIÓ A LA FRONTERA OCCIDENTAL D' ANDORRA.

APÉNDICE ⁴

Sr. D. Ramon Arabí y Solanas
Barcelona.

Estimat amich y distingit consoci: acabo d' arribar de París, hont he trabbat alguns días ab los Srs. Prudent y Schrader comensant á situar las estacions de triangulació de nostra excursió darrera y com ne tením calculadas las altituds exactas, vos envío la llista de las esmenas que han de ferse en las consignadas per mí en l' article que tant bé havéu traduït.

Per ara tením ja en la Cerdanya unes montanyas d' ampla esquena arrodonida, que en res se semblan á las d' aresta seca que se li atribuïan de temps. Tot Andorra se'n ne vé cap amunt, estrenyentse de S. á N. y allargantse una mica de E. á O.: la forma que fins ara se li donava, desapareix. Molts altres punts interessants s' aclarirán per efecte de nostres traballs de triangulació. Lo meteix riu Segre cambia sensiblement de lloc y la Seu d' Urgell ve á collocarse á molts kilòmetres del punt hont fins ara se la havia cregut situada.

Véuse aquí ara la llista de rectificacions á mon article del darrer BULLETÍ, n.º 98-9:

pl. 210-1.	Puig d' Arcalis..	2.780 m.
» 211	Port de Rat.	2.525 m.
» »	Port de Buet.	2.449 m.
» 211-2.	Pich de la Rouge..	2.906 m.
» 212	Senyal de Monteixo.	2.907 m.
» »	Pich d' Escurbas.	2.788 m.
» 213-4.	Puig de la Coma Pedrosa.	2.946 m.
» 214.	Roca Entravessada francesa.	2.890 m.
» »	Port Bell superior..	2.599 m.
» »	Tor (poble)..	1.712 m.
» »	Puig de Saloria.	2.770 m.
» 214-5.	Puig de Savollera..	2.573 m.
» 215.	Puig de Lins.	2.792 m.
» »	Port de Cabús..	2.339 m.
» 216.	Os (poble)..	1.570 m.
-» »	Coll de Cervellá.	2.175 m.
» »	Bueny de Cervellá.	2.322 m.
» »	Coll d' Arès.	1.930 m.

¹ En prempsa ja aquest número, rebém aquesta carta, que, per sa importància, publiquem tot seguit retirant altre original.—R. A. S.

- pl. 216.	Civis (poble).	1.560 m.
» »	Bueny de la Costa del Arn..	2.058 m.
» »	Coll de Canólich.	1.905 m.
» »	Sant Joan Fumat.	1.065 m.
» »	Anserall..	800 m.
» 217.	La Seu d' Urgell.	756 m.
- »	Bescaran.	1.385 m.
» »	Turó del Recó..	2.757 m.
» »	Port Negre..	2.605 m.
» »	Serra de Cadí (puig de la Canal Baredana)	2.625 m.
» 218.	Castellnou de Carcolse..	1.350 m.
» »	Pont de Bar.	890 m.
» »	Martinet.	985 m.
» »	Bellver (pont)..	1.035 m.
» »	Puigcerdá.	1.180 m.

Rebéu, estimat amich y consoci, tot l' afecte de vostre devotíssim,

LO COMTE DE SAINT-SAUD.

ZARAGOZA.

(Continuació.—V. N.º 97, pl. 190-1.)

V.—ALTRES TEMPLES É IGLESIAS.

1.—Sant Pau.

Aquesta parroquia, quina entrada principal dona á la plassa de Sant Pau, es de las més antigua de Zaragoza. Son frontis principal, fet l' any 1857, es de molt mal gust y sembla més aviat un frontis de cementiri que d' iglesia. ¡Quin contrast sá ab l' artístich campanar, per més que la part superior sia de diferent estil que l' primer cos, que tant bona mostra 'ns dona dels arabeschs de mahó!

La portalada del carrer de Sant Blay es ja tot un' altra cosa. Està formada de un arch gótic rebaixat, ab una estatua á cada costat y cinch damunt, corona das las set per dosserets de crestería, y l' conjunt per un *álero* de teulada plateresch de molt bon gust.

L' iglesia, formada per una nau central y un' altra que li dona completament la volta, està mitj ficada sota terra. La restauració, mellor dit, la profació termenada l' any 1857, li ha fet perdre tot son carácter. Jamay he comprès las iglesias góticas pintadas.

Lo retaule del altar major es gótic, mes està molt lluny de ser tant artístich com los de la Seu y l' Pilar. A abdós costats del presbiteri hi ha grans quadros que representan escenes de la vida del Sant Apóstol. Lo chor està tancat per una bona reixa; mes lo coronament de aquesta, termenat per dues estàtuas de sants bisbes y la de Sant Pau, es molt pesat. Es molt mellor la reixa de ferro que tanca la capella del Pilar derrera l' altar major.

En la nau central, y á cada costat dels archs que la forman, hi ha estatuetas gòtiques en alt relleu de molt bon estil.

Derrera l' altar major, á cada costat del altar de Sant Blay, hi ha també dues bonas estàtuas de pedra incrustades en la paret, estàtuas que de segur no estiguéren primitivament destinades á tal lloc.

En lo traschor, part del Evangelí, hi ha dues obres dignes de ser vistes detingudament: un retaule gòtic pintat sobre fusta, que es de lo mellor que hi ha en aquesta església, y una imatge de Santa Ana, sentada, portant al bras la Mare de Déu, que á la seva vegada hi porta l' nen Jesús. Es la única imatge de Santa Ana que he vist en tal disposició.

En lo traschor hi ha també la célebre imatge de la *Virgen del Pópulo*, que res té de notable. Per la sagristia de la capella d' aquesta Verge s' baixa á la cripta hont fins l' any mil vuit cents trenta y tants enterravan als difunts de la parroquia. En un recó d' aquesta cripta hi ha dues momies, completament encartronadas, una d' home y l' altra de dona, que no ténen més que la pell y 'ls ossos.

En la capella de la Mare de Déu del Roser, situada també en lo traschor, hi ha l' sepulcre de marbre de un bisbe de Huesca, mort l' any 1607, ab la estatua d' aquest bisbe ajugada.

Aquesta capella y la del Pópulo ténen les parets cubertas de rajola de València de uns dos sigles enrera, quins dibuixos son de molt bon gust.

Una de las particularitats que cridan la atenció de tots los forasters que vénen á Zaragoza es que davant de las professors hi pòrtent una especie de fals, subjecta al cap d' amunt de una llarga pèrtiga: es lo *gancho de San Pablo*, distintiu d' aquesta parroquia que ha conservat la privilegi de seguirlo portant davant de totes las professors. Héus' aquí l' origen d' aquest privilegi: avans de trasladar la imatge de Sant Blay desde sa ermita á la parroquia, hi anaven tots los anys lo dia d' aquest sant en professó y, com lo camí estava plé de bardissas, portavan lo *gancho* davant pera obrir pas als que venien derrera. Lo Cabildo de Sant Pau no va may en corporació sense que vaja presidit del *gancho* que fá l' orgull de una de las més poblades parroquias d' aquesta ciutat.

2.—*Las Santas Massas ó Santa Engracia.*

Aquesta església subterrànea sembla que es una de las més antigues de Zaragoza puig que era l' lloc en que los primers cristians enterravan los cossos de llurs màrtirs. Encara s' conservan alguns dels camins subterrànies que, segons diuhen, servían als cristians pera anar á la capella del Pilar, á la de las Santas Massas y á altres llocs hont tenian costum de reunirse. Jo he vist un d' aquests camins, revestit de mahó ab una volta perfectament feta, al que s' hi entra per la casa de D. Joseph Figueras, davant del Seminari, mes no m' sembla pas del temps dels romans. Es molt fàcil que no tots los camins que s' atribuhéixen als primitius cristians sian fets per ells, sino que n' hi haja també del temps dels moros.

Lo 13 de Mars de 1389, al obrir uns fonaments pera reedificar lo temple de Santa Engracia, trobáren dos sepulcres de marbre: un ab lo cos d' aquesta santa y l' altre ab los ossos de Sant Luperci y de sos divuyt companys màrtirs.

De la iglesia de Santa Engracia, arrunada durant lo siti de 1808, no n' queda més que la magnífica portalada de mahó ab relleus y estàtuas de marbre blanch, obra aquells del escultor D. Diego Morlanes. Entre aquests relleus son excellents los de la Mare de Deu de la Cadira y los del rey y la reyna que hi ha á abdós costats d' aquella. A algunes de las estàtuas las hi faltan los caps, y en los quatre ninxos petits que hi ha més abaix, dos á cada costat de la porta, hi faltan las estàtuas.

(*Seguirá,*)

CELS GOMIS.

SECCIÓ DE FOLK-LORE.

COSTUMS CASTELLANAS.

(2.ª part)

LA CAVADA (*Prov. de Santander*).

A pesar del molt temps transcorregut desde la publicació de la primera part d' aquest trabaill¹, ja véuhen mos consocis cóm no he olvidat la promesa d' acabarlo, feta al acabament del que l' precedeix.

De bò de bò que no obstant y voler cumplir lo comés que m' havía imposat, per poch quedo malament, puig esperant una ocasió en que no tingués qué fer, pera agafar la ploma, han anat passant los días y ab ells quasi bé se m' han desvanescut los recorts, ja que sols tenia las notas apuntadas en la memoria, desde una época en que encara á Barcelona ningú pensava en las Asociacions excursionistas y no podia, per lo tant, creure que á temps á venir, poguésen aquellas notas esser útils pera quelcom.

Deixant donchs aquestas digressions preliminars de un trabaill que no las necessita, y que més que altra cosa semblan aprofitadas pera allargarlo, vaig á donar si á la meva tasca, treyentme de sobre aquest càrrec de conciencia que més de quatre vegadas m' ha amohinat lo desitj de donarhi terme.

Quan en La Cavada té lloch algun entero de persona rica, la familia fa collocar fora la iglesia y al mateix costat de la porta una taula ben provehida de vins, licors de varias menas y pastels y altres lleminaduras, guardada per un criat de la casa.

Mentre dura la cerimonia del ofici ó missa á los present, los assistents al acte súrten de tant en tant y acostantse á la taula esmentada, prénen un pastel y una copa de licor ó un got de ví, lo que 'ls hi vé de gust. Aquest obsequi,

¹ V. los n.ºs 71 y 72 d' aquest BUTLLETÍ, corresponents al Agost y Setembre de 1884, p. 188-196.

com deixo dit, sols lo fa la familia que pot gastar, puig los pobres ne prescindéixer, com se pot suposar, no per des cortesia ni per ganas de faltar á la costum.

Durant l' any del dol, la muller ó l' marit viudo, ó bé 'ls pares ó fills de morts, cada diumenge á missa major hi portan un pá que col-locan sobre un drap blanch extés á terra entre dos llums, passant lo sagristá á recullirlo mentres lo sacerdot que celebra resa 'ls responsos pera l' ànima dels difunts. Aquesta es la paga del capellá per las oracions.

Sembiant costum son prometensas que s' fan entre familia pera quan un dels seus individuos se mori; n' hi ha que duran sols un any, altras dos y algunas tres, y fins se donan cassos que s' conservan mentres viu lo qui l' ha feta. Quan passa de un any, generalment al segon fan la presentalla de mitj pá no més, y al tercer de un quarteró.

En pobles de curt vehinat y que per eix motiu los morts son pochs, se comprehen que ab aquestas ofrenes lo senyor rector tinga pá pera l' seu consum, pero quan ja son de vehinat més crescut, las sobras se las ven, destinant lo producte pera las ànimes. Aixó dona lloch á que un pá sia venut y comprat moltes vegadas pera l' mateix objecte.

Fa algun temps vaig llegir referent á aquesta ceremonia en un periódich de San Sebastian, que l' rector de un poble desde la trona va recomanar als seus feligresos, que cuydéssem de portar á la iglesia pans més grossos porque las animetas del purgatori tenían gana.

En la iglesia de Cudeyo, á que faig referencia al comens de la primera part d' aquest traball, vaig trobarm'hi un Divendres Sant á la tarde, ahont havia anat pera concórrer á la ceremonia que s' hi celebra y que atrau á la gent de tots los pobles de la encontrada. Contribuhía en aquella ocasió á cridarhi tanta gentada, la fama de bon y aixerit predicador que tenia un sacerdot conegut pe'l *Capuchino*, per haber sigut frare en la seva juventut. Si era ó no bon orador, no m' atreviré á dirho, puig avuy sols recordo l' efecte que m' va causar la solemnitat, pera mí nova, que vaig presenciar aquell dia.

Lo temple, á l' hora en que debia comensar lo sermó, estava plé, que no hi cabia pas ningú més. Tothom se col-locava de cara al altar mayor que desapareixia derrera una cortina negra com una especie de teló. A l' hora senyalada lo sobredit predicador pujá á la trona y comensá l' sermó basat en la mort y passió de Jesús. Al arribar al punt en que Cristo clavat á la creu fou elevat en lo cim del Calvari y á una indicació feta per lo qui dirigia la paraula, corregué la cortina que tapava l' altar mayor y aparegué derrera d' ella Cristo crucificat, il·luminat per la llum zenithal, qual aparicio impressioná vivament als senzills espectadors, de quals pits s' escapá un murmur com un jay! ofegat. En lo moment de referirse l' orador al devallament de la creu, s' acostáren á la que s' destacava al fondo del temple dos acólits ab llurs corresponents escalas, y

á mida que ho indicava l' orador, traguéren del cap de Cristo la corona d' espinas, després los claus que li traspassavan las mans, á continuació lo dels peus, y cada una d' aquestas pessas de torment era presentada per un sacerdot á la Verge Dolorosa, col-locada en un altar baix á la dreta, acòmpanyant la presentalla ab una invocació, plena de tristas consideracions, dirigida á la Mare de Deu, que arrenca illàgrimas de commiseració als oyents més sensibles. Després per medi de tobolloas fou baixada de la creu la imatge del Redemptor y posada cuydadosament en los brassos de sa addolorida Mare, donant aixís terme á la oració sagrada, pera organizar la professió de costum. Aquesta surt del temple y torna á entrarhi als pochs moments, després d' haver donat un tom al voltant de la iglesia y per la plassa que hi ha al davant. Dita professió comensa ab una parodia dels soldats romans, que marcan lo pas rascant las destremades cordas de una guitarra que dú peujada al coll lo qui fá de cap, y termina ab lo tabernacle, que sosté á la Mare de Deu dels Dolors, portat sobre las espal·las per quatre hòmens.

Me permeto calificar de parodia dels soldats romans als qui precedéixen la professió, per lo estrany de llur vestimenta, impossible de definir. Es un trajo sense propietat y que cadascú s' arregla com pot ab mocadors de coloraynas, posats al cap y passats pe'l cos com bandas y faixas, y alguns fins vestíxen unes faldilletas curtes, que als catalans nos feya l' efecte, tot plegat lo vestit, de los que portan los del ball de bastons de nostra terra.

Deixant apart aquets detalls, perdonables per la bona intenció dels qui així se presentan en públich, é imperdonables al meteix temps pera los qui ho permetén, puig hem de suposarlos lo suficientment il-lustrats per los càrrechs que desempenyan, alcansats per l' estudi, la cerimonia no deixa d' ésser conmovedora y poètica per lo lloch y l' hora en que s' celebra y la gent que la presencia.

La iglesia de Cudeyo está situada sobre un marge alt per qual fons passa la carretera que va de Bilbao á Santander per l' interior, com ja deixo dit en la primera part d' aquest treball. Desde aquest marge no s' descobreix pas gayre extensió de terreno, puig queda enclotat al mitj de la vall que forman las montanyas de Santa Marina al Est; de Heras al Nort; de Hermosa y Siérganes al Oest, y de Brenas, ramificació dels Pyrineus, al Sud. Quan la professió ix de la iglesia, ja es l' hora en que l' sol se pon, y com en los dìas de Setmana Santa la primavera comensa á adornar la terra ab sas poéticas galas, lo cor se commou impressionat per espectacle tant senzill y difundeix per tot lo ser aquella tant agradosa dolcesa que fa espurnar los ulls. Es que al confondres lo sentiment y la admiració del poble que s' inclina al passar la Dolorosa, ab la magnificència de las flors boscatanas y la verdor dels arbres; la olor de la cera ab lo flaire de las plantas, la vibració de las cordas destremadas que ressonan dintre l' buyt de la guitarra, ab l' aygua del Río-Tuerto que lliica remorosa y l' lleu remoreig de las bellas *cagigas* que belluga l' suau bés del oreig vespertí, lo pensament s' eleva fin á Deu y s' sent captivat per la grandesa tant espontàneament desplegada

de una religió que té per epopeya la mort y passió de Jesús, que morà crucificat en lo cim del Calvari, perdonant al insensat poble que agrupat á sos peus feya escarni de la agonía de son Redemptor.

Las festas majors dels pobles que compónen aquella part de Castella la Vella, pot dirse que no son més que un aplech ahont hi concórren en massa lo jovent de las poblacions vehinas. L' hora del burgit y del moviment es á la tarde y al ayre lliure. No hi ha Salas, ni Cassinos, ni Societats, Los homens que no son balladors matan las horas jugant als *bолос* en terrenos aproposit, qualas partidas consistéixen en perdre ó guanyar *azumbres* de ví ó *llimonadas*, que no es altra cosa que l' ví meteix acompañat ab pell de llímona, barreja preparada ab anticipació pera que l' most prenga l' gust del ponsém.

Las noyas y 'ls joves s' agrupan á l' ombrá de las *cagigas* y allí organisan los balls, tocats per un pobre violinista que s' acompaña ab los sons del instrument que rasca, las coplas que canta, de la meteixa manera que cada festa succeheix particularment á cada poble, com ja deixo descrit en lo trabaill anterior.

Altres se reunéixen en lo que'n' díuhen *ventas* pera jugar al *Mus*, á la *brisca* ó al *tutti*, ab las cartas, bebent lo que se jugan, puig la principal diversió d' aquells castellans no es altra que passar las tardes dels días de festa, fent gasto de ví, que consuméixen ab la major armonia, sense disputarse ni promoure rahons, apesar de que al arribar al vespre alguns prengan l' as de copas per lo d' oros y entren á casa seva més alegres què unas Pasquas.

Si s' reunéixen alguns companys y no ténen ocasió de jugar als *bолос* per haverhi ja un altre partit que ocupa la plassa, se dirigéixen á la *venta* y allí s' obsequian mútuament ab *rondas*, que consisteix en pagar una vegada cada hí copas d' ayguardent ó canya pera tots los de la colla ó bé ví, y en aquest cas ja se sab que un got serveix pera tots, y l' que s' beu tot lo contingut tornan á omplirli, puig dona probas de que no ha acabat la set.

En algún poble he vist al mitj de la plassa, bots de ví plens á disposició del públich, que buydari ab la major afició, com ja pot suposarse, lo qual demosta la prodigalitat d' algún *D. Pancho* que ha tolnat d' América ab la bossa ben provehida y que s' estableix en lo seu poble nadiu pera disfrutar de sas rendas entre sos paysans, y ab la tranquilitat del qui ja ha cumplert la missió de la seva vida; altres, més generosos encara, fan matar una ó dues vacas y també an repartir la carn entre l' poble.

L' acte, pera l' meu gust, més bonich de la festa es l' hora d' entornarsen los *romeros* á llurs pobles. Se reunéixen tots los de una meteixa localitat y en grups de noyas y miñyons separats, emprénen lo camí de llurs casas cantant á coro tendras follías ab una cadencia armoniosa y atractiva que penetra á fons del cor.

Generalment l' un grupo canta apart del altre com si 's responguéssen mū-

tuament. Aixís fan lo camí sense adornarse y gaudintse ab lo goig de sentir llurs cants repercurits per las montanyas vehinas, com si s' fonguéssten en la foscor de la nit que s' atansa per l' horisó.

En aquell poble de La Cavada, distingit per lo Rey Carlos III ab la fundició de canons que va aixecarhi, de la que avuy poca cosa ne queda en peu, no hi ha altre moviment que l' que hi porta la fàbrica de filats y teixits *La Montañesa*, verdadera Providència pera sos operaris, ja que en ella hi troban un jornal que constitueix la seva riquesa; los cotxets que fan la ruta anant y vinent de Bilbao y de Santander y alguna que altra carretel-la de familias que s' dirigéixen á alguns dels pobles llindants ab lo camí-real, ó van al estiu als banys de Liérganes á cercarhi la salut que 'ls manca, si bé pera aixó pôden disposar del cotxe que fa viatges desde La Cavada á Boo, estació del ferrocarril de Reinosa á Santander.

Los únichs medis de transport en aquell país, son las carretas tiradas per bous.

Quan venia algun carregament de cotó pera la fàbrica, desde Boo fins á La Cavada era conduhit per aquella mena de vehicles, los quals nos anunciavan llur arribada desde lluny ab los grinyols aguts que llenyan llurs rodas de fusta al voltar pausadament en l'eix, també de fusta. Es un grinyol estrident que fa posar la pell de gallina als massa nerviosos y s' fica dintre del cervell.als qui no hi están acostumrats. Fins sembla que llurs conductors ténen com un orgull lo ferlos grinyolar més seguidament fentse una competencia de cap profit, á no ser la satisfacció del amor propi dels carreteres. Lo caminar d' aquestas carretas es sumament calmós, puig los bous son una mena de bestiar que no s' apresura per res, com si digüéssen «qui ha fet avuy fará demá». Los seus conductors meteixos á vegadas sembla que s' hi adórmens boy guiantlos ab la vara, veyentse precisats á posárse'lshi sempre al davant, perque si s' separan del camí y 'ls bous los pérden de vista, se paran y no hi ha qui 'ls fassa tirar de cap manera.

Un viatje fet ab aquestas condicions acaba per cansar als més calmosos, sobretot als qui, apesar de las ventatjas del ferro-carril, nos aborrím encaixonats dintre 'ls vagons que 'ns transportan lo més rápidament que s' pot alcançar avuy dia.

Podria, pera allargar més aquest traball, descriure aquí alguns tipos, lo bastant interessants pera ferlo més variat, que en lo temps que vaig trobarme á La Cavada, eran los qui més sobresortian de la generalitat; pero, sobre apartarme del meu objecte, seria ocuparme de vidas agenes, que no ténen cap importancia ni influencia en la pública.

He volgut solzament donar á conéixer, ben ó mal explicadas, las costums que m' recordan d' aquell país, costums que á no dubtar han anat modificant-

se ab la presencia dels catalans que allí han viscut, empleats en la fàbrica *La Montañesa*.

Aquesta desaparegué á causa de un incendi lo Juliol de 1868, pero pochs anys després fou reedificada, conservant novament la direcció de la mateixa á il·lustrats paysans nostres.

Lo país es pobre de sí; la agricultura apenas s' hi ha desenrollat, no per la dessidia de sos habitants, sino per las malas qualitats del terreno. La fàbrica, donchs, que hi funciona es un important element de vida pera 'ls qui poblan aquella vall de Riotuerto y bò fora que l' exemple dels duenos de *La Montañesa* s' extengués per aquellas y parescudas comarcas, puig medis ténen pera ferho los *indianos* que hi van á acabar llurs días en la inacció, y qual presencia, desgraciadament, en lloc d' il·lustrar al poble, empleant llurs capitals en establiments industrials, serveix més pera sumirlo en la ignorancia, com si fóssem senyors feudals que, fugint de la vida de las ciutats, van á passejar llur vanitat y riquesa per los llogarets més ignorats, á si de que ressalten llurs persones, que d' altre modo no lluhirian, confosos entre la multitut de las capitals.

SIMON ALSINA Y CLOS.

REVISTA DE PERIÓDICHES

JUNY-DESEMBRE 1886.

(Apéndice).

REVISTA DE CIENCIAS HISTÓRICAS, de Barcelona.—*El dialecto aranés* (S. Sànpera y Miquel). *Museo provincial de antigüedades de Barcelona*. (A. Elias de Molins.

L' ARCH DE ST. MARTÍ.—(N.º 12). *L' aplech de Tejares* (Cels Gomis).

LA GRALLA, de Montevideo.—(N.º 83). *Constitució Catalana*.

REVISTA DO MINHO, de Barcellos (Portugal).—(N.º 8). *O Natal no Algarve* (S. C.)—(N.º 9). *A poesia popular nos Campos* (L. A. Palmeirim).

REVUE GÉOGRAPHIQUE INTERNATIONALE, de París.—(N.º 134). *Le Chemin-de-fer des Pyrénées Centrales* (Ch. Decomble), ab un mapa per Fr. Schrader.

SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE TOURS. REVUE.—(N.º 12). *Les Cannibales et le Commerce du Kant-Congo* (Th. Westmark).

SOCIETÀ METEOROLOGICA ITALIANA. BOLLETTINO MENSUALE, de Turin.—(Novembre). *I crepuscoli rossi*.

MITTHEILUNGEN DER SECTION FÜR HÖHLENKUNDE DES ÖSTERREICHISCHEN TOURISTEN-CLUB, de Viena.—(N.º 4, 1886). *Die Höhlen um Baden* (G. Calliano).

TIJDSCRIFT VAN HET NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENootschap, d' Amsterdam.—(Nos 9 y 10). *De Nederlandsche expedilie ter westkust van Afrika*.

R. A. S.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

DOCUMENTS.—Havém rebut ab agrahiment: la circular dirigida per lo Comitè Central del Club Alpi Suís á tots los de Secció é individuos del meteix á fi d' any de 1886; y lo Cartell del Consistori d' enguany dels Jochs Florals.

FATXADA DE LA CATEDRAL DE BARCELONA.—Està á la ordre del dia questa, que malhauradament ha vingut á ésser qüestió. Lo Sr. Girona, acaudalat banquer de nostra ciutat, ha ofert termenar nostra severa y grandiosa basílica ab un generós donatiu de 200,000 duros, reservantse la direcció económica de las obras. Lo Sr. Bisbe ha acceptat lo donatiu y fins aquí tot era objecte de mútuas enhorasbonas. Mes ara sortim ab que pera realisar lo projecte sembla que s'prescindeix de consultar á cap corporació ni particular de Barcelona y á pas de carga se porta l' assumpto á Madrid pera obtenir de la Real Academia de S. Fernando la aprobació de un projecte de fatxada que á Barcelona ha sigut rebutjat per tothom y, lo que es més grave, de un plan de mutilació que desfiguraria completament nostra hermosíssima Seu. Es d' esperar que no será tant com diulen y que, ohint lo rahonable parer de personas y corporacions competents y prescindint tothom de puntillos d' amor propi, se donarà á tant grave assumpte solució justa y satisfactoria.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA Y MUSEO.

PERIÓDICHES NOUS.—Nos han favorescut en lo present mes: lo *Diario Mercantil*, de Barcelona; *El Pueblo*, de Madrid; la *Unión Obrera Balear*, de Palma.

Respecte á las solicituts de cambi que de nous y antichs periódiches rebém contínuament, debém manifestar, que agrahintlas en tot lo que válen, no compitant com no comptém ab medis ilimitats de publicació, nos veyém forsolament reduhits á no poder acceptar lo cambi sino ab aquells periódiches de carácter exclusiva ó predominantment excursionista ó folk-lòrich. No prengan donchs á desayre los qui no tingan eix carácter, si no véhuuen llurs desitjos correspostos.

BIBLIOTECA.—Continúa la llista de donatius, que de cor agrahim:

De la «Asociación de Arquitectos de Cataluña», de Barcelona; 1579 *Lista de los individuos que la componen 1887*—Barcelona, F. Giró, 1887; 1580 *El Monasterio de Santa María de Ripoll*, per Joseph Artigas y Ramoneda—Id., Id., 1886 (2 ex.)

Del «Ateneo Tarragonense de la clase obrera»: 1581 *Opúsculos históricos, arqueológicos y monumentales*, per Bonaventura Hernandez Sanahuja—Tarragona, V.^{da} é hijos de Tort, 1884 (folletí); 1582 *Historia del Real Monasterio de Santas Creus*, por Id.—Id., Id., 1886 (id.)

Del «Instituto de Fomento del Trabajo Nacional», de Barcelona: 1583 *Memoria de los trabajos efectuados por la Comisión de auxilios*—Barcelona, Sucesores de Ramírez y C.ª, 1886.

De la «Revista de España», de Madrid: 1584 *Discurso del Excmo. Sr. Presidente del Consejo de Ministros D. Práxedes Mateo Sagasta*—Madrid, Hijos de J. A. García, 1886.

Del «Schweizer Alpen Club», de Zurich: 1585 *Itinéraire pour 1885-1887*, per Ed. de Fellenberg—Zurich, F. Schulthess, 1886; 1586 *Règlement sur les Cabanes du C. A. S.*—Id., Id., 1886.

MUSEO.—Agrahím los següents donatius, rebuts desde nostra darrera relació:

De D. Ramon Arabia y Solanas: 2677 una moneda de 5 cents. dels Estats Units del N. Amèrica, any 1884; 2678 un bitllet de la Loteria de Portugal; 2679 i fotografia de la fatxada en projecte de la iglesia parroquial de Banyuls-sur-mer.

De D. Arthur Bofill y Poch: 2680 4 calchs de una lápida del segle XIII, trobada entre las runas del claustre del Real Monastir de Alaón (Noguera Ribagorçana); 2681 i id. del escut abacial del abat Xaraba, sobre sa tomba en lo chor de la iglesia de dit Monastir; 2682 i id. de una inscripció romana descoberta per lo donador prop de Sopeira (Noguera Ribagorçana).

De D. E. Canibell: 2683 dibuix del castell de Vilassar; 2684 id. del escut de la capella, de un relleu de la porta d' entrada y dels calamástecs de la llar de dit castell (á la ploma).

De D. Emili Maruny; 2685 varías pessas dentarias y altras del esqueleto del *Hippurion gracile*, procedent del «Mas Canals», terme de S. Julià de Altura, prop de Sabadell.

De D. F. de S. Maspons y Labrós: 2686 una típica auca de rodolins: vida del hombre obrando bien y vida del hombre obrando mal.

De D. Arthur Osona: 2687 i exemplar del Lepidòptero *Sphynx atropos*?

De D. Gustavo Saez Díez: 2688 i fotografia, vista panorámica del establecimiento de Urberuaga de Ubilla; 2689 i id., vista parcial de Marquina, Urberuaga de Ubilla.

Del Sr. Comte G. A. de Saint-Saud: las fotografias següents: 2690 panorama al S., O. y N. del cim de la Conca Padrosa, Andorra (en 2 trossos); 2691 lo Vall Aygua, hont naix lo Noguera de Cardós; 2692 serralles del N. del vall d' Andorra; 2693 vista al S. O. presa desde lo pich de Arcalís, Andorra; 2694 vista presa (al N.) desde la pica de Rouge, frontera de Catalunya y França; 2695 las serrals del S. del vall d' Andorra.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL DE LA ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY X

FEBRER Y MARS DE 1887. NÚMS. 101 Y 102.

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ.

PREUS DE SUSCRIPCIÓ: 4 rals trimestre anticipat pera los socis; 6 rals id. pera los qui no ho son.—Les suscripcions foranas sols s' adméten per anyadas anticipadas.
Números solts: senzills, 3 rals; dobles, 6 rals.
REDACCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Barcelona, carrer de la Portaferrissa, n.º 13, pis 3er, dreta.

A NOSTRES SUSRIPTORS.

Recordém als meteixos que á la major brevetat déuhen renovar llur suscripció pera 1887, si no vólen sufrir interrupció en la recepció dels números successius. En la darrera plana de la coberta veurán sempre continuat l' estat de pagos de cada qual.

Además, los qui vulgan fer enquadrinar lo volúm del any passat com los dels anys anteriors, podrán entregarlo en la llibrería de A. Verdaguer (Rambla del mitj, 5), fins lo dia 31 de Mars corrent.—Convé no retardar la entrega, á fí de poder aprofitar lo baix preu fixat á la enquadració.

Lo primer de Maig prop vinent, diada dels Jochs Florals, sortirà á Ilum lo vol. IV de la *Biblioteca popular*, publicada per la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, baix lo títol de MISCELÁNEA FOLK-LÓRICA, ab traballs dels Srs. V. Almirall, R. Arabía y Solanas, C. Bosch de la Trinxeria, J. Brú, J. Cortils y Vieta, C. Gomis, F. Maspons y Labrós,

R. Arabía y Solana, el Director

J. Roca Cusí, J. Segura, Pbre., y G. Vidal de Valenciano.—Los socis de la ASSOCIACIÓ podrán adquirirlo ab considerable rebaixa, á qual fí se repartirá lo correspondent *val.*

Barcelona 31 de Mars de 1887.

L' Administrador.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE MARS DE 1887.—Día 12.—*Lectura* dels següents traballs: «Una inscripció romana inédita en la Conca del Noguera Ribagorzana», per D. Arthur Bofill y Poch; y «Excursió als Turons de Pí Casals y de Castell Ruf, á Martorellas y á Mollet», per D. Joseph Castellanos.—*Aprobació* de comptes y *elecció* de càrrechs (President y Tresorer).—*Sessió preparatoria* pera la excursió del dia 13.—Organisació de traballs.

Día 13.—*Excursió col·lectiva* á Sellechs, Arrabal de Vila-nova, Montmeló y Mollet.

Día 26.—SECCIÓ DE FOLK-LORE CATALÀ.—*Lectura* dels traballs següents: «Costums del Vallés: refrans, comparansas, ditas, etc.», per D. Vicens Plantada y Fonolleda; «Sobre unes pessas de crestall de roca d' un joch de scachs d' Ager», per D. Joseph Brunet y Bellet; y «Carta inédita sobre lo siti de Girona en 1808» (anònima).

Día 27.—*Visita oficial* á la col·lecció de ceràmica de don Joan Prats y Rodés.

RENOVACIÓ DE CÀRRECHS.—En virtut de las eleccions parcials verificadas lo dia 12 del corrent, resultá reelegit president de la ASSOCIACIÓ D. Francisco de S. Maspons y Labrés y elegit tresorer D. Jascinto Tort y Daniel, abdós per unanimitat, quedant per lo tant constituhida la Junta Directiva en lo corrent any académich, del modo següent:

President: D. Francisco de S. Maspons y Labrós.

Conservador del Museo: D. Arthur Bofill y Poch.

Bibliotecari-arxiver: D. Ramon Arabia y Solanas.

Tresorer: D. Jascinto Tort y Daniel.

Secretari: D. Simon Alsina y Clos.

Barcelona 31 de Mars de 1887.

Lo Secretari,

SIMON ALSINA Y CLOS.

EXCURSIÓ COL·LECTIVA AL FARELL.

Día 28 de Febrer de 1886.

ACTA.

(Acabament.)

La casa no está pas edificada en lo bell dalt de tot. Ho es al costat Nort en un planich que forma. Es una casa gran, espayosa, ab un' ampla era al devant y un extens barri, en quals parets hi ha adossadas las corts y pallissas; presentant tot lo conjunt un aspecte grandiós y de casa forta. Hi víuhen sols los masovers, que ocupan los baixos; lo primer pis lo ténen reservat los amos que habitan á Barcelona.

Trucárem á una de las portas del baluart ó barri per medi de una grossa campana que dona á la casa y pujárem á l' era, que té una vista superba. Per la part de Solixent y Nort la resguarda una barana de fusta y s' descobreix un panorama verdaderament espléndit. Es per lo costat que té més bona vista. Al fondo, per damunt las serras de Montbuy, tant accidentadas com bonicas, s' hi véuhen las valls de Bigas y Riells, petitas, mes enciseras; profundas, mes sempre verdas; y pujant la vista cap enllá, los cingles de Bertí, l' ayrós Puiggraciós, lo espedat Tagamanent y al lluny lo superbo Montseny. A l' altre costat d' era, cap al Ponent, fa com un bressol, haventhi en lo fondo la iglesia de St. Sebastiá, y á la carena contraria Gallifa y l' acinglat macís de St. Sadurní, tant característich per sa forma de corona.

La carretera de St. Llorens á St. Feliu de Codinas passa per aquella vertent, y ab un ramal que hi han fet los de la casa, van

quasi planejant, ab suau baixada cap á trobar la dita carretera que l' conduheix á Sabadell. Ara n' han senyalat un' altra pera baixar á Caldas á fí d' aproximarse més á bon punt de sortida, la qual anirá serpentejant fent inmensas tortas pera ferse accessible.

Al davant de la casa s' hi aixeca la serra que constitueix lo verdader cim del Farell y que n' diúhen la *Serra Llisa*. La bona gent d' aquella nos rebéren ben hospitalariament y 'ns permetéren condimentarhi lo que hi diúyam pera dinar, encarregantse del trall de *coch* lo guia que portavam.

Mentre tant nosaltres nos en pujárem á dalt de la serra. Per lo camí havíam trobat com á fauna propia de la montanya, entre los altres, pí bort, los bruchs de montanya, argelagás, ginebró, botxas, ruda boscana, la brutónica, tant amarga com bona segons la medicina popular pera lo mal de ventre, y la valleriana, també molt sanitosa; més allí dalt la vegetació ja cambia un poch y aparéixen sols garrichs, boixos y algunas estepas. Allí dalt també apareix la roca formant grans esqueys y tallada á fulls de dalt á baix, per manera que en alguns punts fins hi ha perill, pera passarhi, de no estimbarse per lo cantó de Gallifa.

Al bell cim lo Sr. Arabía hi plantá lo baròmetre Fortin de l' ASSOCIACIÓ. Poch avans de sortir de sa casa, aquí en Barcelona (Portaferrisa. 13, tercer), al ayre lliure en lo balcó, á las 4^h 30 ms. del matí havíá fet una observació barométrica, que li havíá donat lo resultat següent:

Temp. 11°2. R.—763'56 mm.

A las 2^h t., hora en que 'ns hi trobárem, en lo cim del Farell, doná l' altre resultat.

10°5 — 693'75 mm.

Lo temps era clar, per l' horisont s' hi extenian algunes bromas y una lleugera brisa feya allí dalt agradable la estada.

La vista era superba: al N. se descubría apropi y ayrós St. Sardoni, de qual montanya es repeu lo Farell; lo Puig de Solanas y lo Plá de la Garga. Al N. E. lo Plá de la Calma, Matagalls, Montseny y al peu meteix lo Castell de Montbuy ab lo turó del Prat de dalt y demés que l' accompanyan. Al E. lo Puig de Canyellas sobre Calella y Pineda, en la costa, y seguint cap á Mitjdia lo llarch serralat del Montnegre. Al S. E. Sellechs, St. Matheu, lo castell de St. Miquel, Montornés, Montcau, Castell Ruf

y la Conrería. Al S. lo turó del Picandeler ó Noupins, St. Jeroni, lo antich castell de Moncada en sa punxaguda cima y lo Tibidabo. Al S. O. més lluny, travessat lo Llobregat, lo turó de St. Antoni, Montanyas d' Ordal y castell de St. Jaume ó de Castellví de Rosanes. Al O., alguns pichs de Montserrat, lo alt St. Llorens del Munt, y gayre bé á sota meteix lo Puig de la Creu ó de Sta. Margarida, ahont aná á morir, segons la tradició, desde St. Llorens travessant de una llarga volada la immensa distancia que 'ls separa, ab lo comte Gifre lo pelós, lo famós drach á qui va donarne mort, després de llarga y valerosa brega. Y al N. O. las montanyas de Berga al fons del horisó, cubertas de neu, para tornar á St. Sadurní.

Y al fondo, enclós per totas ditas montanyas, tot lo Vallés ab sas ricas pagesías y sos poblats. Allí s' distingfan cap al solixent ben bé de dret á dret al peu, Caldas de Montbuy de tanta renomada per sas termals ayguas, y després Palau, Plegamans, Palaudarias, Sta. Perpétua, Parets, Mollet, St. Fost, Martorellas, Montornés, Montmeló, Granollers, la capital de la comarca, la Roca ab son castell, Llerona, la Ametlla, Samalús, ca'n Tarrés de la Garriga, Bigas, St. Feliu del Pinyó ó de Codinas, St. Quirse Safaja, Bertí, Riells, lo Serrat de Leucata, St. Sebastiá, Moncada, Sentmanat també ab son castell, la industriosa Sabadell ab sa multitud de xemeneyas, Serdanyola y amagadas entre las boyras, cap al Ponent, St. Cugat y Rubí, límit per aquell cantó de la comarca. Y per' acabarho d' embellir més, al enfrot per sobre ditas montanyas de St. Matheu, Montcau, Conrería, etc. y pobles de Martorellas y St. Fost, la mar sempre tant atractívola y bonica.

Una hora y mitja quasi estiguérem en aquellas alturas, y encara ens ne semblá curt lo temps: no en va se diu que li bé l' nom de Far (*faro ó atalaya*) per sa vista y lo que s' veu de lluny Lo Sr. Cuspinera creu, segons sa «Guía de Caldas», que porta aqueix nom per ser potser en temps antich un lloch de senyals.

Després nos entornárem á la casa, que á fé bé ho necessitávam pera recuperar nostras forses; tant tart era. Aquella es la tradicional casa del Fort Farell, del llegendarí héroe catalá, símbol de nostra rassa, fort y valent, traballador, honrat y bò, alt, compassiu y de sentiments nobilíssims.

Mentre dinávam, lo masover, jayo de uns setanta anys, y lo guía nos en contáren una pila de coses, viventas per la tradició

encara, y tant vivas que per exemple lo guia nos contava com
son pare havia conseguit encara entrar a Barcelona sense pago
de drets lo carbó de rabassó del Farell, com a premi de las
proesas d' est.

No m' detindré aquí a explicar punt per punt, tots los dife-
rents punts que vénen a constituir eixa agradable llegenda,
bástan' significar que, segons se diu, quan volia anar de camí,
anava al bosch, arrancava de soca y arrel un pí y se l' enduya
com a bastó; que una vegada un soldat del rey, que allavoras
eran mercenaris, pera demanarli lo camí, li signá ab lo fusell de
llarch a llarch agafat per la culata, los diferents indrets que
s' veyan, com a mostra de bras fort, y que l' Farell, com qui no
fa res, no va fer més que alsar bous, esteva y rella, ab que es-
tava llaurant, ab una sola mà y li senyalá lo quin devia seguirne;
que pera traballar era son magall de quinze quintás de pes y son
magalló de quatre a cinc; que una vegada anant de camí, com
si li esdevingués grossa set, apoyant un peu en lo Plá de la
Calma y altre en lo de la Garga de si tant alts y apartats s' ajupí
a beure en lo fondo del Congost; que una vegada arribá a Bar-
celona ab son acostumat pí per bastó, y que 'ls guardas del
portal li volguéren fer pagar lo dret correspondent a la llenya,
que ell allavoras pera burlarse d' aquells, sostenint que l' bastó
entraria sense pagar tal dret, agafá lo pí y l' tirá per sobre la
muralla a dintre la ciutat; que per aixó l' agafáren, y que havent
arribat a noticia de un negre molt fort y valent, que uns díuhens
que tenia a son servei lo rey y altres que estava al servei del
capità general, lo volgué desafiar en forsa, que avans li feu do-
nar un bon dinar, y veient com lo Farell menjava li digué lo
negre:

Menja, menja, Farellás,
que ja més no menjàras;

que al acabar de menjar lo negre agafá al Farell creyentse es-
trangularlo, mes ni siquera lo va fer moure, y que tocant allá-
voras a aquell, agafá al negre y d' un sol cop lo tirá fins a dalt
de una teulada, tornantlo a rebre per los peus al caure y perdo-
nantli la vida; y aixís d' altres.

Tot aixó encara viu en aquella comarca y jo ho he pogut
comprobar més d' una y de dues voltas en gent no solzament de
Caldas sinó també en gent de Santa Eulàlia de Ronsana, Bigas
y demés de per allí.

S' han ocupat d' eix assumpto D. Clement Cuspinera en sa

«Guia de Caldas» (Imprenta de Leopoldo Domenech, Barcelona, 1873); la dalt esmentada D.ª María de Bell-lloch, en sas «Costums y tradicions del Vallés», premiadas en lo segon certámen de Granollers, en l' any 1882 (Imprenta de La Renaixensa); y jo en las «Tradicions del Vallés» (la meteixa imprenta, 1876). També Mossen Jacinto Verdaguer n' ha fet una valenta poesía, publicada en lo Folletí del Diari «La Renaixensa».

D. Ramon Arabía ha trobat també encara viventa la tradició de dit héroe en lo Montseny; en la excursió d' eix títol que veié la llum en lo primer *Anuari* de la Associació (any 1881, pág. 252), conta que admirat lo rey de la forsa del Farell al veure que havia guanyat tant fàcilment al negre que s' tenia per invencible, li preguntá qué es lo que en premi volía y que l' Farell contestá, que s' tregan pera sempre més los drets al carbó de rabassó, y que l' rey va accedirhi: que es á lo que s' referían lo guía y lo masover de la casa quan á dalt he dit que s' recordavan de quán á Barcelona no s' pagava dret de entrada per lo dit carbó de rabassó, que es lo quin fan servir los ferrers y clavetayres pera la fornal.

Al sortir lo dit masover nos explicá cóm allí á la vora hi ha una cova, á Coll d' Ases, tant grossa que hi cáben més de cent moltons. També 'ns digué que fa alguns anys una vaca escapada de Barcelona va anar á parar, perseguida per sos pastors, fins allí dalt de tot, ahont los costá prou de matarla.

La tarde anava cayent, allí fora en lo padris del costat de la porta formavan grupo los dos mossos de la casa y la minyona, cepats tots tres y de sanch viva, jugant á cartas. Reynava entre ells la animació y la alegria y dubto que s' recordéssen de res del mon, y no obstant aquella era tota sa diversió de la vida.

Mentre anavan jugant, la minyona entre mitj de las riallas, de tant en tant anava cantant, mentres tirava:

Un, dos, tres,
Floreta,
Remeneta,
Cent mil.

Com se feya tart pera agafar l' últim tren, nos despedírem més que depressa de la gent de la casa y 'ns en baixárem cap avall per lo meteix camí que havíam pujat, arribant á bon temps á la *Estació de Caldas*. De allí ab una hora y mitja arribárem á *Barcelona* y donárem per finida la excursió.

Ara sols me falta anotar l' horari, que es lo següent:

Itinerari.	Horari.	
Sortida de Barcelona . . .	5 ^h 23 matí	carril.
Arribada á Mollet. . . .	5 ^h 50 "	
Sortida de Id. . . .	8 ^h 45 "	á peu.
Arribada á Palau (est.) . .	10 ^h "	
Sortida de Id. . . .	10 ^h 20 "	carril.
Arribada á Caldas M. . .	10 ^h 30 "	
Sortida de Id. . . .	11 ^h 10 "	á peu.
Arribada á casa Farell. . .	12 ^h 45 "	
Sortida de Id. . . .	4 ^h tarde	á peu.
Arribada á Caldas. . . .	5 ^h 30 "	
Sortida de Id (est.) . . .	6 ^h 30 "	carril.
Arribada á Mollet. . . .	7 ^h 23 "	
Id. á Barcelona . . .	8 ^h "	

F. MASPONS Y LABRÓS.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

ZARAGOZA.

V.—ALTRES TEMPLES É IGLESIAS

(Continuació.—V. N.º 100, pl. 7-9.)

Aquesta portalada es sens cap mena de dubte la mellor de las de las iglesias de Zaragoza.

Entrant per aquesta porta s' passa per entre mitj de las runas de la iglesia y per una escala que hi ha á la dreta s' baixa á la capella subterránea, quina reedificació es moderna. Està formada de cinc naus longitudinals y set trasversals de molt poca altura.

Entrant á mà dreta hi ha la columna á que lligáren á Santa Engracia pera martirisarla; està forrada de ferro. Al mitj de la iglesia hi ha 'l pou hont ténen guardadas las cendras dels màrtirs saragossans; aquest pou no s' obre més que quan hi vá algun rey ó algun gran personatje á véure'l.

Al altar major hi ha un alt relleu de marbre blanch que representa á Santa Engracia, princesa de Portugal, ab sis dels seus companys màrtirs. Al costat del Evangelí hi ha una petita imatge de Sant Brauli y al de la Epístola un altre de Sant Luperci, abduïdas de marbre blanch.

A cada costat del altar major hi ha una gran urna ab reliquias dels màrtirs y en cada una de las parets laterals n' hi ha cinc més, formant un total de dotze. Aquestas urnas son de fusta ó de mahó mal pintadas. Una d' ellas conserva l' frente de marbre de un dels sepulcres primitius ab gran nombre de figures en relleu.

Fray Lamberto de Zaragoza, en son *Teatro histórico de las iglesias de Aragón*, tom. II, pl. 71, Pamplona, 1782, diu que en lo seu temps existia en aquesta

iglesia un sepulcre de marbre en quina pedra hi havia gravats ab lletras llatinas los noms següents:

IZO, ARON, INERACIO, PEDRO, FLORIA, PAULO, JUSTO, FACEO, MUSES,
MARTA, ZAGO y ZO;

mes jo no he sapigut trobarlo. Tal volta haurá desaparescut com tants altres de *princeps, arquebisbes* y altres personatges que hi havia enterrats, entre altres lo cronista En Geroni Blancas, una part de quina estàtua jacent se conserva avuy en lo Museo provincial d' aquesta ciutat.

Quan lo papa Adrià VI vingué á Zaragoza, lo 4 d' Abril de 1522, visitá la cripta de Santa Engracia y l' ccs de Sant Lambert, del que era gran devot, regalantli la ciutat una reliquia d' aquest sant.

Aquesta capella reb avuy claror per una petita claraboya que hi ha al mitj. Avans estava contínuament iluminada per dotze llantias de plata quin fum may ennegria la volta, per més de trobarse molt prop d' ella.

Lo chor está al peu de la iglesia y separat d' aquesta per un ample corredor abovedat.

La cripta ó antich cementiri de Santa Engracia, tal com está avuy, emblanquinada y pintada de groch y rebent bona claror, no despeita ni molt menys la idea de las catacumbas, primitius llochs de reunió dels cristians.

3.—Santa Creu.

Es fama que aquesta iglesia, que fá cantonada al carrer de Espoz y Mina y al de Santa Cruz, fou edificada en temps del emperador Constantí, cosa que dubto molt, puig lo *Láboro* que hi ha á la meteixa cantonada té unes rosetas com adorno, cosa que no he vist may en los lábaros anteriors al sige XII. Per altra part ni l' seu exterior ni l' seu interior conservan cap vestigi de tant gran antigüetat. A l' altar major hi ha un gran quadro al oli que representa la batalla de las Navas de Tolosa. La creu que porta lo prelat que vá al frente del exèrcit cristian té una pila de fletxes clavadas, quasi bé massa. Lo fresch que hi ha en lo mitj punt del altar major, damunt d' aquest quadro, representa la troballa de la Santa Creu per Santa Elena.

Entre 'ls quadros d' aquesta iglesia son dignes de esment com artístichs, además del de las Navas, los de Sant Benet y Sant Miquel, y com històrich lo dels Sants, per més que tinga aquest algunas improprietats lo meteix respecte al assumpto que als trajes. Representa aquest quadro tres fets diferents: en la part superior Voto á caball á punt de caure en un espantós precipici; abaix lo meteix Voto ab son germá Félix dins de la cova de lo que després ha sigut Sant Joan *de la Peña*, davant del cadavre del ermità Joan de Atanés; y dessota de tot hi ha 'ls dos germans reunint dins de la cova, que es la Covadonga ó l' Montgrony aragonés, als cristians refugiats en aquellas montanyas per comensar la gloriosa epopeya de la reconquesta dels Regnes de Sobrarbe y Aragó.

La improprietat històrica està en lo segon d' aquests assumptos, puig que quan Voto portá á son germà Félix á la cova de Sant Joan, ja havia enterrat lo cadavre del esmentat primer ermità En Joan de Atanés.

Los trajes dels personatges d' aquests quadros son del temps de la Xamberga.

Al peu del altar de Sant Benet hi ha la tomba dels comtes d' Atanés y Franceses.

4.—*Sant Miquel dels Navarros.*

Durant lo siti de Zaragoza per D. Alfons I lo batallador, ocupavan los navarros, manats per lo bisbe de Pamplona D. Guillem, la part del S. enfront á la porta de Valencia, situada prop de la actual Universitat, y, segons la tradició, aquell bisbe tingué la revelació de que la seva empresa seria auxiliada per l' arcàngel Sant Miquel. Animant á sos soldats ab aquest auxili diví y donant part al monarca d' aquella revelació que havia tingut, atacá la ciutat ab valentía y ab un ariet obrí un forat en las murallas, per hont hi entráren los sitiadors.

En conmemoració d' aquest fet, fou fundada la iglesia de Sant Miquel dels Navarros, que es avuy una de las principals parroquias de Zaragoza, en lo meteix indret per hont los cristians obríen la bretxa, que es hont avuy hi ha la *Puerta del Duque*.

En aquesta iglesia hi ha la campana de la *queda*, per avisar als pagesos la hora de retirarse dels camps. Aquesta campana no 'ls hi fá avuy cap falta, puig que 'ls pagesos se retirán tots á l' estiu, y á las díus á l' hivern, no tornant á traballar en tota la tarde.

Personas molt enteradas dels detalls de las antigua y moderna costums del poble saragossá, m' han assegurat que durant la curta dominació dels francesos en aquesta ciutat, obligáren als pagesos á traballar tot lo dia al camp: cosa que també lográ un arquebisbe á forsa de prédicas; mes avuy han tornat aquells á llur antigua costum de no traballar á las tardes.

L' absida y lo campanar d' aquesta iglesia están rublerts de arabescos de mahó. Vist l' edifici desde l' pont de la Huerva, en la carretera de Valencia, presenta un aspecte molt pintoresch. Lo seu interior res té de notable.

5.—*Sant Joan dels Panetes.*

Situada aquesta iglesia en la plassa de Sant Antoni Abad, poch ó res té de particular. S' hi entra per la porta del convent de las monjas adoratrius, havent'hi un petit jardí entre aquesta porta y la iglesia. Aquesta y l' convent, que en altre temps eran dels cavallers de l' ordre de Sant Joan de Jerusalem, fóren un dia lo famós castell de la Azuda, palau d' hivern dels reys moros de Zaragoza y més tart dels Reys d' Aragó.

D' aquest antich casteil no n' quedan més que las parets, molt modificadas, y l' alta torre coneguda ab lo nom de *Torre de la calle de Antonio Pérez*, que s' veu molt bé desde la vora del Ebro. Aquesta torre l' any 1881, en que vaig venir á Zaragoza, tenia un pis més d' alsada que avuy, mes las monjas lo feren tirar á terra y hauríen destruit per complet la històrica torre á no posarhi interdicte la Comissió de Monuments històrichs de la província. Avuy no queda d' ella més que fins al *alero* de la teulada que hi havia sota l' darrer cos.

6.—*Sant Felip.*

Situada aquesta iglesia parroquial en la plassa del seu nom, res té de particular. Dúas columnas salomòniques de marbre negre forman la seva entrada, damunt de la que hi ha l'*Làbano de Constantí*, sense que això vulga dir que aquesta iglesia sia anterior al sige XII ni molt menos. L' interior d' aquesta iglesia s' compon de tres senzillas naus modernas y en son altar major hi ha un tabernacle format per quatre columnas salomòniques de marbre negre com las de la portalada.

7.—*Santiago.*

Está situada en lo carrer de Jaume I, cantonada al de Santiago. Es molt petita y está formada de una sola nau, quina volta es góttica, per més que no ho sian las columnas que la sosténen. No té altra cosa de particular que un gran fresch en lo mitj punt del altar major, que representa al Sant Apóstol al frente dels cristians en la famosa batalla de Clavijo. En aquesta iglesia conservan un gayato que diúhen que era del Sant Apóstol; també hi ha una campana anomenada *la goda*, perque asseguran que fou feta avans de la invasió alarb, com asseguran també que aquesta iglesia fou fundada en la casa de un dels *set convertits*, casa hont s' allotjava Santiago; mes res se veu en l' edifici que denote tant llunyana antigüetat.

Al peu del altar major hi ha tres sepulturas de familias particulars.

8.—*Sant Andreu, Sant Pere Nolasco, Sant Pere y Sant Joan.*

Las iglesias de Sant Andreu, en lo carrer del seu nom; la de Sant Pere Nolasco, en la plassa del mateix nom, en lo carrer de Sant Joan, y la de Sant Pere y Sant Joan, cantonada al del Refugi, res ténen de particular.

9.—*Sant Nicolau de Bari.*

Está situada al final del carrer del Sepulcre, en la plasseta de Sant Nicolau, cantonada al carrer de Teobaldo. Es petita y no té altra cosa de particular que la tradició que s' conserva de que fou fundada l' any 330 en un castell del

Emperador August. En l' actualitat es de las monjas del Sant Sepulcre, quin convent están reedificant en la part que dona al carrer de Teobaldo.

10.—*La Mare de Deu del Portillo.*

Aquesta iglesia está situada en la plassa del Portillo, en lo meteix indret hont, segons la tradició, s' aparesqué aquesta Mare de Deu als cristians que assaltavan las murallas d' aquesta banda l' any 1118. Es bastant espayosa, té tres naus, mes ni son interior ni son exterior ténen res de notable.

11.—*Ntra. Sra. de Gracia.*

Iglesia del hospital d' aquest nom. Es petita y té la forma de una creu. No té de notable més que l' quadro que representa á la Mare de Deu, en l' altar major, y l's quatre quadros al oli que representan Cristo crucificat, Sant Jeroni, Sant Joan Baptista y Santa María Magdalena, situats en los quatre altars que hi ha, un á cada cantó del creuer.

12.—*Santa María Magdalena.*

Aquesta iglesia, quin campanar y parets exteriors están rublerts d' arabeschs de mahó, está situada en la plassa de son nom, al costat de la Universitat. En son interior sols té de notable algunas imatges, obra del escultor Ramirez.

13.—*Sant Gil.*

Situada en lo carrer de Jaume I, aquesta iglesia no té altra cosa de particular que son ayrós campanar cubert de capritxosos arabeschs de mahó.

14.—*Escoles Pías.*

Tampoch té aquesta iglesia res de notable. Està situada en lo carrer de son nom, cantonada al de Bogiero; té una portalada barroca y está formada de una sola nau ab algunas capellas á cada costat.

En lo presbiteri, al costat de la Epístola, hi ha un sepulcre de marbre blanch ab una estatua de bisbe agenollada davant de un reclinatori.

15.—*Santa Isabel.*

Aquesta iglesia, anomenada avuy de Sant Cayetá, está situada en la plassa del Justicia, al costat de la Aduana vieja, edifici que avans fou palau de la noble y antiquíssima familia dels Lanuzas. Lo frontis d' aquesta capella es barroch y en ell s' hi veu la imatge de Santa Isabel, reyna de Portugal, imatje

que figura també en l' altar major dessota un tabernacle aislat, coronat per la estatua eqüestre de Sant Jordi en lo moment de matar lo dragó.

Aquesta iglesia es bastant espayosa, té tres naus y una bona cúpula, pero tota ella es barroca y ni sos quadros ni sas esculturas ténen res de notable.

CELS GOMIS.

SOBRE UNAS PESSAS D' UN JOCH D' ESCACHS DE CRESTALL DE ROCA

VINGUDAS D' AGER

Forman un total de 14 pessas, compostas, á ma manera de veure, de las següents que corresponen á las de nostre actual joch:

- Un Rey, 56 milíms. diám. y 70 milíms. alsaria (fig. 1)
- Una Reyna, 52   »   66   »   (fig. 2)
- Dos Alfils, 45   »   55   »   (fig. 3)
- Dos Cavalls, 45   »   60   »   (fig. 4)
- Una Torre, 46   »   ample, 40 mms. alt., 19 mms. gruix (fig. 5)
- Cinch Peons, dimensions diferents (figs. de 6 á 10)

Tres pessas petitas que no puch determinar si serán peons d' altre joch ó apèndices d' altras pessas, ja que una d' elles té en sa base una mica de vidre roig, com si hagués servit de materia d'unió ab altra; totes tres son quasi iguals en forma, tamany y dibuix (fig. 11), ténen forma de mitra, son major diàmetre en la base es 26 mms. y 35 mms. la altura.

Difícil es descriure aquestas pessas perque no s' pot dir que cap d' ellas tingué una forma determinada, y sols per medi del dibuix pot donarse á comprender llur figuració. No obstant, com llur figuració, ó, mellor dit, llur *no figuració*, nos interessa pera determinar llur procedencia, precuraré descriurelas del mellor modo que sabré.

Lo *rey y reyna* son dos cilindres termenats per un casquet esféric ab un sech desde l' centre de la part superior fins á mitja pessa, que 'ls dona la forma d' un petit banch ó cadireta. ¿Se volgué representar dos tronos? es molt possible. (figs. 1 y 2). Las que, á mon entendre, representan los *cavalls*, son de dimensions menors que 'ls *rey y reyna*, pero de la meteixa forma, diferint d' aquests en que en lloch del tall ó enfonzament, ténen dues proeminències en lo cim del casquet esféric, com pera indicar unes orellas ó banyas (fig. 4). Las que nomeno *alfils* no s' pôden descriure mellor que dihen que llur forma es parecuda á lo que s' ha donat en dirne *gorro frigi*. (fig. 3).

La forma de la *torre* se separa complertament de la de las demés pessas: es un paralelepípedo regular portant un sech en un de sos costats majors, que li dona la forma d' una tronera (fig. 5).

Totas aquestas pessas se presentan grabadas ab arabeschs que omplen la superficie.

Los *peons* son simplement uns trossos de crestall de roca, llisos, de dimensions molt més petites, y tenint cada una la forma de la pessa á que corresponen, excepció feta del de la *reyna* que, tal vegada per no confondrel' ab lo del *rey*, careix del enfonzament.

Lo no tenir cap de las esmentadas pessas figuradas de persona ó animals, lo ser llurs dibuixos de carácter árabe ocupant tota la superficie (especial distintiu de la ornamentació árabe) poguentse dir que son uns mers blocs de crestall de roca coberts d' arabescs; me fa creure que las tals pessas formaven part d' un joch que havia pertenescut á algun rey ó jefe mahometá dels que en lo sige x gobernáren alguna ciutat important d' Urgell (Balaguer, ó l' mateix Ager, que també fou residencia d' alguns comtes d' Urgell); y que, sent aquest joch d' escachs part del botí arreplegat als moros pe' ls catalans, com á cosa notable y de valor, debia passar á ésser propietat d' algun magnat d' Urgell qui, seguint la costum d' aquella época, lo podia llegar á una de las iglesias de Ager. D' aquesta costum ne tenim dos testimonis irrecusables: lo testament d' Armengol, lo Cordobés, qui, en 1010, llegá son joch d' escachs de crestall á la iglesia de St. Egidi; y lo de sa cunyada, la comtesa V.^{da} de Barcelona, que també llegá son joch d' escachs de crestall pera la obra de la iglesia de St. Egidi de Nimes. Abdós documents existéixen originals en l' Arxiu de la Corona d' Aragó.

Que las pessas en qüestió [son d' orígen mahometá, ja no me n' queda dubte, no sols per lo que he dit, sino per lo que vaig á exposar.

En Europa, y especialment en Bizanci, molt avans de la invasió árabe-mahometana, ja s' construïan pessas d' escachs que eran figuració de personas ó animals, com nos ho demostran las regalades per l' emperador Maurici á son gendre Corroes II Parviz.—(V. *Firdusi*, tomo VII). Las pessas del joch nomenat de Carlemany, de la Biblioteca Nacional de París y altras que podríam esmentar, son jochs figurats (personas ó animals) de païssos cristians contemporanis ó anteriors á las pessas del que estém estudiant.

Si ab aixó no n' hi ha prou pera demostrar lo que m' proposo, faré observar que á Egipte, en temps de Ramsés III, á uns 1500 anys avans de Nostra Era, ja s' hi construïan pessas d' escachs figurades ab caps de personas ó animals; com se n' pot veure mostra per algunas trobadas en las antigua sepulturas d' Egipte, en los Museos Británich y de Boulaq; Wilkinson dona 'ls dibuixos d' algunas en lo 1.^r tomo de sa may prou ben ponderada obra «*The Manners and Customs of Ancient Egyptians*».

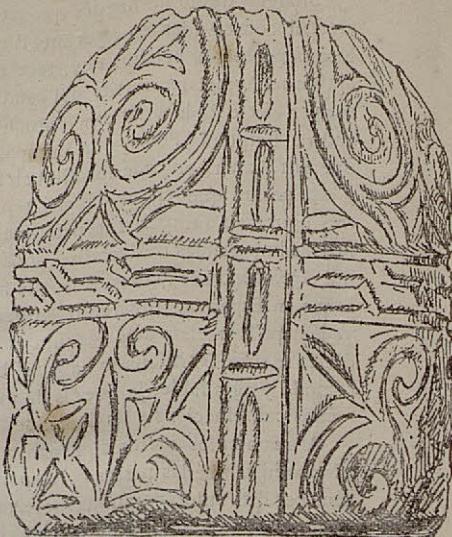
M' he extés apostar sobre aquest punt pera demostrar que 'ls árabs, lluny d' ésser, com alguns preténen, los inventors ni 'ls introductors del joch d' escachs en Europa, quan tot just ells comensáren á floréixer, aquest joch estava ja esampat y generalisat per tot lo mon. Ja alashoras prevaleixía sobre 'ls demés modos de jugarlo, la especialitat del tauler de 8×8 casillas, 8 pessas nobles y 8 peons de cada color ab la mateixa figuració y nomenclatura de las pessas ab que juguém actualment; aquest fou lo joch que adoptáren los mal anomenats árabs, y lo que s' ha fet en la actualitat general á tot lo mon.

Si algun dubte m' hagués quedat sobre lo que acabo de dir, las pessas de crestall conservadas en Ager me l' acabarían d' esvehir. Als mahometans los hi está prohibida per llur lley, tota representació dels sers vivents. Quan los àrabs-mahometans, sortits del estat nòmada y poch civilisat, se féren poderosos per efecte de la fanàtica y sagnanta propaganda de llur nova relligió, al invadir l' Egipte, la Persia y la Europa, trobáren molt en ús los escachs, jugats de different manera en cada localitat ab taulers de 6, 8, 10 y 12 casillas per costat, y ab pessas que en uns jochs representaven persones y animals, y en altres sols figuraven animals, excepció feta del *rey* y de las *torres*, que teníen unes formes impossibles de descriure (*Llibre dels Jochs*, d' Alfons lo Sabi, miniatures del *Apèndix*). Los àrabs, ó lo que fóssten, es á dir, los mahometans, al establirse en Espanya, trobáren d' ús general lo joch de 8×8 casillas, com ho veiyém pe'l tractat dels dos juheus barcelonins del sige XIII, y com nos ho diu lo meteix D. Alfons lo Sabi, s' havía adoptat entre tots per ésser lo més cómodo y agradable, ja que 'ls de menos casillas no tenian atractiu per oferir ménos combinacions y 'ls demés se feyan llarchs y fadigosos.

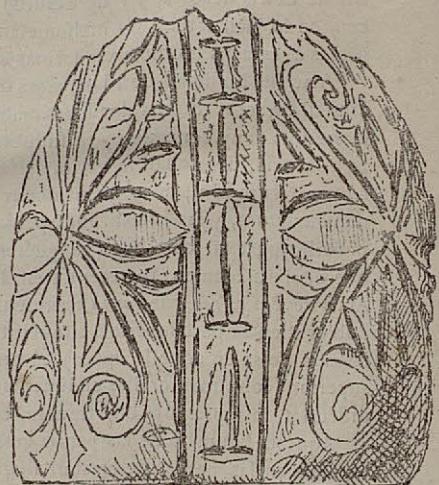
Al adoptar los moros d' Espanya aquesta especialitat del joch d' escachs, adoptáren també las pessas corresponents ab llur nomenclatura, que, com veiyém per dits autors, eran las meteixas que las actuals. Pero com la nomenclatura corresponía á la figura de cada pessa, y aquestas unes vegadas representaven personas solament (com se veu en los jochs de Carlemany, lo trobat en la isla de Lewis del s. x, y l' de Cesulis) y altres, part personas y part animals, com en lo joch actual; los mahometans no podian per llur lley, donar á las pessas d' escachs las meteixas formes ab que las havíen conegeudas.

Aixó 'ns ho demostran las pessas de que estém tractant. Aquests trossos de crestall de roca, d' un valor inestimable per ésser los únichs exemplars en sa classe fins avuy conegeuts, y d' indubitable autenticitat en quant á llur antigua procedencia, nos donan la veritable forma de las pessas d' escachs dels àrabs, fentnos veure cóm, no poguent donar á las pessas la forma corresponent á llur nomenclatura, y esséntlos hi indispensable distingirlas d' un modo adequat pera poderhi jugar tal com ho aprengueréen dels cristians, las fabricáren de manera que dissimuladament representéssen les figures ab que las havíen conegeudas. Aixís veiyém al *rey* y la *reyna* representats per dos tronos, als *alfils* per un cono doblegat en sa part superior, simulant la trompa del *elefant* (que així s' nomenava la pessa en aquella època), al *cavall* indicat per dues puntas en sa part superior (com unes orellas rudimentarias), y la *torre*, que no oferia per ells dificultat, la representa una tronera, com en alguns jochs cristians.

Aquesta figuració de las pessas grossas cobertas d' arabescs esgrafiats, se repeteix en las petitas de crestall llis, peons del meteix joch ó tal volta pessas pertanyents á un altre. Lo dir Villanueva (*«Viaje cit. á las Iglesias de España»*) que las pessas que havíá vist á Ager eran 44, nos dona á entendre que n' hi havíá en la capsa de pertanyents á més d' un joch; y es possible que las tres pessas petitas en forma de mitra y esgrafiades (*fig. 11*) fóssten los peons del joch

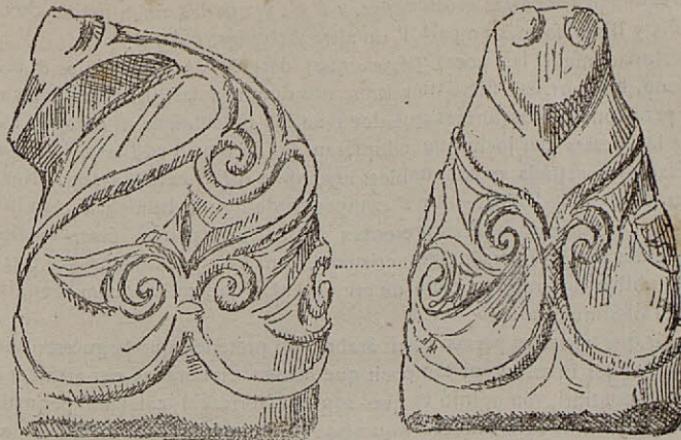

N.º 1.—REY.

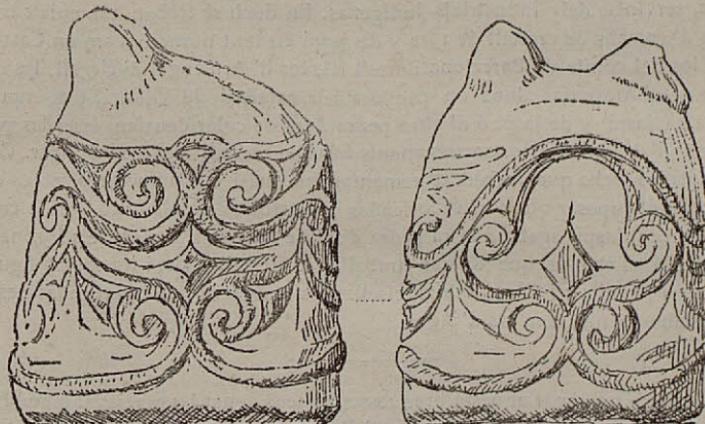

N.º 2.—REYNA.

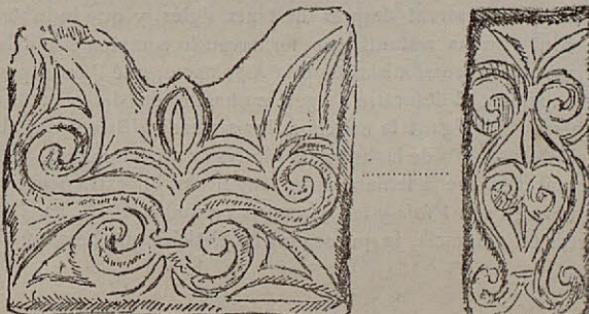
PESSAS D' UN JOCH D' ESCACHS DE CRESTALL DE ROCA,
VINGUDAS D' AGER.

N.º 3.—ALFIL.

N.º 4.—CAVALL.

N.º 5.—TORRE.

PESSAS D' UN JOCH D' ESCACHS DE CRESTALL DE ROCA,
VINGUDAS D' AGER.

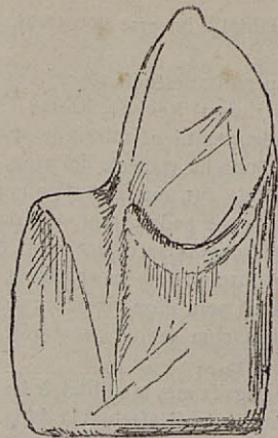
que componían las pessas grossas (*figs. 1 á 5*), y que las cinch petitas de crestall pulit y llis, forméssen part d' un altre joch (*figs. 6 á 10*).

Afortunadamente, las pocas pessas que, después de tants sigles d' olvit y abandono, han arribat fins á nosaltres, nos donan totas juntas los datos suficients pera conéixer las formas que donavan los musulmans d' Espanya á cada una de las pessas del joch que adoptáren (lo de 8×8 casillas), é hi podém reconéixer las actuals pessas nobles: *rey, reyna, alfil, cavall y torre*. Nos demostran també que 'ls jochs que s' compónen de figures humanas (com lo nomenat de Carlemany) ó bé representan animals, no podían ésser regalos de mahometans á reys ó personatges cristians, com se creu, donchs que llur lley los hi prohibíta tota representació de ser vivent, y ja hem vist com s' enginyaven pera dissimilarho.

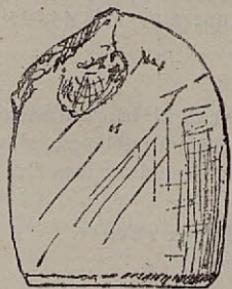
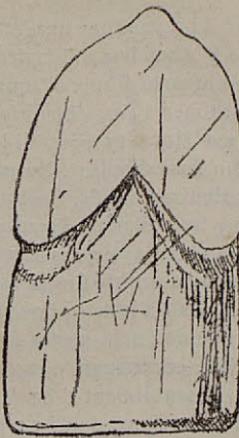
Al dir que aquestas pessas eran árabs, no pretenc que haguéssen vingut d' Orient ab los invasors, ni tampoch que fóssen elaboradas per artífices árabes; tot al contrari, ma opinió es que son de fabricació catalana per artífices catalans, y pera ús dels árabs. Aquests no duguéren cap industria de llur país, sino que s' aprositáren de las que trobáren establertas en las terras invadidas, servintse dels industrials indígenas. En Iloch s' troban esmentats tants jochs d' escachs de crestall de roca y de jaspi en tant número com en Catalunya: los del comte de Barcelona Borrell III, los d' Armengol d' Urgell, los que l' comte d' Ampurias doná en penyora á la catedral de Girona, tots eran de crestall y jaspi; y de jaspi ó d' altra pedra dura de color deurián ésser las pessas que n' dihém negras, corresponents á las de crestall de roca d' Ager. Com que tots los jochs que acabém d' esmentar son quasi contemporanis, no es cap despropósit suposar que fóren fabricadas per artífices catalans ab lo rich crestall de roca, jaspi, ágata, ó altra pedra dura de las que s' treyan dels Pyrineus. Los meteixos artistas que debían traballar lo crestall y jaspi trassanthi figures humanas pera 'ls cristians, debían cisellar los arabescs que ornavan las pessas dels mahometans, com las d' Ager.

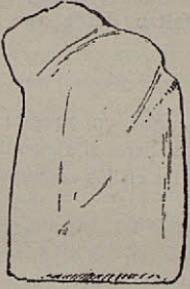
No puch termenar aquesta breu ressenya sens donar las gracies al digne President de la *Associació Catalanista d' Excursions científicas*, D. A. Aulestia y Pijoan, per haverme comunicat la noticia de la existencia d' aquestas pessas, que la *casualitat* ha conservat después de tants sigles, y que indubtablement s' haurían perdut com las restants que formavan lo complement dels jochs á que pertanyían, si 'ls excursionistas de dita *Associació*, que l' estiu passat visitáren aquellas regions, al deturarse á Ager, no haguéssen descobert la existencia de ditas pessas, divulgant la noticia á llur arribada á Barcelona, ab verdadera satisfacció dels amants de las antigüas glorias de nostra volguda Catalunya, y particularment dels que ja teníam coneixement de llur existencia per lo que n' diu Villanueva en son *Viaje y las créyam ja perdudas*. Poch ha faltat pera que no succehís tal desgracia, ja que segons las noticias que he adquirit, y que

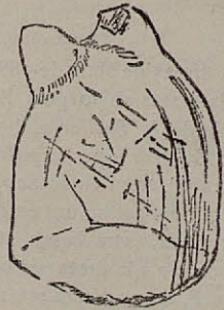
N.º 6.

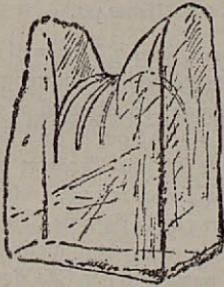
N.º 7.

N.º 8.

N.º 9.

N.º 10.

N.º 11.

PESSAS D' UN JOCH D' ESCACHS DE CRESTALL DE ROCA,
VINGUDAS D' AGER.

no es del cas propalar, es una raríssima casualitat l' haverse conservat, degut sens dubte á la solidesa del material y forma.

Convenintme lo dibuix d' aquestas pessas pera mos estudis sobre 'ls escachs, y no trobant medis pera obtenirlo, resolgué escriure al Rev. Sr. Rector d' Ager, D. Francisco Mora, proposantli la venta y preguntantli al meteix temps si en Ager podían ferse dibuixar. No poguérem enténdrems respecte del preu, y, en quant als dibuixos, dit Sr. Rector, sempre complacent, me contestá que á primers d' any las portaría á Barcelona y que jo meteix podría reproduhirles. Ha cumplert sa paraula, y no sols m' ha facilitat lo poderlas copiar, sinó que sa complacencia ha arribat fins al extrem de permetre que me las endugués á casa y las hi tingüés tot lo temps que m' fós necessari pera mon objecte; mostra de confiansa que no puch menos d' agrahirli, aixís com també á son amich don N. Fondevila, encarregat de la venta de las pessas.

Ab llur descubriment s' ha demostrat una vegada més la utilitat de las Asociacions d' excursions, donchs repeiteixo, si no s' hagués efectuat la de la *Catalanista* del any anterior, indubtablement aquestas pessas seguirían ignoradas en la Parroquia d' Ager y haurfan acabat per pérdres' completament, com s' han perdut las 29 que hi faltan, desde que Villanueva n' contá 44 en una capsula.

Tal vegada algú observará que en aquesta ressenya hi han afirmacions massa absolutas y aventuradas; pero, si algun dia arriban á publicarse, s' trobarán totas discutidas y anotadas en los correspondents capítols de mos *Estudis sobre 'ls origens dels Escachs*.

JOSEPH BRUNET Y BELLET.

DE MONTNEGRE AL CORREDOR.

ITINERARI.

De la estació de *la Batlloria*, á las 7 h 25 matí del dia 25 de Mars de 1885, al saltar del tren procedent de *Barcelona*, emprengui la märxa ab lo guíu Pau Romá (a) *Quinze Anys*, de Breda, en direcció al poble de *la Batlloria*, hont arribávam á las 7 h 30; á las 7 h 35, per la *casa de la Ferreria* y per la *palanca*, passávam á la vorera dreta del riu *Tordera*; nos endinzárem en lo *Sot de Can Barnench*, deixant á *Can Terradas* á má dreta; seguírem sot amunt en direcció S. per la vorera esquerra de la riera de *Can Barnench*, entre bosch atapahit de suros, alzinas y roures, y girant é inclinantnos cap á la dreta per bon camí de carros, á las 8 h 15 passárem per *Can Barnench*, de qual casa sempre per entre bosch espessíssim y bon camí de pujada, arribárem á *Montnegre* á las 9 h 40 m.

De *Can Terradas*, seguint sempre lo sot del meteix nom, pujant per entre espés bosch de suros, rouredes, alzinas, pins y bosch baix, un bon camí gens penós porta á *Montnegre* ab 1 hora y 45 minuts.

Montnegre, *Fuyarosos* y *la Batlloria* forman un sol municipi, qual capitalitat y nom es *Montnegre*, per més que la Secretaria y Casa Consistorial sian en la Batlloria. La iglesia y rectoría de Montnegre están situadas, com també la grandiosa y hospitalaria casa vehina d' Auladell en una carena, á uns 510 apr. d' altitud. En la iglesia (V. BULETÍ, n.º 71-2, pl. 187) s' conserva un sepulcre del s. XVI (?), hont están enterradas las fillas del noble senyor baró Gerard de Gualba y de Montnegre, las quals segons tradició del país donáren nom al Sot de las Senyoras, situat en la riera de Fuyarosos, sota de can Riera, per haverhi viscut molt temps retiradas fent penitencia.

A las 10^h en punt me despedía del Sr. Auladell, en qual casa fórem obsequiats ab un lleuger esmorzar, prenenent en direcció O., un camí que arrenca de l' era de la casa; passant per bosch espés de grossas alzinas, á las 10^h 10 guanyávam lo *Collet de Can Ginestá*; deixárem á mà dreta, á uns 2 minuts de distancia, la grandiosa casa del meteix nom, girant á mà esquerra en direcció S. per lo camí de la carena, que luego la deixa girant al O., voltejant per la base del *Turó de la Roureda den Vives*, punt culminant del Montnegre occidental (que calculo sa altitud á 750 metres) entre grans boscos de suros, alzinas y castanyers; á las 10^h 25, girávam tot voltejant lo turó esmentat en direcció S., entrant en lo *Sot Gran*, lo més rublert de la regió, tant espés y d' arbres tant grossos que may lo sol pot penetrarhi, brollanthi l' aygua per tot arreu; sa altitud calculo será apr. de uns 600 m.

A las 10^h 30 passávam la *riera del Sot Gran*, girant al O. y oirant enfrot sota del camí las dues grandiosas y ricas casas, *Can Casas* y *Can Ginestá*, á pochs minuts la una de l' altra. Girárem luego al S. O. y després al S., y voltejant sempre lo Turó de la Roureda den Vives, á las 10^h 40 passávam per lo frescal y delicios *Sot de las Aubagas de Can Casas y den Vives*; girárem al S. O., luego al S. y S. O., seguint com sempre lo camí sens interrupció desde Montnegre per entre grans boscos d' alzinas, suros, castanyers, avellaners, bruchs y arboses, fins al *Collet dels Replans ó de Can Terradas d' Olzinellas*, (alt. apr. 600 m.)

A las 11^h franquejávam lo Collet, deixant á sota la gran casa de *Can Terradas* y oirant enfrot sobre de la meteixa lo Turó de Mont Llaurer, tot ell rublert de bosch y qual altitud serà superior de bastants metres al Collet dels Replans. Girárem envers al S. passant per ample camí, tot planejant per entre bosch de suros y bosch baix, y á las 11^h 10 passávam per *Coll Blanch*; seguint la mateixa direcció S., baixárem al *Sot de Can Pota*, passant per sota de la dita casa, y per sobre de la de *Can Collons*, abdúas del terme d' Olzinellas.

Al girar lo Coll Blanch, cambi total de decoració; hermosas aubagas y bos-

cos substituïhem la monòtona y trista regió de las vinyas. A las 11^h 20 do-blàvam un altre Collet al passar per *Can Camps de Gratallops*, del terme de Sant Iscle de Vellata, ovrant un esplendent panorama sobre la Costa, tancant l' horisó lo mar á mà esquerra y las valls de Vallgorguina, Vallés y Serras del Corredor á la dreta. Seguint sempre un deliciós camí de carena, á las 11^h 30 passávam per un grupo de 10 á 12 casas situat en la meteixa, conegut per *Caserio de Can Paraire*, que fá termenal entre Sant Iscle y Vallgorguina, pero que pertany á Sant Iscle.

Seguint sempre per la carena entre vinyas y boscos de pins, baixárem á *Coll Samis*, deixant á mà dreta á uns 2 minuts del Coll, *Can Gras de la Montanya*, del terme de Vallgorguina. A las 11^h 40, en *Coll Samis*, creuhárem lo camí de Sant Iscle á Vallgorguina, per qual rahó *Coll Samis* es conegut també per *Coll dels quatre camins*. Per lo de la carena que es lo de Montnegre á Arenys, pujárem al *Plá den Carcassés*, hont arribárem á las 11^h 50, per plá camí y luego una pujadeta un poch fort; seguint sempre la carena disfrutant de bonichs panoramas, á las 12^h 10 guanyárem la *Plana de las Bruixas* (alt. apr. 475 m.) y sempre per la carena, primer tot planejant y després pujant y baixant, á las 12^h 30 baixárem á *Collsacreu*, llàs d' unió de las Serras de Montnegre y del Corredor, per lo qual passa la carretera d' Arenys á Sant Ceboni; eix punt culminant no baixará de 400 metres d' altitud.

Creuhárem la carretera y 'ns ensilàrem en direcció S. O. per la carena de la Serra, entre vinyas; inclinantnos al O., á las 12^h 40 pujárem á un plá de carena tot plantat de vinyas, pins y suros; llavors girárem á mà dreta sempre per la carena en direcció N. O., veysté á mà esquerra á l' altra vessant la Serra dels tres Turons, coronada per lo Turó de Montal, que es lo culminant. Dita serra y la de Lorita, unida ab ella, son continuació de la del Corredor.

A las 12^h 50 passávam per la *plana del Suro*, coneguda ab aquest nom per un gros suro, únic que existeix al bell mitj de la carena; y de dita plana, inclinantnos á l' esquerra, deixant la carena, pero seguint sempre la direcció N. O. per suau baixada, á la 1^h de la tarde en punt arribárem á la gran *Casa Nova de Pibernat*, ara de Valls, propia de D. Ramon de Valls y de Barnola, d' Olzinellas, hont dinárem de las provisións que portávam, essent molt obsequiats per los amables masovers del Sr. Valls.

A las 3^h de la tarde deixávam la Casa Nova, prenent lo camí de carena en direcció N. O. y pujant per entre vinyas, á las 3^h 15 arribávam á un plá cobert per bosch de pins; seguírem en la meteixa direcció plá y amunt per la carena, y á las 3^h 30 trobávam la *Pedra llarga*, pedra cayguda al costat esquerre del camí, tocant al meteix, qual pedra, que té uns 12 ó 14 pams d' alt per uns 4 d' ample, dona nom al plá hont està situada, y com quasi tots los *Menhirs* de la nostra terra, té la obligada tradició del Diable que la portava al vol pera fer un pont y la deixá caure.

De la Pedra llarga, seguint la meteixa direcció per entre pinedes y pujant sempre, á las 3^h 50 guanyávam lo plá en qual cim està situat lo *Santuari de*

la Mare de Deu del Corredor, á uns 600 m. apr. d' alt. (V. BULLETÍ N.º 60, pl. 175-82 y pl. 188-9).

En lo punt culminant de las Serras del Corredor y de Lorita hi ha edificada una antigua ermita ó Santuari, que segons se diu per la encontrada, fou un Convent de Templaris com Roca Rossa y lo Corredor. Lorita está situada sobre de Llavaneras y Canyamás. La serra de Lorita s' uneix luego ab la de Montal ó dels tres Turons, que porta aquest nom porque está surmontada per tres puigs ó turons; lo que mira al E., lo més pròxim al mar, es lo més baix, y s' anomena «D' anar á mar», que pronuncian viciosament en la comarca *D' ana-march*; lo del centre, *del Corral del Forn*; y lo del O., que es lo de major altitud, se diu *de Montal*. Las Serras dels tres Turons y de Lorita s' unéixen també ab las de Sellechs y Sant Mateu.

Desde Coll Blanch fins al Corredor l' excursionista que vinga del Montnegre, s' trobará desagradablement impressionat al contemplar aquell terreno tant sech de sauló, tot cobert de vinyas, alguns grossos pins y molt pocas alzinas; en cambi qui visite lo Corredor venint del baix Vallès, hont se pot dir que per desgracia los boscos han passat ja á la historia, trobará tot alló magnífich.

A las 5 h t. deixàvam lo Corredor baixant per la *font de la Sitja* en direcció N.; als 20 minuts, passant sempre per bosch de pins, nos quedava á mà esquerra la *casa del Trull*; á las 5 h 28 deixàvam á *Can Montasell*; á las 5 h 43 passávam per *Can Clarens*, ovirant á mà esquerra molt apropi, en lo plá de un serrat, la grandiosa *casa del rich hisendat D. Pau Pradell de la Serra*, nostre soci delegat; y á las 6 h 3 t. arribàvam al poble de *Vallgorguina*, hostatjantnos en lo confortable hostal de *Can Joan*, y despedintnos del amable é intel·ligent jovenet de 17 anys, lo hereuhet de la Casa Nova de Pibernat ó den Valls, que 'ns havia servit de guia desde sa casa.

L' endemà, dia 26, á las 7 h del matí, vaig deixar la deliciosa població de Vallgorguina y á las 8 h 30 arribava á *Sant Celoni*.

ARTHUR OSONA.

SECCIÓ DE FOLK-LORE.

LA TRADICIÓ DELS LLATINS Á CATALUNYA.

Aixís com nos plau, y nos plau en gran manera, cada vegada que visitém la casa payral, entaular novas relacions ab personas que, peitanyents á la familia, no 'ns hi havíam relacionat encara, ó porque eran fora ó porque nostres pares no s' hi feyan ó porque lo curt de la nostra estada no 'ns ho havia permés, nos plau també adquirir coneixements de nostres passats pera saber d' una manera certa y determinada qué ha sigut la nostra família desde temps molt antichs, pera envanirnos més ó menós de serne un de tants individuos. Y si

aixó tant nos plau, ¿per qué lo que 'ns mou en la familia no 'ns ha de moure pera l' poble? ¿per qué no havém d' entrar també en desitj de voler saber lo que ha sigut la familia catalana á la qual pertanyém? ¿per qué no 'ns ha de moure conéixer la procedencia de la sanch que corre per las nostres venas? ¿per qué no havém d' inquirir si vením de Roma y som romans transformats com la llengua que parlém? Proposémnosh o vejam si 'ls fets confirmen pera la vida social lo que cada dia més confirmen pera la llengua catalana.

Comensém per la familia. ¿Cóm anomeném nosaltres las principals relacions d' aquesta? Igual que 'ls romans, ab la diferencia que l' nom ha canbiat de forma, mes no d' essència. En efecte, nosaltres avuy dihém: *bes-avi*, *avi*, *pare*, *mare*, *fill*, essent aixís que 'ls llatins deyan: *bis-avus*, *avus*, *pater*, *mater*, *filius*; aixó es, dihém com ells deyan. La familia no ha canbiat de modo de ser en sa constituciò; per tal rahó hi ha iguals relacions, y las anomeném com ells las anomenavan, mes ho fem alterant un poch la forma de las paraulas conservant la radical de las meteixas y per lo tant llur idea fonamental. Si d' aquestas relacions de familia primordials, si aixís se pot dir, passém á las que s' desprénen d' ellas, observarém que no en totes usém las paraulas que usaven los llatins; ni las teníem en tot y per tot iguals á causa de la diversa religió que nosaltres professém.

La idea de germandat la expressavan los llatins ab los noms de *frater* y *soror*; nosaltres, si bé la expressárem primitivament durant bastant temps ab iguals noms, los abandonárem després pera admetre los de *germà* y *germana*. Abdós acusan per una part procedencia llatina, y per altra bárbara ó, si s' vol, goda ó germana. Llatina, per quant provénen de *german*, que significa *origen*, *co-mens* ó *llevó*; y goda, si aixís se pot dir, per quant al principi de la etat mitjana s' anomenavan *germans*, aixó es, procedents d' un meteixa *germen*, tots los pobles barbres que invadíren la Europa romana, que, encara que diferents, venían tots d' una meteixa banda. La calificació aplicada al pobles s' aplicá més tart á las personas, y 'ls noms *germà* y *germana* substituhíren als noms *frare* y *sor*, de procedencia essencialment llatina. No per aixó las havém abandonat per complert. Encara avuy las usém, mes las usém pera significar als individuos que pertanyen á alguna comunitat religiosa. Avuy las paraulas *frare* y *sor* no 'ns despertan las meteixas ideas que ahir; avuy, al sentir la paraula *frare*, evoquém lo recort de las Comunitats religiosas que vivían, y vívhen encara algunas, baix determinadas reglas, aixís com al sentir la paraula *sor*, nos representém immediatament á cada una de las donas que vívhen en convent, ó que per lo comú anomeném *monjas*.

Las relacions de familia que distingim avuy ab los noms de *oncle* y *tia* nos acusan distinta procedencia. La primera es llatina y la segona es grega. En efecte, del *avuncul-us* llatí n' ha sortit l' *oncle* en català, aixís com del θεῖος grech n' ha sortit la *tia* en català. Es una cosa que crida molt l' atenció que unes relacions que teníem nosaltres tal y com las teníen los llatins, las anomeném l' una ab nom llatí y l' altra ab nom grech, aixís com no deixa de cridarla

també que 'ls castellans las anoménen abdúas ab nom grech. Nosaltres creyém que aixó s' deu per una part á influencia grega, y per altra, y més principalment, á la tendència que tenim á anomenar usant las paraules que menor número de sílabas las constituhéixen. Aquesta creyém que es la rahó principal, puig no s' compren que s' adopte un nom d' una llengua pera significar al mascle y no s' adopte també l' de la meteixa llengua pera significar la femella.

Més encara crida la atenció que las paraules catalanes *net* y *nebot* procedes-can de las llatinas que diúhen la meteixa idea, essent aixís que en catalá es tant different. *Nepo-s* ó *nepo(t)-s* y *nept-is* dels llatins servéixen pera expressar las ideas que nosaltres signifiquém ab los noms de *net* y *neta*, essent aixís que avuy signifiquém ab la primera la relació de família existent entre l' germá de nostre pare ó mare y ab la segona la que hi ha entre nosaltres y 'ls pares de nostres pares. Lo *nepo(t)-s* llatí ha tret lo *nebot* catalá, aixís com lo *nept-is* la paraula *neta*. La rahó no es evident, mes pot trobarse en lo sentit extensiu que més tart se doná á la paraula *nepo-s* y que originà lo fet coneugut ab lo nom de *nepotisme*.

Las relacions familiars que avuy distingím ab los noms de *cosí* y de *conyat*, encara que acusan procedencia llatina, no son abdúas las meteixas ab que las distingíen los llatins, perque si bé l' *consobrin-us* ó *consorin-us* llatí es lo *cosí* catalá, lo *cognat-us* no era l' *conyat* ó *cunyat* catalá, perque ab ell se significava, no las relacions que hi ha entre 'ls germans del espós ó de la esposa, sino las que hi ha entre 'ls parents per consanguinitat. Lo que fou nom d' una relació general, fou després nom d' una relació particular y tal vegada per la meteixa rahó que havém senyalat avans, aixó es, perque l' nom llatí era massa llarg.

Las paraules *gendre* y *nora* recordan perfectament las paraules *gener* y *nur-us*, y al recordarlas recordan també las meteixas ideas; no succeheix aixís me-teix ab las paraules *fadri*, *padri* y *dida*, que ademés d' acusar procedencia distinta, acusan també fets que 'ls llatins desconegueren.

La paraula *fadri*, aixó es, aquella ab la qual signifiquém tota persona jove y en estat de casarse, procedeix del verb alemany *freien*, que significa *casarse*. Sa existència acusa la d' un poble nou en nostra terra, y en efecte, tothom sab que després de la dominació romana hi hagué la goda ó germana, de la qual nosaltres n' havém tret aquest nom.

La paraula *padri*, del llatí *patrin-us*, expressa una idea que no conegueren los romans per rahó de que la religió cristiana no fou religió del estat romá fins al acabament del imperi, y encara que es un derivat llatí, ho es per la forma, mes no per la idea.

La paraula *dida* no té procedencia llatina, sino grega. Prové del nom *τίτθη* y tal vegada perque la dida á Grecia tenia una personalitat que no tenia á Roma, com ho prova l' que á Catalunya es la dida lo meteix meteix que era á Grecia desde temps molt primitius. En efecte, lo celebrat poeta Esquile, en sa tragedia titolada «*Las Coéforas*», fa parlar á Cilissa, dida d' Orestes, y en una de tantas escenes diu: «*Quánt desgraciada soch! Mon cor s' havia destrossat per*

las moltas calamitats que havia vist caure sobre la casa d' Atrea, pero jamay havia tingut igual sufriment. Fins avuy havia sufert ab valor tots los mals, mes ara, l' meu Orestes, l' únic objecte de ma solicitut, aquell á qui havia alletat desde que sortí del ventre de sa mare, aquella que á la nit tantas vegadas me despertava ab sos crits, ha mort. ¡Quántas penas y quántas fatigas perdudas per mí! Perque pera cuidar un ser que encara no pensa y que se sembla als animals, es precis endevenirli sas necessitats y lo que vol. ¡Oh! es molt cert. Un noy de bolquers no sab dir pas rès, ni sab demanar quan té gana, ni quan té set, ni quan vol orinar, y lo que es més, s' embruta quan una menos s' ho figura. No obstant, jo ho preveya tot, mes sovint ma previsió no era prou. Ademés d' això devia rentarli també la roba. Dida y rentadora, tenia dos traballs en un meteix càrrec. Lo pare d' Orestes, al confiarne l' seu fill, m' havia donat aquet doble encàrrec.

Ara bé, la pintura que fá Cilissa de sí meteixa com á dida, qno recorda perfectament á la dida d' avuy, á la dida de muntanya, mes que á la de ciutat, pér lo tractament especial que ara s' dona á aquesta? Efectivament, per quant no solzament se cuya d' alletar al infant, mes també de la netedat y bona compostura de sos vestits, ó de quanta roba los constituheix.

Y ara que ja havém parlat de las relacions primordials que enclou la familia y de las que d' ella s' desprénen, parlém de lo que constitueix lo fonament de la meteixa, ó sia l' *matrimoni*. Aquesta paraula, encara que es la llatina *matrimonii*-um, no es lo *justo matrimonio* dels romans, perque aquest requeria que la unió entre home y dona fos entre ciutadans romans; aixís com lo *matrimonii*-um entre personas no romanas. Per aixó s' comprén que á Catalunya haja surat lo nom *matrimonii*. Los catalans no eran tots ciutadans romans y per lo tant, al casarse, celebravan lo *matrimonii*-um, mes no lo *justo matrimonio*. Aquell se coneixia també ab lo nom de *nuptiae*. Ab igual nom s' ha conegut també á Catalunya durant algun temps. La paraula *noces*, que avuy podém dir que solzament trobém en los documents, perque apenas se troba en la llengua viva, es la llatina *nuptiae* y expressa la meteixa idea que expressava entre 'ls romans.

Y no es tant sols ab los dos indicats noms que s' coneix la unió del home ab la dona, se coneix també ab los de *bodas* y *casament*. Aquell sembla que procedix de la paraula llatina *vot-a*, plural de *vot-um*, per los vots que feyan y fan encara los que s' casan, y aquest, per lo fet que enclou lo *matrimoni*, com es lo de constituir *casa*.

Las relacions que hi ha entre l' home y la dona á causa del fet del *matrimoni* ténen un nom propi, mes á Catalunya n' té molts, sens dubte á causa de las diversas influencies exercides per lo mateix poble romá. Las paraules *mulier* y *marit* son las que á Catalunya expressan més fonamentalment aquestas relacions, y las que ho expressavan á Roma, perque la *mulier* era la dona casada, y l' *marit-us* lo mascle de la dona, com se compren més bé recordant la procedencia *mas ó ma(r)-s* d' aquesta paraula.

La muller no es coneguda solzament ab aquest nom. Se las hi diu també: *dona* ó *esposa*. La primera denominació sembla que trau origen dels meteixos llatins, per quant los marits anomenaven *domin-a* á llurs *mullers*, y aquestas *domin-us* á llurs marits. Nosaltres creyém que s' deu ademés á que la muller es la *domin-a*, la *don-a* ó la *senyora* de la casa, lo qual nos explica també per que algunas vegadas ab lo nom de *senyora* s' anomena encara avuy entre nosaltres.

La *esposa* no es pas la *esponsa* dels llatins. Aquesta era lo que diu la paraula meteixa, aixó es, la *promesa*, ó sia la dona que havia contret *espousals* ó compromís de casament. Sens dubte s' aplicá després aquest nom á la muller, perque qui contrau un compromís per paraula y per escrit, pot considerarse aquest com realisat, y per lo tant, considerarse com veritable *muller* la que encara era no més que *promesa* ó *esposa*.

Y ara que ja havém estudiad la familia en sa constitució y en sas relacions, acabém per estudiarla en la estada que la hi dona abrich y aculliment.

Casa es la paraula ab que nomeném lo lloch hont víuhens las familias, y encara que es paraula llatina, no significa lo que significava entre ls' romans, sino lo que entre aquests significava la paraula *domus*. La *casa* entre 'ls llatins era la *domus rustica*, mes la classe de vida que tenian los pobles barbres y la manera que feyan de construir las suas vivendas ó estadas, fou causa sens dubte de que s' abandonés lo nom *dom-us* per lo de *casa*, per expressar mellor las construccions dels que venian á dominar en l' imperi romá, y com á poble dominador, feu oblidar lo que era del que avans que ell ho havia sigut també. No obstant y aixó, lo nom *dom* ó *dom-us* lo trobém á Catalunya en la paraula *majordom* ó l' major de la casa, per més que s' pot considerar també, com alguns lo consideran, com lo *major* ó *principal* dels homens, ó de las personas d' una casa.

De procedencia verament llatina y expressant la meteixa idea que expressava entre 'ls llatins, es la paraula *mas*, que s' diu *masia* en unas comarcas y *maset* en altras. Es lo que era l' *mans-us* romá, y per lo meteix que s' ha conservat en la forma, s' ha conservat també en lo nom.

Ara bé, després de las indicacions molt breus que acabém de fer sobre l' modo com anomeném las relacions de familia, debém preguntar: ¿deduhirém d' aquí que som romans transformats com ho es la llegua catalana en general? En part, efectivament, mes en absolut, no; perque, com s' ha vist, conservém en més ó en méno recorts dels diferents pobles que han dominat en nostra terra y ab los quals hi havém tingut per aixó meteix relacions molt íntimas.

Lo que havém fet, encara que d' una manera lleugera, respecte de la familia, convindría que s' fés respecte de las demés relacions socials y fins y tot de las que atanyen á la industria, arts, comers, agricultura, etc.; perque d' aquesta manera depuríam mellor las ratllas que constituhéixen la nostra fesomía y sabríam lo que 'ns debém y lo que debém, podent allavors explicarnos ab major coneixement de causa lo que singularisa nostre carácter y nostras tendencias.

En l' estudi del ahir havém de trobar lo coneixement del avuy, y aixís com l' estudi detallat é històrich de las llenguas neo-llatinas nos ha permés poder formular degudament las conclusions que 'ns diuhen lo que es y ha sigut nostra llengua, lo que la particularisa y li dona fesomía; l' estudi detallat é històrich de nostres usos, costums, lleys, maneras d' ésser, activitat, etc., nos dirá qué es lo que deu constituir y realment constituhéix la fesomía y carácter particular dels catalans.

Torném arrera, no pera retrassar, sino pera avansar, pera que al donar un nou pas, ne tinguém coneixement y pogám dir ab veu ben alta y al meteix temps ben resolta: aixó ho deguérem als que 'ns domináren, aixó es lo que 'ns debém á nosaltres; lo coneixement d' un y altre extrém nos diu lo que podém y lo que valém.

IGNASI FARRÉ Y CARRIÓ.

COSTUMS POPULARS DEL VALLÈS.

(Continuació.—V. N.º 97, pág. 191-193).

LXIII.—LA LLANTERNA.

(PASSATEMPS DE NOYAS).

Juntas varias noyas en un carrer, plassa ó pati, ne nombran una que fa de *mare* y un' altra que fa de *filla*. S' agenolla la *filla*, y las altres, agafadas per las mans, se posan al voltant seu, formant rotllo y van giravoltant poch á poch, mentres *mare* y *filla* ténen lo següent col-loqui cantant:

Mare.—¡Qué es ditxosa

La llanterna,

Sota terra

Ja s' está!

Álsat, álsat,

Filla meva, (*s' alsa*)

Que l' teu pare

T' vol casá.

Filla.—¡Ay, mare,

La meva mare,

Quín marit

Me n' vol donar!

Mare.—¡Ay, filla,

La meva filla,

Un argenter

Que n' hi há!

Filla.—Malvinatge

L' argenter,

Qui l' anomena

També,

Perque m' fá

Las joyas falsas;

Ab ell no
M' hi casaré.

Totas plegadas. — Aqueix grill,
(Picant de peus, anant gira-
voltant y cantant.) Menos grill,
Trepitjémlo,
Trepitjémlo:
Aqueix grill,
Menos grill,
Trepitjémlo
Com un grill.
Sedassí,
Sedassá,
Triará
La més bonica:
Sedassí,
Sedassá,
Triará
La que voldrá.

Allavors la *filla* esculleix la noya que vol, la que s' posa en lloch seu; fa ella de *mare*, y tornan á comensar.

Aqueix passatempis las diverteix molt.

LXIV.—A BALAS.

(JOCH DE NOYS, JOVES Y ADULTS).

Hi han dúas classes de balas, de pedra y de crestall: y de las dúas, de várias magnituds. Me concretaré, al descriure aqueix joch, á las més usadas, que son las de motlló y las de dos quartos, totas de pedra. Las de motlló son petitetas.

Ab balas s' hi juga á la *barrisca*, á *pich*, á *pam y toch* y á *pessa*.

I.—BARRISCA.

La barrisca s' fa de la meteixa manera que vaig descriure lo segon modo de jugar á *nous*. En general s' hi juga ab balas de motlló.

2.—PICH.

Dos noys son prou pera jugarhi, podent, no obstant, ésser tants com vulgan, tenint cuidado cada hú de tirar quan li toca.

Posa cada hú la bala á terra allá ahont vol; lo primer tira la seva contra la què li vé més bé, apretantla ab la part interna del cap del dit gros de la mà dreta, donantli la empenta lo més arran possible de la terra, á si de que, describint una curva enlayre, vaja á tocar l' altra bala al tocar á terra, per qual motiu se n' diu á *pich*. Si la toca, es seva; si l' erra, tira lo segon, lo tercer, etc. Sols la bala tocada es la morta y de consegüent guanyada. Mentre se van tocant balas, se té la mà. S' hi juga ab tota classe de balas.

3.—PAM Y TOCH.

Posadas las balas allá hont han volgut, sigan dues ó més, tira l' primer ab lo cap del dit gros o pólzer de la má dreta la seva bala contra la que li vé més bé arrossolons ó á pich, forta ó fluixa. Si la toca, ó s' queda la seva bala apropi de l' altra, de manera que no passe de un pam, ha guanyat la bala ó lo que s' haja tractat: si no s' compleix cap d' aqueixos requisits, tira lo qui li toca. Al *toch ó pam sols' hi guanya un cartró, rodolí, bala, quarto ó lo que siga: si s' fa pam y toch plegat, se n' guyanan dos.* En aqueix joch, com en lo pich, pert sols lo tocat ó arrimat.

Pera evitar dubtes que hi podrían haver sobre lo pam, per ferlo un noy més llarch que 'ls altres, acostuman agafar un bastonet de cosa d' un pam de llarch, lo qui serveix pera tots los dubtes que pugan ocórrer.

S' hi juga ab tota classe de balas.

4.—À PESSA.

Aqueix se pot dir que es lo verdader joch de balas. També pot ferse essent dos ó més, anant dos de companys ó cadascú per ell.

Buscan una *carrila*, que es la semicurva produïda per lo pas dels animals en las carreteras, es dir, la distància què hi ha de roda á roda: ó bé un lloc que siga ben plà. Fan una ralla d' un través de dit de fondo per cosa d' un decímetre de llarch al mitj de la carrila; á uns dos metres de distància, carrila avall, plantan una moneda (ó test los noys que encara no ténen diners), anant plantant á la mateixa distància monedas tots los qui prénen part en lo joch.

Pera saber quí ha de tirar primer, segon, tercer, etc., posan un peu arran de la primera moneda y un á un van tirant la seva bala en direcció de la ralla, guanyant los primers números los qui ténen la bala més apropi d' ella.

Lo primer comensa lo joch posant la seva bala arran de la ralla en la part de la direcció de las monedas; apreta la part interna del cap del dit gros de la má dreta en lo terreno de la ralla de sota la bala; fixa la vista en la primera y allavors dona á la bala un cop ab la part del dit descrita, més ó ménos fort segons vulga que la bala s' quede á la primera, segona moneda, ó las traspasse totes. Si la bala toca una ó més monedas, torna á tirar, que es lo que se n' diu *té la má*, anant seguint sa tasca mèntres hi han monedas dretas; si logra férsselas totes, ha guanyat lo joch y las monedas desplantadas, si no han convingut que l' guany siga de més ó menos valor. Si no fá caure cap moneda, ó quan n' erra alguna, tira lo segon, si aqueix tampoch no toca la bala, tira lo tercer, etc. La bala s' tira, després, des lo punt ahont s' atura, podent lo tirador ferli una ralla més ó menos fonda en la part del detrás, ja ab una moneda, ja ab un bastonet.

Lo jugador que s' fá una moneda ó toca una bala, té dret de tirar contra un' altra moneda, contra un' altra bala, ó de ferla anar allá ahont vulga. Si la tira carrila amunt, de manera que vaja á la part de dalt del tirador general, què es lo que se n' diu *fugir*, està salvat, aixó es, ningú pot matarlo: si lo torna á

traspassar, pot altra vegada matar y ferse monedas, així com los altres pôden també matarlo. La bala tocada pert totas las monedas que havia guanyat y no pot jugar durant aquella jugada: quan no queda cap moneda dreta, ó totas las balas son mortas menos una ó dues, ho son los companys, lo joch es acabat.

Si van dos á dos, procuran no matarse.

Lo qui li toca tirar, ha de fer moure poch ó molt la bala.

S' hi juga ab las balas de pedra de dos quartos.

LXV.—LA GALLINA POLITANA.

(JOCH DE NOYS Y NOYAS).

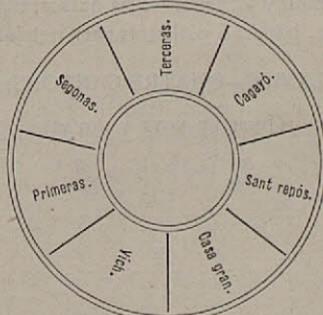
Reunits uns quants noys ó noyas, s' asséuhen á terra formant rotllo, tenint tots los peus en la part de dintre ab las camas estiradas. Un d' ells ab l' extrem dels dits de la mà dreta va tocant la punta de cada peu, inclós los seus, dihent, cantant, en cada toch, una sílaba del vers següent:

La gallina Politana
Ne fa un ou cada setmana;
Poni¹ un, poni dos, poni tres,
Poni quatre, poni cinch,
Poni sis, poni set, poni vuyt,
Poni nou, poni deu,
La gallina de la Seu.
Amaga tú aqueix sant peu,
Que no es teu ni meu
Sinó de la Mare de Deu.

Lo peu que resulta ésser l' últim, si l' seu duenyo no l' retira ó arronça ben depressa, reb patacadas del director: tornant á comensar, si vólen, cambiant ó no lo qui dirigeix. Si seguéixen, los peus amagats no pôden tornar á sortir.

LXVI.—TITLLO DE MONJA.

(JOCH DE NOYS Y NOYAS).

Dos son prou pera fer aqueix joch. Es per l' estil del descrit en lo BULLETÍ n.º 51, si bé s' diferència en algunas particularitats y en la figura. Lo noy aga-

¹ N' hi han que diulen Pol.

fa lo *titllo*: des la part de fora de la casa anomenada *primeras* (V. la figura), lo tira á dins, entra á peu coix y á puntadetas de peu lo té de fer sortir per la part d' arch de dita casa. Des lo meteix punt ha de anar tirantlo als demés departaments per l' ordre de *segonas*, *terceras*, *cagayó*, etc., entrant també per lo mateix punt á peu coix, fentlo sortir sempre per allá ahont he dit s' ha de fer sortir la primera vegada.

Si lo titllo, al tirarlo, no va ahont li correspon, si s' fica algun cop dins lo rotlet del mitj, surt del gran, se queda sobre d' una ralla ó lo noy trepitja alguna ralla; pert y juga l' altre. Si no li succeheix res de lo dit, acabadas de seguir las casetas, ha guanyat lo rodolí, agulla ó lo que s' jugan, tornant á cromensar.

LXVII. — CLUCAYNA.

(PASSATEMPS DE NOYS).

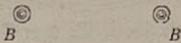
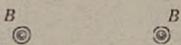
Principalment aqueix passatemps lo fan al temps dels nius, quan després de més ó menos fatiga han abastat un niu hont hi havia ous.

Posan un ou á terra, lo colgan ab pols del camí ó carretera hont lo practican, donant á la pols la figura de un pilonet; tapan ab un mocador los ulls de un noy, lo qui, desde deu ó dotze passas lluny, armat de un bastó, ha d' anar á donar una garrotada al piló al objecte de petar l' ou. Si no l' trencà, lo destapan y ho fa un altre; anant seguit tots fins que un ó altre ho logra. Tot això ho van fent ab grans crits y riallas. Quan n' han petat un, van posant los altres.

A vegadas n' hi han que portan un *covarot* dels ponedors de casa seva, lo qui, al rómprel', com que fa un pet tant fort y emporca á la major part ó tots ab las molècules de la seva sustancia interior, la que fá una pudor tant desgradable (d' ous covats, com vulgarment se diu, ó de hidrógeno sulfurat, dit científicamente,) rihent molt y tot tapantse 'ls nassos, fúgen del punt del esclat, anant en busca d' aygua, papers ó pallissots pera netejarse.

LXVIII. — QUATRE CANTONS.

(JOCH DE NOYS Y NOYAS)

Han d' ésser cinch pera jugarhi. S' pot fer dintre una casa ó à fora. Si es à fora, representan los quatre cantons quatre mahons, rajolas, pedras ó cércols

posats de modo que fórmen un quadrat; (V. la figura). Si es á dintre, assenyalan quatre punts de la paret, ó bé s' valén dels cantons si no son gayre distants.

Quatre dels que jugan ténen un peu tocant lo cantó, mahó ó cércol *B*: lo noy sober se posa al mitj *C*. Dos á dos dels cantons s' fan senyas pera que ab una sobtada correguda pugan cambiar de lloc: lo del mitj llambrega á tots, ab l' objecte de que, al cambiarse dos, ab tota llur lleugeresa, puga arribar á tenir lo peu sobre del cércol primer que un dels altres. Si ho logra, ha guanyat, tenint que posarse al mitj lo qui no ha anat prou lleuger; si no ho logra, ha de tornar á posars'hi ell meteix.

LXIX.—LO CEDÁS Ó CEDASSET.

(JOCH DE NOYS Y NOYAS.)

Pera fer aqueix joch pôden ésser tants com vulgan. Se posan de renglera, drets y agafats per las mans, mirant tots en una meteixa direcció, quedantne un de solt, qui té un bastonet ó mocador ab un nus á cada cap. Posats aixís, lo solt va al últim de la part esquerra y li diu:

—Cedasset, cedasset,
¿Vols que t' corri
Al derraret?
—Sí.

Al moment de respondre *sí*, s' deixa anar del seu company y va passant per sota los ponts que 'ls demés noys fan ab los brassos; l' altre li corre al derrera anantli donant garrotadetas ó cops de mocador. Quan arriba lo primer al altre cap, s' agafa de má esquerra ab l' últim. Torna l' armat al altre cap y diu y fá lo meteix que acabo de dir pera lo primer, anant seguit aixís fins que han corregut tots, en qual estat se dona lo joch per acabat.

LXX.—REIVICI.

(JOCH DE NOYS GRANS.)

Aqueix joch lo fan los noys en un carrer ó plassa. Pôden entrarhi tants com vulgan. Fan palletas y l' que la treu més curta s' posa un poch ajupit apropi de un crastay que fan ab terra ó sorra d' una llargada d' uns tres decímetres.

Per ordre de las pallas, lo qui l' ha treta més llarga s' posa al devant dels altres noys que fan renglera l' un derrera l' altre. Lo primer comensa lo joch saltant per damunt del qui para: diu al moment de saltar lo que s' ha de fer en cada voltada, tot lo que han de fer los altres. Lo darrer disposa á quants peus de distancia del crastay ha de posarse lo qui para, dihent: dos, tres, quatre..., seixanta, vuytanta, cent; puig si s' descuida de dirho, pert.

Lo qui no compleix tot lo que disposa y fá lo primer, para.

Aqueix joch té passos especials; ja sapiguts, ja que lo primer pot inventar: com á sapiguts citaré los següents.

Lo primer diu en alta veu: *Reivici res*, que significa saltar naturalment;

Reivici à visso corrida, significa saltar naturalment, pero molt depressa l' un derrera l' altre.

Reivici als bultos, vol dir que cada noy que salta ha de posarse á parar, á la distancia d' una passa del darrer que para, tenint que anar saltant des lo punt que ténen los peus al haver saltat: si algun cimbà algú peu, ja ha perdut.

Reivici en barra, es que posat lo noy que para als peus de distancia que ha dit lo darrer, té que traspasar lo noy que salta, ab un bot, al qui para; co-mensant dit bot desde arran del crastay, pero sense tocarlo: podent posar las mans sobre del qui para. Si sols diu: *Reivici en barra*, sols lo primer ha de fer dit bot; pero si diu: *Reivici en barra tots*, tots han de botre.

Reivici al cunill, es que al saltar han de donar un coparret al clatell del qui para.

Reivici à la bugadera, vol dir que al saltar, ab las dúas mans han de donarli un cop á la esquena.

Reivici al pinxo, li han de donar un cop de puny al costat.

Reivici al tomaquet per devant, es que avans de saltar li han de pegar una surra.

Reivici al tomaquet per darrera, es donar la surra després d' haver saltat.

Si lo darrer anomena 60, 80, 90 peus, allavors fan lo *rellotge*, que es posar cada noy una má á la esquena del que para y anar voltant. Lo del cap diu dotze vegadas *ninch*, *ninch...*, y acabat crida: ¡Pega! fugint corrent tant com pôden tots cap al crastay. Si lo que parava ne pot atrapar algun, allavors para aquest. Si lo darrer anomena més de 100 peus, fan lo meteix sols que al voltar, lo primer no diu lo *ninch*.

LXXI.—LO GUARDIÁ DE LA BONA COL. Á LA COL.

(JOCH DE NOYS GRANS.)

Reunits en un carrer, plassa ó pati gran varis noys, con més mellor, se fan buscas; lo qui la treu més curta fa de *col* y lo qui l' segueix de *guardiá*.

La *col* s' assenta al mitj del pati, plassa, etc., agafa una corda per un cap, la que per llarga que siga no hi fa res: lo *guardiá* ha d' estar dret, agafant ab una má la mateixa corda per allá hont li convinga més, al objecte de salvar los cops de mocador que los lliures ténen dret de donar tant fort com pôden á la *col* y á ell meteix. Los demés, donchs, van provehits d' un mocador cargo-lat y nusat dels dos caps pera poder pegar com he dit al *guardiá* y á la *col*. Pera comensar lo joch, la *col* crida: ¡Col! y desde aqueix moment comensan las corredissas y cops, los que lo *guardiá* procura evitar corrent d' una part á l' altra pera agafar algun noy, no podent deixar anar may la corda, essentli permès que la tinga arronsada pera poder fer la correuguda més llarga, agafant aixís ab més facilitat algun noy y lliurar á la *col* dels batzachs. Si la corda l' escaña, lo *guardiá* no té dret d' agafar cap noy fins que la tornan á tenir.

Si s' véuhen massa acossats per los cops, la *col* pot cridar: *¡Bleda!* y desde aqueix moment ningú pot pegar ni lo *guardiá* agafar; es dir, hi ha tregua ó descans; pero al tornar á dir: *¡Coll!* va seguit lo joch.

Lo noy que es tocat per lo *guardiá* ha de fer de *col*: passant la *col* á fer de *guardiá*.

LXXII.—OUS DEL REFERTORUM.

(JOCH DE NOYS, NOYAS Y DEMÉS EDATS.)

En aqueix joch poden entrarhi tants com estigan reunits en una vora de foch en lo hivern, en un patí ó entrada en qualsevol temps. Un dels reunits fá de *pare prior* y los altres de *frares*, tenint cada hú d' aquestos un número per nom. Lo *pare prior* allavors pregunta en alta veu:

—¿Quí ha robat los ous del refertorum?

Respon un:—Lo pare set.

Al moment lo pare set ha de contestar:

—Es mentida.

P. *prior*.—¿Donchs qui?

P. *set*.—Pare quatre.

P. *quatre*.—Es mentida.

P. *prior*.—¿Donchs qui?

P. *quatre*.—Pare hú.

P. *bú*.—Es mentida.

P. *prior*.—¿Donchs qui?

P. *bú*.—Pare dotze, etc.

Lo qui no respon ben depressa, pert penyora, durant aqueix joch, que es molt divertit, molta estona.

Acabat, lo *prior* reparteix las penyoras del modo que descriguí en lo BULLETI, n.º 78, pl. 50.

LXXIII.—CARBASSAS.

(JOCH DE NOYS, NOYAS Y DEMÉS EDATS.)

En aqueix joch se fá lo meteix que he dit en los *Ous del refertorum*, ab la diferencia que en comptes de *prior*, se li dona un altre nom al qui dirigeix lo joch, y los altres no son *frares*, sinó números; p. ex. 1, 2, 3, 4, 5, etc.

Lo *director*, al comensar lo joch, també pregunta en alta veu:

—¿Quàntas carbassas menjaría l' meu porch?

Respon un:—Cinch.

Cinch.—Es mentida. Vuyt.

Vuyt.—Es mentida. Tres.

Tres.—Es mentida. Onze, etc.

Lo qui no respon depressa, pert també penyora. Acabat, lo *director* reparteix las penyoras per l' estil citat en lo BULLETI, n.º 78, pl. 50.

LXXIV.—LO TELER.

(JOCH DE NOYS, NOYAS Y DEMÉS EDATS.)

Reunits com havém dit en los *Ous del refertorum*, un porta un mocador gran d' abrich ó un tapabocas. Agafa cada hú ab las mans acostadas un boci de la vora del mocador, mentres lo qui dirigeix lo joch diu en alta veu:

Una pessa
Hi ha al teler,
Que no va bé...
Que no va bé...

tot mirantse á tots. De sobte, senyalantne un, diu:

Arronsa:

ó

Estira.

Si al dir *arronsa*, estira, ó al dir *estira*, arronsa, pert penyora: anant seguint aixís fins que díuhen prou.

Allavors reparteix lo director las penyoras com queda indicat en lo BUTLLETÍ, n.º 78, pl. 50.

VICENS PLANTADA Y FONOLLEDA.

Mollet del Vallés, Octubre de 1886.

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

Excursions y viatges de Mossen Jacint Verdaguer.—1 vol. de 222 pág. ab il·lustracions.—Barcelona, F. Giró, 1887.—Preu: 12 rals.

Bona idea ha tingut lo Sr. F. Matheu, director de la *Il·lustració Catalana*, en aplegar eixas senzillas apuntacions del llibre de memorias de nostre gran poeta; per deslligadas que sian, en un mestre com Mossen Verdaguer sempre s' hi apren, y á més, son un tribut que, per venir de qui vé, dona categoria, aixó es, realsa l' excursionisme als ulls dels profans.

Fá l' autor acertada distinció entre excursions y viatges, donant indirectament una merescuda liissó als qui s' empenyan en desnaturalisar lo sentit de las paraules, batejant á tort y á dret d' excursionistas desde l' obscur romeu que se n' va á cullir una mata de farigola fins al més ardit explorador de continents. Conté lo volüm dúas excursions y dos viatges: aquéllas al alt Pallars y á la ermita del Mont, aquéstos á la costa d' África y al centre y nort d' Europa. Per tot la tònica dominant es lo sentiment personal que aromatiza los *Idilis y cantos místicos*, mes á nostre modo de veure las *Excursions* ténen major consistència en los materials y major acert en la perspectiva; en los *Viatges* lo punt

de vista no s' ha aixamplat á proporció del horisont y las rallas generals del quadro resultan esquisidas y lo colorit monótono ó ayqualit. En cambi, en aquellas tot hi es just y escayent, desde l' llenguatge, que es sobri y al meteix temps ornat de bellas imatges, fins al coneixement que revela de la terra y de la gent nostra. Hi ha més unitat y més domini del assumpto, qualitat essencialissima quan s' escriu: l' àguila tenia ja los ulls fits en lo Pyrineu y s' aprestava á la gran volada del *Canigó*. Als *Viatges* hi anava engabiada, passiva, quasi á ulls cluchs: gracias que la rapidés vertiginosa, ab que desfiláren davant d' ella tants pobles, no l' esmortuhíz y li deixés encara destilar son anyorament en las sentidas notas que á despit seu han vist la llum pública.

Lo llibre está ben imprès, y de las il-lustracions, sols las de la excursió á la ermita y montanya del Mont son de tot en tot dignas del text: las otras, desde passadoras á dolentes, sols ténen un mérit comú, lo d' ésser ben escullidas.

—R. A. S.

Recorts d' un excursionista, per D. C. Bosch de la Trinxeria. — 1 vol. en 4^{rt}. de 398 planas.—Barcelona, La Renaixensa, 1887.—Preu: 4 pesetas.

Llibre hermosíssim baix tots los punts de vista, d' agradable lectura, sana y profitosa: may lo *utile dulci* d' Horaci havia trobat més encertada aplicació. Faltava en nostre excursionisme qui 'ns pintés la naturalesa ab tanta veritat; fins ara, jovens entusiastas y ciutadans eran los qui s' havían emprés eixa tasca, y com per forsa havia de succehir, llurs descripcions se ressentíen de la inexperiència y la corda del sentiment estava tant tivanta que á lo mellor se petava. Anavan un dia quatre excursionistas al Ebro; ja podia desarse l' Rhin (que entre paréntesis no havian vist may, ni pintat): pujavan l' endemà al Puigmal; ¡Alpes y tota lley de muntanyas hermosas (que tampoch coneixian ni en pintura), ja podéu plegar! Tot això revestit d' un llenguatge amanerat, barroch, quasi terrorífich, y al propi temps buyt completament d' ideas, portava camí de desacreditar completament l' excursionisme catalá als ulls de totes aquelles personas imparcials, que conéixen una mica lo mon y que no fàcilment se deixan enganyar.

Aquéstos pôden llegir ab tota confiansa lo llibre del Sr. Bosch de la Trinxeria y responém de que n' sortirán encantats. No hi ha necessitat que 'ls digám que l' autor coneix lo Pyrineu com ningú; que la vida montanyesa li es familiar; que es un observador de primera forsa; que sus descripcions ténen una frescura de color que rivalisa ab lo natural; que es home de variats coneixements y que ha viatjat no poch. Tot això ho endevinarà lo lector á la primera ullada, y agafat lo llibre, no sabrà deixarlo de las mans. Y termenada la lectura de segur que se li despertarà lo desitj de visitar aquells llochs de nostra Catalunya y de conéixer tantas bellesas com li ha descobert en ella nostre autor.

Pe l' nostre compte, afegirém que si ho fan, no 'ls doldrà y que la patria 'ls n' hi sabrá grat.—R. A. S.

El año pasado, per J. Ixart.—1 vol. en 8.º fr. de 330 pág.—Barcelona, D. Cortezo y C.ª, 1887.—Preu: 2 pesetas.

Veus' aquí un llibre en castellà com nos agradarà que se n' fessent molts en català: escrit ab soberana independència de criteri, ab cert desenfado de bon tò y en correctíssima prosa, gens encarcarada ni rancia. Es una crítica literaria y artística de guant blanch, impregnada de finíssima ironia á lo Fígaro, si bé amorosida per un esperit menos fatalista, que sibla sens amargar.

L'autor no s'allista obertament entre 'ls catalanistes; se reserva, es un *jefe suelto*, com dirian á Madrid; mes de segur fan més bé al catalanismes las quatre veritats crúas y peladas, exposades per cert ab molta gracia, de son capítol dedicat als *Certámens*, per exemple, que no pas tot l'embadaliment perpétuo y sistemàtic davant tot lo de la terra, bò ó dolent, y aquell infranquejable cércol d'elogis mútuos, que créuhen encara alguns que ha d'ésser nostre medi ambient *per saecula saeculorum*.

L'Ixart fugi d'aquesta perniciosa beatitud y s' preocupa seriament de la qüestió catalanista: véjis' sinó ab quin calor y extensió la tracta al analisar los llibres del Almirall y la embestida d'En Nuñez de Arce. Mes ho fá com home lliure y no com esclau; mirant endavant, may enderrera.

Nosaltres debém agrahirli la importància que ha donat al excursionisme, dedicant á las *Sociedades de excusiones* un dels capítols més extensos y nutrits de datos de sa obra. Lo tractarse en ell *nominativum* de nosaltres nos clou la boca pera posar alguns reparos á sas conclusions, mes no pera declarar que li agrahim lo bon intent y las falagueras frases que 'ns dedica.—R. A. S.

Società degli Alpinisti Tridentini. XII Annuario (1885-86).—1 vol. en 4.^{rt} de 440 pl. ab grabats, planos y fototipias.—Rovereto, Tip. Roveretana, 1886.

Aquesta societat prosegueix sa via ascendent y son dotzé anuari en res desdiu dels anteriors, de que varias vegadas nos havém ocupat ab elogi. Estudis, ascensions y excursions, ben contadas aquestas y aquells variats y ben fets, descollant los de usos, costums y llegendas; nutrida secció bibliogràfica y rublera crònica oficial; tal es lo llibre, que recomaném á nostres excursionistas, los quals hi trobarán no poch que apendre y estudiar.—R. A. S.

SECCIÓN DE NOTICIAS.

INVITACIONES.—Havém rebut ab agrahiment las següents: de D. Joaquím Riera y Bertran, pera son benefici en lo Teatre de Catalunya, la vètlla del 9 de Febrer prop passat; del «Círculo de la Unión Mercantil», pera lo ball particular de màscaras del dia 17 del propi mes; de la «Sezione fiorentina del Club Alpino Italiano», de Florencia, pera la Junta general del 27 de dit mes;

de la «Società degli Alpinisti Tridentini», de Trento, pera la Junta general del 13 del corrent; y del «Centre Catalá», de Sabadell, pera sa solemne inauguració lo 27 del corrent.

DOCUMENTS REBUTS.—Nos han favorescut las Memòries anyals y Estats de comptes de las societats següents: «Club Alpino Italiano, sezione di Firenze»; «Società degli Alpinisti Tridentini», de Trento; y «Société de g'ographie de Berne».

ATENEO Y SOCIETAT D' EXCURSIONS Á SEVILLA.—Ab aquest nom y baix la Presidencia de D. Manuel Sales Ferré s' ha constituhit en Sevilla una societat-excursionista que compta ja ab gran nombre de socis y que s' proposa publicar prouinte un Bulletí. Son reglament té grans afinitats ab lo nostre. Li desitjém prosperitat y li torném ab afecte lo coral saludo que'n endressa, esperant que s' estrenyerán los llassos de simpatia que 'ns unéixen.

† GUSTAVO REYMOND-LE BRUN.—Lo 22 de Febrer prop passat ha mort en Berna aquest benemèrit y actiu secretari general de la Societat de geografia de dita ciutat, director del important Anuari que la meteixa publicava. Acompanyém á sa atribulada familia y endolats amichs en lo sentiment.

FESTA DE SANT TOMÁS D' AQUINO.—Lo 17 del corrent se celebrá en las Escolas Pías de Mataró una notable vetllada literaria musical dedicada á son angèlich doctor y patró Sant Tomás d' Aquino, en la qual hi figuráren algunes escullidas poesías catalanas.

INSTRUMENTS D' ASTRONOMÍA PRÁCTICA.—Mr. Alfredo Corme ha presentat darrerament á la Academia de ciencias de París un instrument inventat y construit per lo conegut professor Mr. Joseph Vinot, director del «Journal du Ciel», consistent en un oocular de tubos, que á mida que s' va allargant, dona un augment més considerable. Es un instrument mòdich y práctich, que permetrá veure ab la més petita ullera de llarga vista l' anell de Saturno, las montanyas de la Lluna, etc. Podrá adquirirse dirigintse á dit Mr. J. Vinot, cour de Rohan, 3bis, París.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA.

PERIÓDICHES NOUS.—Havém rebut desde nostre darrer número los següents: *El Jueves*, de Ripoll; *La Revue d' Education*, de Toulouse; y lo *Boletín de la Real Academia de Bellas Artes de San Fernando*, de Madrid.—Repetim aquí la advertencia feta en nostre darrer número relativament al cambi de periódichs.

DONATIUS.—Continúa la llista dels rebuts y que agrahím:

Del Excm. Ajuntament Constitucional de Barcelona: 2 fasc. 1587 *El Doctor D. Francisco Salvá y Campillo*, per D. E. Bertrán Rubio—Barcelona, Suc. de N. Ramírez y C.ia, 1886; 1588 *D. Guillermo Ramón de Moncada*, per D. Anton Rubió y Lluch—Id., id.

De D. Simon Alsina y Clos: 1589 1 fasc. *La Guerra*, quadro dramàtic per lo donador—Barcelona, Tipografía Espanyola, 1887.

Del «Ateneo y Sociedad de excusiones», de Sevilla: 1590 i fasc. *Reglamento* d'èsta societat.—Sevilla, M. del Castillo y h.º, 1886.

De D. C. Bosch de la Trinxeria, delegat á La Junquera: 1591 i vol. *Recorts d' un excursionista*, per lo donador—Barcelona, La Renaixensa, 1887.

De D. Joseph Brunet y Bellet: 1592 i fasc. *Per què s' diu «llengua d' ocs»?*, per lo donador—Barcelona, La Renaixensa, 1887. (2 ex.)

Del «Club Alpin Français», de Paris: 8 vol. 1593 *Annuaire, 5ème année* (1878)—Paris, G. Chamerot, 1879; 1594 *Id. 6é* (1879)—*Id., id.*, 1880; 1595 *Id. 7é* (1880)—*Id., id.*, 1881; 1596 *Id. 8é* (1881)—*Id., id.*, 1882; 1597 *Id. 9é* (1882)—*Id., id.*, 1883; 1598 *Id. 10é* (1883)—*Id., id.*, 1884; 1599 *Id. 11é* (1884)—*Id., id.*, 1885; 1600 *Id. 12é* (1885)—*Id., id.*, 1886.

Del «Club Alpin Français, section du Jura», de Besançon: 1 vol. 1601 *Annuaire, 3ème et 4ème années (1883 et 1884)*—Besançon, Dodivers et Cie, 1885.

De la «Deutscher und Oesterreichischer Alpen-Verein», de Salzburg: 1 vol. 1602 *Anleitung zu wissenschaftlichen Beobachtungen auf Alpenreisen*, editat per dita Associació y comprenent 5 quaderns, corresponents als anys 1878, 1879, 1880, 1881 y 1882, per los Srs. C. von Sonklar, C. W. Gümbel, J. Hann, Ranke y K. W. v. Dalla Torre—Leipsic, Breitkopf und Härtel, 1878-82.

De Mr. Maurice Gourdon, delegat á Luchon (França): 1603 i fasc. *Note sur l'isard des Pyrénées*, per lo donador. (Extr. del *Bull de la Société Ramond, 2º trim. 1886*).

De D. A. Guihot y Sierra: 2 vol. de la *Biblioteca de las tradiciones populares españolas*: 1604 vol. X, *Cuentos populares recogidos en Extremadura*, per D. Sergio Hernández de Soto—Madrid, F. Fé, 1886; y 1605 vol. XI, *Cancionero popular gallego y en particular de la provincia de la Coruña*, per D. Joseph Pérez Ballesteros.—*Id., id.*

De D. J. Ixart: 1606 i vol. *El Año pasado*, per lo donador—Barcelona, D. Cortezo y C.ª, 1887.

De D. J. Rubio Almirall: 1607 i fasc. *Memorias póstumas de la Catedral de Barcelona*, per lo donador—Barcelona, C. Miró y C.ª, 1887.

De D. Jascinto Verdaguer, Pbre.: 2 vol. 1608 *La Atlántida*, per lo donador, ab la traducció castellana de Melcior de Palau (3.ª edició)—Barcelona, F. Giró, 1886; 1609 *Excursions y viatges*, per lo donador—*Id., id.*; y 2 fasc. 1610 *L' Atlàntida de J. Verdaguer*, per E. Liégeard—*Id.*, Estampa Espanyola, 1883; 1611 *A Barcelona*, oda de J. Verdaguer, ab la traducció castellana per F.º de Mas y Otzet—Manila, Imp. de la Oceanía Espanola, 1883.

LA ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY X

ABRIL DE 1887.

NÚM. 103.

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ.

PREUS DE SUSCRIPCIÓ: 4 rals trimestre anticipat pera los socis; 6 rals id. pera los qui no ho son.—Las suscripcions foranas sols s' adméten per anyadas anticipadas.

Números solts: senzills, 3 rals; dobles, 6 rals.

REDACCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Barcelona, carrer de la Portaferrissa, n.º 13, pis 3er, dreta.

ADVERTENCIA.

Ha sortit ja á llum la MISCELÁNEA FOLK-LÓRICA, vol. IV de la *Biblioteca popular del Folk-Lore Catalá*, publicada per la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA; forma un vol. de VIII-184 planas ab los següents traballs:

Prólech, per *R. A. S.*—Costums que s' pérden, per *D. C. Bosch de la Trinxeria*. — Costums Empordanesas: dinars de morts, honras grassas; per *D. Cels Gomis*. — Ball de Gitanas en lo Vallés, per *D. Francisco de S. Maspons y Labrós*. — Consideracions sobre lo ball de Gitanas en lo Vallés, per *D. V. Almirall*. — Notas folk-lòricas, per *D. Gayetá Vidal de Valenciano*. — Lo dimoni en los cuentos populares, per *D. Joseph Cortils y Vieta*. — Cansons catalanas aplegadas en la comarca d' Urgell, recullidas y anotadas per *D. Joan Segura, Pbre.* (ab la tonada). — Interrogatori Folk-lòrich, per lo *Consell de la Secció de Folklore*. — Respostas al Interrogatori folk-lòrich: 1.ª Tuixent (prov. de Lleyda), per *D. Joan Roca Cusí*. — 2.ª Noms de las partidas dels termes de Santa Coloma de Queralt, Castelldásens y Belianes, per *D. Joan Segura, Pbre.* — 3.ª Variants de paraulas catalanas recullidas en una excursió al Priorat de Scala-Dei, per *D. Joan Brú Sanclement*. — 4.ª Vocabulari y notas folk-lòricas recullidas en Tortosa y la Ribera d' Ebro, per *D. Ramon Arabia y Solanas*.

El Director
R. Arabia y Solanas

Preu: 6 rals pera 'ls socis, 8 id. pera 'ls qui no ho son.

A tots los socis residents se 'ls ha repartit un *val* pera recullir dita obra ab rebaixa en la llibreria de A. Verdaguer; los qui no l' hajan rebut y los delegats podrán reclamarlo en aquesta Administració (carrer de la Portaferrissa, n.º 13, pis 3er, dreta).

L' Administrador.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE MAIG.—Día 24.—*Lectura* dels següents traballs: «Excursió col·lectiva á Sant Mateu», per D. Joseph Castellanos; «Quatre paraulas sobre ascensions en los Pyrineus», per Mr. Maurici Gourdon; y «Carta sobre la Estació higiènich-hidrològica de Vilatorta», per D. Roman Arnet y Viver.—Junta general ordinaria.—Organisació d' excursions y visitas.

Día 27.—SECCIÓ DE FOLK-LORE CATALÀ.—*Lectura* dels següents traballs: «Masnou, resposta al Interrogatori folk-lòrich», per D. Francisco Agell; «Corrandas del Vallés», per D. Vicens Plantada y Fonolleda; y «Cansons populars catalanas», recollidas per Varios y acompañadas al piano per D. Jascinto Tort y Daniel.

Barcelona 30 de Abril de 1887.

Lo Secretari,
SIMON ALSINA Y CLOS.

EXCURSIÓ COL·LECTIVA Á SANT MATEU.

ACTA.

Lo dia 23 de Janer de 1887, los Srs. D. Arthur Osona, don Ricart Puig y lo abax firmat sortíam de Barcelona á las 8^h 3

del matí per la línia fèrrea del Litoral en direcció á *Masnou*, hont desembarcàrem envers las 8^h 45.

Masnou, de 5,000 habitants de població, dista de Barcelona 2 1/4 lleguas NE. y está situat en la carretera real d' aquesta ciutat á França. La industria consisteix en marinera, construcció de barcos y fabricació de filats y teixits de cotó y de blondas, com la majoria dels pobles de la costa.

Pressió al nivell del mar: 773^{mm} 4.

Al costat meteix de la estació de *Masnou* desemboca una riera que porta en temps de plujas gran caudal d' ayguas, que provénen de las vèrinas serras. La salva un pont de pedra, per lo qual passan lo camí carreter y l' de ferro.

Aquesta riera, durant 4 kilòmetres, serveix de carretera que prossegueix fins á *Granollers*, recorrent una distancia de uns 16 kilòmetres; es ampla y espayosa, pero en extrém pesada, per ésser son llit de fina arena.

Seguírem dita riera durant 1/2 hora fins á la villa d' *Alella*, separada del *Masnou* per una distancia de poch més de 2 km. N. y á una altura aproximada sobre l' mar de 70 metres.

Alella es població situada á 2 1/2 lleguas de Barcelona y en punt inmellorable, en qual terme se recolectan moltas taronjas y llimonas, exquisit vi y excel·lent blat. La industria també produheix blondas. Està dominada al N. per lo coll de *Font de Sera*, al NE. per *Sant Mateu* y al NO. per lo *Turó de Figueinals* y lo d' *En Ciuret*; lo primer de uns 440 m. d' elevació y lo segon de 400 aproximadament.

A poch més d' un kilòmetre de la meteixa, se divideix la riera en dues á una altura aproximada de 160 m.; la que baixa de la dreta, naix en las vessants orientals del Coll de *Font de Sera*: la de la esquerra baixa d' aquest últim punt y permaneix unida á la carretera de *Granollers*, fins que tombant aquesta á la dreta, s' enfila montanya amunt, y describint curvas capritxosas arriba al expressat coll. La riera que s' deixa á la esquerra, va perdentse entre las vessants y recons de la montanya, mentres per son llit puja ab rapidés vertiginosa la dressera que porta á aquell coll, seguint la direcció general de NE. N. Als 6 kilòmetres escassos del *Masnou* s' troba, seguint la carretera, lo *Coll de Font de Sera*, desde hont s' ovira als peus *Masnou* y *Alella*, á una altura aproximada de 310 metres. Baròmetre 751^{mm}. Ans d' arribar'hi, tombárem á la dreta en direcció SE. per un curtiol no molt freqüentat, que puja curt rato per entre bosch de

pins, puig immediatamente tomba al NE. passant per un atapahit bosch baix, situat en la carena d' un turonet que, partint de la serra, baixa suavament ondulant fins que s' pert al fondo de la vall. Als 10 minuts de seguir l' expressat camí, curriol quasi imperceptible, nos endinzárem en igual direcció per un bosch baix, molt espés, á la dreta del qual y á la vessant S. s' hi troban vinyas. La carena en tota sa extensió, está sembrada de rocas graníticas, de variadas forma y estructura, apareixent ja en grans blochs, ja en menuts y abundants detritus. Als 20 minuts de la carretera deixávam á mà esquerra lo camí de marrada que porta á la montanya y ermita de Sant Mateu; á la mateixa mà trobárem un' altre camí que, passant per la casa coneguda per *Ca'n Gurguí Gros*, va també al expressat punt. Seguint sempre per entre vinyats, trobárem als 10 minuts més un ample camí carreter que seguírem algún rato, pujant á un petit turonet dit *Turó de En Cabús*, d' uns 400 metres d' altitud, sota del qual se troba un coll que té per nom *Coll del Bosch gran d' En Cabús*, á una elevació apr. de uns 360 ó 370 m. (Pressió 744^{mm}).

Seguint sempre en direcció á Sant Mateu, ó sia al NE., trobárem als 8 minuts de l' anterior un' altre coll dit d' *En Sau Arenas*, per lo qual passa un camí carreter que va de Teyá á Sant Mateu.

Al cap de 6 minuts més trobárem un' altre camí dressera que procedent de Ocata y Teyá, va á aquell punt passant per lo *Collet de la Clau ó dels Quatre Camins*. A la mitja hora del mateix, la casa de *Ca'n Gurguí Gros* se deixa á la esquerda.

Luego pujárem bosch de pins amunt sens camí ni curriol, y com en aquest punt no hi havia tocat lo sol per la forta pendient N. de la montanya, estava cubert d' una fina capa de geبرا que indicava haver'hi fet fret d' alguna intensitat.

Arribats á uns 485 ó 490 metres sobre lo mar y als 30 minuts de Coll de Clau, girárem á mà esquerra, trobant enfront nostre la casa de *Ca'n Guillimí*, que pertany al Duch d' Almenara Alta, devant de la qual hi ha un pou d' alguna formalitat.

Als pochs passos de *Ca'n Guillimí*, arribárem envers las 11^h 30 m., al cim de *Sant Mateu*, hont s' hi extén una planuria bastant regular, sembrada d' ordi; al extrem NO. de la mateixa y á la dreta del camí hi ha la gran casa coneguda per *Ca'n Riera*, rodejada d' un mur que s' franqueja per dos groixuts portals de ferro. Al altre extrém del cim dit, es á dir, á la punta SE., existeix la capella de *Sant Mateu*, que dona nom á la monta-

nya, hont avans s' hi celebrava missa; pero actualment, com no hi ha ermitá, está tancada y guardan las claus á Ca'n Riera. La capella, que visitárem, no ofereix res de particular, á no ser sa antigüetat; es de fàbrica romànica pero molt mal conservada, puig la bóveda está emblanquinada y varis objectes de culto malmesos per lo poch cuydado del últim ermitá que la guardava. (Alt. 505 m. apr. Pressió 739^{mm}).

Dinárem á Ca'n Riera (alt. apr. 500 m.), de las provisions que 'ns enduguérem. Lo duenyo de la meteixa nos dispensá la més franca y coral hospitalitat que en molt li estimém.

Després d' haver pres comiat de dit senyor, sortírem de Ca'n Riera á las 2^h 15 t.

Lo panorama que s' descobreix desde Sant Mateu, es bastant dilatat y encisor. Al NE. se véuhen los turons de Parpés, del Castell de Burriach y de Sellechs y las Serras de Montal, del Corredor y de Montnegre; al E., lo mar, Premiá y Vilassar; al N. las Serras de Bertí, Coll de Posas y Gallifa, tot lo Montseny ab Tagamanent, Plá de la Calma y turons del Home, de las Agudas y Matagalls y los llunyans Pyrineus; també s' veu en igual punt cardinal la part oriental del Vallés; al NO., Sant Llorens del Munt, Montserrat y Serras del Bruch; al O., serras de Gelida, de La Llacuna, Ordal y Morella fins á las costas de Garraf; al SO. Barcelona y tot lo plá, y al S., Masnou, Alella, Tiana y l' mar.

Sortírem del cim de la muntanya en direcció NO. y als 15 minuts de forta baixada passávam per *Ca'n Gurguí Gros*, y seguit camí avall ab 5 més per *Ca'n Burrech* y ab altres tants trobárem á *Ca'l Agutsil*, deixant sobre un marge, á la dreta, *Ca'n Curt*; ab 2 m. més arribárem á la riera de *Vallromanas*, seguintla un rato pera abandonarla luego; ab 2 minuts deixárem á má dreta sobre un alt marge la casa anomenada *Ca'n Sala Gros*; ab 2 minuts més deixávam á la dreta y en punt semblant la elegant casa-torre de l' arquitecte Sr. Balet. Ans de ésser en l' indret d' aquesta torre, seguírem altre cop la riera de *Vallromanas*, passant als 10 minuts per sota de la iglesia parroquial d' aqueix nom, situada á la dreta de la meteixa riera.

Devant de la iglesia, pero á la vorera oposada, per ésser la festa major del poble, hi havia un entoldat destinat al ball dels joves de la encontrada, que en gran part hi afluían.

Vallromanas es de escassa població y té d' alt. apr. uns 100 metres.

L' estar situada en la part SE. del Vallés, rodejada de muntanyas cubertas de frondosos boscos que en alguns punts son poch menys que impenetrables y l' conservar sots deliciosos per lo molt frescos y ombrívols, fá que sia d' excel-lents condicions climatològicas y agradable en extrém la vida en son terme.

Al poch rato de la iglesia parroquial, següint riera avall, trobárem la carretera que, procedent del Masnou, passa per Font de Sera y va á Granollers, atravessant lo terme de Vallromanas. Nos desviárem de la riera pera tornar á atravesarla luego, y deixarla més tart per no seguirla més. Prenguérem un camí carreter que va en direcció O., arribant al poch rato al poble de Montornés, situat á $3\frac{1}{2}$ lleguas N. NE. de Barcelona y á uns 100 metres ó poch més, d' altitud sobre lo nivell del mar.

Tindrà uns 600 habitants.

Seguint la mateixa direcció O., arribárem á la mitja hora al poble de Montmeló, per hont passan dues línies férreas: la més inmediata al riu Besós es la de França y la més occidental la de Sant Joan de las Abadesses. Seguirem la primera á peu fins á Mollet, que dista sols 3 km. SO. de Montmeló.

A las $5\frac{1}{2}$ tarde atravesárem lo poble de Mollet y als pochs passos arribárem á la estació de la línia de St. Joan de las Abadesses, pujant al tren que baixa d' aquest punt y arriba á aquella estació á las 6^h y minuts y á las 7^h del vespre á la de Barcelona, hont termenárem nostra agradable caminada.

JOSEPH CASTELLANOS.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

UNA INSCRIPCIÓ ROMANA INÉDITA.

EN LA CONCA DEL NOGUERA RIBAGORZANA

Entre las noticias que he recullit en una de las excursions d' aquest estiu, me crech en lo deber de comunicar á mos consociis, formant capítol á part, la del descubriment fet per mí, de una inscripció romana que he calcat y reproduheixo á continuació. Segons totas las probabilitats, es inédita. Està á cosa de un kilómetre més avall del punt hont lo Noguera Ribagorzana ha sortit del congost anomenat «Escalas de Sopeira»¹, á la dreta del riu, ó sia en la vora

¹ V. ma Excursió als Pyrineus centrals, anada per Aragó, regrés per lo Noguera Ribagorzana, II ANUARI de la A. E. C. (1882), p. 83.

aragonesa, y en lo lloch meteix hont existia la ermita de Sant Genís, de que avuy dia no n' queda la més petita senyal.

Es un *bloc* de calissa, qual inscripció té de llum 52 centímetres d' alsada per 37 d' amplada, y de un gruix que no he midat, pero que es de alguns de-címetres; está col-locat entre las pedras que forman la paret en sech de soste-niment de una de las feixas plantadas de vinya; la cara de la inscripció, si bé en sentit vertical, está de través, de manera que las ratllas, en lloch d' estar horisontals, vénen verticals. Tot al voltant la inscripció va orlada en alt relleu per un gros *bocel* entre dues *gorgueras* més petites.

La conservació es immellorable y la lectura senzillísima. Los tipos, l' aspecte general, son del més pur romá; la distribució de las ratllas y la grandaria relativa de las lletras de cada una d' ellas, donant la importancia correspondent á las paraulas, demostran que pertany á una época de bon gust.

Veus' aquí la inscripció:

Q·CAECILIO
L·F·QVIR
CAMPANO
CANNIUS
ANNIANVSET
ECAECILIUS
MATVRVS

INSCRIPCIÓ ROMANA INÉDITA EN LA CONCA DEL NOGUERA RIBAGORZANA.

*Q (uinto) Caecilio—L (ucii) F (ilio) Quir (iti)—Campano—C (ajus) Annius
—Annianus et—L (ucius) Caecilius—Maturus.*

Qual traducció es: *A Quint Cecili—Fill de Luci, Quirite—de Campania—*
(li dedicau) *Cayo Anni—Anniá y—Luci Cecili—Maturo.*

¿Quins son aquests personatges? ¿Qué conmemora aquesta inscripció?
Tant de bò pugan los erudits trobarhi alguna noticia de interès.²

ARTHUR BOFILL Y POCH.

Barcelona 26 Octubre de 1886.

CARTA SOBRE LA ESTACIÓ HIGIÉNICH-HIDROLÓGICA
DE VILATORTA

(Partit de Vich, província de Barcelona).

Sr. D. Ramon Arabà y Solanas.

Molt senyor meu y amich: sens perjudici de proposar oportunament á mos apreciats amichs y distingits consosics una excursió col-lectiva á la *plana de Vich* en direcció al Montseny en la encontrada de Vilatorta, tant poch cone-guda com digna d' ésser visitada per los excursionistas, no crech per demés donar á conéixer als lectors del BUTLLETÍ que V. tant acertadament dirigeix, los nous datos recullits en ma última visita á la esmentada població, sisquera sia per l' interès que oferéixen baix lo punt de vista hidrològich y de verdader interès de la sobredita localitat.

Sortint de *Vich* per la carretera de St. Hilari, s' arriba després de caminar sols 5 kilòmetres y passant per lo poble de *Riudeperas*, anomenat vulgarment *Coll de Tenas* y la ex-sufragánea de *St. Martí* á *Vilatorta*, ó sia á *St. Julià de las Ollas*, nom que recorda la industria á que vénen dedicantse desde temps inmemorials sos moradors.

A la entrada del poble y á mà esquerra crida la atenció un edifici recentment construït y capás per allotjar cómodament dotze famílies, destinat á estació higiènica pera l' estiu, tenint á sos costats dos magnífichs *chalets*, ocupat l' un d' ells per lo senyor metje de la població. A continuació y sobre l' nou camí vehinal que conduheix al poble de *Folgarolas*, s' está construhint un altre edifici de regulars dimensions, destinat á centre de recreo y restaurant ab tot lo necessari pera passar cómoda y agrablement tota la temporada d' estiu.

Tant notables melloras en una població fins ara tant poch cone-guda y que apesar de sa industria y de la laboriositat de sos vehins, no passa de 800 áni-

² En la obra de Finestres: *Sylloge inscriptionum romanarum, quo in Principatu Catalauniae vel extant, vel aliquando extiterunt*, pág. 96, Cervarie 1762 (y també en la *España Romana* de Masdeu, en lo *Corp. Inscript.* de Hübner, núm. 4190, etc.) s' hi troba una inscripció de Tarragona en que hi figura un *Quint Cecili Campani*: (*L. Caecilio—L. F. Quirin—Caeciliiano—Duun-viro. ter—Flamini. Divor—et. Augustorum—Provinciae. Hispan—Citerioris—Q. Caecilius—Campanus—Patri, optimo.*) Serà aquest personatge lo mateix de nostra inscripció?—Un *Cecili Matiro* s' troba també en una inscripció de Tarragona, segons pot veure's en Hübner, *Corp. Inscript.*, núm. 4150.

Un home vell del poble havia sentit á dir qu'en temps molt antichs fou aquell lloc teatre de una gran batalla. ¿Serà aixís realment, y lo fet s' haurá anat perpetuant per tradició?

mas, com contava á principis de sigle, se déuhen á la bondat de sas ayguas, del riquíssim caudal que suministran sas abundosas fonts que donan orígen al torrent Quer y que han sigut objecte de minuciós y conciençut análisis practicat per nostre estimat consoci Dr. D. Francisco de Paula Benessat.

ANÁLISIS quantitatius, racional ó hipotétich de l' aygua de la FONT NOGUERA de St. Juliá de Vilatorita.

Altura sobre l' mar, 588 m.

Temperatura 13° 5 C. essent la del ayre 28° en 21 de Juliol de 1885.

Densitat, 1'000845. Reacció alcalina.

Caudal 28,560 litres per hora.

COMPOSICIÓN D' UN LITRE D' AYGUA

Gasos á 0° y 760 m. m.	Oxígeno	3'50 c. c.	= 0'005 gr.
	Nitrógeno	17'50 " "	= 0'022 "
	Ac. carbónich.	13 " "	= 0'026 "
	T. v. g. 34	T. p. g. 0'053	
Materias sólidas y sals disoltas con- sideradas anhi- dras.	Bi-carbonat càlcich.		0'0678
	» magnésich.		0'0836
	Sulfat sòdich.		0'0184
	» càlcich.		0'0292
	» magnésich.		0'0540
	Silicat sòdich.		0'0064
	Cloruro "		0'0523
	Alúmina..		0'0184
	Silice..		0'0139
	Fosfats, nitrats..		Quantitat
	Litina, óxid de ferro.		no determinada.
	Materia orgánica.		
	T. m. s.	0'3440	

Després d' haver observat lo sorprendent efecte que pera la curació ó alivio de determinadas enfermetats y especialment pera la *littiasis* y las del ventrell, produheix l' ús d' aquestas ayguas, lo poble de St. Juliá de las Ollas ofereix, apart de las ventatjas que li donan sa situació geogràfica y sas condicions higiènicas, la de la senzillés de costums de sos habitants y la bondat dels productes naturals, ab una vegetació exuberant, magnífichs punts de vista, ayres purs y temperatura agradable, y la facilitat de comunicació ab la ciutat de Vich y sobre tot lo poguerse trasladar en pocas horas á la capital del Principat.

Si considera que la present sia digna d' insertarse en nostre apreciat BULLETÍ, l' autorisa pera que aixís ho fassa son assm, amich y consoci

ROMAN ARNET Y VIVER.

SECCIÓN DE FOLK-LORE.

CUENTOS POPULARES CATALANOS

I.

LAS TRES TARONJAS DEL AMOR

Vaig á entretenir l' atenció dels meus consocis contant una rondalla popular recullida per mí en la comarca del Priorat, la qual ha sigut ja publicada per nostre digne President y estimat amich D. Francisco de S. Maspons en la sèrie segona de son llibre *Lo Rondallaire*. Mes com es sabut de tots que nostra Catalunya rende x á la varietat tant fervent cult, que de vila á vila vehina se troban diferencias notables en lo tó de pronunciació, en los noms dels objectes més comuns, en los jochs infantils, cansons, tradicions y demás que contribuixen á marcar las aficions y sesomía de nostre poble; inseguint la costum establerta de pendre nota de totes las variacions respectivas de la literatura oral catalana, crech que 'ls cuentos no déuen constituir excepció y que debén igualment conéixer totes sas variantes á si de que, al fer la comparació de comarca ab comarca, se veja en aquest apartat la meteixa unitat de fondo y la riquesa relativa en la variació de forma, poguentse aixís apreciar mellor tots los matisos de la fantasia popular.

Héus aquí lo cuento:

Una vegada era un Rey que tenia tres fills, als que estimava ab sens igual tendresa, y era son únic pesar l' haver de triar un d' ells solament pera ferlo hereu de sa corona.

Un dia va cridarlos á sa cambra y va dirlos:

—Fills meus. Diferentas vegadas he pensat que la meva edat, ja avansada, es un obstacle pera la bona gobernació del Regne, y que era ja hora de declinar mon ceptre y ma corona en un de valtres tres. Com á tots estimo per igual y de tots he rebut bonas probas de filial amor, no voldria en aquest cas establir diferencies que poguéssem més tart portar la guerra als nostres dominis. Pera arreglar aquest grave assumpto vos he cridat y espero ab ansietat vostre parer.

Los tres Prínceps restáren en silenci.

—Parléu, fills meus. ¿Cóm dech resoldre mon dubte? ¿A qui dech investir ab las insignias reals?

—Lo que vos faréu, jo acataré content,—digué lo més petit ab franch parer. Mes los altres dos continuáren callats.

Espurnejavan las llàgrimas en los ulls del Rey, qui va dirlos:

—Anéu á vostras habitacions y preparéuvos pera una cassera; ja tornarém á tractar d' esta qüestió.

Los Prínceps cumplimentáren la voluntat del Rey. Al endemá una brillosa comitiva sortia del palau. Los Prínceps comandavan la cassera. Lo Rey, acompanyat de son conseller més vell, marxava ab ayre apesarat en la darrera fila de caballers.

La sortida va durar tres días. Era la tarde del tercer quan lo Rey cridá de nou á sos fills y 'ls comunicá sa voluntat en eixos termes:

—Es mon desitj que cada hú de vosaltres escullesca lo caball que més li agrada y prenga de ma tresorería un sibader de diners, partint luego en direccions oposadas en busca de muller; jo faré hereu de ma corona al que m' porte per nora la noya més guapa (d' entre 'ls tres). Vos dono de coll, tres anys.

Luego los doná sa benedicció y partíren.

Los Prínceps van anar junts tres días sempre caminant y dormint al ras, y al si trobáren un hostal situat en lo punt de partida de tres camins oposats en direcció, y en ell entráren á reposar. Allí passáren alguns días, y avuy lo gran, demá lo mitjà, l' altre lo més petit, cada hú dels germans se n' aná en busca de la que 'ls havía de donar la desitjada corona.

Al gran y al mitjà ja 'ls trobarém més tart; seguím de moment al més petit.

Lo Príncep més petit se deya Joonet y fou l' últim en marxar del hostal. Al pagar lo gasto, preguntá á la hostalera, (que era una dona molt garladora):

—¿Hi ha pe 'ls encontorns poble que tinga fama per l' hermosura de sas fillas?

—¿Vos voléu maridar?

—Sí.

—Jove tant guapo, quan ménos, deu ser príncep,—pensá l' hostalera;—y luego ab veu alta digué:

—Feu, senyor, cara de generós y bó, y per lo tant, vull fervos un bon servey. He sentit contar que lluny, molt lluny, no deixant may de seguir lo camí més estret dels tres que convergéixen á la porta del hostal, se fa cap á una fréstega vall, al fons de la qual creix un famós y grossíssim taronjer que hivern y estiu ostenta en abundor son rich fruyt, que la gent de las encontradas vehinas anomena y coneix per *las taronjas del amor*. Aquellas taronjas son un talisman poderós pera trobar en maridatge xiquetas hermosíssimas.

—Jo aniré donchs al *taronjer del amor*.

—Molts perills tindréu de véncre, puig per aquest hostal han passat dotzenas de caballers y fills de Reys en busca del cobdiciat fruyt, y fins al present cap d' ells ha tornat. Mes no sé per qué l' cor me diu que vos tindréu més fortuna, y fins, si volguéssiu seguir los consells d' una pobre dona, casi vos garantía lo bon éxito.

—Diguéu, bona dona; ascoltar á la gent d' edat es sempre útil.

—Miréu. Per' arribar á la vall hont creix lo *taronjer del amor*, té de camí-

narse días y més días sens parar, y s' passan grans dificultats pera menjar y beure, per lo trencat del camí, per las nits que déuhen passar al ras en mitj d' espessos boscos, per los bandolers y las bestias danyinas que assaltan als viatgers, per las horrorosas tempestats que s' desencadenan y mil altres perills en los que hi deixan la vida 'ls demandants.

Aquells que ténen prou serenitat pera véncer tots los obstacles y arriban á la vall ab vida, topan prompte ab lo darrer perill, en realitat lo més temible. La guarda del *taronjer* está confiada á un esgarrifós drach que sens compassió los despedassa.

Pera salvarvos, debéu avansar sens temor, vejéu lo que veiéu, y sempre ab esperansa, fins arribar á la vall. Un cop allí, ohíréu lo cant d' un moixó may sentit per vos; seguiu la direcció del cant y faréu cap á un hostal en lo que, sens ferhi nit ni baixar del caball, comprareu un gros gerro de llet y varias fogassas de formatge; aixó agrada molt á la ferós bestia, y entretinguda ab lo fart, pujéu al arbre, arrenquéu las tres taronjas del brot més alt y escapéu al instant de la furia del infernal dragó.

Ja sabéu tot quant jo sé; ara Marxéu quan vulgau, y Deu vos guíe.»

Lo fill del Rey doná á l' hostalera un grapat de monedas y, montant en son lleuger caball, marxá en direcció al encantat taronjer.

Camina que caminarás, arribá á la dita vall y vegé, als darrers raigs de sol, lluhir com d' or las preciosas taronjas. Véurelas y fuetear son caball pera arribarhi al instant, fou obra d' un pensament.

Lo caball parti esbarat, endinzentse per la misteriosa vall.

De moment un cant dolcíssim may sentit per lo Príncep, omplí l' espay de tendras melodias.

Ferí son recort lo consell de l' hostalera, y torsant de vía, segui la encisadora veu de la desconeuguda au. Ja molt entrada la nit, vegé allá lluny una llumeta, y mitj hora després se trobava davant una casa de pobre aspecte. Sens descabalcar, trucá á la porta. Aquesta s' obrí com per sí sola. Lo Príncep feu dringar son moneder y no tardá en presentarse á sa presència una graciosa donzella.

—¿Teniu llet y formatge? —preguntá lo Príncep.

—Poch galan es lo donzell —digué la noya. —Descabalgueu y podréu descansar; veniu fatigat.

—¿Tens llet y formatge? —repetí lo Príncep sens bellugarse del caball.

—Baixéu y soparéu; soch sola á casa.

—Amable es la donzella; mes no es possible complairela. Ans de náixer lo nou dia, vull tenir ja mevas las tres *taronjas del amor*.

—Si cerquéu amor, no anéu al *taronjer*; jo també os estimo; quedéuvs.

Las rahons de la donzella eran temptadoras, de modo que lo fill del Rey, sense donarsen compte, baixá del caball y entrá en la casa.

La taula n' era parada, y l' Príncep pogué referse bé, puig ja la donzella li duya tot lo que demanaya.

Després de sopar, ella accedí en donar al jove llet y formatge á condició de que passés en companyía seva tres días y tres nits, á qual demanda lo fill del Rey no sapigué excusarse.

Mes héus' aquí que ja era més de mitja nit y no havia encara lograt aclucar l' ull, tant era lo satisfet que estava de dormir ab la donzella (la qui s' havia dormideta á la poca estona), quan de moment s' apoderáren d' ell dubtes y temors al recordar lo consell de l' hostalera.

Com era de caràcter resolt, saltá del llit tot seguit, se vestí poch á poch, y carregant son caball ab un gros boç de llet y algunas fogassas de formatge, torná á empindre sa vía cap al *taronjer del amor*.

L' esgarifós drach vetllava lo daurat fruyt y dirígi al Príncep sos ulls flamjants.

Aquest posá peus en terra y vuydá tot seguit en un clot tota la llet que duya, y mentres lo famolench dragó se llensava á engullirla, puja lleuger al taronjer y en ménos temps del que pera contarho gasto, ja tornava á ser dalt de caball duyent á la má una branqueta ab tres preciosas taronjas que no més de mirarlas semblavan dir: «Menjéunos».

Al empindre una vertiginosa carrera, la temible bestia s' havia ja begut tota la llet y d' un salt se posá davant lo caball en actitud de terrible amenassa.

Lo Príncep agafá á las horas una fogassa de formatge y la tirá tant fort com va poguer en direcció contraria á la que ell duya, y acte seguit un' altra y luego altra fins que va quedar deslliurat de tot lo pes.

Lo drach desaparesqué detrás l' olor del formatge, y ell esperoná son caball de modo que més volava que corría.

Fatigat en extrém y abrusat per la set, moderá la marxa y s' determiná á menjar una taronja pera referse un poch.

Lo meteix va ser badarne una, que sortir de dintre una donzella de faccions hermosíssimas y ricament vestida ab un traço fet de raigs de sol. Lo Príncep quedá molt sorprès, de modo que no va dir paraula.

Ella parlá així:

—Joanet, fill del Rey: ¿tens aigua?

Y ell, tot contristat, sols tingué esma de respondre:

—No.

—Jo m' entorno d' allá hont só,—respongué la dama; y convertintse en pallonna de matisadas alas, fugí ab lleugeresa, restant lo fill del Rey trist y sol.

Era ja lo Príncep á més de la meytat de son viatge de retorn, quan, molestat de nou y en gran manera per la set, y aquesta vegada (la veritat sia dita) un tant per la curiositat, obrí la segona taronja.

¡Oh grata sorpresa! ¡xica més encisadora no l' heu vista pas may!

—Joanet, fill del Rey: ¿tens aigua?—digué.

—No,—va respondre ell, més mort que viu per lo cansanci, la pena y la desesperació.

—Donchs jo m' entorno d' allá hont só.

Y transformantse en bonica papallona, desaparesqué.

Lo Príncep, doblement escarmentat, va fer promesa de no obrir la tercera taronja fins arribar als jardins del palau del seu pare, hont hi havia aygua clara y fresca en abundor.

Per fi va arribarhi, y sentantse devall l' ombrá dels arbres que voltavan la font més hermosa del jardí, s' posá á pelar sa darrera taronja ab inquietut y esperansa.

La sort coroná sos desitjos, puig sortí de dins la fruya altra donzella, que si bonicas eran las germanas sevas, molt més ho era ella..

— Joanet, fill del Rey: ¿tens aygua? — preguntá.

Y ell, ab alegría indescriptible, contestá:

— Sí.

— Donchs no m' moch d' aquí.

Y li serví aygua de la font ab son corn.

Lo sol anava á la posta y lo Príncep digué á la dama de sos amors:

— Tú m' esperarás aquí (y li senyalá lo tronch d' un gros llimoner), hont deurás estar tres días, y jo aniré al palau del meu pare pera veure las esposas dels meus germans. Confia en mí y serás reyna.

Quedá sentada la donzella en lo lloch designat esperant á son promés espós, quan al endemá va fer cap á la font, com de costum, una gitana que hi havia entre 'ls criats del Rey, la qui, veyent reflectir dins lo mirall del aygua l' encisador rostre de la dama y prenentlo com á representació del propi, exclamá:

— *Dicen que soy tan negra, y soy tan blanca? Rómpete cántara.*

Y trencant los cantis, retorná al palau tota capsicada.

Al següent torná á la font y l' hi succeí lo meteix, retornant á casa sense cantis, lo que va valerli un fart de bastonadas del majordom.

Al matí del tercer dia, al ésser á la font, va fixarse en que la imatge quina reproducció admirava, duya arrecadas y ella no n' havia portat mai. Dolenta com era y ab desitj de voler venjar son desengany y 'ls cops rebuts, se posá á buscar al original del retrato y prompte trobá á la donzella sentadeta al peu del llimoner. L' amenassá ab matarla si no li contava la veritat de lo que allí feya, y la noya va contarli.

Acte seguit va agafarla y despullá dels seus vestits y joyas, y luego, trayentse una grossa agulla de picar, l' hi clavá al mitj del cap. La noya va tornar-se una papallona, y volant, volant, desaparegué envers lo palau.

Se vestí y enjoyá la gitana ab las despullas de sa víctima, y sentada á l' ombrá del llimoner esperá la vinguda del Príncep.

Aquest, una vegada arribat á sa casa y després d' haver abrazat al Rey son pare, li explicá com havia tingut la ditxa de trobar la donzella més hermosa de la terra y que dintre tres días la duría al palau, puig ans volia conéixer las triades per los seus germans.

— Fill meu — va dirli lo Rey — crech, per lo que m' explicas, que tú serás l'

hereu de ma corona, puig que lo teu germá gran fa pochs días que arribá y contá cóm l' hermosa dona que per muller havia escullida morí en lo viatge de retorn; y lo teu germá mitjá, arribat ahir, diu no vol ensenyar la per ell escullida perque sab, per la fama, que la teva es més guapa. Prepararém las dúas bodas pera dintre tres días, y en lo dinar del dia de la festa los convidats dirán quina de las dúas mereix ser reyna.

JOAN BRÚ SANCLEMENT.

(*Acabarà.*)

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONS.—Havém rebut ab agrahiment las següents: de la «Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», pera la solemne sessió necrològica dedicada á la memoria del Excm. Sr. D. Manuel Milà y Fontanals, lo dia 10 del corrent; de la «Associació Catalanista d' excursions científicas», pera la exposició de grabats oberta fins al 23 id.; del «Consistori dels Jochs Florals de Barcelona», pera la XXIX festa dels meteixos, lo dia 1 de Maig prop vinent; del «Club Alpin Français, section des Alpes-Maritimes», pera las excursions de primavera del any corrent; del «Excm. Ajuntament de Barcelona», pera la inauguració del monument al General Prim, lo dia 26 de Maig vinent; del «Círculo Liberal Monárquico», pera la distribució de premis del certámen en honor del General Prim, lo meteix dia 26 id.; y del «Centre Català», de Barcelona, pera la festa del 29 id. en Hostalrich, conmemorativa de la fundació del Teatre Català.

DOCUMENTS REBUTS.—De la «Società degli Alpinisti Tridentini», participant varis acorts y son traslado á Rovereto (casa Bridi, I. piano).

CERTÀMENS.—Obran en Secretaría los Cartells del del Ateneo Arenyench, qual admissió de traballs se tanca lo 25 de Juny; tenint lloch l' adjudicació lo 10 de Juliol prop vinent; del «Ateneo Igualadino de la clase obrera», pera los días 10 y 25 d' Agost respectivament; y de la «Junta Organisadora» de Sant Joan de Vilassar, pera los días 31 de Juliol y 15 d' Agost respectivament.

NOUS DESCUBRIMENTS EN CABRERA.—L' infatigable y entusiasta D. Joan Rubio de la Serna, proseguint sas excavacions, ha tingut la sort de trobar en sa ja famosa propietat de Cabrera de Mataró novas monedas y eynas, qual descripció publicarém en lo número vinent.

MONETARI.—Sembla que per un negociant estranger s' han fet temptadoras proposicions als Srs. Vidal Quadras germans, de nostra ciutat, pera vendre llur riquíssim y renomenat monetari. Molt celebraríam que per part de las Corporacions oficiales de la nostra terra se fesssen esforsos pera que no anés aquesta magnífica y quasi única col·lecció á enriquir los Museos del estranger.

POESÍAS DE A. GUIMERÁ.—Ha comensat á publicarse la primera edició de las poesías, en sa major part inéditas, de nostre distingit consoci, en un volúm

editat ab gran luxo, profusament il·lustrat per J. Ll. Pellicer y A. Fabrés y ab un prólech de Ixart. Preu: 1 pesseta lo quadern de 16 páginas y 1 lámina. Lo nom del autor es prou conegut pera que tingám que dir res en favor de una publicació, honra de las lletres catalanas.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA Y MUSEO.

PERIÓDICHOS NOUS.—Hayém rebut y agrahím la visita del següents: *El Progreso Mercantil*, de Barcelona; y *La tradition*, de París.

BIBLIOTECA.—Segueix la llista de donatius, per los quals doném públicament las gracies més expressivas als respectius donants:

De la «Real Academia de Buenas letras de Barcelona»: 1612 i vol. *Noticia de la vida y escritos de D. Manuel Milà y Fontanals*, per D. Joaquim Rubió y Ors—Barcelona, J. Jepús, 1887.

De D. Pau Bertran y Bros: 1613 i vol. *La poesia popular búlgara*, per un folklorista rimayre—Barcelona, La Renaixensa, 1887.

De D. Sadurní Ginesta Salas, delegat á Tarragona: 1614 i vol. *Guia Oficial de Tarragona y su Provincia*, per J. Collazo Gonzalez—Tarragona, Alegría y C.ª, 1887.

De Mr. M. Gourdon, delegat á Luchon (França): 1615 *Le pic de Luston*, per lo donador—22 Setembre 1886.

De D. Joseph M.ª Quadrado, soci honorari en Palma de Mallorca: 1616 i vol. *Dramas de Shakespeare*, refundits per lo donador.—Palma, V. da y Fills de Gelabert, 1887.

De la «Societá Alpina Friulana», de Udine: 1617 i vol. *Guida del Friuli I. Illustrazione del Comune di Udine*, per varis sòcis de dita societat—Udine, Doretti, 1886.

MUSEO —Continúa la llista de donatius, que agrahím:

Del Dr. D. Jaume Almera, Pbre: 2696 4 exemplars de la *Helix spiriplana* Olivier, Varietat *Hierosolyma* Mousson, de Bethlem, Palestina.

Dels Srs. Almera (Jaume) y Bofill (Arthur): 2697 i vuydat en guix de un segon molar posterior del *Dinotherium bavaricum* Kaup, descubert en las minas de lignito d' Estavar, Cerdanya.

De D. Ramon Arabía y Solanas: 2698 i fotografia *Castell de Bellver*, de Palma.

De D. Modest Martí de Solá: 4 mapas en 4 quadros: 2699 de Barcelona; 2700 de Tarragona; 2701 de Lleyda; 2702 de Girona, per lo donador.

De D. F. de S. Maspons y Labrós. 2703 un motillo de petxina fòssil de ca' N Abat (Martorell).

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL

DE LA

ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY X.—MAIG, JUNY Y JULIOL 1887.—NÚMS. 104, 105 Y 106.

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ.

PREUS DE SUSCRIPCIÓ: 4 rals trimestre anticipat pera los socis; 6 rals id. pera los qui no ho son.—Las suscripcions foranas sols s' adméten per anyadas anticipadas.
Números solts: senzills, 3 rals; dobles, 6 rals.
REDACCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Barcelona, carrer de la Portaferrissa, n.º 13, pis 3er, dreta.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE JUNY.—Día 25.—*Lectura* dels següents traballs: «Més monedas y altres objectes de la Necrópolis de Cabrera», per D. Joan Rubio de la Serna; «Visita al Museo-Biblioteca-Balaguer en Vilanova y Geltrú», per D. Ramon Arabia y Solanas; y «Visita á la collecció de cerámica de Don Joan Prats y Rodés», per D. Vicens Grenzner.—*Sessió preparatoria* pera la visita del dia 26.

Día 26.—*Visita oficial* á la Santa Catedral Basílica de Barcelona.

ID. DE JULIOL Y AGOST.—Quedan sospesos com de costum tots los anys.

Barcelona 30 de Juny de 1887.

Lo Secretari,
SIMON ALSINA Y CLOS.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

DE SANT HILARI Á SANTA COLOMA DE FARNÉS
PER LA SERRA DEL PADRÓ.

Verament seria més apropiat lo posar com epígrafe «de l' Establiment de St. Hilari á Sta. Coloma de Farnés», ja que d' allí vaig sortir; mes com lo poble es més conegut y freqüentat, y per altra banda gayre bé se té de passar per

El Director
R. Arabia y Solana

ell, pera fer la ruta que vaig seguir, d' aquí que hi posi desde St. Hilari y no desde l' Establiment.

Jo, que cada any tinch d' anar á las ayguas que com á curativa en lo terme de dit poble brollan, entre la població y l' Establiment, prefereixo sempre aquest últim; la proximitat á l' aygua, la varietat de sos passeigs, la hermosura del paisatge, la bellesa de sos voltants, la frescor de sus salzederas, la quietut y soletat del meteix y l' agradable y bona companyía que sempre s' hi troba, lo fan molt més agradable, apropiat y cómodo que no lo poble, que al defecte d' ésser apartat dels manantials, y de tenir llunys sos passeigs y fonts, té totas las incomoditats dels pobles petits de montanya y las rivalitats que entre gent que poch se tractan sempre náixen.

Per aixó, donchs, vivint á l' Establiment, si alguna excursió tinch de fer, es eixint d' ell. Aixís ne vaig fer una l' any passat cap á la Mare de Deu del Coll, Susqueda y Ossor, y n' he fet un' altra aquest any cap á Santa Coloma de Farnés.

Aqueixa, á lo menos per lo camí que la vaig fer, es molt més pesada que la del any passat, y no aconsellaría pas que s' fés d' anada y tornada en un sol dia. Lo mellor es agafarla com la vaig agafar, de retorn ja cap á casa.

Vaig sortir lo dia 5 de Setembre á la 1 h 45 de la tarde. Anava ab ma esposa y díyam per traginer l' Esclopé de St. Hilari; al eixir del Establiment, desseguida la emprenguérem cap á la serra, passant per *Ficanys*, casa del meteix amo del Establiment, hont hi ha de masover l' home encarregat de donar l' aygua á la font.

Per allí dalt passa la dressera pera anar á St. Hilari; l' altre camí passa per baix vorejant sempre la riera.

Estiguérem un quart pera arribarhi, després seguírem la carena, per la *Serra de cal Sastre* y á las 2 h 10 m passárem per l' indret de *can Gambada*.

Lo camí segueix la direcció E.; á la esquerra hi teníam una hermosa vaga de avellanés y á la dreta un bosch de rouras.

A las 2 h 23 m passárem per dita casa de *cal Sastre* y allí agafárem la *carretera* que ve de Sant Hilari; crech que aquest dista d' aquella com cosa de un quart y mitj.

Allí se 'ns presentavan dos camins pera seguir: ó bé podíam anar cap á baix, per lo fondo de la vall, ó bé seguir per dalt de la montanya, atravessant la *Serra del Padró*.

Lo traginer nos va preguntar quín volíam seguirne. Lo de baix es molt més pintoresch y agradable; lo de dalt gosa de molt més bona vista y té molta més grandiositat.

Al ciñ d' una d' aquellas carenas que córren la montanya de Solixent de St. Hilari, s' hi veia un pich blanch, com una caseta. Vaig preguntar al traginer qué era y m' va contestar qu' era la ermita de la Verge del Padró. Donchs cap allí, vaig contestar.

Aixó també tenia la ventatja de fer un camí molt poch coneugut, y no com

lo de baix que es comunament lo que s' fa pera anar desde St. Hilari á Sta. Coloma. Lo que vam seguir, sols lo fan los truginers al hivern, y encara en temps de pluja quan lo de baix es incòmodo per la molta aigua que s' té d' atravesar.

Continuàrem donchs lo camí carretera, per la carena sense baixar gens, en direcció al N. E.; als onze minuts passárem per l' indret de *can Clotas*, que queda á la esquerra, y á la mateixa mà als sis minuts més, un xich avans de *can Calabrés*, passarem per devant de un corriol estret y fondo que es lo camí que dirigeix á Ossor.

Aquella carretera es oberta per son propietari sol, l' amo del Subirà; desde St. Hilari á casa seva era un caminet trencat y dolent, mes ell hi va fer obrir un camí de carro bastant ample, tot per terreno seu, que després continuá fins á casa seva un altre propietari, l' amo de *can Uix*; exemple que tindria de ser imitat per molts propietaris de Catalunya.

Als set minuts desde *can Calabrés*, ó sía á deu desde l' camí d' Ossor, se troba també á mà esquerra, lo camí que va al Solé, altra casa del Subirà, també grandiosa, á la montanya de St. Miquel de Solterra, ahont es costúm entre los del Establiment de St. Hilari, lo anarhi cada any á fer un dinar.

Lo camí cada volta va sent més bonich; á mà dreta, cap avall, se véuen una munió de serras, ubagosas y frescas, tant espessas gayre bé com las de las Guillerias, y allá al lluny per damunt de totes ellas, lo alterós y sempre magnífich Montseny; y al enfrot per sobre repeus y repeus de muntanyas, s' ovira l' plá del Tordera y la Ilunyanay y bravosa mar.

Tot pujant y pujant sempre, á las 3^h 13 arribárem á la *Serra del Padró*; desde allí ja s' pert á St. Hilari, y agafant per la vertent contraria, es á dir la del Nort, se va planejant una mica per sota meteix la carena y s' deixa luego la carretera del Subirà, á mà esquerra, pera seguir un tres la de *can Uix* fins á ésser á la *ermita del Padró*, que per una mica de collet guayta á St. Hilari. Eran las 3^h 35 quan hi arribárem.

Avans de serhi se gosa magnífica vista; tot d' un plegat, al fer una giragona lo camí, se presenta extés tot lo plá de la Selva y las ricas poblacions de Cassá y Llagostera, ab una munió de pagesías y poblets que forman un extens panorama plé d' abundó y riquesa, y allá al lluny ab magestuosa ratlla s' hi destaca tot lo grandiós Pyrineu.

En quant á la vegetació anava cambiant segons lo que pujávam; aixís, si prop las casas que avall havíam passat hi havia alguns camps de conreu, á las costas, ó sía més cap amunt, sols s' hi veyan grans trossos de patatas, y més amunt encara bruchs y falgueras, úniques plantas que créixen per aquellas alturas.

La capella ó ermita del Padró no té res de notable. Se coneix que fa poch que ha sigut emblanquinada, sobre tot al defora, y aixó fa que s' vegi de molt lluny y s' destaquí tant bé desde St. Hilari.

S' hi fa un aplech pe'l dia de la Ascensió que es molt concorregut, sobre

tot per los de aquell poble. Com la iglesia estava tancada y no hi habita ningú pera donarnos las claus, no poguérem entrarhi y tinguérem de continuar nos-
tre camí.

Aquest segueix per ran de la carena cap á Solixent; los vessants del mitj dia y ponent quedan amagats, aixís es que ja no s' véuen més las montanyas de St. Hilari. En cambi per las vertents del Nort s' oviran fondos preciosos ab gemats prats y grossas pagesías, entre elles can Albó de Castanyet.

Aquest poble ó terme se pot dir que ja no s' deixa més de veures fins arribar á Santa Coloma, perque situat al fondo de una vall y extés cap abaix al plá, fins á llensar las ayguas de son torrent per sota meteix dita població, ab lo qui confronta, se va voltant y seguint, per una de las vertents que forman dita vall, apareixent y desapareixent segons los turons que forman aquellas alturas fins quasi ésser á Santa Coloma.

A las alturas en que éram, pocas son las casas que s' hi véuen; sols al destrás, es á dir cap á ponent, vegérem la superba casa del Subirà, una de las més renomadas d' aquella terra: al destrás seu quasi tot just treya l' cap lo alt cim de St. Miquel de Solterra, també més enllà cap al Nort, se veya lo cim de S. Gregori, entre Ossor y Amer.

Seguint lo camí, passárem per l' indret d' una caseta petita, titulada *Las Corzas*, y més enllanet á má dreta ne deixárem un' altra anomenada *Coll Seradó*. Al fondo y ben llunyana per sobre una gran extesa de terra s' hi veia hermosament recostada, banyantse en l' ample Ter, la inmortal Girona.

Eran las 3 h 50 poch avans d' ésser á casa l' *Parral* quan deixárem la carretera que mena á casa N' Uix, y comensárem la baixada; girárem en direcció al N., passárem pel costat d' una caseta molt petita, de tant petita que n' diuhen á *can Formiga*, y ns endinzárem cap avall d' una manera abrupta y precipitada, á pesar de lo qual no arribárem á n' el plá fins á las 6 h 9 m. Es á dir que estiguérem prop de tres horas sempre baixant, pero de tal manera, que no tinguérem altre recurs en un bon tros, que baixar de cavall y anar á peu, de tant pedregosa y esgrahonada que era la costa. Lo precipici s' obría á nostres peus y la soletat y feresteguesa del camí, si camí era, contrastavan fortament ab la riquesa que abaix al fondo de tot s' hi veja. Una capella blanca que al cim d' un turó, vers lo S. E., s' ovira, es la d' Argimon.

Pera compendre lo que tinguérem de baixar, no cal considerar més sinó lo alt que es St. Hilari; que desde allí encara s' puja com unes dues horas fins á ésser á la Serra del Padró, y que Santa Coloma, es á baix de tot, al plá. Passárem la major part de baixada sens trobar una sola casa, únicament quan fórem prop d' aquell comensáren á aparéixer.

La primera que trobárem fou á *cal Patrinxó*, que s' hi passa pel bell dessota; eran las 5 h 9, es á dir, á més de cinc quarts de baixada. A un fondo á má dreta, se veu á *can Lleonart*. A las 5 h 36 passárem per *cal Esvare* y á las 5 h 53 per *cal Amargant*, fins á ésser al *plá de Sta. Coloma*.

De la altura d' ahont baixárem se n' diu la *Serra del Corp*; desde Santa Co-

Ioma se veu al bell ponent y forma una de las altas muntanyas que per aquell costat la tancan.

A dalt de la serra, sols s' hi crián los pins y esbarzers; baixant, ja trobárem suredas y á mitjant baixada cap un fondo una hermosa castanyeda; al indret de cal Esparré ja cambiá completament la vegetació, allí ja hi trobárem oliveras, vinyas, etzebaras y tota lley de plantas que necessitan bona xica de calor pera viure.

Seguint ja avall en lo plá per entre conreus y vinyas, passárem lo *pont del torrent ó riera de Castanyet*; després per devant del cementiri y á las 6 h 26 t. arribárem á *Santa Coloma de Farnés*.

Com la Associació ja se n' ha ocupat, passaré per alt lo descriure dita vila, dihent no obstant, que té una fonda bastant mal servida. Al endemà al matí ab lo primer tren desde *Sils*, hont s' hi va ab cotxe, agafárem lo tren cap á *Barcelona*.

A *Sils* posan un ram de llojer al cim dels paller pera que los guardi dels llamps: á St. Hilari los días de tempestat tiran fullas de llojer benehit al foch, com ho fan á algun poble de nostra costa de Llevant. Tot aixó pot servir pera la obra de nostre distingit consoci D. Cels Gomis, «Los llamps y 'ls temporals», ab que nostra Associació ha inaugurat sa important Biblioteca de literatura popular. A *Santa Coloma*, d' un temporal ne diuhen un *Trampul* y d' una ventada una *Ventarulla*.

A la part de mitj dia de dita vila, á dalt d' un turó s' alsa la antich Castell de *Santa Coloma*, quals ruinas se destacan en hermosa silueta. L' Associació tamé se n' ha ocupat (BUTLLETÍ, vol. IV., p. 22) per medi de D. E. Canibell. Puch afegir, com á datos històrichs, que lo Senyor del Castell ho era de la vila, la qual havia nascut á redós del meteix, no obstant lo que, hi havia en ella una família noble que portava per apellido lo de *Farnés*, de qui potser va prendre aquella lo nom.

Santa Coloma de *Farnés*, ab son Castell y terme, constituhía una Baronía, de la qual en 1305 n' era Senyor la Ordre del Temple, ó sian los Templaris de St. Joan d' Ayguaviva, essent son Comenador, en dit any Fr. Geralt de Re-gás. En 1618 (15 Febrer) n' era Baró D. Carlos de Vilademan y de Cruilles; en 1648 (11 Agost) D. Anton de Perapertussa, Vescomte de Joch; en 1666 (1er Agost) lo meteix, qui afegia á son primer apellido los de Vilademan y de Cruilles (lo qual proba que eixa branca de la familia era la Senyora), Vescomte de Joch, Baró de *Santa Coloma*; en 1684 (14 Abril) Francisco Bournonville de Perapertussa (ó Peraportussa, com se posa) Vilademan y de Cruilles, Marqués de Rupit, Vescomte de Joch; en 1716, D. Francisco Salvador de Bournonville, Marqués de Rupit ó Ropit; en 1752 la Senyora Comtesa de Aranda, Marquesa de Rupit, y en 1774 lo Comte del meteix nom.

Los censos y preus de fincas acostumávan á pagarse en dit terme en los segles XVI y XVII en onzas d' or,—*duodecim dupiarum auri*, dotze onzas d' or,—*six dupias*, sis onzas. També en los meteixos segles tenían lloc las subastas

per medi de una ó varias candelas encesas, que posava lo Corredor de coll, com s' anomenava, ó sia lo subastador, com diríam ayuy, damunt la taula, adjudicantse la cosa que s' venia al qui s' trobava ésser lo més donant, al moment de finir aquella ó la última d' elles, y á la veu de la una, á las dos y á las tres, *incombustione ultima candela proclamando los tres mots*, com deyan en aquell llatí bárbaro y ab aquella barreja de catalá y llatí de las escripturas.

També com á costüm d' aquella época puch citar la de acceptar las donacions en las escripturas, ó regraciart una cosa ab *ósculo de mans*. «Y la dita donataria accepta la present donació per lo dit son germá á ella feta ab ósculo de mans y acció de moltas gracias que lin fá.»—Crech aquest *ósculo* una reminiscència del temps feudal.

FRANCISCO MASPONS Y LABRÓS.

1884.

EXCURSIÓ AL CASTELL DE MONTBUY.

(SANTA MARGARIDA, AL SAYÓ Y Á Tous)

Trobantme á Igualada y cridantme poderosament l' atenció lo enderrocat castell sentat en lo plá de una cinglera que domina la plana Sud Oest, estriacció de la accidentada cordillera (per sort encara, molt poblada de boscos), que limita las provincias de Barcelona y Tarragona; vaig decidir ferhi una excursió y ab major motiu, haventme sigut recomanada per alguns companys del Centre Catalanista de Igualada, qual ilustrada y patriòtica Associació hi verificà una excursió oficial lo 16 d' Agost de 1884, segons consta en «Lo Renaixement», Bulletí mensual del esmentat Centre (n.os 7 y 8, corresponents á Desembre 1884 y Janer 1885).

Acompanyat del infatigable excursionista, soci del Centre Catalanista, En Isidro Foix y Castelló, qui s' brindá á accompanyarme; lo 8 de Maig á las 6^h 30 m., deixávam la històrica ciutat de Igualada en direcció S. O., passant lo Riu Noya per la palanca d' *En Miljé* seguint la mateixa direcció, per un estret camí de carros que constantment passa per vinyas y altres terras de conreu, molt suauament; ab 1 hora pujárem á la *Font de Matapollastres* y ab 10 minuts més, al *Collet de la Font del Llop*; poch ans d' arribarhi, s' deixa la carretera y las monòtones vinyas, pera entrar en las regions del bosch, que convidan á caminar, alegrant la vista y elevant l' esperit.

Per un caminet que serpenteja un espés bosch de pins, ab 20 minuts de fatigosa y ràpida pujada, franquejant la cinglera, á las 8^h en punt nos detuàvam á la casa del ermità ó sia *Can Busqué*, habitada per son propietari, que ho es també del enderrocat Castell y terras veïnals.

La casa, de construcció relativament moderna y d' aspecte quasi pobre, es coneguda ab lo nom de la *Tossa de Montbuy*, sens dubte per la configuració de la cinglera sobre la qual està edificada, així com també la iglesia y Castell.

Tocant quasi á la casa á mà dreta, ó sía al N., crida l' atenció del excursionista lo preciós ábside románich pur, dividit en tres, de planta semicircular, ab los seus corresponents frisos d' archs en sa part superior; una paret adosada als ábsides los volta, impedint l' entrada al cementerí ó fossar, entre l' ábside y paret de tanca; una porta ab forrellach y pany, que una tosca clau molt primitiva obre, dona ingrés al meteix, hont se véuhen sis ninxos moderns tots ocupats, pertanyents als propietaris de las casas vehinas.

L' emplassament de l' iglesia es de O. á E.; la fatxada, surmontada per un restaur y senzill campanar de dos archs de punta, està situada al O. y l' ábside al E.

La única porta que dona ingrés á la iglesia es un bon exemplar d' arquitectura romànica primitiva; té la forma rodona, formant l' arch grossas pedras vermellosas llislas, sostingudas per dues senzillas pilastres de pedra llisa d' igual color, ab los capitells toscament esculpturats; á pochs metres del portal, un pesat asperó sosté la paret de la fatxada y al extrem, á mà esquerra, en la part exterior de la fatxada E., una escala de pochs grahons dona accés al campanar hont s' hi véuhen dos grossas y sonoras campanas, una del any 1718 y l' altra, també perfectament conservada, segons ma pobrissima opinió, es del últim período del gótic; diferint en aixó de la emesa en lo Bulletí del Centre Catalanista, que li atribuïx la mateixa època de la iglesia; la intacta inscripció tant ben marcada com lleible, que ab caràcters gótics porta la campana, no indica pas la fetxa de sa construcció.

Los senzills pagesos de la encontrada créuhen que quan la referida campana toca á bon temps, preserva las cullitas de las pedregadas.

Al entrar en l' interior de la iglesia, no s' pot menos d' experimentar indignació al contemplar la profanació arqueològica, de que fou objecte fá uns deu ó dotze anys, ab l' emblanquinament de parets y pilastres.

Lo temple, que crech data del segle x (?), es de volta de canó de tres naus, essent sa superficie de uns 20 metres de llarg per 7 d' ample; la nau central es de 2'64 metres y de 1'63 las laterals, formant la separació de las naus cinch archs per part sobre altres tants pilans, qual primitiva construcció no s' pot veure, per la espessíssima capa de morter del arrebossat, que 'ls cubreix; en lo interior sols se véuhen dos ábsides, perque lo de la dreta està tapat per un envà.

A mà esquerra hi ha anexa una capella que sembla del s. XVIII.

Me cridá poderosament l' atenció, lo veure esparrigidas per lo sol del temple prop del altar, nou pedras circulars de uns tres pams de diàmetre per dos d' alçada, que servéixen d' assiento per falta de banchs, com es costúm en las iesglésias de Catalunya que cada familia principal hi té lo seu banch; totes eixas pedras pertanyen á las familias principals de las casas vehinas, que encara

conservan la costúm primitiva de sentarse lo cap de casa en sa respectiva pedra; la més curiosa de totes es la de Can Busqué, que té 3 $\frac{1}{2}$ pams d' alsada, per 1 $\frac{1}{2}$ de diàmetre en sa part superior, y 2 en la inferior, tant toscament esculpturada, que sembla un capitell de l' època primitiva.

La pica d' aygua beneyta, exemplar notable, es també romànica, toscament traballada y, com tot lo temple, está emblanquinada.

A Ponent de la iglesia, á uns 200 pams escassos, se véulen los enderrochs de una torre de uns 16 metres en quadro per uns 15 d' alsada, construïda ab pedras y morter, que lo vulgo ó la tradició suposava pastada ab ví.

Lo castell debia ésser grandiós com ho demostran las parets enderrocadades de son recinte.

Sa altitud deu ésser apr. de uns 300 metres, sobre lo nivell de Igualada, ó sia uns 600 apr. sobre lo del mar.

La iglesia es sufragánea de la de Santa Margarida de Montbuy, y tots los diumenges y festas de precepte lo vicari hi puja á celebrar missa¹.

De la plataforma ó gran plassa situada entre la iglesia y la torre del Castell enderrocat, se gosa de un esplendent panorama sobre los pobles de Jorba, Sant Genís, Miralles, Odena, Vilanova del Camí, Montbuy y Urpí, y sobre tota la plana de Igualada, regada per lo riu Noya y afuents, qual riu té lo seu origen á unes 5 horas d' Igualada, prop de Copons.

Al E. s' ovira tot lo Montserrat, lo nevat Montseny, las serrans del Bruch, las de Capellades, las de Gelida fins á la Morella y cordillera que acaba á Garraf, la de Santa Creu de Olorde, Vallvidrera, Tibidabo y Collcerola.

Al S. las serrans del Coll de la Llantia y totas las cordilleras de Coll-bas, Urpí, La Llacuna, Ancosa y Sant Magí de Brufaganya, rublertas de boscos de pins, essent lo més notable lo Bosch Negre, situat entre Urpí y Santa Maria de Miralles.

Al O. tota la serralada de Queralt, coronada per lo Castell del meteix nom; sota del Castell se veu lo poble de Bellprat y més á la dreta lo poble y Castell d' Argensola.

Al N. totas las serraladas del Plá den Magre y de Rubió, ó sia la regió de la Segarra.

A las 10^h 30 minuts, en direcció N., deixávam la casa de la Tossa de Montbuy, per un camí estret y rápit, que baixa vertiginosament per entre un espessíssim bosch de roures, alzinas y pins, que honra sobremana á son propietari En Joseph Bisbal que tant bé lo sab conservar, contrastant sa manera de procedir ab la de sos colegas de la plana de Igualada, tant encarnissats destructors de la riquesa forestal de la nostra terra.

A las 10^h 45 minuts deixávam lo bosch, creuhant luego lo camí-ral que de Montbuy per Tous, porta cap á Santa Coloma de Queralt; girárem en direc-

¹ En los esmentats números 7 y 8 del *Renaixement*, hi trobará lo lector importants notícias històriques del Castell de Montbuy.

ció E., per un camí entre terras de conreu y bosch, trobant als 5 m. la rica y copiosa *Font del Salvatje*, de hont ab 2 minuts més baixárem á la gran é important casa solar de *Can Bisbal*, del terme de Santa Margarida de Montbuy, hont dinárem, essent espléndidament obsequiats per lo esmentat propietari En Joseph Bisbal.

A la 1^h 30 t ab molta recansa prenguérem comiat de dit senyor, y agafant un camí en direcció O., baixárem ab 5 minuts, al *torrent de Can Bisbal*, de hont, seguint la meteixa direcció, ab 10 minuts, pujárem al *Collet dels pins*, qual nom es impropri, perque ara no hi ha cap pi, puig tot es vinya; seguint sempre la meteixa direcció y deixant á má esquerra á uns 5 minuts de distància *Can Vilaseca*, gran casa de pagés del terme de Montbuy, ab 10 minuts baixárem al *Torrent Feliu*, que atravessárem: seguint la meteixa direcció, pujárem per un camí entre terras de conreu, ab lo meteix temps, al *plá de las oliveras*, de hont vejérem ja enfront y apropi, lo caserío ó grupo de casas del Sayó, del terme de Montbuy; ab 5 minuts baixárem al *torrent den Vilaseca*, que atravesárem, y seguint sempre en direcció N., ab altre tant pujárem á las *casas del Sayó*.

La mestressa de la casa den Gaspar, pròxima al Santuari ó ermita, guardadora de las claus del meteix, nos hi accompanyá; vejérem un santuari que no conserva lo menor vestigi de sa antigüetat y hont no hi ha res de notable, per lo que ara s' veu: ab las restauracions modernas de que ha sigut objecte, ningú creurá que sia d' antiquíssim origen. Si ara alguna importancia té, es per la gran devoció que inspira en la encontrada, com ho demostran las freqüents peregrinacions de que es objecte.

L' altitud del Santuari no arriba pas á 400 m.

En *casa Garriga*, després de visitar la ermita, refrescárem, puig lo dia era calurós, y tot seguit nos posárem en marxa pera no plegar fosch, visitant á Tous y son antich castell, que dista 1 hora del Sayó.

Del Sayó s' pot anar á Igualada baixant en direcció NO. cap á la copiosa *riera de Tous*, affluent del riu Noya, ab 10 minuts; s' atravesa la riera, y s' puja per un caminet en direcció N. ab 5 minuts á la *carretera*, que de Santa Coloma de Queralt ó del confí de la província de Tarragona va á bifurear ab la de Madrid á la Junquera; llavors se segueix carretera avall, ó sia cap al E., passant als 15 minuts, després de haver deixat á la esquerra de la carretera, *Can Mateu del Pas*; se passa lo Noya per un magnífich pont de pedra; als pochs passos s' ovira enfront la *ermita de Sant Jaume* y als 5 minuts del pont, se troba al peu de la esmentada ermita la *carretera de Madrid*, seguintla avall en direcció SE.; als 2 minuts d' haver-hi entrat, se passa per lo antich *hostal de la Rotxela*, ara reedificat, puig fou cremat quan la guerra de la Independència per los heróichs soldats del Gran capitá del segle, que s' vejéren atacats de sobte per uns guerrillers que s' refugiáren allí. Del Hostal ab mitja hora s' va á Igualada.

A las 3^h 30 deixávam lo Sayó en direcció á Ponent, ó sía al O., per un camí de carros, baixant ab 5 minuts á la riera de Tous; entrant en lo llit de la riera, lo seguírem amunt, passant per sota la fàbrica de filats de D. Salvador Font, coneugut per *Marxant-Donas*; amunt sempre, als 15 minuts trobárem un terreno accidentat y moltíssim somogut, coneugut per lo *Terratrémol*, vejentse allí profundas esquerdas produïdes per un fort terratrémol que tingué lloch lo sige passat. Als 5 minuts després passàrem per lo *Moli de Can Mâ*, que deixàrem á mà dreta, y per lo camí de carros en direcció O., deixant la riera á sota, ab 10 minuts pujárem á *Can Joan Mateu*; á la mateixa distància, si fà no fà, bifurcàrem ab lo camí-ral de carros que, arrecant de la carretera de Santa Coloma de Queralt á Igualada, entre los kilòmetres 5 y 6, porta á Sant Martí de Tous; seguïrem uns 15 minuts lo esmentat camí, deixant á la dreta la carretera, y passant per *Can Mardetas*, á las 4^h 30 arribávam á la *iglesia de Sant Martí de Tous*.

Aquesta es de una nau, d' arch apuntat, de la època de tranzició del romànic al gòtic, lo portal es rodó y es purament romànic; enfrot del portal hi ha una gran capella anexa, d' estil gòtic pur.

Empotrat á la paret, á la esquerra de la porta, tocant en l' àngul de la mateixa, hi ha lo sepulcre del Senyor feudal de Tous, En Martí Miró, qui, segons parer del senyor Rector, fou enterrat allí en lo s. XIII. Dita sepultura es una notable joya arqueològich-artística, de pedra ricament esculpitada y fou manada construir per los sis fills del Senyor, manifestantnos ademés lo senyor Rector que las sis figuretes esculpitadas que s' véuhen dins de les sis ojivas que forman la basamenta del sepulcre, representan á dits sis fills, aixís com llur pare està representat en una preciosa estàtua jacent, coberta de cap á peus per una fina cota de mallas, traballada ab perfecció suma y molt ben conservada. Aquesta estàtua té de 9 y 1/2 á 10 pams de llarg, apoya lo cap en un coixí, cnyeyix espasa de batalla llarga y groixuda, y descansa los peus á la esquina de un lleó.

Lo senyor Rector nos digué que lo monument estava ans col-locat sobre alta basamenta, en lo centre de la iglesia y que á primers d' aquest sige lo Senyor Bisbe de Vich, en sa visita pastoral, lo manà trasladar al lloch hont ara s' veu, arreconat en l' àngul del portal.

En l' àbside sols s' hi veu una finestra gòtica ojival tapada per un envà de mahó. En la sacristia hi vejérem tres plats ó bacinas de capta de coure d' estil gòtic.

A pochs passos de la iglesia hi ha lo Castell, edificat al cim de un serradet (alt. apr. 500 m.) que domina lo poble. Es un gran casal quadrat, surmontat per una revinguda y quadrada torre enmarletada; tot son interior està modificat, sols se véuhen alguns archs gòtichs y algunas finestras del mateix estil, com també ho es un preciós arch del pati.

En la plassa del poble, sobre de una volta que dona ingrés á un rónech carrer, se veu una preciosa finestra gòtica; la casa es d' En Torrellas, qui la habita ab sa familia.

Lo poble de Tous té 1000 habitants, es del bisbat de Vich, partit de Igualada y província de Barcelona, distant de 2 á 3 horas de la de Tarragona y poch més de la de Lleyda: á 30 minuts de Tous sobre de un serradet hi ha lo antich Santuari de Senforas.

Hostals: Can Banyot, y en lo estanch nacional fan menjar y acullen gent.

A las 6 sortíam de Tous per lo meteix camí fet, fins á las 6 h 15, que l' deixávam á mà dreta, pujant per la oposada á la carretera de Santa Coloma; entre los kilómetres 5 y 6 seguírem carretera avall á pas molt seguit; á las 7 h passávam lo pont sobre lo riu Noya; á las 7 h 5 sota de la ermita de Sant Jaume entràvam en la carretera real de Madrid, refrescant luego en l' Hostal de la Rotxela, de hont sortírem á las 7 h 25 minuts, arribant á Igualada, satisfet de la excursió, á las 7 h 50.

Durant ma permanència á Igualada, vaig visitar lo local del Centre Català-nista, que compta ab més de 40 socis, tots entusiastas, tant del excursionisme com del catalanisme.

Vaig visitar també, en lo carrer de Sant Bonaventura, n.º 37, pis primer, una casa que té sortida á la Rambla, n.º 16, y que pertany á D. Joan Rovira y Tapiol; en dita casa, lo dia 2 d' Abril de 1416, en una cambra ab arcova, que dona al carrer de Sant Bonaventura, morí lo Rey En Ferrant d' Antequera.

En la paret d'enfront de la arcova, á uns 12 pams d' alsada sobre lo sol, tapada ab una planxa de fusta de uns tres pams escassos d' amplada per uns $\frac{3}{4}$ de llarg, hi ha una inscripció molt borrosa impossible de desxifrar.

Segons D. Joan Rovira la inscripció diu: *El Rey Saroso 1416*. Lo esmentat propietari conta, que en la pareta de la cambra, de unes petitas y defectuosas lletres fetas ab un mal pinzell, pogué desxifrar que: *Fivalier besá al rey después de mort, donant així una prova de respecte y carinyo al rey «En Ferrant»*.

La abreviautura *Saroso* de la inscripció ayuy existent, vol dir *Sarnoso*, y sapigut es que de sarna morí lo esmentat rey.

Lo dia 11 de Maig, á las 8 h del matí, deixava Igualada, ab la tartana de Manresa; á las 9 h 15 passava per *Castellolí*, y serpentejant entre boscos de pins per la deliciosa carretera en continuo zig-zag, conegut per las revoltas de *Can Llusiá de las Parras*, á las 11 h arribava la tartana al port; quedant á mà dreta la *Casa den Solà de la Roca*, edificada dalt de un serradet, molt prop de la carretera. A las 11 h 15 deixávam la carretera real á mà dreta, y per la de la oposada, que es la provincial de Manresa, 'ns ensilàrem cap al port, y á las 11 h 45 'ns deturàvam á *Can Massana*, situada en lo Coll del meteix nom, ó sía de Montserrat, de hont se gosa de un dilatat y encisor panorama, á uns 700 metres d' altitud, en la carena de la Serra de Montserrat, ovirantse sobre meteix del Coll, los gegantins penyalets de la capritxosa y poética montanya. A la 1, després d' haver refrigerat l' estómach á *Can Massana*, que es un hostal pobrement provehit, 'ns posàvam en marxa, baixant sempre y disfrutant d' espléndits cops de vista: á las 3 h 45 arribàvam á *Manresa*.

Lo dia següent, á las 4^h del matí, sortí de Manresa del hostal de Sant Domingo, hont vaig hostatjarme, ab la tartana de Vich; passant per *San Fructuós*, deixarem á mà dreta *Sant Benet de Bages y Navarcles* (antich Monastir de Benedictins), passant lo riu Llobregat per lo pont de pedra; luego deixarem á mà esquerra *Gabrianas*, ovirantse son magnífich pont gótic sobre lo Llobregat; á las 6^h 30 la tartana feya á Calders alto de $\frac{1}{4}$ d' hora, pera fer trago; á las 7^h 15 passava per la *Grossa de Calders* y á las 8^h parava en lo hostal del Remey de *Moyá*, pera cambiar lo tiro y esmorzar. (De Moyá al Estany, notable Monastir romànic: 2 horas curtas de bona carretera). A las 8^h 30 altra volta en marxa; á las 10^h arribava á dalt del port de *Collsuspiña* (alt. apr. 860 m.), de hont se gosa d' un panorama esplendent y dilatat sobre la regió del Montseny, Guillerías, Collsacabra, Puigsecalm ó Serras de Santa Magdalena y Pyrineus, ab tota la plana de Vich als peus; á las 11^h passava per *Tona*; á las 11^h 30 per *Coll de Malla* y á las 12 y alguns minuts entràvam á *Vich*, hont terminava ma excursió, hostatjantme á Can Michel.

De Martorell á Igualada. Distancia 8 horas curtas; temps empleat, 5 horas; preus: Cupé pessetas 4'50. Interior 4 pessetas. Banqueta 3 pessetas.

De Igualada á Manresa. Distancia 8 horas; temps empleat, 7 horas; preu 3 pessetas.

De Manresa á Vich. Distancia 10 horas y 30 minuts; temps empleat, 8 horas; preu 5 pessetas.

ARTHUR OSONA.

Vich, 14 de Maig 1885.

QUATRE PARAULAS SOBRE ASCENSIONS EN LOS PYRINEUS

May he comprés l' indiferència ab que s' miran molta gent las excursions per l' alta montanya, abandonantlas sens recansa á un limitadíssim nombre de turistas, als quals motejan d' excéntrichs y d' acróbatas de las congregas y dels alts cims. Y per tant, es una passió com qualsevol altra. ¿Quin es l' home, ha dit lo Comte Russell, que no ha sentit may vibrar en son pit una afecció, sia la que sia? Si existís, sora per cert ben digne de llástima. Tots los qui critican als aymants de la naturalesa, pera decidirse á afrontar las fatigas de las grans ascensions, las nits al ras entre cel y terra y las privacions de tota mena á que está subjecte la vida del excursionista, necessitarían sens dubte trobar en aquellas alturas tot alló que no s' hi troba, es á dir, la vida ab tots sos regalos y demés conseqüèncias. Mes los Pyrineus no son d' aquesta lley d' hermosuras; qui 'ls vulga possehir, no ha de plányer sa persona, y si convé, ha de fer

cara als perills. Aquestos no obstant son per sort, las tres quartas parts de las vegadas, més imaginaris que reals.

Probable, ó per mellor dir, segurament, lo fracàs que hi experimenta la majoria de las personas, es degut á no haver fet la pràctica de nostras montanyas en condicions d' èxit suficients. Mes, ¿per qué deixarho córrer? ¿No s' ha de lluytar ab un enemic á voltas brutal? donchs armarse en conseqüència. Pre-sas las oportunas precaucions, no s' haurá de témer més que lo imprevist. Y ab això sol n' hi ha prou y massa á la montanya.

La primera preocupació ha d' ésser la elecció de un excel-lent guia. De sa capacitat, de sa abnegació pot dependir molts vegadas nostra vida, sobretot si s' es inexpert, com succeheix molt sovint entre 'ls qui vénen als Pyrineus durant la bona estació. Encara m' recordo d' aquell jovenet ciutadá, que arribat de fresch á un de nostres establiments de banyos més á la moda y sentint parlar per primera vegada, sens dubte, de congregas y de grans ascensions, se sentí inflamat de cop y volta pe'l foch sagrat del alpinisme. A tota costa volgué poder dir qu' ell també havia petjat un cim de 3000 metres.

A despit dels consells d' amichs que li volián bé, se posá en marxa com «eixos ignorants ó pretenciosos que créuhens poder donar llissons als meteixos guías». Als tres días se 'l veia tornar mitj avergonyit de sa derrota. Sorpres per 'l mal temps en una terra pera ell tant nova com las montanyas del Gran Pamir ó del Tibet, mort de cansament, sols degué la vida á la abnegació y experiència de sos guías.

La llissó fou pròfita y per fi comprengué que un no s' improvisa montanyés d' un dia al altre. La costüm, la pràctica progressiva de las llargas caminadas, tot, fins lo meteix trajo, desde lo bolet tou de fentre fins als borceguins ferrats y ab cordons, d' ampla sola y taló plà y gros, son altres tants detalls en que s' ha de fixar l' atenció.

Cada qual s' equipa com vol, certament; un se vesteix de vellut ó de tela ab calsons de la mateixa roba, altre no s' posará may altra cosa que vestits de llana. Los més prudents y de més experiència reconéixen las ventatjas d' aquesta darrera vestimenta.

Y si, com cert turista coneugut nostre, tingués un dia la mala sort de pendre un bany sense ganas en un torrent de l' Alta Catalunya, trobaríam en sa motxilla una camisa de seda de recambi, uns mitjons de llana y eixas espardeyanas catalanas que tots coneixéu. Un *plaid* ó un impermeable de cautchú pera resguardarse en cas de pluja ó abrigarse de nit en las barracas de pastor, completan l' equipatje del alpinista.

Anava á passar per alt las cordas, los grapons y lo bastó ferrat. Una branca d' avellaner ó de freixa sense nusos, ben dreta y ab una bona punta metàlica no massa llarga que encaixi en l' extremitat inferior, tal es lo *bordó* ordinari del montanyés del Pyrineu y la major part dels excursionistas se n' acontentan. No obstant, molts amichs nostres y jo mateix havém adoptat ja fà anys l' aixadella. Ab aquest petit instrument, que s' maneja ab facilitat, cap necessitat hi

ha de la amohinadora destral pera tallar grahons en lo glas al passar certas conges. Per aquesta raho los guías dels als cims dels Pyrineus centrals l' han adoptada tot seguit definitivament.

Grech que un alpinista inglés posava en dubte un dia l' utilitat de las cordas. Convinch que alguna vegada, en lo pas de certas rocas, per exemple, pot ésser perillós servírsen; mes ja no es lo meteix quan una colla de tres, quatre ó més personas ha d' atravessar conges. Esquerdas amplíssimas están sempre badadas á punt d' engolirvos en cas de cayguda, ó bé, dissimuladas traydoramente sota ponts de neu, pôden á cada moment obrirse sota vostres passos. En tal cas, me sembla que fora molt imprudent no lligarse los uns ab los otros. Per haver descuydat aquesta precaució indispensable lo dia 11 d' Agost de 1824, lo malhaurat Barrau, guía de Luchon, desaparegué tot d' un plegat en las entranyas de la congesa de la Maladetta, sota l's ulls meteixos del senyòr Blavier y de Belly, á qui accompanyava.

Los grapons son conejuts y usats fá molts anys pe l's montanyes dels Pyrineus, sobretot pe l's cassadors d' isarts. Un estret mustatxoni metàlich, armat de quatre puntas petitas y assegurat sota la planta del peu ab una corda, ne fá tot lo gasto. Aquest es lo grapo primitiu, mes n' hi ha d' un altre modelo molt més cómodo, que es del que s' servéixen en los días dolents del hivern los homens que van y vénen quasi tots los días de la vall de Gripp al observatori meteorològich del Pich du Midi de Bigorre. Una fulla de ferro primeta, mes ab tot de suficient resistencia, buydada pe l' centre pera disminuirne lo pés y portant sis fortes puntas aceradas, col-locadas en triángul tres á devant y tres al darrera, s' adapta al calsat, hont encaixa exactament com un patí. Dos cordas ó corretjas de cuyro, passadas varias vegadas per las sibellas laterals, s' encreuhan sobre l' peu y l's fixan sólidament á la cama. Armat d' aquest modo, se pot embestir qualsevol pendent de glas dels Pyrineus. Lo meteix succehiria en la major part de las ascensions pe l's Alpes y demés montanyas, si s' hi posés en práctica l' ús dels grapons. ¡Quántas fatigas y penalitats nos estalviariam llavors y s' estalviarián los nostres guías! mes difícilment se cambian las costums adquiridas. Y després, que un alpinista d' aqueixos que «s' ensilan per ensilarse», com no pochs excéntrichs, potser trobaria deshonrós, per no dir altra cosa més forta, lo recórrer á tal procediment. Mes avans de rebutjarlo ó condempnarlo, ¿per qué no ensajarlo? en quant á nosaltres y molts de nostres colegas, serém los darrers en negar sa utilitat. Demanéu á Mr. Schrader de quin modo va poder arribar lo dia 29 d' Agost de 1878 dalt del cim del Néthou (3404 metres). Escoltéu lo que diu en la relació de sa ascensió: «....Arribávam á la congesa de Eriuall, Iliisa y plena d' esquerdas, y la remontávam fins á la Bretxa de Coroné ó de Coronés, quan se descadená la tempestat, arrecant las pedras, aixecant la neu en espirals y emportantse en una d' ellas mon barret; sols me n' quedá en torn del cap lo forro, subjectat per sota la barba. Una colla de quatre personas renunciava en aquell meteix moment á la ascensió del Néthou y se n' tornava cap á Luchon, ajeyentse de tant en tant damunt de la congesa pera esca-

par á las ratxas del vent. *Per fortuna, nos haviam endut los grapons de nostre consoci Gourdon, que 'ns féren possible l' ascensió».*

Res vull afegir á estas ratllas, puig excusan tot comentari.

¡Pich du Midi de Bigorre y Néthou, dues hermosas y magníficas montanyas, quins noms despertan en mí lo recort de mas excursions d' hivern, ab totas llurs peripecias conmovedoras, llurs perills y mas successivas victorias! ¿Havéu conquistat may algun alt cim en eixa época del any en que generalment poch pensa ningú en escalar los cims dels Pyreneus? Y no obstant, si l' estiu té son encís, l' hivern ofereix també selvatges bellesas. Al estret abràs de la gebrada, se solidifica la superficie dels estanys, y encadenats los torrents y cascadas, sospénen fins á cert punt llur carrera vagarosa. Elegants columnetas de glas opalí ó blavench n' entapissan las voras y la neu fá lluhir al sol las mil facetas de llurs variats crestalls.

Fá bastants días que l' termómetre s' manté sota zero, la lluna va á fer lo plé, y en lo cel ras y calmós se perfilan las siluetas dels grans pichs. Es lo moment propici pera doná Ishi la embestida.

Mes en aquesta época del any sobretot son indispensables las majors precaucions. Que vostres guías, sapats minyons en la forsa de l' edat, sian d' aquells que no s' espantan de neus tendras, de glas ni de fret. Calséuvos vostres millors borceguins de montanya, untéulos bé de greix, prenèu los guants de pel y las ulleras blavas, poséuvos los vestits de llana y que 'ls calsons més dobles, també de llana y abrigant lo genoll, substituhéixin als de tela ó de cuyro. No olydiéu que si en lo cor del hivern l' avalanxa no es molt de témer, en cambi haureu de lluytar ab los temporals de vent y la curta durada dels días, lo gran enemich del turista en eixa estació. Per lo tant la prudència aconsella endússen una d' eixas llanternas de vidres de banya, tant en boga en los Alpes y lo Dausinat. Varias vegadas he parlat d' eixas expedicions; en lo meteix *Anuari de l' ASSOCIACIÓ* he recordat las conmovedoras peripecias de ma excusió d' hivern al pich de Néthou (3404 m.) en 1879. Fou la primera derrota que sufri la orgullosa montanya, verge encara en semblant estació de tota petjada humana. Per lo meteix faré gracia al lector de una nova relació, que fora del tot superflua.

Crech més interessant y al propi temps més instructiu, avans de posar fi á esta llarga conversa, dir quatre paraulas de un curiós fenòmeno que observárem á fins de Desembre de 1873.

Ab lo propòsit de fer l' endemà l' ascensió del pich de Ceciré (2400 m.)—ascensió que vaig portar á cap felisment—me n' havia anat á la vall de Lys, no lluny de Luchon, ab un de mos amichs, Mr. T. Trutat, conservador del Museo d' historia natural de Toulouse. Remontàvam lo curs del torrent en busca de punts de vista bonichs pera tráuren fotografías y havíam pres ja algunas vistes, quan, arribats quasi al fondo de la vall, nos adoném de que las voras del torrent están ribetadas de glas á una gran amplaria. Vint passas més amunt estava completament glassat en una llargada de prop d' un kilòmetre

sins al peu de la cascada d' Enfer. Al mitj una petita canal deixava un estret pas á l' aygua; per tots los altres costats lo glas arribava fins al fons del llit y en cert indrets l' aygua relliscava sobre una capa de glas adherida al fons; eran donchs verdaders gels de fons, los *Grundeis* dels alemanys, mes aquí lo fenómeno presentava un aspecte completament diferent del d' altres fets análechs observats en los Vosgos y en los Alps.

En efecte, la massa glassada estava en cert modo crestallisada y quasi enterament formada per placas de glas que s' entrecreuhavan á 30, 60 ó 120°.

Nostre sabi amich explica aixís lo fenómeno: tót cos que forma obstacle en lo llit de un torrent produheix en aquest punt un moviment de rotació de l' aygua; al propi temps, existeix derrera d' aqueix obstacle un espay en que l' aygua s' troba en un repòs complet; allí es donchs hont deu formarse de bon comensament lo glas de fons; sa adherencia al obstacle aumenta gradualment lo volúm d' aquest meteix obstacle; lo fenómeno s' va accentuant més y més y lo glas s' extén fins arribar á tocarse l' un tros ab l' altre y á invadir aixís tot lo llit del torrent. Aquest estat crestallisat dels gels del fons de la vall de Lys era molt notable y coincidia ab magnífichs ramellets de gebra que cubrían las matas d' herba dels prats vehins y los branquillons dels arbustos; probablement era la primera vegada que dita forma s' havia observat en mitj meteix d' una corrent d' aygua. Desde aquella ocasió l' havém tornada á observar dues vegadas més.

MAURICI GOURDON.

(*Tradublit per R. A. S.*)

ANALS INÉDITS DEL REAL MONASTIR D' ALAON
en lo Noguera Ribagorzana.

Dificilment podría trobarse lloch més á propòsit pera la vida monàstica que aquell en que existéixen encara avuy en dia las runas del cenobi de Ntra. Sra. de la O. Fixantse no sols en las condicions topogràficas de la encontrada, sino en lo punt meteix hont estava emplassat, se véuhen tot seguit las ventatjas que reunia pera invitar al reculliment y á la meditació.

Que la vall del Noguera Ribagorzana no sia de las més freqüentadas, s' explica per la circumstancia de tenir son orígen junt á la Malehita¹ y d' estar tan-cada á dreta y esquerra per respectables montanyas que al mitjdía se juntan ab la inhospitalaria serra del Montsech, hont lo riu s' ha obert pas tallantla fins á la base y formant un altíssim y esgarrisós congost en que sols se pot tranzitar ab peril de perdre la vida.

Del lloch hont estava emplassat lo monastir, ja he tingut ocasió d' ocu-

---

¹ No sé de hónts' haurá tret lo nom de *Maladetta* ab que la coneix tothom menos la gent del país. Los pastors de Castanesa l'anomenan *Malehita*, y aixís ho consigno en ma *Excursió als Pyreneus centrals* (II ANUARI de la A- E. C. (1882), p. 46), explicant la tradició d' aquella montanya, que no tinch notícia s' hagués publicat avans.

pàrmén' altra vegada ². Lo Noguera Ribagorzana, tallant de dalt á baix la serra de Sant Gervás, de la meteixa manera que més avall sá ab lo Montsech, ha practicat un congost molt alt y estret, de parets verticals, per hont corre empresonat y remorós. Després de un kilòmetre y mitj, á poca diferencia, de passar per lo congost, anomenat las «Escalas de Sopeira», aquest se dilata un poch, formant allí la espadada montanya una com circunterència, y estrenyentse després novament, continúa lo congost fins á cosa de mitj kilòmetre més avall. En aquest círcol, donchs, es hont fou fundat lo convent y hont se troba lo poble de Sopeira, fronterís de Catalunya, ja que lo riu divideix lo Principat del Regne d' Aragó.

Mes avans de consultar la historia, deixém parlar á la tradició, que 'ns transporta á èpocas remotas, revestintnos los fets de la més cándida poesía. La invenció de la imatje de la Verge de la O, es, ab lleugeras variants, igual á la de tantas y tantas altres que s' veneran. Prop del riu, més avall del lloch hont aquest surt del congost, s' observá que en lo cel apareixia com un circol, y cridant l' atenció tal fet per lo extraordinari, se dirigí la gent allí, causant la més viva sorpresa la presencia de la Santa Imatge al peu de una noguera. Fou transportada á una ermita poch distant, anomenada de Sant Genís, de la que avuy dia no s'en conserva la més petita senyal, encara que tothom sab lo lloch precis en que estava emplassada ³. No essent aquella ermita lo punt hont volgué esser venerada, desaparegué pera tornar de nou al peu de la noguera. De aquí fou transportada á una iglesia que tampoch existeix actualment, y era l' antigua parroquia; desaparegué aixís meteix tornant á la noguera, y finalment la portáren á la iglesia del monastir, hont se conserva avuy dia.

Passant ara á la fundació del cenobi, vejám lo que 'ns diu lo R. P. Fr. Roch Albert Faci ⁴: Lo real monastir de la O. ⁵ anomenava al principi de Nostra Sra. de Alaccon y després, abreviant, la paraula fou transformada en Alaon ⁶. Tingué son origen per los anys 543 fins al 550, que fou quan los deixebles del gran patriarca Sant Benet entráren á Espanya, y passant per los Pyrineus de Aragó y de Catalunya, fundáren molts monastirs, aquest entre altres.

D. Joan Briz Martinez diu ésser creencia comú qu' estava ja fundat en temps dels Goths, de lo qual resulta que no seria verdadera la opinió dels que asseguran fou fundat per lo comte D. Ramon y D.ª Arsinda en l' any 957. Lo

² En la citada *Excursió als Pyrèneus centrals, anada per Aragó, regrés per lo Noguera Ribagorzana*, p. 83.

³ En aquest lloch existeix la inscripció romana de que havém donat compte en las planas 62-64 d' aquest *Bulletí*.

⁴ *Aragon reyno de Christo y dote de María SSma.*, por el M. R. P. Fr. Roque Alberto Faci — Zaragoza, 1739.

⁵ «Se dice que Alaon viene del griego Halaon ó Halo, corona que ciñe el Sol, y (en efecto) por este sitio se descubre el cielo por una O ú halo de enriscadas peñas.» — V, lo esmentat autor en la meteixa obra.

que realmente consta del privilegi que Fr. R. A. Faci tingué ocasió de consultar en lo esmentat monestir, es qu' en l' any 842 aná l' abad Obbonio á suplicar al rey Carles lo Calvo de França que confirmés la fundació que anys enrera havia fet lo comte Vandregisilo y la comtesa sa muller, y si bé tardá en donar lo privilegi, lo maná despatxar en 20 de Janer del any 845, confirmant, no sols la fundació, sino també totes las donacions fetas per lo dit comte. Tots los comtes de Ribagorza fóren benefactors de aquest monestir, entre altres D. Ramon y després los reys d' Aragó; D. Pere y D. Jaume primers d' aquest nom, li concediren grans privilegis y donacions⁶.

Fins aquí lo P. Faci, L' actual párroco de Sopeira, Rev. D. Antoni Balaguer Facerías, qui ab una amabilitat extraordinaria me facilitá gran número de notícias, per qual motiu consigno aquí ma gratitud, m' ensenyá un petit pergamí, escapat de la destrucció que sufriren tants preciosos documents en época no molt llunyana, de tant nefanda recordansa pera l' art y pera la historia. Es aquest la carta de consagració de la iglesia de Ntra. Sra. de la O, als VI idus Novembre de MCXXIII per San Raymundo, bisbe de Barbastro y de Roda⁷, á qual sede episcopal, una volta erigida, roconegué y obeí lo monestir y continuá estanhi subjecte després del any 1040⁸.

També s' escapá de la destrucció lo «Libro de gestis y actos capitulares del real monasterio de Ntra. Sra. de la O, desde el año 1645», hont, com veurém, hi ha datos preciosos, de tal interès, que m' han decidit á publicar lo present trabaill, ja que ó tots ó la major part serán sens dubte inédits, haventme cridat l' atenció sobre aquest punt la següent apuntació que s' troba en l' interior de la coberta: «En las actas capitulares del real monasterio de San Juan de la Peña consta que en el año de 1621 era electo abad de la O D. F. Indalecio Detriz de Cruzat. Es creible que habiendo sido electo abad de la O D. Gaspar Colomer en 1615 según el catálogo de abades de la O que trae el Sr. Carrillo, abad de Monte-Aragón⁹, fuese el dicho Sr. Detriz elegido su inmediato sucesor. Que el sucesor del Sr. Detriz fuese el Sr. D. Juan Xaraba, se infiere del libro de visitas y de este. Conque, extrayendo la nota de abades de este libro, puede completarse el catálogo de abades del Sr. Carrillo»¹⁰.

Y, en efecte, així ho he fet, extractant ademés algun' altra notícia que crech també interessant.

⁶ Pera més detalls pot consultarse la *España Sagrada*, t. XI.VI. p. 206—Madrid 1836.

⁷ En aquesta época havia sigut reedificada. La primitiva iglesia fou consagrada per Sisebuto, bisbe de Urgell (833 á 840), á qual territori pertanyia avans lo monestir, segons pot veure's en Villanueva, *Viaje literario á las iglesias de España*, t. X, p. 58—Valencia, 1821.

⁸ Villanueva, obra y tomo citats, p. 168.

⁹ En la biblioteca universitària de Barcelona existeix una obra d' aquest autor: *Martín Carrillo, abad de Monte Aragón: Anales cronológicos de la Iglesia y del mundo*—Zaragoza, 1634 (1 fol. perg.); pero no hi ha la cronología á que fa referència la nota.

¹⁰ Lo catálech d' abads de la O que s' troba en Villanueva (*Viaje literario...*) arriba tant sols fins al any 1540, essent lo últim catalogat D. Martí de Sese. Lo últim que menciona la *España Sagrada* (t. ja cit.), es Poncio, en 1153.

1637.—En aquest any l' abad Xaraba visita, com à president, lo monastir de San Victorian.

1651.—14 Octubre.—Mort l' abad Xaraba á Graus.—8 Desembre.—Provisió de la vacant en D. Pere Aznar.

1652.—29 Abril.—Arriba lo Sr. Aznar á la O.—22 Novembre.—Professa aquest senyor en Zaragoza.

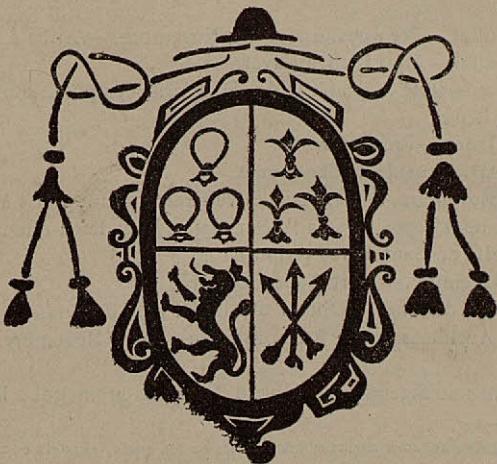
1660.—21 Juny.—Mort l' abad Aznar á Zaragoza.—14 Juliol.—Provisió de la vacant en lo Sr. D. Felip Pomar, canonge de Monte-Aragon.

1661.—22 Juny.—Pren possessió lo Sr. Pomar.

1665.—22 Novembre.—Passa lo Sr. Pomar á la Abadía de Monte-Aragon.

1666.—21 Juny.—Provisió en lo Sr. D. Plàcid de Orós, monjo observant.—22 Novembre.—Pren possessió lo mateix dia de sa arribada al monastir de la O.

1669.—22 Setembre.—Promoció del Sr. Orós al real monastir de San Victorian.—5 Abril.—Provisió en lo Sr. D. Benet Latrás. (Com veurém més avall, en 1725 fou depositat lo cadavre incorrupte d' aquest abad en la cripta de la iglesia de la O, hont se conserva encara avuy dia. En lo país es molt conegut y se l' anomena lo *cos sant*, explicitantse d' ell la tradició que he apuntat en ma «Excursió als Pyrineus centrals»¹¹.)—12 Desembre.—Pren possessió lo

SOPEIRA.—MONASTIR D' ALAON.—Escut esculpit en la llosa sepulcral del abad Xaraba
(alt. 670 centímetres; ampl. 720 cent.)

Sr. Latrás,—21 Desembre.—Traslació del cos del abad Xaraba de Graus á la O. Es sepultat en lo chor, entre lo facistol y lo reclinatori, per haver costejat en

¹¹ V. ma esmentada Excursió (II ANUARI de la A. E. C. (1882), p. 84), hont se trobarà algun dato del *cos sant*.

gran part l' orga y lo esmentat chor. Damunt de la sepultura hi ha la lápida ab l' escut, del que he tret un calch y que reproduueixo en la plana anterior.

1672.—18 Juliol.—Fá los llibres del chor Fr. Joan Casañera, destinantse ademés de 30 escuts, procedents de un deute al monastir, 50 pera ajudar á costejarlos.

1677.—12 Maig.—Se celebren Corts á Zaragoza, assistinthi lo abad de la O ab un monjo.

1682.—16 Juny.—Mort á Zaragoza l' abad Latrás.—9 Octubre.—Provisió en lo Sr. D. *Geroni Blanco*, religiós de Sant Bernat, y abad *olim* de son convent de Piedra.

1683.—2 Maig.—Pren possessió.—24 Juny.—Arriba á la O.

1690.—12 Desembre.—Se termina lo retaule de Santa Llucia, fet per disposició del abad Blanco. Aquest abad disposá posteriorment se fés lo retaule de Sant Esteve ¹², lo globo del Sagrari, lo globo petit ab la bossa rica pera portar lo Viàtich á las parroquias ¹³, etc.—Després se feu (en 1691) lo retaule del Sant Christo (que està á la esquerra del altar major) y l' antich de Sant Joseph.

1696.—A últims de Agost se beneficià la campana mitjana.

1699.—12 Febrer.—Mort l' abad Blanco.—24 Setembre.—Se fá la gracia de la abadía al Sr. D. *Joseph Navarro*, vicari general del arquebisbat de Tarragona.

1700.—5 Juliol.—Pren possessió.—24 Novembre.—Arriba á la O.

1711.—2 Juliol.—Mort l' abad Navarro.

1716.—Mars.—Obté l' abadía lo Sr. D. *Placid Joseph Cabrero*, monjo de San Juan de la Peña.

1717.—18 Janer.—Pren possessió.

1720.—Se fá lo retaule de Sant Benet.

1725.—24 Novembre.—Traslació del venerable y sant prelat M. I. Sr. Don Benet Latrás, essent depositat sota l' altar major, en lo lloc que *ab antiquo* sé anomena «capella de Sant Pere» (cripta).

1737.—9 Novembre.—Mort l' abad Cabrero.

1738.—Últims de Janer.—Obté l' abadía D. *Pere de Trelles*, abad del real monastir de las Avellanas, orde Premonstratense.—18 Novembre.—Pren possessió.

1742.—Últims de Setembre.—L' abad Trelles es promogut á la abadía de

¹² Aquest retaule que, com varios objetes citats en los anals, existeix encara en la iglesia, «debia estar adornado con seis quadros que se trabajaron en Zaragoza, que son los que están en dicha capilla que se dedicó á San Esteban protomártir, patron del lugar de Sopeira (en aquell temps; actualment es Sant Gregori, pero la titular es Ntra. Sra. de la O); y á los cuatro lados están San Lorenzo, mártir; San Vicente, mártir; San Sebastian, martir, y San Eustaquio, mártir; y en el sobre-cielo de la capilla el sexto quadro, en el qual está Christo Señor nuestro, y la gloria pintadas».

¹³ L' abadiat de Alaón ó de la O comprén los pobles següent: Sopeira, Castarné de las Ollas, Aulet, Nerill y Soperun, essent oficial del abadiat lo párroco de Sópeira, segons lo últim almanach del bisbat de Lleyda, á qual diócesis pertany en l' actualitat.

Camprodon y obté la de la O D. *Josepb Romá*, monjo, enfermè del real monasteri de Sant Pere de Besalú.

1743.—17 Setembre.—Pren possessió D. Joseph Romá.

1745.—20 Maig.—Entrada del abad Romá á la O. Se fa especial esment del gran dinar que ab tal motiu efectuáren, servintse molts y exquisits menjars.

1756.—12 Maig.—Mort á Barcelona l' abad Romá.

1757.—10 Juliol.—Es nombrat D. *Josepb de Areny y Castellá*, monjo de Banyolas.—12 Desembre.—Pren possessió.

1761.—19 Mars.—Lo Sr. Areny obté la abadía de Gerri. De Gerri passá á Besalú.—29 Novembre.—Obté lo càrrec d' abad lo M. I. Sr. Dr. D. Fr. *Isidoro Francisco Andrés*, Cisterciense, monjo del real monastir de Santa Fé.

1762.—11 Abril.—Pren possessió.—16 Setembre.—Entrada del Sr. Andrés á la O.

1763.—9 Febrer.—S' obre la capella de Sant Benet envers la iglesia, de 50 escuts que s' cobráren de un deute.—15 Maig.—Havent mort repentina-
ment, als 71 anys, de un atach apoplètich, lo monjo D. Joan Baptista Torre-
llas y Puyol, mentres estava celebrant missa, fou enterrat á la capella de Sant
Joan, de la iglesia monasterial, per haver fet, á sas expensas, lo retaule y demés
adornos del altar de Sant Joan.—1.er Juliol.—Se providencia la execució de
un retaule pera la iglesia de Vilet, consignantse pera dit objecte sis quintars
d' oli.

1784.—16 Desembre.—Presentació y colació del benefici de Sant Climent,
en lo clergue tonsurat D. Joseph Balaguer y Sala. (Encara existeix aquesta ca-
pella dins del poble de Sopeira).

1785.—22 Novembre.—Mort l' abad D. Isidoro Francisco Andrés, y es
enterrat en la capella de Sant Benet, davant del altar major, ó quadro de San-
tiago, per ésser altar que á sas expensas se feu, baix lo títol de Ntra. Sra. del
Pilar.

1786.—12 Desembre.—S. M. nombra abad á D. *Ignasi Gras*, cambrer de
Sant Cugat.

1787.—22 Juny.—Pren possessió.—1.er Agost.—Entrada del abad á la O.

1789.—4 Juliol.—L' abad D. Ignasi Gras obté l' abadía de Banyolas.

1790.—28 Febrer.—Es nombrat pera la abadía de la O D. *Cristófol Blan-*
co, monjo de San Juan de la Peña.—23 Mars.—Lo Sr. Gras pren possessió de
l' abadía de Banyolas.—22 Desembre.—Pren possessió de la abadía de la O lo
Sr. Blanco.

1791.—2 Mars.—Entrada del abad Blanco.

1792.—17 Mars.—Es nombrat per lo rey Carles IV abad de Banyolas don
Joaquim Laplana, prior de Vilet y monjo de la O.

1793.—2 Abril.—Arriban notícias de que los francesos, que invadíren la
Vall d' Aran, se disposan á penetrar per la del Noguera, donantse ab tal motiu
disposicions pera salvar l' arxiu y las alhajas.—8 Juny.—Confereix lo Rey al

abad D. Cristófol Blanco la abadía de Sant Pere de la Portella y Sant Pau de Barcelona.

1793.—28 Setembre.—Proveheix S. M. la abadía en la persona de D. *Fausí Escuer*, monjo de San Victorian.

1802.—Agost.—Manifesta D. Faustí Escuer al capítol lo que aquest ja sabia mesos avans, ço es, que havia sigut nombrat abad de San Victorian.

1803.—12 Abril.—Lo Sr. Escuer pren possessió de la abadía de San Victorian.—15 Maig.—Es nombrat abad de la O D. *Isidoro Santa Creu*, monjo de aquest monestir.

1804.—24 Abril.—Pren possessió l' abad Santa Creu.

1808.—Invasió francesa y continuo sobressalt y alarma en lo monastir.

1811.—2 Agost.—A las 2 de la matinada entran los francesos y fan presoner al Sr. abad, tancantlo en lo castell de Venasch. De allí lo portaren a las presons de Huesca hont estigué fins á mitj Octubre del mateix any, en que lo llibertà Espoz y Mina.—Als pochs días d'haver fet presoner al abad, la soldadesca francesa torná de Venasch y saquejà lo palau abacial.

1813.—28 Setembre.—Se reb ofici dels Srs. Presidents de Catalunya, disposant que lo Sr. abad se retire á son monastir y reuneixi sos monjos.

1816.—22 Juliol.—Es promogut lo Sr. Santa Creu per S. M. á la abadía de Sant Salvador de Breda (Catalunya).

1817.—6 Agost.—Lo Sr. Santa Creu pren possessió de la abadía de Breda.

1824.—27 Febrer.—S. M. nombra abad del monestir de la O i D. *Miquel de Sabater y Argullol*.

1825.—15 Octubre.—Pren possessió.

Fins aquí arriban les actas del monestir, quals fets més culminants acabo de transcriure. En lo llibre parroquial hi ha la partida de defunció del Sr. de Sabater, últim abad y primer rector de la parroquia de Santa María de la O, segons la qual dit senyor morí en 21 de Juny 1838 ¹⁴.

Tocá per aquest monestir, com per tantíssims altres en la propia època, la hora de la destrucció. Res diré d'aquesta página terrorífica: muts, pero eloquents testimonis ne son lo que fou claustre ¹⁵, del que apenas si se n' conser-

¹⁴ Los demés pàrrocos de la O, fins al any actual, son los següents:

Mort l' últim abad y primer pàrroco, fou son successor D. *Joan Puj*, monjo y vicari general que havia sigut d'aquest monestir. Morí en 19 de Janer de 1860.

1861.—D. *Joseph Sallé*, fou trasladat per concurs á un' altra parroquia.

1868.—Entra D. *Bartomeu Colom*, que fou també trasladat per concurs.

1878.—Entra D. *Francisco René*; com sos dos antecessors, fou trasladat per concurs.

1885.—25 Juliol.—Pren possessió l' actual pàrroco Rnt. D. *Antoni Balaguer Facerias*, que té ademés lo títol de professor de primera ensenyansa.

¹⁵ No hi he vist ni lo lloc tant sols hont estavan sepultats lo comte Vandregisilo, fundador, y sa muller donya Maria, filla del conqueridor de Jaca-Aznar, de que fà esment Madoz en l' article «Sopeira» de son *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España...*, t. xiv,

va senyal, los desperfectes en lo palau del abad¹⁶, y en l' arxiu y biblioteca, lo escampall de llibres trossejats y ab las cobertas arrencadas, documents en pergamí mutilats y quadros sense march y ab llurs telas rebregadas, fragments de bácul...¹⁷ Fins ha desaparescut l' arbre voltat de un assiento de pedra que hi havia devant de la iglesia, oferint sombra y descans... Admirador del art y de la historia, pero més entusiasta de la elevació moral é intel-lectual del home, contemplo més consternat encara que 'ls meteixos excessos, la ignorància y lo desenfré de las passions, que n' son la causa natural.

A propòsit he transcrit en los analis varios datos y noticias referents á las obras y objectes importants de la iglesia. Ni la destrucció ocasionada quan los ánimos estavan exaltats, ni la de que després ha anat y va essent víctima lenta y paulatinament, han pogut fer desaparéixer lo carácter que s' hi nota, tant en lo conjunt, com en lo més petit dels detalls. Son aspecte exterior, los altars, los numerosos quadros¹⁸, l' enrajolat meteix del presbiteri, lo chor ab sos sillons,

p. 445, Madrid, 1849.—En lo palau abacial, avuy casa rectoral, se guarda un capitell de labor molt bonica; segons me digueren, n' hi ha d' altres en algunas casas del poble. També s' conserva en la rectoría la adjunta lápida del sige xiii, recollida entre las runas del claustre, de la que vaig tráuren' un calch.

SOPEIRA.—MONASTIR D' ALAON.—Lápida del claustre, que s' guarda en la Rectoría.

(XI KALENDAS NOV. OBIIT REYMUNDUS DE BOUMACIP.
ANNO DOMINI MCCLV)

¹⁶ Lo casal anexo á la iglesia era habitat exclusivament per l' abad; los monjos vivían en casetas en las inmediacions. Com las rendas havíen anat disminuïnt, la comunitat, que en altre temps la formavan 40 monjos, quedà reduïda al abad y 4 monjos.

¹⁷ Es molt laudable la traball que fá lo actual párroco ordenant aqueixos restos.

¹⁸ Entre altres n' es recomanable un de Sant Geroni, á la dreta del altar major. Ja s' hi fixà nostre apreciat consoci lo Sr. Comte de Saint-Saud en una de sas excursions.—V. BULETÍ DE LA A. E. C., t. VII (1885), p. 191.

los restos de l' orga, la cripta, la sala capitular⁴⁹, la sala de la biblioteca y arxiu, alguna caixeta de antigua y fina labor..., bé prou indican lo que fou en temps dels abats y la protecció que havia merescut d' elevats personatges.

ARTHUR BOFILL Y POCH.

Barcelona 23 Novembre 1886.

MÉS MONEDAS Y ALTRES OBJECTES

DE LA

NECRÓPOLIS DE CABRERA.

La finca coneguda per *Casa Rodon de l' Horta* satisfà encara ab abundància á nostra demandadissa d' antiguetats; y á si de que la ASSOCIACIÓ estiga al corrent dels nous descobriments que s' vajan verificant, donarém avuy una lleuera ressenya dels objectes ab que acaba d' augmentarse la nombrosa y variada col·lecció que de la esmentada finca havém obtingut.

I

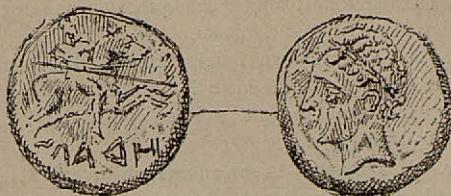
Allunyantnos sempre en direcció á Ponent del lloc en que s' són les primeras troballas, y á uns quatre metres del punt explorat en Maig del any prop passat, de quins resultats donaré compte á la ASSOCIACIÓ⁵⁰, havém practicat una excavació de 8 palms de llarg per 4 escassos d' ample y 6 de fondo, descubrint, á poc de començada la operació, una filera de pedras de diferent grandaria y qualitat, col·locadas en la direcció avans dita de Llevant á Ponent y ajuntadas ab una escassa porció de morter calís-arenisch fins á formar una paret de uns 2 palms de fondo per 1 de gruix. Per l' extrém oriental aparegueren altres pedras, formant altra paret anàloga, en sentit perpendicular á la anterior, de manera que, segons sembla, existeix allí un paviment tancat entre quatre parets; y dich, segons sembla, perque no fou possible acabar de una vegada la exploració comensada, ni s' ha continuat fins á l' hora present.

Entre mitj de la terra remoguda aparegueren restos de ceràmica de diferents classes, desde la més fina vernissada y sens vernissar, fins á la més grullera, corresponent á urnas cineràries, páteras, cális, cyatos, etc.; distingintse algunes ansas de forma elegant y desconeguda entre 'ls vasos obtinguts en excavacions anteriors, si bé oferint lo mateix caràcter italo-grech de molts d' aquests.

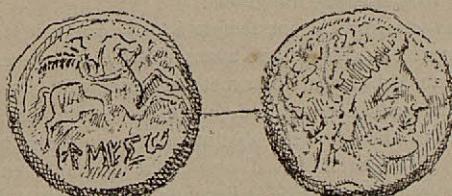
Abundavan igualment las escorias de ferro y de fang, la terra negrenca ab partícules de carbó vegetal, ossos d' animals quadrúpedos, entre ells un molar,

⁴⁹ En la sala capitular hi ha actualment l' altar de la capella de Santa Orosia, destruïda en la última guerra civil. Encara se véuen les runas detrás de la abadía, en lo lloc anomenat *los Batans*.

⁵⁰ V. N.ºs 94 y 95 d' aquest BULLETI, pl. 133.

N.º 1.

N.º 2.

N.º 3.

N.º 3 bis.

N.º 4.

ABRERA DE MATARÓ.—NOUS DESCUBRIMENTS EN CASA RODON DE L' HORTA.

N.º 1. Moneda de Iluro.—N.º 2. Moneda d'Ause.—N.º 3 y 3 bis. Destral de ferro, vista de perfil y per sobre.—N.º 4. Pinsas ó estenallas de coure.

y un astrágalo de tamany molt major dels que avans aparegueren dintre de las urnas cineràries entre 'ls ossos calcinats.

Dúas monedes de coure sortiren igualment barrejadas entre la terra, las quals, encara que de tipo conegut entre los numismàtichs y colleccionistas, oferéixen alguna particularitat digna d' exàmen, y per això las dibuixém en lo adjunt grabat ab los N.ºs 1 y 2.

Moneda n.º 1.—Nos presenta en son anvers cap juvenil ab diadema, mirant á la esquerra; y en lo revers cavaller ab llansa enrastellada, corrent á la dreta; y dessota la llegenda **ΜΛΑΔΗ**.² Lo diámetre de la moneda es de 25 milímetres y son pes de 10 grams 365 milígrams.

En quant á sa classificació, me remeto á tot lo que vaig dir y queda consignat en lo BULETÍ DE LA ASSOCIACIÓ avans referit, relativament al magnífich exemplar de tipo anàlech trobat en la mateixa necròpolis. Lo que dono á conéixer ara ve á enrobustir ma opinió de que eixos bronzes no pôden referirse ab major fonament á altra localitat distinta de la de Iluro, tota vegada que s' troben entre los restos autèntichs d' eixa ciutat Layetana, en plena comarca Iluronense, y que lo tercer signe de la llegenda es en aquest últim exemplar, com en lo que reproduixeix D. Anton Delgado ab lo N.º 7 en la Pl. CXLVIII de sa obra, una A perfectament caracterizada, signe alfabetich al qual no pot atribuirse lo só de Τ ó Δ; quedant per lo meteix demostrar l' escàs valor de las dues rahons fonamentals en que s' apoya aquell eminent numismàtic pera deixar de referir estas monedas á Iluro, segons ho cregué en un principi, inclinantse després á la opinió dels qui las atribuixen á Ildum, poble del tinerari d' Antoní en la costa de Castelló.

Lo primer signe de la llegenda apareix en la forma que li havém donat, no sols á simple vista, sino també ab un vidre multiplicador, auxiliar de que havém tingut que vâldrenys á causa del escàs relleu dels signes alfabetichs, principalment d' aquell y del darrer, més aviat per defecte d' encunyació que per lo desgast natural produxit per lo transcurs dels sigles. En quants exemplars he tingut á mà, ja originals, ja reproduïts en obras de Numismàtica, afecta dit primer signe la forma de **Μ**, y com lo valor que 'ls autors atribuixen á un y altre caràcter es molt diferent, resultaria en la moneda de Cabrera, essent exacta nostra apreciació, una particularitat molt atendible que no havíam de deixar passar en silenci.

Moneda n.º 2.—A. Cap ibèrich sens barba, á la dreta.—R. Cavaller ab palma á l' espatlla, corrent á la dreta; dessota la llegenda **ΔΤΜΡΣ<Ν**. Diàmetre 26 milímetres; pes 18'387 grams.

Los numismàtichs no están tîmpoch unànimis en la interpretació de la llegenda y del poble al qual déuhen atribuirse estas encunyacions, puig, se-

² Aquests y los altres caràcters ibèrichs que s' han necessitat pera compondre aquest article, nos han sigut galàgnament deixats, á la primera indicació, per D. Pacià Torres, impresor, de Girona.—Nota de la D.

gons lo Sr. Delgado, en sa referida obra, Sestini llegí BTMESbiN y las aplicá á Termes ó Termisus dels Arevachs. Saucy llegí Basesku ó Paseskn, atribuïntlas als Pæsici ó als Vascons. Boudard, de primer, en sos *Estudis*, las aplicá á Betunica en los encontorns de Asturica ó Astorga, y posteriorment, en sa *Numismatique Ibérienne*, segueix á Sestini llegint Betamesa, mes sens determinar la situació d' esta localitat. Lo meteix Sr. Delgado atribuix estas monedes á la ciutat de Ausa ó Ause, avuy Vich, fundantse en que lo sufix **N** ab que termena la llegenda, era propi de la llengua que usáren los ibers del N. E. de la península, usantse com genitiu de plural pera los noms ètnichs; de manera que, llegint en los quatre primers signes «Ause», als quals segueix una **Z**, que considera ésser un genitiu de singular, y luego lo sufix expressat, resulta que pot traduhirse tot: *dels de Ausa*, *supl. moneda*. L' induhéixen al propi temps á adoptar esta opinió lo tipo del mitj Pegás que portan alguns exemplars, freqüents en las encunyacions de Tarraco, Cisa y otras del mateix territori; los signes **N** que á voltas se véuen derrera del cap, com en altres monedes del centre y del nort de Catalunya; y per si, lo símbol del porch senglar ó comú, figurat en las de coure derrera del mateix cap, símbol que tant sols se troba en las monedes aplicadas á dita regió.

Los Srs. Zobel de Zangronis, Heiss y Campaner y Fuertes³ atribuixen igualment estas monedes á Ause, calificant lo darrer de *deliris* las interpretacions d' altres autors. Mes ¿quina es la *realitat*? Respectant lo pregon saber y las opinions dels esmentats escriptors, es lo cert que, bé sia per defecte de comprensió, ó porque la materia no donga fins al present res més de sí, res de lo que he llegit sobre aquest punt me sembla terminant, y per lo general, en las laboriosas disquisicions de numismàtichs y filòlechs sobre interpretació de llegendas ibèriques, no m' ha sigut dable distingir aquells dos termes del problema.

Concretantme ara al exemplar trobat en Cabrera, crida sobre tot en ell l' atenció son pes extraordinari, puig basta reparar que excedeix en més de 8 grams al de l' altra moneda avans descrita, quan en son diàmetre respectiu sols hi ha un milímetre de diferencia. Comparada aquella ab moltes altres ibèriques y romanas d' igual y encara major diàmetre, cap d' elles la iguala en pes. Es també digne de notarse que en est exemplar no aparega lo símbol del porch ó porch senglar, destacantse únicament en son anvers lo cap ibèrich ab bon relleu. Altra particularitat que s' nota en esta moneda ab relació á las altres que coneixo del mateix tipus, es la forma del cinqué signe de sa llegenda, que en aquella s' aparta de la general, **L**, si bé es sols una variant de la mateixa lletra ibèrica. En la llegenda de la pàtera de Cabrera figura est signe repetit en igual forma que en la moneda.

Per totes estas particularitats, aixís com per la accentuada concavitat del revers, y tenint ademés en compte lo que respecte á primeras encunyacions de

³ *Memorial Numismático Español*, vol. IV y V.

moneda espanyola exposa lo Sr. Zobel en la obra esmentada, considero est exemplar com un dels més arcàichs, encunyat avans del any 540 de Roma (214 a. de J. C.)

Es d' advertir que dels set caràcters alfabetichs que porta esta moneda, lo primer y sext se conéixen ab alguna dificultat, y lo darrer està completament borrat. En los altres no hi ha cap dubte.

Dibuix. Fig.º 3 y 3 bis.—Representan estas figures en dimensions reduhidias una eyna de ferro de punta rodona y tallant, trobada en lo meteix lloch explorat. Té 15 centímetres de llarg per 3 en los punts de major gruix y amplaria. Vista de plà, se sembla á una sola de sabata encorvada.

Mr. Anthony Rich, en son *Dictionnaire des Antiquités Romaines et Grecques*, en lo mot *Ascia* n.º 2, presenta un dibuix de una eyna enterament igual á aquella per un de sos extrems, prolongantse lo oposat en forma de massa ó martell, haventlo copiat de un original trobat en Pompeya.

Segons lo referit autor, l' usaven los mestres de casas y constructors, y ab freqüència se fa alusió á la meteixa eyna en las inscripcions de las tombas. La presencia de la que havém trobat y publicém en lo terreno de la Necròpolis, pot tenir alguna relació ab aquellas sepulturas en lo sentit indicat per Rich; essent lo més probable que pertanyés al mateix operari que construí les parets allí descobertas.

Dibuix. Fig.º 4.—Aquest grabat reproduheix de tamany natural un instrument de coure trobat en lo lloch referit. La forma indica que s' usaifa com pinsas ó, mellor encara, com estenallas.

Deixém de reproduuir per innecessari ó de menor importància una argolla ó anella de ferro de uns cinc centímetres de diàmetre, y algunes pessas de bronze y coure, incompletas ó desfiguradas, per lo qual no es possible classificarlas ab acert.

II.

Siam' permés, avans de donar per termenat est petit treball, ferme càrrech de una al-lusió que D. Joseph M.º Pellicer y Pagés, tant il-lustrat arqueólech com elegant escriptor, dirigeix en los interessantíssims *Estudios Histórico-Arqueológicos sobre Iluro* que publica actualment, «als qui suposan haver tingut lloch en Cabrera lo comensament de Iluro, fundantse en la única rahó alegada dels enterraments de ca'n Rodon de l' Horta.»

En la nota al peu de la pàgina 135 del *Bulletí de la Associació*, any IX, vaig consignar com á propia aquella suposició ó creencia, referintme á la Memoria que sobre la Necròpolis tinch presentada á la Real Academia de la Historia, per lo qual bé puch considerarme comprés en aquella al-lusió.

Efectivament, la indicada creencia nasqué en mí desde l' moment en que tingué lloch aquell notable descubriment arqueològich, y lluny d' haverse deibilitat, s' es arrelat y convertit en lo més ferm convenciment á mida que las

troballas s' han multiplicat, posantnos á la vista la civilisació de un poble en una época proto-històrica; y quan, á major abundantament, lo Sr. Pellicer ab lo talent y erudició que li son propis nos ha donat noticia exacta y minuciosa de quant comprenia la arqueología iluronense.

No es, donchs, fundantnos únicament en lo trobat en casa Rodon de l'Horta, sinó també guials per las ensenyansas del propi escriptor dalt esmentat, per hont havém vingut á creure que la primitiva Iluro degué estar emplassada, no en lo meteix lloc en que avuy y desde que n' hi ha memoria en tradicions y documents ho está Cabrera, per més que aixís haguera pogut ser, sino en un lloc més proper á est poble que á la ciutat de Mataró.

Com lo Sr. Pellicer havia ja publicat sos *Estudios* en lo periódich *El Semanario de Mataró*, encara que en esfera més reduïda que en la adoptada actualment, pogué, al escriure aquella Memoria, aprofitámen pera enrobustir ma argumentació en favor de ma tesis, quinas conclusions vaig sintetizar en estas ó parescudas frases:

«Per lo exposat y per lo que més detalladament expressa lo Sr. Pellicer, se comprén fàcilment que totes las antigüetats trobadas desde la riera d' Argentona al terme de Llevaneras, y fins en la Podi Castellar de Caldetas, oseréixen un carácter romànic marcat, mentres que las descobertes desde aquella mateixa riera fins á Cabrils (á Agell, en lo plá d' En Bona, á ca 'n Rodon, á ca 'n Mateu, á Burriach, en lo meteix Cabrils, etc.), aixó es, en lo reduhit terme municipal de Cabrera ó contigu al meteix, presentan una fesomía més arcaica, propia de las rassas que poblaren esta part de la Layetania avans que 'ls Romans hi sentéssen llur planta dominadora. Hem de deduir donchs d' aixó que l' únic poble de quina existència entre Badalona y Blanes tením noticia per los primers historiadors; aquella Eluro, Iluro ó Ailuron, de que parlan Pomponi Mela, Plini y Ptolomeo, se trobava situada en un lloc més proper á Cabrera que á Mataró, tal volta en un punt més elevat de la falda de Burriach que lo que ocupa avuy aquell poble, al amparo de la inexpugnable fortalesa que ja llavors debia coronar l' agut cim de la montanya ⁴. Una posició com aquesta ó altra parescuda d' aquells encontorns, justificaria mellor que qualsevol altra d' aquella mateixa comarca, la significació etimològica d' *enlaysada* que atribuixen Cortés á la paraula *Iluro*, per sa radical *il*, la que enclou també la idea de *fortalesa*, *castell*, *excelsa*, etc.

»Admés tot aixó, justificat per la profusió de restos arqueològichs que á cada pas se troban per aqueüls encontorns, y singularment per la necròpolis de casa Rodon de l'Horta, pot admétre's sens dificultat que en temps posteriors, termenadas las guerras púnicas y subjugada al fi la heroica resistencia que 'ls Layetans, com tots los Espanyols, oposáren als conquistadors, s' establiren aquests en la comarca Iluronesa, extenenthi per tota ella llurs vivendas: y

⁴ En la excursió que férem á Cabrera en Maig del 84 ab lo P. Fita y los Srs. Brunet y Pella, trobarem dins del recinte fortificat trossos de ceràmica romana; proba evident de qu'is conquistadors hi demoráren.

com á gent més civilizada, ab majors necessitats que satisfer, preferíren agruparse en lo lloch hont s' als la moderna ciutat, lloch que reuneix indisputables ventafjas sobre 'ls demés pera l' sosteniment y desarrollo de un centre de població, conservant ab tot l' antich nom d' Iluro, que sobrevisqué ab lleugeras alteracions fonéticas y per espay d' algunas centurias á la ruina y desaparició de la ciutat romana...»

Aquesta es la franca opinió que he sustentat y sobre la qual, com he indicat avans, res tinch que rectificar per avuy.

Altres reparos que l' il·lustrat escriptor a què m' refereixo oposa á la meteixa, deduhits de la topografia y de que, segons Plini, *Iluro*, com Barcino, Bætulo y Blanda, estava *in ora*, es á dir, prop del mar, no son tampoch de gran forsa; ans bé aquellas dues circumstancies arguhéixen més en favor de Cabrera, col-locantnos en la época protohistórica de que tractém. Lo meteix Sr. Pellerícer, en la pág. 44 de sa excel-lent obra, nos descriu ab gràfica y galana frase la bellesa y feracitat del mont de Sant Sebastiá, ab sa fonda vall ocupada en altre temps per espayós estany, *en lo qual l' home primitiu tindria sos palafits*; ab sas alegres comas y sas properas montanyas tant bellas como abundants en cassa..... Afegéixis' á aixó la proximitat del mar, la benignitat del clima aumentada per l' abrich natural que li donan las montanyas circumvehinias pobladas de bosch, y digas' qué més pot demanarse á la naturalesa y á la topografia pera fer no sols possible sino placentera y grata la vida del home, sobretot en aquells remots temps en que sas ocupacions principals se reduhíen al pastoreig, á la cassa y pesca y á la defensa de sas llars. Eloqüent testimoni nos do-
nan d' est género de vida de tot un poble las nombrosas y variadas armas que llavors s' usavan, los marischs, los ossos d' auells y de quadrúpedos y altres y altres objectes exhumats en nostra finca.

En quant á la situació marítima de Cabrera, á més de lo exposat, ¿qui, que haja creuhat una sola vegada nostre litoral de Llevant y haja fixat la vista en aquell poble, podrá posarla en dubte? Sa orientació al Mitjorn de la serra que s' extén á lo llarch de la costa, y la petita distància (ménos de 3 kilòmetres) que separa las darreras casas del poble de la platja, la constituhéixen naturalment *in ora*, en la costa ⁵.

Y si aixó pot afirmarse avuy ab propietat, de tal manera que acabo de veure en un periódich oficial que s' anomena «Cabrera de mar» al meteix poble, ab major rahó succehiria en las edats primitivas, fins en aquella en que primer se 'ns revela al home en esta regió, per ésser un fet admés y probat que l' mar ocupava llavors tot lo plá del litoral de Layetania.

A la afirmació que senta lo Sr. Pellerícer en la pág. 125 de sos *Estudios* de que los descubriments de ca 'n Rodon de l' Horta no constituhéixen un fet aislat en la encontrada de Mataró, citant en son apoyo lo fet d' haverse trobat al-

⁵ Lo poble de Cabrera, quina pintoresca posició excedeix á tot encomi, se troba en lo recés que forman al E. los monts de Sant Sebastiá y de Sant Joan, al N. l' enlayrat Burriach y al O. l' abrupt Montabre, extenentse al S. fins al mar un feracíssim y ben cultivat plá.

guna urna cinerària com las nostres en altres llochs propers, oposaré los meteixos conceptes que vaig exposar en ma esmentada *Memoria*. «Lo fet inquietable,—vaig dir en ella—la veritat inconcusa que á primer cop d' ull s' imposa al veure nostra col·lecció, es que aquella troballa no constitueix lo de una de tantas sepulturas aisladas que s' descubréixen freqüentment en qualsevulla indret que hajan habitat rassas ó pobles més ó menos antichs. Per lo gran nombre d' urnas cineràries, vasos, armas y demés objectes (més de 300) que s' han trobat en una limitada extensió de terreno, y per la distinta jerarquia, sexo y edat de las personas quins cadavres fóren incinerats, segons es fàcil deduir de molts d' aquells objectes, y á voltas de las meteixas cendras, lo que s' troba en aquell lloch es un cementiri, es una verdadera Necròpolis⁶. Ara bé, d' aquest fet palmarí s' en desprén forçosament un altra no ménos clar y natural, aixó es, la coexistència en un punt molt proper, de una població, de un grup d' habitants ab casa y llar, oficis, interessos y costums comuns als meteixos...»

Per lo demés, y com diu molt bé lo distingit arqueòlech mataronés, en la pág. 34 de sos tantas vegadas nomenats *Estudios*, poch importa pera sa tesis que lo *oppidum* Iluro tingüés son naixement en Cabrera ó en sos encontorns, perque, essent cert que en plé imperi romá existia la ciutat que portava aquell nom hont s' alsa avuy la bella y culta Mataró, y assumint llavors ella la hegemonia, per dirho aixís, de la comarca iluronesa, com la vè exercint desde que renasqué de sus cendras, refluixéien en honra seva quants títuls y monuments de vella alcurnia presenta aquella regió privilegiada.

Y ab això dono per termenat aquest desballesstat traball, demanant á mos consccis que m' dispensen, si, com temo, he abusat de llur benevolència.

JOAN RUBIO DE LA SERNA.

Barcelona, Juny de 1887.

ADICIÓ.

A punt de donar-se á la estampa lo present fascicle del *BULLETÍ*, arribo afortunadament á temps pera afegir nous é interessants datos als que deixo referits sobre las troballas verificades darrerament en casa Rodon de l' Horta.

Continuant la excavació sospesa en lo mes de Juny, á fi de determinar la longitud y carácter de las parets llavors descobertes, he conseguit posar á la vista un recinte quadrilóngch de uns 23 metres quadrats de superficie, limitat per quatre d' aquelles parets, de las quals oferéixen major extensió las de Llevant y Ponent.

Apoyada en lo centre de la primera d' eixas, en posició horisontal cap al

⁶ Aixís nomenarem desde un principi é insistim en nomenar als enterraments de Cabrera; y en sa justificació, pera estalviar consideracions y citas d' autors, véjase l' article que sobre la paraula Nécropole conté lo gràndios *Dictionnaire Universel du XIX siècle* de Mr. Larousse. Tingas' en compte ademés que no pot precisarse la extensió total de la necròpolis, per no estar explorat tot lo terreno de la finca; mes que lo reconegut fins ara, ab major ó menor èxit, es més extens que l' perímetre del antich cementiri de Cabrera, utilitat fins fá pochs anys.

interior del recinte, aparegué una llosa de pedra dura y compacta, de caras llises y costats desiguals, alcansant lo major una longitud de 1^m50 y lo menor oposat al anterior 0^m70; la diàmetre ó amplaria es de 0^m83 y lo gruix de 0^m25. Esta gran llosa, tant pesada que després de girarla pera examinarla de sota, no fou possible tráurela del sot ó excavació ab la ajuda de cordas y ab l' esfors reunit de cinc homes, degué servir de mola; revelàntnosh oixís no sols las circumstancies que deixo apuntadas, sino també una petita pedra esmoladora trobada aprop de la primera y quina forma cilíndrich-cònica y las senyals que té en lo centre de la base, no deixan lo menor dubte de que s' utilisava pera moldre ó esclaraf petits cossos durs, com blat, blat de moro, etc. L' alsada d' est instrument de pedra no excedeix de 5 centimètres y lo diàmetre de sa base d' altres tants.

Envers l' àngul S. O. del recinte s' han trobat altras dues monedes de bronze, del tipo de la que representém en lo dibuix adjunt ab lo n.º 1 y que sens més vacilació podém referir á Iluro, puig la repetició de tants exemplars en tant reduxit y característich espay de terreno ofereix la prova més irrebatible que podría desitjarse de que l' origen ó lloch d' encunyació era allí meteix, en Iluro.

Les dues monedes apareguéren encastadas una ab altra per la terra y la oxidació; mes, separadas y netejadas, s' oferiren á la vista ab llurs anversos y reversos ben conservats, destacantse perfectament en lo segon los cavalls y cavallers y sobre tot, la llegenda ibèrica sobre ratlla en hermós rellèu.

L' encuny d' una d' estas monedes sembla ésser lo meteix de la que doném en facsímil; lo de l' altra s' assembla més en los caràcters alfabetichs al dels grans mòduls, com lo que presentarem en lo BULETÍ n.º 94 y 95 del any passat, portant lo ters signe un petit tillet en mitj del pal travesser. Alguna altra particularitat podría afegir á no impedirm'ho la perentorietat del temps.

Ara bé; ¿qué significa ó qué fou en època remota eix recinte del qual dono noticia? En mon concepte no fou altra cosa que lo fons d' una habitació. Es que, aixís com al principi topàrem ab la morada dels morts, ara, en lloch immediat, havém entrebancat ab la mansió dels vius; res més natural ni més conforme ab mas previsións. Aquellas eynas y monedes, las pedras pera moldre, los abundants restos de ceràmica de totes classes, los ossos d' animals y conquilles de marisch, los fragments de ferro, coure, bronze y carbó, tot aixó que s' troba desde que s' profundisa fins al nivell de les parets, revela ab tota evidència que allí moràren sedentàriament alguns dels sers de la nostra especie, quinas cendras y mobiliari fúnebre descobrirrem al comensar nostras troballas. Aixís aquells vius honravan á llurs morts, guardant llurs restos baix llur vigilància immediata, quasi al alcans de llur mà; es la manera (salva la diferència de mètode) ab que altres pobles d' aquelles apartadas edats, fins de nostra mateixa península, acostumavan honrar als seus, inhumantlos en profondes fosses dins de la propia llar.

Me falta temps y 'ls elements indispensables pera fer un estudi detingut respecte á est recinte d' habitació, comparantlo ab los que s' han trobat á Ita-

lia, donats á conéixer per Mr. Pompeo Castelfranco ab la denominació de *Les Fonds de Cabane*⁷; estudi y comparació que en son dia podrá ferse també ab relació á las estacions d' ordre análech descobertas en lo S. E. de Espanya per los enginyers belgas, que han obtingut lo premi Martorell en lo concurs del present any; podent anticipar respecte d' estas estacions, per lo que s' despren del prospecte de llur obra, circulat per dits enginyers, que resultarán grans analogías y similituds entre molts dels objectes que aquellas contenian y los descoberts per mí en Cabrera de Mataró.

Termino manifestant que la excavació que acabo de practicar, s' ha fet obrint una vallobera en direcció paralela é interior de las parets, arribant en algun punt á profundisar més de dos metres y mitj del pla terreno. Lo centre del recinte no ha pogut explorarse en esta ocasió, mes ab la ajuda de Deu me proposo verificarho en altra, y si quelcóm de notable ne resulta, ho participaré á la Associació.

JOAN RUBIO DE LA SERNA.

Sant Andreu de Llevaneras, 31 de Juliol de 1887.

SECCIÓ DE FOLK-LORE.

CUENTOS POPULARES CATALANS

I.

LAS TRES TARONJAS DEL AMOR

(*Acabament.*)

Lo Príncep hi convingué, y al tercer dia fou en busca de la filla del *taronjer del amor*.

Al véurela y notar lo notable cambi, quedá sorprés y no pogué ménos de dirli:

—Amoroseta, t' has tornat moreneta.

Y la gitana, dolcificant sa veu, respondié:

—Joanet, fill del Rey: lo sol y la serena fan tornar negra.

Com per una part lo Príncep tenia carinyo á sa futura esposa y per altra era culpa d' ell l' haver permés que s' quedés al ras, se consolá de la pérdua y la presentá al palau.

A l' hora de sopar, la gitana no volía presentarse á taula, dihent que podían esperar pera després de casats lo séurehi per primera vegada.

Mes lo pare y germans del Príncep mostráren tant desitj de conéixerla, que

⁷ *Revue d' Anthropologie*, fasc. corresp. al 15 Mars 1887, pl. 182.

ell ordená comparegués á sopar, ó en cas contrari, las criadas la duguéssen, encar' que fós á la forsa.

La gitana s' assentá á taula, escullint lo lloch més fosch, y s' entrá en general conversa.

De prompte aparegué en la sala una hermosíssima papallona de vius y delicats colors, y volant, volant, va col-locarse á la dreta del Príncep, aletejant casi damunt del seu plat. D' allí passá al costat del Rey y al dels altres Prínceps, excepte al de la gitana. L' atenció de tots se fixá en tant preciós animalet y 'ls nasqué lo desitj d' agafarlo. Manifestat aquest, lo fill gran del Rey va atra-parla y presentá al seu pare.

—Dáumela, que la mataré—digué la gitana.

—Aixó sí que no,—respongué lo més petit.—L' hi farém una gabia d' or y lllogaré una cambrera pera cuydarla.

Dit aixó, se la mirá detingudament, y observant tenia clavada al mitj del cap una agulla de picar, mogut á llástima, vá arrancarla, y ab sorpresa de tots, quedá l' hermosa papallona transformada en una dama com no n' haguéssen vista cap altra de més bonica y encisera; la qui, abrassantse amorosament al fill petit del Rey, digué:

—Ja no 'ns deixaré més,

Tots los presents demanavan ab sa preguntadora mirada explicacions al Príncep, y aquest se girá pera demanarlas á la gitana, que ja havia desaparegut d' entre ells.

Suplí sa falta la gentil enamorada del Príncep, y un cop conevida la veritat, ab goig tots la proclamáren Reyna y prompte va celebrarse lo casament.

En quant á la gitana, fou presa d' ordre del Rey y cremada entre mitj dels aplaudiments del poble, que haguera volgut ne fós cremada cent anys més aviat.

JOAN BRÚ SANCLEMENT.

CARTAS SOBRE LA MISCELÁNEA FOLK-LÓRICA⁴.

VOLÚM IV DEL FOLK-LORE CATALÀ.

I.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, quinas publicacions son de tothom conegeudas, acaba de donar una nova mostra de sa vitalitat publicant lo volúm quin títol acabém de estampar.

⁴ Per lo nutrits de datos que vénen los articles crítichs que sobre lo volúm MISCELÁNEA FOLK-LÓRICA, darrerament publicat per l' ASSOCIACIÓ, están eixint á llum en nostre estimat colega L' Arch de Sant Martí, havém decidit continuarlos en aquesta SECCIÓ DE FOLK-LORE, segurs de que nostres lectors nos ho agrahirán, deixant no obstant al incògnit autor d' ells tota la responsabilitat de sas consideracions.

Son tant importants y variats los traballs continguts en las 182 planas de aquest llibre, que creyém deure tractarlas ab la atenció que s'meréixen, rahó per la qual preferím á fer un judici d'ells, ferhi los aditaments y observacions que 'ns semblin pertinents.

Costums que s' pèrden, es lo títol que ha donat l' incansable escriptor C. Bosch de la Trinxeria al primer d' aquests traballeys, en lo que passa revista al *contrapás llarch*, á *La Mort*, á la *Professó de Pasquas*, á *La Mare de Deu de la Candelera*, á *Sant Nicolau*, á la *Caritat de brenas en los Santuaris dels Pirineus*, á *Sant Tomás cau*, á *La cansó Rossellonesa* «Montanyas regaladas», á la *Cansó dels dallayres, Ninou, L'últim dia de Quaresma, Lo matí de Sant Joan y Festas majors montanyesas*, bonichs quadros de costums tots ells de nostras xamosas valls pirenaicas.

Moltas son las versions que còrren sobre l' origen del *contrapás llarch*, ball que alguns suposan no es més que una reminiscencia dels balls guerrers de la antiquitat, versió que creyém molt encertada, sobre tot tenint en compte la poca afició que l' ver ballador del contrapás y de las sardanas té á deixarhi pendrà hi part á las donas. Per altra banda, no sá pas gayres anys, quan encara hi havia tanta animositat entre los diferents pobles de la encontrada empordanesa, los balladors tenían la precaució d' anarhi armats de garrots,—que deixavan al mitj de cada rotllo respectiu,—y rara era la festa en que s'ballavan contrapassos llarchs ó curts, ó sardanas, que no acabés á garrotadas, haventhi aliansas ofensivas y defensivas entre 'ls vehins dels diferents pobles y jay d' aquell que pretenia ballar ab los que no eran de la seva colla!

Aixó 'ns fá creure que no está en lo cert lo senyor Bosch de la Trinxeria no posant l' origen del contrapás llarch més enllá de la Edat Mitjana, aixís com tampoch hi está lo senyor Pella y Forga al atribuir la transformació del contrapás en sardanas al popular compositor Ventura, puig de tothom es sabut que fou deguda al empordanés Pardás, germá del elegant sabater de la Rambla de Santa Mònica de nostra ciutat.

Lo que hi ha es que la lletra ab que s'balla l' contrapás llarch, y de la qual ne dona dues variants lo llibret que 'ns ocupa, degué ser inventada per la excessiva devoció dels nostres besavis, que 'ls feya barrejar la religió en tot, fins en aquellas cosas que,—com lo ball,—més lluny n' estavan, puig—com tots sabém,—aquest ha estat sempre anatematisat per lo catolicisme, que may ha volgut que l' home considerés aquest mon com un lloch de plaher y si sols com una *vall de llàgrimas*, com un lloch d' expiació, comdemnant en conseqüència totes las expansions naturals del home, ben al revés en aixó del antich paganisme grech que las divinisava.

Aquesta es una nova mostra de quelo ball no ha estat inventat en los temps de fanatisme, sino que, ans al contrari, s' ha conservat al través d' ell y ben mal grat seu perque la natural y razonada tendencia del home á disfrutar y á divertirse ha pogut més que l' empenyo posat pel catolicisme en anular tots los impulsos propis de la naturalesa humana.

Altra prova del empenyo del catolicisme d' allunyar al home de tot lo de aquest mon recordantli sempre que ha sortit de la pols y que ha de tornarhi, es entre altras la costüm de fer anar un jove vestit de *mort* á la professó de Setmana Santa, costüm que esmenta també lo senyor Bosch de la Trinxeria, y que no es pas exclusiva de las valls del Alt Empurdá. Recordém haverla vista estableerta, entre altres llochs, á Cervera, en la província de Lleyda, — fá ja d'aixó prop de quaranta anys,—y encara avuy á Saragossa portan al devant de tot de la professó del Dijous Sant una calavera de debó sentada damunt de un tabernacle. En altres llochs de Catalunya, entre 'ls molts símbols que en aytals professors figurauen, n' hi ha un equivalent al de la mort: un jove vestit ab ropa porta un plat plé de cendra en la mà esquerra y lo senyala ab l' índice de la dreta posat verticalment damunt d' ell, posició extremadament fatigosa y que s' procura conservar ab la més gran immovilitat possible.

Mes com aquesta carta s' es allargat ja massa, fem punt y fins á un' altra.—G.

Barcelona 1.er de Juliol de 1887.

II.

Seguint l' ordre dels articles del senyor Bosch de la Trinxeria 'ns trobém ab la *Professó de Pasqua*, que dit senyor descriu ab tot l' entusiasme de un veritable creyent.

Aquesta professó estava avans molt generalisada. A Barcelona també la feyan, sortint la de la *Verge* del convent de Santa Catarina y la del *Ressucitat* del convent de Sant Francesch, si la memoria no 'ns es infidel. D' aquesta professó de Pasqua 'n deyan vulgarment la *Professó dels enamorats*.

També se n' fá una d' igual á Vitigudino,—província de Salamanca,—ab las meteixas ceremonias que la de Prats de Molló, inclosa la de llevar l' manto de dol á la Verge y quedar aquesta ab llampant vestidura de festa.

A Vitigudino meteix ne fan un' altra de professó semblant: la de la visita de María á sa cosina Isabel, ab la particularitat de que la primera porta trajo de camí, barret rodó y cartera de viatje de las que estilém nosaltres.

Anys enrera encara feyan á Saragossa la professó del *encuentro*, que també era casi igual á la de Prats de Molló, y, segons díuhens, doná lloch á un succehit que 'ls aragonesos contan ab molta gracia y ab termes tals que no hi ha ploma que pugui escriurels.

En totes aquestas professors hi ha ó hi havíá alló de las tres reverencias y demés particularitats que tant bé descriu lo senyor Bosch de la Trinxeria,—quin desitj de que aytals costúms se conserven estém lluny de compartir, per més que siám partidaris de recullir y consignar tot quan hi fassa referència pe lo que puga servir al estudi de la marxa de las preocupacions al través de la humanitat.

La parodia de la carrera del ós,—que l' autor descriu en son article *La Mare de Deu de la Candelera*,—¿no podría tenir origen en la preocupació—

molt extesa per cert en los pobles del Alt Empurdá—de que si per la Candelera està seré, l'ós surt de la cova? ¿No es natural que, existint aquesta creença, l'anessén à cassar en tal diada, quan encara no tenia prou forses per resistir als cassadors?

Aquestas casseras se representavan també en mitj del apogeo de la civilitació grega com un recort dels temps en que l'home sols de la cassa vivia, figurant los homens vestits ab pells de diferents besties; aquestes festas eran consagradas als deus Baco y Pan, mes aixís com las de aquell ó bacanals se celebravan,—segons lo *Calendari de Numa*,—lo XVII del *idus* de Mars, las de aquest,—conegeudas ab lo nom de *Lupercals*,—tenian lloc lo XV dels *idus* de Febrer, mes que era considerat entre 'ls antichs egipcis com lo meller del any mentres que entre nosaltres es considerat com lo pitjor, com ho proban los ditzos:

Febrer lo curt,
més brau que un turch,

y

Febrer
al cap ó á la qua l'ha de fer.

Per lo demés aquestas festas, com moltas altres que encara s'celebran, son reminiscències de la de l'antich paganism, y la Iglesia,—diga lo que vulga lo senyor Bosch de la Trinxeria,—lluny de deixar al home la llibertat de divertirse, ha fet tot lo possible pera destruirlas, anatematisantlas, com ab lo Carnaval, per exemple, sense lograr més que despollarlas de tota la poesia ab que las havia revestit la riallera imaginació dels pobles orientals.

Altra costüm que l'autor descriu es la d'anar los estudants y escolanets demanant caritat lo dia de Sant Nicolau, costüm que s'estenia quan menos á tot Catalunya, haventhi diferentas variantes de la cansoneta de que 'ns dona copia, entre altres la següent, que es del Camp de Tarragona:

Virulet Sant Pere,
virulet Sant Pau,
que ha vingut de Roma,
que porta corona
de Sant Nicolau.

Excusém dir que 'ns sembla un bon xich aventurada la explicació que preté donar á la tal cansó.

(Seguirá.)

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

EL MONASTERIO DE SANTA MARÍA DE RIPOLL. Autor *D. Joseph Artigas y Ramona*.—Barcelona, tipografia de Fidel Giró, 1886.

Ab aquest títol s'ha publicat la monografia llegida en la excursió verificada per la *Asociación de Arquitectos de Cataluña* lo 20 de Juny del any passat,

y nosaltres, segunt la costum, anem á expressar la impressió que sa lectura nos ha produhit.

Las memorias ó monografias publicadas per aquella corporació, de las que 'ns havém ocupat en las planas d' aquest BULLETÍ, se distingúen per una ben entesa distribució de materias, per la manera propia com l' autor ha desarro-llat lo tema, sense notars'hi embaràs perque altres avans qu' ell hajan acomés la mateixa empresa. Es aquesta una cosa molt natural y fácil de comprender: dels monuments catalans se 'n han ocupat en llibres y revistas periódicas no més que literats, raras vegadas artistas y encara menos arquitectes; essent així que ningú s' troba en mellors condicions que aquests per rahó de llur carrera y coneixements especials adquirits.

Creyém més encara: al estudiar un monument es una garantía pera l' arquitecte si avans d' ell l' han descrit erudits y poetas, puig per poch esperit crítich que aquell posseixi, al repassar la bibliografia relativa al monument objecte d' estudi; sobre la orientació general que rebrá, tindrà, ademés, compresos desseguida los punts de vista y consideracions técnicas ó de carácter històrich no apuntadas, potser ni sospitadas per llurs antecessors en la tasca, podent fàcilment aclarir dubtes y á voltas fins resoldre problemes resultants de incomplertas notícies històricas, ampliadás ó rectificadas en virtut de certas particularitats de construcció, que pôden ésser difícils de notar á un home de lletres ó a un arqueólech y que no passan per alt á un arquitecte, tractantse de monuments.—Si ja lo sentit comú no 'ns abonés, podríam recórrer, pera justificar las precedents consideracions, á las mateixas monografias publicadas per la Associació d' Arquitectes.

No obstant, la que tením á la vista, poch ofereix de particular, com no sia un carinyo decidit pera lo monument de Ripoll, per la religió y per la patria catalana. De nou, que puga interessarnos, res hi hem sabut veure. Lo meteix que 'ns diu lo Sr. Artigas en lo cos de la monografia ho havíen llegit anys enrera, y més per extens, en la Memoria original del nostre soci delegat Pellicer y Pagés (D. Joseph), premiada en 1872 per la Associació literaria de Girona.

Es cert que després de la monografia del consoci nostre costarà de traballar ab llu'himent lo mateix tema, pero no es ménos cert que ab posterioritat al any 72 alguns excursionistas han escrit del monument de Ripoll ab més originalitat de conceptes, encara que sense l' abundancia de datos que extractats del Sr. Pellicer enriquéixen la monografia dèl Sr. Artigas. No 'ns deixarán mentir las planas del *Anuari de la Associació d' EXCURSIONS CATALANA* y fins las d' alguna publicació de la nostra germana la *Catalanista d' excursions científicas*.

Nos dol tenirho de consignar, tant més quan positivament hi ha quelcom de nou á remarcar per un arquitecte al descriure lo monastir ripollés. Lo claustre, uniforme en conjunt, y acusant sas motlluras la mà d' artistas de sigles diversos, com consta per datos històrichs, no ha merescut del Sr. Artigas més que admiració y entusiasme igual que á qualsevol profà en arquitectura, fins al

extrém de servirse, pera la descripció, de párrafos enters del Sr. Pellicer, posats com á propis ú originals.

Lo referent á la célebre portada del monastir està tractat per lo mateix estil, sense que s' estableixi cap punt de comparació al sentar certas afirmacions que si podíen estar bé en un entusiasta ripollés, havíen d' ésser degudament justificadas per l' home de ciencia.

En quant á il·lustració de la monografia,—que s' hi prestava com pocas,—no més al final del fascicle hi ha, bastant mal estampat, lo facsímil del plano del monastir, aixecat d' ordre del abat Félix de Vilaplana, en 1728, qual original obra en poder de la Comissió de Monuments de la província de Girona, que si bé es de aplaudir s' haja reproduhit, no afecta en res al contingut de la monografia y pot ben descartarse d' ella.

Finalment, quan lo Sr. Artigas, com á bon catalá, se gaudeix de la restauració del monastir per l' interès que hi prenen lo senyor bisbe de Vich, senyor Morgades, y lo canonge Sr. Collell, se creu potser fer justicia boy cometent un descuy imperdonable no tributant ni una paraula de gratitud al desprendiment y á la constanca de las familias ripollesas Pellicer y Raguer, sense quals esforços en altres temps pitjors, avuy no fora possible restauració de cap mena en aquell monument.

Y ni un recort trobém tampoch pera la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, en lo molt que ha fet á despit de corporacions oficials qual deixadesa va omplirnos lo cor de pena encara no fá dos anys al visitar aquellas ruinas.

En resum; si després de lo dit fins aquí algú 'ns preguntés concretament quin concepte nos mereix la Memoria del Sr. Artigas, diríam: es un de tants traballs lleugers com sólen publicarse, en los que l' autor no posa á contribució los seus coneixements ni practica estudi propí, sino que segueix las petjades d' altres que 'l precediren, assimilantse lo d' ells; vici tolerat entre nosaltres y que gayre bé hi ha pres carta de naturalesa.—E. C. M.

FOLK-LORE ESPAÑOL.—BIBLIOTECA DE LAS TRADICIONES POPULARES ESPAÑOLAS.—
Tomas X y XI.—Madrid, 1886.

L' incansable y erudit folk-lorista D. Antoni Machado y Alvarez no afluixa en son propósit de fernes conéixer los inagotables tresors de poesía, qüentos y tradicions populars conservats en las diversas provincias de la nostra Península. Bona mostra n' son los dos nous volúms de que aném á ocuparnos, si bé lo més sumariament possible per no permétrens altra cosa lo reduhit espay de que podém disposar.

N' es lo primer /vol. X/ una bonica col·lecció de qüentos recullits á Extremadura per D. Sergio Hernandez de Soto; ne conté vint y quatre y llegintlos havém passat un bon rato, puig molts de ells nos anavan acudint á la memoria á mesura que 'ls llegíam, per haverlos sentit contar de criatura á Madrid, y més

tart en los hostals dels pobles de la Manxa quan en las llargs nits del hivern nos výam obligats á passar la vetlla al entorn de la llar,—situada sempre al mitj d' ennegridas y espayosas cuynas,—barrejats ab los truginers y marchants ambulants de que sempre estavan plenas. Recomaném aquest aplech de qüentos, no sols als folk-loristas, sino també á tots quants vulgan fer passar una agradable estona á la maynada.

Lo segon *(vol. XI)* es lo volüm ters del *Cançoner Gallego*, recullit per don Joseph Perez de Ballesteros, y de quins dos primers ja n' havém donat compte als nostres lectors. Conté gran nombre de cantars de tota mena, perfectament classificats, formant un volüm de 300 planas.

Envejém de totas veras al senyor Machado y Alvarez l' activitat y bon acert ab que porta á cap una obra que, si bé pot donar gloria, exigeix grans esforços y no pochs sacrificis, que desitjém de tot cor vegi recompensats com se meréixen.—C. G.

LA POESÍA POPULAR BÚLGARA, per un Folklorista rimayre. — Barcelona, *La Renaixensa*, 1887.—1 fasc. de 70 pl.

Es aquesta obreta, galanament dedicada per l'autor á sos companys de *Folklore Catalá*, un recull ben fet é inspirat en criteri propi de tot quant darrerament s' ha escrit en l'estrangeur sobre la literatura popular d'aquell poble, avuy objecte de gran interès polítich en Europa. Lo pseudónim autor, quin nom endevinarán desseguida tots los qui coneixin son estil castís y matisat de bellas imatges com de floretas boscanas, inicia al lector en l'antigua y poch coneguda historia del poble búlgar y descriu sus creencias, supersticions, mitos y llegendas tradicionals, donantnos completa idea del fondo que palpita en l'ànima d'aquell. Aquesta primera part es interessant, pero més ho es encara la segona, en que l'autor, peritíssim en materia popular y al propi temps tendre poeta, avalora la exposició que podríam dirne doctrinal, ab un triat ensilay de traduccions en vers catalá, magníficament reeixidas, de las més características y bonicas cansons de Bulgaria.

Es en suma lo fascicle del *folklorista rimayre* un estudi crítich, perfectament escrit, nutrit de datos y sentit de cor. Si tothom escribís aixís de Folklore, bastante més simpática s' faría la materia y més adeptes comptaría sens dubte, puig som nosaltres dels qui creuhen que tant la perjudica lo excés de pretensió científica com lo predomini subjectiu y personal: en aquest estudi trobém los dos en son verdader punt.—R. A. S.

JAHREBUCH DES SCHWEIZER ALPENCLUB. Any XXII (1886-87).—Berna, Schmid, Francke & Co., 1887.—1 vol. en 8.º de XII-556 pl., ab 13 grabats y 2 grans oleografías fora text.

Sempre portant la devantera, se 'ns presenta aquest hermós *Anuari*, testificant la vitalitat y lo bon funcionament del Club Alpí Suís. Com de costúm, comprén 5 parts: Excursions oficiales, Excursions lliures, Memorias, Comunicacions y Secció oficial.

La primera part se diferencia bastant de lo que aquí s' entén per excursió oficial: entre nosaltres, aquest nom vol dir: excursió organisada per la Junta Directiva, avisada ab la anticipació reglamentaria á tots los socis y á la qual tots pôden concòrrer. A Suissa no es això: cada tres anys se senyala lo camp oficial d' excursions, y en ell, lliurement, cada bù com y quán vol, va á passejar ó á fer observacions y estudis. Aixís la iniciativa particular té sempre ample camp hont exercitarse ab utilitat positiua pera la collectivitat. Lo resultat de la meteixa ofereix en aquest Anuari set bonichs traballs, tots en alemany, d' ells cinch relatius á excursions diversas dintre lo vast clos prefixat, y dos de caràcter més científich: lo del Dr. E. von Fellenberg referent á geología del macís del Finsteraarhorn, y altre del Prof. J. O. Wolf que es un aplech de notas botàniques presas en la vall superior del Ródano.

La segona secció ó de Excursions lliures, comprén sols cinch números, tots en alemany y de caràcter purament alpinista ó sia montanyés *por todo lo alto* (literalment parlant). La part S. O. de Suissa y del Tirol es la que predomina.

La tercera secció (Memorias) conté tres traballs referents al estudi dels *glaciers*, un històrich y altre militar: es la única secció en que hi figuran traballs en francés y hont tot home científich trobará materia de interés general. Los noms dels autors constituhéixen una plana major d' eminencias: lo prof. Dr. L. Rutimeyer (*Memoria sobre los traballs de medició del glacier del Ródano en 1886*, en alemany); lo prof. Dr. F. A. Forel (*Las variacions periòdicas dels glaciers dels Alps*, en francés); lo enginyer superior F. von Salis (*Sobre la història dels glaciers en lo cantó dels Grisons*, en alemany); lo prof. Dr. G. Meyer von Knonau (*La guerra de Irnis en 1478*, també en alemany); y per fi, un oficial del cos d' Estat Major, anònim (*Comentari explicatiu destinat á facilitar l' interpretació del interrogatori dirigít als socis del Club Alpí Suís per la Direcció d' Estat Major general*, en francés).

En la secció IV ténen cabuda las notas y traballs curts, quasi tots de caràcter purament alpinístich, y la bibliografia alpina.—En la V s' conté la crónica oficial del Club y de totes las seccions.

Las ilustracions no son moltas (13), pero en general son ben fetas. Lo que sí es superior son las dues oleografías que en carpeta apart accompanyan al volum: es la una lo *mapa de la cadena occidental del Stockhorn* á la escala de 1 á 50,000, per R. Leuzinger, y l' altra es lo *panorama circular del Beigrat* (3100 m.), per S. Simon. Alguna cosa no més que aproximada fá bona falta en la nostra terra, pera fer més accessibles y apreciadas nostras bellesas naturals.

—R. A. S.

BOLLETTINO DEL CLUB ALPINO ITALIANO.—Turin, 1887. — Vol. XX, núm. 53. — 1 vol. en 4^{rt}. de 328 pl. ab 10 il·lustracions.—Preu: 12 liras, gratis als socis del C. A. I.

Convertit desde fá alguns anys en anual aquest *'Bulletí'*, que avans apareixia trimestralment, ha canbiat bastant de caràcter: los traballs dels col-laboradors son retribuïts (á imitació de la *D. und Oe A.-V.*) y aixó, si bé obliga á més esculliment y dona tal volta més valor científich al text, li treu sens dubte aquell aroma d' espontaneitat tant escayent á tota activitat corporativa.

Los traballs son relativament pochs, mes en general son extensos y pera alguns temes la Direcció ha combinat felisment las especialitats de diferents socis pera completarne lo desarollo.

Deixant apart los traballs purament alpins, que per referirse á comarcas de poch interès pera la generalitat de nostres lectors, poca importancia ténen, senyalarém los següents que tractan punts menos concrets: P. F. Denza (*Sobre la variació de la temperatura segons l' altitud en las regions de montaña*); A. E. Gallet (*Experiencias setas ab lo Telégrafo óptic alpi en la Secció de Bollogna*) y sobre tot un extens traball (*Las llegendas dels Alps*), degut á una senyora, María Savi Lopez, que dona probas d' ésser una escriptora folk-lorisita de primer ordre. També en lo article de S. Piolti (*En los encontorns de Cesana*) debém recomanar als aficionats un extens vocabulari del dialecte de Cesana, altra de las variants de llenguas romanas, entre francés é italiá, ó més ben dit, piàmontés, en que ab profit pot estudiarse la influencia del llatí sobre las antigüas llenguas locals.

Las il·lustracions son més fidels que artísticas; abundan los mapas y vistas de caràcter topogràfic més que pintoresch; lo sólit venç á lo purament vistós. No es un mal, mes no es lo que s' espera quan se tracta d' Italia.—R. A. S.

ANNUARIO DELLA SEZIONE DI ROMA DEL CLUB ALPINO ITALIANO. — ANNO PRIMO, 1886.—Roma, tip. Ipp. Sciolla, 1887.—1 vol. en 4^{rt} de VIII—160 pl., ab XIII heliotipias.

Bé s' ha estrenat l' activa secció romana del C. A. I. en lo camp de las publicacions: son recent volúm li fá honor baix tots conceptes. Fondo variat, forma agradable, il·lustracions superiors, aspecte atractiu y modern per sas quatre caras. *Excelsior!*

L' alpinisme més arriscat, l' art, la ciencia, la historia y l' arqueología figuren dignament en lo volúm per medi dels articles de Lioy, actual president del Club, digne successor de Sella (*Musica in alto*), E. Martinori (*Monti storici nella provincia romana*), R. Fonteanive (*Di alcun monumenti di opera poligonica, detta ciclopica, nella provincia di Roma*), E. Abbate (*Impressioni di una traversata del Cervino*), O. de Falkner (*L' ascensione del Cervino*), etc., etc.

Sembla mentida que ab poch més de 200 socis (quota anyal 20 fr.) puga

haver fet construir la Secció lo Refugi en lo Gran Sasso d' Italia, quina inauguració nos descriu ab vius colors A. Zoppi, y s' propose alsar en lo Janicul una *Vedetta appenninica* ó mirador, quins plans y explicació accompanya P. E. de Sanctis, tant bon enginyer com distingit alpinista.

Aixó demostra lo que pot una voluntat perseverant, quan va ben orientada y té qui la secunde. Envejém als valents colegas de la *Sezione di Roma* y 'ls felicitém de que tant bé correspongan á lo que 'ls imposa lo clàssich nom de llur residència oficial.—R. A. S.

REVISTA DE PERIÓDICHES

JANER-JULIOL 1887.

L' ART DEL PAGÈS, de Barcelona.—(N.os 252 á 282).

CRÒNICA CIENTÍFICA, de Id.—(N.os 220 á 230).

LA ELECTRICIDAD, de Id.—(N.os 1 á 12).

L' EXCURSIONISTA, de Id.—(N.os 99 á 105). *Excursió al Santuari de Nostra Senyora del Coll d' Ossor. Id. á Viladecaballs, Sorbed y Taudell. Visita á la collecció Sigiligráfica. Excursió á Sant Llorenç Savall y Gallifa. Id. á Samalús, Cànoves, Corró de Munt y Marata. Id. á Castelldasens, Borjas Blancas, Vinyaix y Montblanch. Id. á las Fonts del Llobregat y Sant Jaume de Frontanyá.*

LA ILUSTRACIÓ CATALANA, de Id.—(N.os 156 á 162). *La vall de Bobí (C. Castells).*

LA RENAISENZA, de Id. (folletí).—*Un episodio de la Pineda fosca (V. Plan-tada y Fonolleda). La festa de Còrpus en la Provença (C. Bosch de la Trinxeria). Rondalla (Llorens de Cabanyes).*

REVISTA TECNOLÓGICO-INDUSTRIAL, de Id.—(Janer á Juliol).

REVISTA DE GERONA.—(N.os 1 á 7). *Noticias sobre los antiguos gremios y cofradías de Gerona (E. C. Girbal). La Biblia de Carlos V y otros manuscritos del cabildo de Gerona (A. Brutails).*

LA VEU DEL CAMP, DE REUS.—(N.os 67 y 69). *Excursió á las Valls del Segre y Noguera (B. T.)*

L' ARCH DE SANT MARTÍ, de Sant Martí de Provensals.—(N.os 267 y 269). *Cartas sobre la Miscelánea Folk-lórica (C. G.)*

BUTLLETÍ DEL CENTRE CATALÀ, de Tarrassa.—(N.º 15). *Cómo se feya antigua-ment l' Municipi de Tarrasa (J. Soler y Palet).*

EL SEMANARIO DE TORTOSA.—N.os (264, 266 y 270). *Las sediciones de Tor-tosa del año 1640.*

LA VEU DEL MONTSERRAT, DE VICH.—(N.os 1 á 31). *Dietari d' un peregrí á Terra Santa (J. Verdaguer, Pbre.). Los días enmallavats. La anada á Mallorca (J. Collell, Pbre.). Lo timbal del Bruch (Un Sampedorenc).*

BOLETIN DE LA BIBLIOTECA-MUSEO-BALAGUER, de Vilanova y Geltrú.—(Nú-

meros 28 á 34). *Una visita regia á Poblet desconocida de los historiadores* (M. Creus Esther).

BOLETIN DE LA SOCIEDAD ARQUEOLÓGICA LULIANA, de Palma de Mallorca.—(N.os 49 á 61). *Excursión histórica por Calviá* (J. Seguí Rodríguez). *La Seo de Mallorca* (G. Llabrés). *Antiguos recintos fortificados de la ciudad de Palma* (P. A. Peña). *Miscelánea histórica (1387 á 1399)*. (J. M. Quadrado).

BOLETIN DE LA REAL ACADEMIA DE BELLAS ARTES DE S. FERNANDO, de Madrid.—(Janer á Abril). *Descubrimiento de una pintura mural bizantina en Marmellá* (prov. de Tarragona).

BOLETIN DE LA REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA, de Id.—(N.os 1 á 6). *Son Notém en Tebas* (E. Toda).

BOLETIN DE LA INSTITUCIÓN LIBRE DE ENSEÑANZA, de Id.—(N.os 238 á 251.) *La Escultura en la península ibérica ántes de los visigodos* (E. Soler). *Sociedad para el estudio del Guadarrama: excusiones á Torrelodones, Arganda y Sigüenza* (F. Quiroga). *Excursión al cerro de Almodóvar y á San Fernando* (Id.). *Arqueología artística de Sigüenza* (F. Giner y B. Cessío). *Programas de excusiones*.

BOLETIN DE LA SOCIEDAD GEOGRÁFICA, de Id.—(Noviembre 1886 á Febrero 1887).—*Viajes al interior del Sáhara* (E. Bonelli). *Relación entre la forma de las costas de la Península Ibérica, sus principales líneas de fractura y el fondo de sus mares* (J. Macpherson). *Un campamento en Memphis* (E. Toda). *Viaje de exploración al Sáhara occidental* (J. Cervera). *Id. id.* (F. Quiroga). *Sáhara occidental, conocimientos anteriores* (F. Coello).

REVISTA DE ESPAÑA, de Id.—(N.os 450 y 451).

EUSKAL-ERRIA, de San Sebastián.—(N.os 234 á 254). *Cataovales, tradición popular vizcaina* (A. de Trueba). *El árbol de Guernica* (Id.). *Cosas de anatorio: el portal de la Jura* (J. E. Delmas).

BOLETIN-REVISTA DE LA JUVENTUD CATÓLICA, de Valencia.—(N.º 16). *Los Prelados de Valencia: sigilografía* (J. Martínez Eloy).

LA GRALLA, de Montevideo.—(N.os 84 á 111).

LA REVUE DE PORTUGAL ET DE SES COLONIES, de Lisboa.—(Janer á Mars).—*Dahomey* (Fontes Pereira de Mello).

REVISTA DO MINHO, de Barcellos.—(N.os 1 y 2). *Cancioneiro minhoto* (J. da Silva Vieira). *Adivinhas populares minhotas* (Id.). *Cantigas populares ao S. João e S. Pedro*.

BULLETIN DU CANAL INTEROCEÁNIQUE, de París.—(N.os 177 á 190 bis).

GAZETTE DES TOURISTES, de Id.—(N.os 518 á 548).

JOURNAL DU CIEL, de Id.—(Nos 838 á 871).

CLUB ALPIN FRANÇAIS. BULLETIN MENSUEL, de Id.—(N.os 1 á 6). *Chronique des Sections. Huit jours de marche dans la Tarentaise* (A. Carret). *Excursion aux montagnes des Beni-Menasser, Cherchell et Tipaza* (G. Gastu). *Pétrarque et Goethe alpinistes* (A. Lemercier). *Voyage des élèves de l'Ecole normale de Clermont à Lyon et en Suisse*.

ID. SECTION DES ALPES-MARITIMES, de Nice.—(Sept. Bulletin).—*De quelques végétaux remarquables du littoral méditerranéen* (Dr. Sauvage). *De Tlemcen à Alger* (Des Chesnes).

ID. SECTION DE LA LOZÈRE ET DES CAUSSES, de Mende.—(N.º 2). *Recherches sur le Causse Noir* (X.) *Une excursion à l'ermitage Saint-Michel* (X.) *Ab dūas hermosas fototipias de las Gorges du Tarn et de Montpellier-le-Vieux.*

ID. SECTION DU SUD-OUEST, de Burdeos.—(N.º 20). *Le Clup Alpin dans les Pyrénées Orientales* (M. Delure). *Un mois d'excursion dans les Pyrénées Espagnoles* (Comte de Saint-Saud).—(N.º 21). *D'Alpes en Alpes* (M. Brulle). *D'Eaux-Bonnes à Pampelune* (M. Cadier).

SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE COMMERCIALE DU HAVRE.—ANNUAIRE-BULLETIN.—(Janvier à Juny). *Huit jours à Hambourg* (L. Guittot). *Bassorah et les ports du Golfe Persique* (Petiteville). *La Tunisie* (E. Odinet).

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE LILLE.—(N.ºs 1 à 7). *L'Australie telle qu'elle est* (Baron Michel). *Le Soudan français* (Brosselard-Faidherbe). *Des climats froids au point de vue de la vie humaine* (Dr. Wagnier). *L'Algérie* (Vibert). *La navigation aérienne* (Colardeau).

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE TOULOUSE. (N.ºs 1 à 7).—*Les champs catalauniens* (comm. Boussard). *La grotte d'Aubert* (F. Régnault). *La Perse et les Persans* (S. Guénod). *Le Tonkin* (gen. Jamais). *Voyages et découvertes archéologiques des missions françaises dirigées par M. Dieulafoy* (Deloume). *Origine et causes des volcans et des tremblements de terre* (P. Largerie).

SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE TOURS. REVUE.—(N.ºs 1 à 6). *Souvenirs du Tonkin par un soldat* (P. R.) *Notes sur le Tonkin* (L. de Chezelles). *La Camargue* (P. Devilaine). *La traversée du Caucase par la route militaire du Darial* (E. Boulanger).

REVUE GÉOGRAPHIQUE INTERNATIONALE, de Paris.—(N.ºs 135 à 139). *La statistique graphique* (E. Levasseur). *Le Congrès de Washington et le premier mérédien* (J. Janssen). *Voyage aux Philippines* (A. Marche). *Le canal des Deux-Mers. De Port-Vendres à Cap-Breton* (La Lauze).

MÉLUSINE, de Id.—(N.ºs 13 à 19). *Jean de l'Ours* (H. Gaidoz). *Les yeux arrachés* (Id.) *Les langues coupées* (Id.) *Le jeu de Saint-Pierre. Les Vaisseaux fantastiques*. Barbe-Bleu (E. Rolland). *Devinettes de la Météorologie*. Id. de la Haute Bretagne. *Chansons populaires de la Basse Bretagne. L'Anthropophagie* (H. Gaidoz). *Usages de la féodalité* (A. de la Borderie). *Oblations à la mer et présages. Corporations, compagnonnages et métiers* (H. Gaidoz). *Superstitions relatives au mariage* (L. F. Sauvè). *La Fascination* (J. Tuchmann). *Les facéties de la mer* (H. G.) *Dictions gastronomiques. Le Plongeur. La Fraternisation* (H. G.)

REVUE DES TRADITIONS POUPLIERS, de Id.—(N.ºs 1 à 7). *Superstitions iconographiques* (P. Sébillot). *Soubriquets et superstitions militaires* (A. Harou. —M. Bayon). *Les Mines et les Mineurs* (P. Sébillot). *Les Tremblements de terre*

(Id.) *Superstitions de civilisés* (Id.) *Blason populaire de la Belgique* (A. Harou). *La sorcellerie et le mauvais œil dans la Cornouaille anglaise* (W.-S. Lach Szyrma).

LA TRADITION, de Id.—(N.os 1 à 4). *La plainte du Vendredi-Saint* (A. Theuriel). *Contes du vieux Japon* (J. Dautremer). *Monstres et géants* (A. Desrousseaux). *Les russes chez eux* (A. Sinval).

REVUE DES LANGUES ROMANES, de Montpellier. — (Janer á Abril). *Sainte Marie-Madeleine dans la littérature provençale* (C. Chabaneau). *Documents sur la langue catalane des anciens comtes de Roussillon et de Cerdagne* (P. Vidal).

REVUE D'ÉDUCATION, de Toulouse.—(N.º 1).

ANNUAIRE DES MUSÉES CANTONAUX, de Lisieux.—(1886, 1887). *L'Ethnographie traditionnelle et les Musées cantonaux* (P. Sébillot).

POLYBIBLION, de Paris.—(N.os 1 à 7).

BULLETIN DU CLUB ALPIN BELGE, de Bruxelles.—(N.º 9). *Notice sur l'influence de l'altitude dans les Ardennes belges* (L. Navez).

L'ÉCHO DES ALPES, de Ginebra.—(N.os 1 y 2). *De la photographie en campagne* (L.-J. Jaccard-Bornaud). *Les fleurs des plantes alpines* (Dr. R. Keller).

JAHRBUCH DES SCHWEIZER ALPEN CLUB, de Berna.—Vol. xxii (1886-87). V. *Secció Bibliográfica*, pl. 112.

RAPPORT DE GESTION DU COMITÉ DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE BERNE POUR L'ANNÉE 1885-86.

CLUB ALPINO ITALIANO, RIVISTA MENSILE, de Turin.—(N.os 1 à 7). *Diboscamento e leggi forestali* (L. Vaccarone). *Le Piccole Industrie e il Club Alpino* (A. Cita). *I corsi di istruzione per le guide* (R.). *Sull'ascensione della Punta Dufour dal Colle del Lys* (M. de Déchy). *Nei rifugi alpini* (P. Lioy). *Alla Caverna di Nava* (G. C. Chiechio).

Id. BOLLETTINO, de Id.—(N.º 53, 1887). V. *Secció Bibliográfica*, pl. 114.

Id. ANNUARIO DELLA SEZIONE FIORENTINA, 1887.—*Chiesa di S. Giusto a Pietra Marina sul Monte Albano* (E. Marcucci).

Id. ANNUARIO DELLA SEZIONE DI ROMA, ANNO PRIMO, 1886.—V. *Secció Bibliográfica*, pl. 114.

BOLLETTINO DELLA SOCIETÀ AFRICANA D'ITALIA, de Nápolis.—(N.os 1 á 6).

SOCIETÀ METEOROLOGICA ITALIANA, de Turín.—(N.os 1 á 7).

SOCIETÀ DEGLI ALPINISTI TRIDENTINI, de Rovereto.—xii Annuario (1885-6).

V. *Secció Bibliográfica*, p. 54.

Δελτίον τῆς Ἰστορικῆς καὶ Εθνολογικῆς Ἐταιρίας τῆς Ἑλλάδος, d'Atenas. — Vol. II, fasc. 7.—Τὸ δημοτικὸν ἔσμα περὶ τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ, συμπλήρωμα (G. Polites). Ἀνέκδοτα Κρητικὰ διστίχα (K. D. Prassa).

MITTHEILUNGEN DES DEUTSCHEN UND ÖSTERREICHISCHEN ALPEN-VEREINS, de Munich.—(N.os 1 á 14). *Die Gletscher der Vereinigten Staaten* (J. Partsch). *Die grössten erratischen Blöcke der deutschen Alpen* (A. Penck). *Ueber photograph. Landschafts-Aufnahmen im Allgemeinen, insbesondere im Kaukasischen Hochgebirge* (M. von Dichy). *Der Pic des Cédres im grossen algerischen Altas*

und ein Blick auf die Sahara (Th. Petersen). *Die Bewirthschaftung der Alpen* (C. Fruwirth).

OESTERREICHISCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Viena.—(N.os 1 á 14). *Wanderungen in den italienischen Bergen* (Dr. J. Frischauf). *Touristentage des Kronprinzen. Die Berge als Ruinen* (Dr. J. R. Ritter). *Der Frühlings-Aberglaube in den Bergen* (K. Beer).

MITTHEILUNGEN DER SECTION FÜR HÖHLENKUNDE DES OESTERREICHISCHEN TOURISTEN-CLUB, de Id.—(Any v. 1887 N.os 1 á 3.) *Eine neue Knochenhöhle* (G. Téglás).

OESTERREICH. ALPEN-ZEITUNG, de Id.—(N.os 209 á 222). *Auf den Himalaya* (W. W. Graham). *Die Katastrophe am Matterhorn im August 1886* (J. Meurer). *Der Lyskamm 4538 M.* (A. Lorria). *Die ober-steierischen Wälder* (W. Kellner).

DER TOURIST, de Id.—(N.os 2 y 12). *Alpenregion, Charakter, Verbreitung und Ursprung der Alpenflora* (Prof. Al. Molowsky).

UEBER BERG UND THAL, de Dresden.—(N.os 107 á 113). *Lose Blätter aus meinem Wandertagebuche* (F. Hartmann).

VEREINSMITTEILUNGEN DES THÜRINGERWALD-VEREINS, d'Eisenach.—(N.º 4).

TIJDSCHRIFT VAN HET NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP, d'Amsterdam.—(N.os 1 á 6). *Nomina geographica neerlandica. De Zijtakken van den Kongo* (Prof. C. M. Kan). *Het Panneen Bila-Stroomgebied op het eiland Sumatra* (J. B. Neumann).

SOCIETATEA GEOGRAFICA ROMANA. BULETIN, de Bucuresci.—(Any VIII, trim. 1 y 2). *Despre pitorescul geografiei* (Th. Basilescu).

THE ALPINE JOURNAL, de Londres.—(N.os 95 y 96). *Climbing in Norway* (Cl. Wilson). *New Routes in 1886 and the question of NEW ROUTES IN GENERAL* (W. M. Conway). *The ascent of Tethnuld Tau* (Clinton Dent). *Mountaineering in the Caucasus* (W. F. Donkin).

APPALACHIA, de Boston (E. U.)—(Vol. IV, n.º IV). *Mountain Meteorology* (Prof. W. Morris Davis). *Odometer Measurements in the White Mountains* (F. Blake).

THE AMERICAN JOURNAL OF PHILOLOGY, de Baltimore.—(N.os 28 y 29). *Onomatopoeia in some West African Languages* (H. T. Peck).

LA GACETA CIENTÍFICA, de Lima.—(N.os 4 á 8). *Aves peruanas nuevas.*

R. A. S.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONES.—Havém rebut y agrahím las següents: de la *Deutscher und Oesterreichischer Alpenverein*, secció «Austria», de Viena, pera la reunió y festas commemorativas del 25^é any de sa fundació, celebraderas del 20 al 25 d' Agost prop vinent en Linz y Radstadt; del *Club Alpin Suisse*, de Zurich, pera la reunió y excursions del 20 á 22 id.; del *Club Alpin Français*, de París, pera

la reunió general y excursions dels días 9 á 18 id.; del meteix, secció de París, pera totas las excursions de la estació d' estiu; de la *Società degli Alpinisti Tridentini*, de Rovereto, pera la reunió del 21 d' Agost á Vigo, en la Vall di Fassa; y de la *Società Alpina delle Giulie*, de Trieste, pera la del 14 id. á Gorizia.

CERTÁMENS.—Obran en Secretaría los cartells dels següents: de Sant Joan de Vilassar, pera lo 15 d' Agost prop vinent; y de la *Asociación literaria de Girona*, pera lo 1.er de Novembre id, ab un suplement.

JOCHS FLORALS D' ENGUANY.—Segons veyém per la Memoria del Secretari, un sol traball se presentá obtant al premi ofert per la *Associació*, y encara aquest no s' considerá mereixedor de premi. Ho consigném ab sentiment.

ESTUDIOS HISTÓRICO-ARQUEOLÓGICOS SOBRE ILURO.—Ha sortit darrerament lo fascicle III d' aquesta interessantíssima obra de nostre il-lustrat consoci D. Joseph M.ª Pellicer y Pagés. En lo text va inclós una notable Memoria numismática del erudit arqueólech D. J. Pujol y Camps, tant competent en eixa classe de traballs.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA.

BIBLIOTECA.—Segueix la llista de donatius:

De la «Academia Provincial de Bellas Artes de Barcelona:» 1 fasc. 1618 *Acta de la Sesión pública celebrada el dia 24 de Abril de 1887*—Barcelona, Impr. Barcelonesa, 1887.

De la «Asociación Artístico-arqueológica Barcelonesa:» 1 fasc. 1619 *Album de grabados escogidos en el orden de su filiación histórica, colección de D. Jerónimo Faraudo*—Barcelona, J. Jepús, 1887.

De D. Joseph Brunet y Bellet: 1 fasc. 1620 *La Gorra catalana*, per lo donador—Barcelona, La Renaixensa, 1887.

Del «Consistori dels Jochs florals de Barcelona:» 1 vol. 1621. *Jochs Florals de Barcelona, any XXIX de llur restauració*—Barcelona, La Renaixensa, 1887.

De D. Manuel Creus Esther: 1 fasc. 1622 *El duende crítico de Palacio*, per lo donador—Vilanova, Joseph A. Milà, 1887.

De D. Elías Rogent: 1 fasc. 1623 *Santa María de Ripoll*, per lo donador—Barcelona, Vda. é hijos de J. Subirana, 1887.

De D. Alvar Verdaguer: 1 vol. 1624 *L' Excursion parisienne*—Paris, 1884.

LA ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY X. AGOST Y SETEMBRE DE 1887. NÚMS. 107 Y 108.

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ.

PREUS DE SUSCRIPCIÓ: 4 rals trimestre anticipat pera los socis; 6 rals id. pera los qui no ho son.—Las suscripcions foranas sols s' admeten per anyadas anticipadas.

Números solts: senzills, 3 rals; dobles, 6 rals.

REDACCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Barcelona, carrer de la Portaferrissa, n.º 13, pis 3er, dreta.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES D' OCTUBRE.—Día 14.—*Lectura* dels següents traballs: «Acta de la excursió col·lectiva á Sellechs», per D. Joseph Castellanos; «Excursió al Castell de Brocà», per D. Vicens Plantada y Fonolleda; «Vall María», per D. Joseph Cortils y Vieta; y «Una Ascensió atrevida al Pich de Balatg, Canigó (2785 m.)», per D. Carles Bosch de la Trinxeria.—*Sessió preparatoria* pera la excursió del

Día 16.—*Excursió col·lectiva* á Moncada y montanyas veginas.

Día 18.—SECCIÓ DE FOLK-LORE.—*Lectura* dels següents traballs: «Costums populars del Vallés: jochs, corrandas y llegendas», per D. Vicens Plantada y Fonolleda; «Cuentos y tradicions populars del Priorat», per D. Joan Brú Sanclement; y «Cansons populars», recollidas per D. Cels Gomis.

Barcelona 30 de Setembre de 1887.

Lo Secretari.

SIMON ALSINA Y CLOS.

El Director
R. Arabia y Solanar

L' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA
EN SUISSA.

Castell de la Valouze 29 d' Agost de 1887.

Sr. President de l' ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.
Barcelona.

Senyor President:

Avans de donarvos compte de la festa del Club Alpí Suís á Bienn, vull donarvos las gracias per l' insigne honor que m' havéu fet acceptant mon oferiment de representarhi á la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA. Sabéu que fa molts anys recorro las hermosas serras dels Pyrineus espanyols pera estudiarne la geografia y ferlos estimar donantlos á conéixer. Mas excursions per Catalunya me permeten fins á cert punt considerarme fill adoptiu de vostra hermosa patria. No era donchs ja un francés exclusivament, sino quasi un catalá qui representava en la festa suissa á la A. E. C.

Dech fer constar ab viva satisfacció que com á representant vostre vaig ser rebut efectivament á Bienn ab tanta cordialitat com simpatia.

Lo dissapte 20 se dedicá á la Junta dels delegats de las seccions del Club Alpí Suís, en la qual se tractáren varias qüestions importants, de las que senyalaré tant sols aquellas que 'ns interessen. La festa, fins ara anyal, del Club Alpí Suís no tindrà lloch d' avuy en endevant sino cada dos anys. La reunió prop vinent s' es fixada pera 1889 á Zurich. Desde 1888 y per espay de quatre anys la Direcció Central s' exercirá per la secció de Teidi (Glaris). S' ha tractat sens pendre cap resolució, la qüestió del perill de las ascensions sense guías, motivada per los nombrerosos accidents que han tingut lloch enguany en Suissa.

L' endemá 21, alegre jornada á despit de la pluja. Un gran dinar reunía en la Tonhalle á més de 200 clubistas. Vaig tenir l' honra de seure á la taula d' honor. Al acabar l' ápat, vaig pronunciar en nom de la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, las següents paraulas:

«Senyors:

No tinguéu pas por, no vaig á pronunciar un discurs; vaig á fer tant sols un bríndis. ¿Cóm podría parlar jo ara ab oportunitat, si tot just acabéu de sentir las ardorosas y simpáticas paraulas d' altras personas més acostumadas que jo

á parlar en públich? Mes sí m' crech obligat á dirvos que á la part d' enllá dels Pyrineus, en la alta terra d' Espanya, existeix una societat, la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, que tinch l' alta honra de representar en aquest acte, la qual se proposa, per medi d' excursions á peu y d' observacions científicas, fer conéixer sa hermosa patria, Catalunya. Té donchs en lo fons, lo meteix si que vosaltres y per lo tant de tot cor en aquest moment es aquí entremitj vostre, allargantvos per damunt de França una mà d' amich. Mes com jo soch francés y membre del Clup Alpí Francés—per bona memoria—jo prego á la França que encaixe sa mà ab las nostras, y aquesta estreta de mà recordará á vostres nobles y generosos cors de Suisos un jurament de las edats passadas, una de las páginas glorioas de la Historia de la Confederació Helvética. ¡Bech donchs al Club Alpí Suís, á la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA y al Club Alpí Francés, que 'ns serveix d' intermediari!

Al vespre la pluja contrariá la festa projectada en lo Stand, mes lo Comité d' organisació de Biennie, que no s' ofega en poca aguia, la substituhí convidantnos á un magnific concert en la Tonhalle.

L' endemá 22 abonansá lo temps ditxosament. A trench d' auba pujávam á grans collas al Spitzberg, un dels cims del Jura. A las 9 tothom esmorzava allí dalt, fent courre á la brasa la carn, enfilada en púas de fusta, á la moda gitanesca. Aqueix *Zigeunerbraten* tingué molt d' èxit, regnanthi la major expansió y alegría. Després, per viaranys costaruts, nos dirigírem al *Maccolin*, montanya que domina Biennie y son hermosíssim llach. A la una tots los clubistas hi estávam reunits y novament nos assentávam á taula. Cap al tart, á la vista dels Alpes enlluernadors, tinguérem que separarnos ab recansa, emportantnos tots grabat en lo cor l' etern recort d' eixas festas encisadoras. Lo Sr. Heer-Betrix, president de festa, y lo Sr. Grob, president central, m' encarregáren especialment que vos transmetéss la seguretat de llurs sentiments de confraternitat y simpatía.

Acceptéu, senyor president, la de ma consideració més distingida.

LO COMTE DE SAINT-SAUD,
delegat á Burdeos.

EXCURSIÓ COL-LECTIVA Á SÉLLECHS.

DÍA 13 DE MARS DE 1887.

Acta.

Lo dia 13 de Mars de 1887, ab lo primer tren del Litoral, sortírem de *Barcelona* D. Ramon Arabía, D. Arthur Osona,

D. Ricart Puig y l' infrascrit, pera baixar á *Premià de Mar*, en qual estació prenguérem la tartana que fá l' servey cada tren pera trasport dels passatgers, la qual nos portá á *Vilassar de Dalt* (alt. apr. 120 m.)

Sant Genís de Vilassar está situat en siti pintoresch y alegré y en son terme existeix un gran y antiquíssim castell feudal del sigle XIII ó XIV, del qual s' ha ocupat altras vegadas la ASSOCIACIÓ¹. Té fabricació de filats y teixits de cotó y uns 3500 habitants.

Esmorzárem en un café de la Plassa de la Constitució, y sortint del poble á las 7^h 25, en direcció NO., als 15 minuts tombárem al E., deixant enfront nostre la casa de *Ca'l Estrany* y al poch rato tombárem á la esquerra y seguírem al N. per rápida costa de penosa ascensió á causa de la poca tenacitat y firmesa del terreno, que en nostra Costa es de sauló. Dificultan no poch lo pas los innombrables y colossals blochs que s' aixecan en grans pilas per tot arreu. Als 20 minuts deixárem á la esquerra, ó sia al NO., lo camí que passant per lo *Moli de Coquet*, arriba á Vallromanas. Als 2 minuts més, seguint cap al N. y NE., deixárem á má dreta y á uns 40 metres del camí, la casa de *Ca'n Boquet* (alt. 370 m.), rodejada de boscos d' alzinas y pins y de gran rocám.

Als 20 minuts d' aquesta casa deixárem á má esquerra un turonet conegut per lo *Turó d' En Banús* (alt. apr. 450 ó 460 m.), tot ell un pur aixecament de colossals rochs, en quals esberlas hi vegetan una agradable varietat de plantas boscyanas. En aquest lloch lo camí tomba al ENE., y als 5 minuts se deixa á má dreta la casa de *Ca'n Narcís*, y als 3 més á la mateixa má la de l' *Alaya del Camat*; als 5 tombárem á la esquerra, ó sia al NO., trobant á la má oposada *Ca'n Camat Nou* y un camí carreter que baixa á Orrius, poble situat al fondo d' una gran vall. Als 25 minuts de *Ca'n Camat Nou*, deixárem á la esquerra un camí que va á Vallromanas, y als 5 més trobárem enfront nostre *Ca'n Tarascó*; seguint, ans d' arribarhi, un camí que va cap al O. y NO., passa per una rasa d' un vinyat y gira al NE., per sobre meteix de la casa precipitada. Seguírem lo punt de divisió de la vinya y lo bosch, fins que acabada aquella, no 'ns quedá altre remey que continuar amunt, entre los espessos arbustos y pedruscall que fan sumament difícil aquella ascensió.

¹ V. BULLETTI n.º 97, pl. 182-90; y n.º 98-9, pl. 199-202.

Als 20 ó 25 minut de seguir aquest bosch quasi inaccessible á las cabras, arribárem al més occidental dels tres turons que forman la serra de Séllechs, qual altitud calculo no passará de 525 metres sobre l' mar. Baixárem del meteix en direcció N., separatnos per lo tant de la carena (que va de SO. á NE.) á causa dels cingles que en la mateixa existéixen. Arribárem al més oriental, coneget per lo Turó Gros ó Castell de Séllechs, dit aixís per haver'hi existit, segons tradició, en época que no puch precisar, un castell, segons semblan probarho la quantitat extraordinaria de pedras que rodejan lo cim. Té la mateixa altura que l' primer. De dalt d' aquests turons s' ovira un panorama bastant dilatat; al E. se véuen los turons de Montal y de las serras del Montnegre y Corredor. Al SE. Orrius, lo turó de Parpés y l' que domina Vilassar de Dalt per la part del NO., tancant l' horisó l' mar; al S. lo coll de Ca 'n Boquet y l' mar; al SO. Sant Matheu, per sobre del qual se veu lo port de Barcelona y Montjuich que ab lo mar limita l' horisó; un poch més amunt, ó sia al OSO., s' oviran las serras del Tibidabo y Morella y costas de Garraf; al O. se veu la serra que, arrencant de Font de Sera, s' extingeix á Moncada, coronada per los turons de Figuerals, Galceráa, Pí Candeler y Amigona, limitant lo panorama Ordal, Serras de La Llacuna y Montserrat; al NO. Sant Llorens del Munt, serras del Martell, Gallifa, Coll de Posas, de Bertí y de Collsuspina; al N. lo Montseny desde Tagamanent, Plá de la Calma y Matagalls y turons de las Agudas, Home y Gros, fins lo turó de Berenguer, sobre Breda, y allá, en lo fondo de l' horisó, se descubreix gran part del nevat Pyrineu.

A las 10^h 45 m. baixárem del turó Gros en direcció SO. per entre bosch baix molt atapahit, deixant á mà esquerra la carena de Séllechs. Després de baixar molt y al cap de 20 ó 25 minuts, sempre en la mateixa direcció, en la vessant S., trobárem lo collet de *Mompar*, de hont ab 10 minuts arribárem á una casa en la actualitat inhabitada, dita *Can Mompar*. Als 10 minuts baixárem á *Can Gep Pey ó de la Mel*, hont refrescárem (ab aigua, mel y anissat, beguda deliciosa); luego deixárem á mà dreta, seguint al O. lo camí que porta á la parroquia de Vilanova de la Roca; tombant á la esquerra, trobárem á la mateixa mà, una casa enderrocada; als 10 minuts més, baixárem á *Ca 'n Cucut* y als pochs minuts á la casa de *Ca 'n Sabrió* y als 4 á la riera del *Xargall*. La seguírem sempre avall, arribant als 15 minuts á la gran colonia agrícola de *Mas Rabassa*, pro-

pietat de D. Antón Mola y Argemí. Als tres quarts d' hora de Mas Rabassa, á la 1 de la tarde, seguint la direcció NNO., arribárem al arrabal de Vilanova de la Roca (alt. 120 m.), quedantnos á dinar al hostal de *Ca 'n Moretó*.

A las 3^h 15 t. sortíam del arrabal de la Roca y als 30 minuts, seguint al OSO., arribárem á un gran bosch de pins; lu atravessárem una riera y més tart lo riu *Mogent* y tornárem á trobar un' altre bosch de pins, passat lo qual, seguírem per entre terras de conreu, passant prompte lo Congost frente á Montmeló, á pochs passos de sa confluència ab lo Mogent, formant abdós, una vegada reunits, lo riu Besós.

Seguírem á peu la línia de França, arribant á la mitja hora á *Mollet*, hont prenguérem lo tren de St. Joan de les Abadessas, á las 6 y minuts de la tarde, deixantos á las 6^h 55 á *Barcelona*, hont termenárem nostra llarga pero bonica excursió.

JOSEPH CASTELLANOS.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIÓ ALS ESTANYS Y CIM DE CARLIT.

(PYRINEUS ORIENTALS).

Los tres mesos d' estiu del any 1881 los vaig passar en los celebrats banys de Ribas, en la vall d' aquest nom, á dues horas de Ripoll, á tres quarts de la vila de Ribas y situats al peu de la carretera que va á la Cerdanya.

He dit mal «los hi vaig passar». Los banys de Ribas sols me servian de punt de partida pera mas excursions. Sabut aixó, gayre bé puch dir que dels tres mesos no n' vaig passar més que mitj á Ribas, menjántsem' lo temps restant mas contínues passejades curtes y llargues per los pintorescos poblets de la vall en busca de festas majors ó d' altres curiositats, y mas ascensions á las montanyas properas y llunyanas de mon hermós centre d' operacions.

Trobarse enclotat en la reduhidura aixís com encisadora vall de Ribas, estrepitosament atravesada pe'l Freser, y resistir al afany d' abocarse per las montanyas d' abdós costats pera guaytar lo que hi ha á l' altra banda, es cosa impossible. Pero quan un se troba al cim d' alguna d' eixas proeminencias de hont arrenca la mole informe de la gran cordillera, en lloc de minvar, se li esperona l' desitj d' enfilarse més amunt.

Proba es d' aixó que, quan vaig pujar al Taga, que es lo cim més elevat de la vall (2100 m.), semblava que l' Sol ixent me deya, per boca de la carac-

terística alenada del oreig matinal: «¡Encara m' pots veure náixer de més en-layre!»; y per més que m' plavía en extrém lo ubriacador y rialler panorama que desde l' Taga s' ovira, no m' vaig tranquilisar del tot fins á haver vist un trench d' aubada desde l' perillós Puigmal y haver donat una abrassada imáginaria á la extensíssima y magestuosa vista que desde allí s' descobreix.

Mes encara no m' considerava del tot satisfet. Sabia que més enlayrat que l' Puigmal (2.909 m.) y que l' Canigó (2.785 m.), quina ascensió ja havia fet temps enrera¹, hi havia l' pich de Carlit que arriba á 2.921 m. sobre l' nivell del mar, essent, per tant, lo cim més atrevit dels Pyrineus Orientals.

Indispensablement debia arribar dia ó altre en que jo pogués veure eixir lo Sol desde l' cim de Carlit. Va ésser lo 27 d' Agost de 1881.

I.

Dia 25.—Dels banys de Ribas á Puigcerdá.

Dos días avans, lo 25 d' Agost, vaig eixir del *establiment Montagut*, á 1 h 30 de la tarde, junt ab un amich d' agradable companyía, encaixonat en lo cupé d' un cotxe de «La Ceretana», en direcció á Puigcerdá.

Durant la mitja hora curta que vám estat desde l's banys fins á la vila de Ribas, lo viatge en diligència no tingué temps de férse'ns pesat; un ruixadet que havia fet temps avans nos posà l' camí en estat tranzitable. Aquest tres de carretera es en extrém deliciós.

Mentre la diligència anava pujant cap á Ribas, lo Freser, que constantment vorejárem, feya com sempre, baixava, baixava en sa sempiterna vía en direcció á Ripoll, anant bon xich més depressa que nosaltres en la ruta contraria, puig que al dir de la tradició, té feta una juguesca ab lo Ter d' arribar primer qu' ell á besar las tristes runas del castigat monastir de Sta. Maria; sols que al arribarhi, desde fá molt temps, lo Ter se l' va menjant y, fentse propias las galas del festiu Freser, las va á rumbejar fins á la inmortal Girona y atravessa ab ellas tot l' Empordá.

Passárem la hermosa finca d' Angelats, lo camí que va á Campellas (poble que no podém veure per anar massa enclotats), lo molí paperer, l' establiment Gusi, y héunos aquí á la pintoresca vila de Ribas, hont lo Rigart y l' Segadell engruixéixen lo Freser.

Ribas es una vila d' uns 1400 moradors, á 835 m., que cal anarhi en dia de festa pera véurehi una animada bellugadissa de barretinas y demés restos del traço típic del pagés d' aquells voltants. En tals días hi baixa gent de Campellas, Bruguera, Pardinas y d' alguns poblets de la Baronía á negociar ó á provehirse pera la setmana.

A un extrém de la vila, en lo camí que va á Pardinas y sobre un petit turo-

¹ V. mon treball *Lo Canigó*, en lo Vol. V, pl. 139-147, d' aquest *Bulleti*.

net s' hi aixecan encara 'ls pobres restos de un castell que, segons sabém, se trobava ja esfondrat en 1300.²

Tornant á la part subjectiva, á Ribas hi férem, com vulgarment se diu, *pa y trago*, y com si no hagués estat res, enquibits de nou en lo cotxe, ensiléim lo curs del Rigart.

Al cap de unes dues horas arribém á Planolas, hont la diligencia s' atura l' temps suficient pera podernos fer passar la aspró de la garganta. Poca estona després entrém en la Baronía, municipalitat composta per los cinch poblets de Tossa, Fornells, Dorria, Planés y Navá, que en conjunt es de 883 habitants.

Fins á Planolas havém pujat bon tros, pero de Planolas en amunt la carretera sembla obra de gegants. Las innombrables vessants de las montanyas á que estém adossats nos obligan á fer unes *esses* deplorables per lo llargas, mentres la tant malehida pols nos comensa á deixar com uns moliners de farina. En compensació d' aquesta incomoditat, lo paisatge no cansa mai á la vista. Alguns caserius que veyém de lluny ab sas lluhentas teuladas de pissarra, nos indican que estém en una regió que si la atravesséssem pe'l Desembre 'ns faria bufar los dits de valent. Fá unes cinch horas que hem sortit de Ribas y ja hem deixat enrera á Planés y á Fornells y hem fet una altra berenada y han canbiat los animals del cotxe. L' atrevit Puigmal y las montanyas de Nuria que avans teníam enfront, ara las veyém d' esquena; y mentres lo daurat astre del dia se n' va á joch, tot atravessant inmensos boscos d' abets, aquells cor-pulents arbres ab las branças caygudas com gegants que s' desmayan, aquells arbres que fan esgarrifar de fret á llur sola vista, passém la Collada de Tossa que s' troba á 1745 m. sobre l' nivell del mar. Després comensém á baixar; nou canvi d' animals, nou refrigeri; passém La Molina, una pujadeta més y ja entrém en la immensa plana de la Cerdanya.

¡Ullàstima que ja se 'ns haja fet gayre bé fosch y no poguem veure de plé aquella florida clotada del Pirineu!

Ja hi som. No veyém sino camins, arbredas; no sentím sino murmuris de Naturalesa endormiscada y boy fosquejant passém lo poble d' Escadarchs y boy fosch pujém lo gloriós turó que presideix la Cerdanya.

A las 10 h de la nit arribém á la inmortal vila de *Puigcerdà*.

Lo cotxe 'ns deixa á la plassa, devant de la fonda, en la plassa hont hi ha erigit lo monument á Cabrinetty; lo voldríam apreciar tot seguit, pero com que de nit no s' hi veu, convénçuts de que l' endemá será un altre dia, entrém á la fonda ja se sab per qué.

En havent sopat, bastant regularet, volém dormir, pero 'ls dormitoris son plens, y 'ns envían á una casa al altre cantó de plassa, que n' diúhen á ca 'l *cap de mort*; allí 'ns senyalan una habitació, que no s' perdía per lo neta, 'ns alleugeríam de la pols arreplegllada pe'l camí y, vencent escrúpols, nos despedíam mon company y jo, fins al endemá.

² V. ma obreta, *Lo Freser*—Barcelona, L. Obradors, 1883.

II.

Dia 26.—De Puigcerdá al Estany Llat.

A las 5 h 30 m. 'ns vārem despertar y á las 6 h ja éram á la plassa.

Avans de tot nos plantārem devant lo monument dedicat al il-lustre defensor de la vila en la darrera guerra, y 'ns quedárem embadalits contemplant la estàtua d' En Rossendo Nobas. Aquella severitat del rostre en lo que sembla que s' hi revele certa intel·ligència estratègica, aquella posa magnánima, los plechs del llarch abrich que vesteix, forman un conjunt de línies que fan la obra simpàtica per qualsevol cantó que s' mire.

Sortírem de la plassa pera encaminarnos á la iglesia. Es de tres naus baixas que á un li pesan sobre l' cap, sostingudas per pilars groixuts y gens ayrosos. Son de recomanar alguns detalls y dos sarcòfachs gòtichs que hi ha en lo tras-altar major.

Lo que no deu perdre's ningú que vaja á Puigcerdá es lo pujar al campanar de la iglesia parroquial. Desde allí s' véuhen sencers ó per llurs termes tots los pobles de las dues Cerdanyas, 79 pertanyents á Espanya y 41 á França (120).

També es digne d' ésser visitat l' antich convent de dominicans, avuy habilitat pera quartel.

Los molts trastorns que ha sufert la vila de Puigcerdá, ja per los terratrémols de 1428 que arruináren també tants altres pobles y vilas de Catalunya, ja per la horrible epidemia de 1529 á 31, aixís com també per las darreras guerras, fan que no conserve gran cosa de lo que arqueològicament debia possuir.

Deixárem tot lo demés que hi ha per veure á Puigcerdá y sos encontorns pera la tornada de nostra excursió á Carlit, y sortírem de la vila en un lleuger tiburi que llogárem á la plassa, pera dirigirnos á las Escaldas.

Al arribar al pont del Segre deixém lo territori espanyol y entrém á França per la Guingueta (Bourg-Madame); á una banda deixém una barraca de carabiners y á l' altra hi veyém un edifici petit, pero de pretensions, hont s' hi legeix ab lletres de reclam: *Douanes Françaises*. La Guingueta es un caseriu reduhit, pero hont no hi mancan bonas tendas y cafés. D' aquí aném cap á *Ur*, després d' haver atravessat lo *camí neutre* que va á Llivia, municipalitat espanyola que está enclavada en mitj de territori francés. De *Ur* nos dirigim á *Vilanova*, per un camí en extrém pintoresch, animat á la dreta per varias hermosas fincas y á nostra esquerra per un regular turó al cim del qual hi ha la ermita de Bell-lloch (1.688 m.)

A las 12 h m., arribém á las *Escaldas*, caseriu format per varias dependencias del establiment thermal avuy propietat de M. Carbonell. En arribant, menjárem, bastant ben servits, en lo *restaurant*; encarregárem un guía pera

anar á Carlit, y al cap de poch nos presentáren un homenet petit pero fort com un ferro, oferintse per lo que demanávam. Parlat ab ell l' itinerari de la excursió, nos ne despedírem fins á las tres de la tarde.

Durant aquest temps férem equipar un burro ab bonas provisions de boca, y esperárem la hora senyalada no ab poch dalit.

Fet y fet, quan sortírem de las Escaldas eran quarts de quatre. Nos vārem dirigir montanya amunt com qui va á la font de St. Joseph (un dels manantials més forts y abundants d' aygua medicinal), la deixárem á la dretra, y vārem seguir, sempre pujant la costa, veyent constantment sota nostres peus y á regular fondaria la riera d' Angustrina, que va á passar per lo poble de aquest nom, un dels més alegroys y ben situats de la Cerdanya francesa. Al cap de horeta y mitja, desde un lloch que 'ns senyalá l' guia, prou malehit pe'l's pastors per lo bestiá que ha caygut daltabaix, vejérem vorejada per la esmentada riera, la ermita de St. Martí, hont segons tradició, antiguament estava emplasat lo poble de Angustrina.

La conversa que mentres tant teníam ab lo guia, en catalá per suposat, puig que l' francés li capgirava la llengua, era animada y sempre la recordaré ab goig. ¡Si n' vārem tocar de teclas! Parlárem de particularitats dels pobles d' aquells volts, costums, festas, ceremonias y ditas características de las dues Cerdanyas; amistats y rivalitats entre 'ls francesos y 'ls espanyols. Una frase molt eloquent es la que deixava anar sovint en mitj de la conversa, referintse á un negoci dolent ó á una cosa mal endressada: *Aixó va com los afers de Puigcerdà.* D' allavoras ensá l' he sentida varias vegadas per la Cerdanya francesa; no cal negar que aquesta frase, en boca de nostres vehins, val per dues.

Lo bon home 'ns feu també sa biografía, contantnos mil incidents de sos vuyt anys de pastor y de sos quatre de contrabandista.

Atravessávam una regió per demés sorprendent. Durá al ménos mitj' hora que no véyam per tots costats sinó una munió de colossals blocs de pedra, inmensos los uns, esmicolats los altres; graníticas moles de rocàm despresa de més amunt de la montanya.

De cop y volta la conformació varia per complert. Damunt las rocas que sols se véuhen de tant en tant, grans capas de bona argila manténen una exuberant vegetació.

D' entre unes matas vora nostre s' aixecá un vol de perdius blancas. Nostre guia, que no havia abandonat sa escopeta, deixá, de cop, nostra conversa y mirá de trobarlas de nou, pero no ho lográ.

Tot caminant tornárem á trobar un terreno més erm, sols taxonat de tant en tant per carlinas, argelagás, escardots y plantas alpinas; després passárem lo pont de Carlit sobre un naixent torrentet. Més endavant nos trobárem sota

uns quants faigs que coronavan la fatgeda de la fondaçada que s' extenia xiuhanjant á nostres peus.

Lo sol comensava á minvar, y amunt, amunt sempre, varem entrar á una petita conca que tancava unes quantas jassas ó prats; al ésser gayre bé al centre d' aquella clotada, sentírem de lluny los lladruchs d' un gos, y al cap d' una hora, ja nit fosca, atravessávam per entremitj d' un gran remat de bous; després comensàrem á trobar un terreno pantanós, tenint d' anar ab molt compte de no enllotarnos los peus. Passárem al costat d' un petit estany y poch després, sentats no lluny d' una barraca de pastors, ensetárem una llagonissa, no fent sinó tastar l' aigua d' una font vehina, per trobarla massa fresa. Estàvam á una altura de 2110 m. y en lo lloch anomenat la *Gran Bollosa*.

Sortint de la esmentada conca, seguírem vora un torrent anomenat *Mesclan d' aigües*, y després de vorejar un nou estanyol hont aquest naix, al cap de tres quarts de caminar per un pedregoler plé de tous d' aigua, arribém al *estany Llat*, hont nos rében los pescadors, avisats per una escopetada que havia tirat enlayre nostre guia pera anunciar la arribada de forasters.

Era ben fosch y feya un vent un xich pronunciat; las acompañadas onades del estany produïfan un efecte, si s' pot dir, fantàstich. Damunt nostre lo cel estava negre com gola de llop. Al lluny, per alguna claperera que deixaven los núbols, se véyan brillar uns quant estels de llum entelada.

Era un quart y mitj de deu quan entràvam á la *barraca* (2.150 m.). Nos amistansàrem ab los pescadors, y férem un bon ápat entre lo seu y lo nostre compost del següent *menu*:

Una sopeta d' all ab truyta salmonada (cuynada allí meteix pe'ls pescadors), exquisida;

Un pollastre rostit y fret (de nostras provisions);

Un bon filet (també nostre);

Una payellada de truytas fregidas en aquell instant. Aquí vaig trobar desmentit per primera vegada alló de que la truyta pera ésser bona deu ésser fresca, *fregida, franca y del Freser*; de las quatre eses ne llevárem dues y tots confessàrem no haver menjat mellor peix d' aigua dolça que l' del Estany-Llat.

Fet aixó, deixant la fogarada encesa, ns ajeuguérem molt de gust sobre un jas de palla neta, embolicats ab nostras mantas, fent veure que dormíam, pero no parant un moment d' enrahonar.

III.

Dia 27.—*Los demés estanys de Carlit, Lo cim.*

Era un quart de cinch del matí quan vaig sortir de la cabana per veure eixir lo sol, que no s' va fer esperar gayre. Estant encloat, no s' disfruta d' una vista extensa, pero jqué bonich se m' va presentar llavoras l' espectacle que

tenia devant meu! Lo sol anava aclarint las montanyas més llunyanas, y poch á poch anava difundint sa llum y son calor per las més properas, produint un magnífich joch de termes. Al mateix temps que l' sol enllumená la cabana, las ayguas del gran estany relluhíren atrafegadas com mallas d' acer brunyit.

A las horas sortíren los pescadors y recullíren las filojes que tenian tiradas durant la nit sobre l' estany, y n' tragueren una quarantena de peixos de liura cada un. Després seguiren als pescadors al *estany Llonch* d' uns 500 m. de llargada, de hont ne tragueren igual profit. Lo meteix al *estany de las Dugas*. D' aquest anárem al *de Castellá*, un dels més grans, hont en lloc de traure, vegérem la operació de llensarhi 'ls filats, internantse un pescador endins de l' aygua en una balsa guarnida allà meteix ab quatre posts que ténen sempre á punt. Seguidament vegérem los *estanys de Travencbs, Subirans* y *lo del Recó*, un xich més allunyat dels altres.

Mentre tant lo cel comensava á ennubolarse. Lo pescador més vell nos deya:

—Lo qu' es si volén pujar al cim de Carlit, ja 'ls asseguro que demá tindréu mala matinada, perque anit hi haurá borrasca. Jo fos de vosaltres hi aniria ara meteix, si no volgués mullarme.

Sens necessitat de desplegar nous arguments, quedárem convençuts lo guia y nosaltres y determinárem anar cap al cim acte seguit.

Del estany del Recó, hont estávam, tornárem al de Castellá, y d' allí, costa amunt. Comensá á fer un fret indescriptible. Al cap d' hora y mitja de pujada, ensilárem la carena de Carlit, que dura tres quarts ben bons; á cada banda teníam una vall immensa, y per la esquerra bufava un vent que amenaçava precipitarnos per la dreta. Teníam de dur lo barret á la mà perque l' tal vent no deixava que s' aguantés en son degut lloc. A tot això 'ns comensárem á tornar balps de fret, y de aquesta manera arribárem al *cim de Carlit* á las 12 h 20 del dia, ab un cel molt mal carat y una gana y set que 'ns arbolava, sense poder tastar lo que díyam al sarró del guia per no poder fer anar las mans.

Lo únic que vegérem ab tant mala estrella fou montanyas y més montanyas, valls y precipicis tremendos, y un sens nombre d' estanys escampats per ací y per allá; però ni un horitzó, al lluny tot estava possehit de boya.

Lo guia 'ns signá 'ls estanys de Pradellas, los de Camporells, y l' immens de Lanós que té 2 kilòmetres del llarch y en un sondeig que hi feu fer Napoleó III hi trobáren fins á 50 m. de fondaria; de aquest gran estany naix lo riu Querol.

Dessota nostre teníam l' espedit Roch dels Isarts y devant lo magestuós Puig Perich (2.810 m.)

Alashoras comensá á ploure y s' armava una séria tempestat quan determinárem baixar, deixant lo cim ab gran recansa y ab lo dol d' haver arreplegat una diada tant dolenta.

Al ésser á poch més de mitja carena, nos deixárem anar pe'l dret per mirar d' ésser á la barraca avans que la pluja 'ns batés més de plé á plé, tot atra- vessant algunas congestas.

Eram gayre bé al mitj de la baixada, quan veyém al guia tot alarmat y malehint l' haverse deixat la escopeta á la cabana, que 'ns senyalava ab lo dit una gran roca que hi havia al fons de la vessant hont estàvam. Al costat de la roca, ab lo cap dret y son posat atrevidot, mirantnos de fit á fit, hi havia un isart dels més grossos, ayrós, de pel roig, que semblava esperá' l' moment oportú en que tots tres lo miressem, pera fugir de cop y fernos veure qu' era més lleuger que nosaltres.

No varem tenir temps de cullir una pedra pera enjegarli, que ja 'ns fuig del devant ab la pressa del vent, seguit d' uns nou ó deu que sortíren á vora nostre de llurs respectius amagatalls.

Seguint lo *soi disant* camí que 'ns indicava l' guia, anárem á parar de nou al estany de Castellá y d' allí á la barraca pe'l meteix indret que havíam passat á la anada. Tinguérem just lo temps d' entrarhi á redós, que ja 'ns donavan l' aygua á barrals.

Eran quarts de quatre y desde aquesta hora fins á las cinch de matinada tinguérem d' estar contemplant, vulgas no vulgas, una formidable tempestat, que ab tot es cosa digna d' ésser vista en aquellas alturas.

L' endemá, dia 28, á las 8^h del matí, 'ns despedírem dels pastors y emprenguérem la marxa de retorn. No s' podia donar un pas que un hom no s' enllotés fins á mitja cama. Una volta passada la regió dels estanys, passárem cosa d' una hora que semblava que tot s' hagués aixugat, presentant aquell color viu y llampant del *endemá de pluja*; pero quan tornárem á trobar vegetació, ja era cosa de posarse fet un sànt Llátzer, perque tots los camins donavan á entendre que havíen fet per bona estona l' ofici de torrents.

A bòts y empentas arribárem á Las Escaldas á la una tocada y en haven t menjat, nos en anárem á Puigcerdá, hont permanesquérem un parell de días.

¡Malaguanyada excursió, quan no s' pot fer lo que s' té en projecte! No hi ha dia que vegi á mon company, que no 'ns diguem á l' hora:

— ¿Quán hem de anar á veure sortir lo sol desde l' cim de Carlit?

J. MASSÓ Y TORRENTS.

LO MONTSECH CENTRAL.

---

22 DE SETEMBRE DE 1883.

Al nort de Huesca corre en una extensió de cosa de 100 kilómetres una llarga serralada aspra y trista, tant poch visitada pe'l's turistas francesos que

crech que sols hi havém estat mon consoci A. Lequeutre y jo. Dich una al parlar d' aquesta serra y no obstant porta varis noms: Sevil, Guara, Gratal, Pusilibro y Santo Domingo, esqueixantla alguns talla fondíssims, qu' empresonan selvatges torrents. Mes vista dels cims pyrenáichs de la frontera de França, aqueixa llarga cadena sembla no interrompuda y desde la serra d' Alcubierre ha de produhir lo meteix efecte.

Iugal torna á succehir en Catalunya: una llarga y estreta cordillera que naix en lo Segre ó tal volta més al E., corre en una llargada de 50 kilómetres, paralelament á la carena de la frontera, y vé á morir á Aragó sobre Benabarre, limitant al S. la célebre Conca de Tremp. Mes á diferencia de sa germana d'Aragó, quin costat meridional se desploma á pich sobre la plana de Huesca, lo somontano com se l' anomena, aqueixa serra nò té en primer lloc més que un nom, lo Montsech, y sos contraforts meridionals s' exténen com una mar esvalotada fins á Lleyda. Arribo á sospitar que una cadena d' alts turons ha d'enllasar la nostra serra al macís del Montsant continuant aixís los Pyrineus, ó al menos las montanyas al sud dels meteixos, fins á Tortosa. Mes no m' atreveixo á afirmarlo del cert, ja que tant sols ho he mitj ovirat desde l' cim dej Montsech: m' ha admirat ab tot veure la poca distancia que separa los contraforts meridionals de la regió quin centre jo ocupava, de las vertents nort del Montsant (ó de la serra de Llena): est espay está ocupat no obstant per lo plà d' Urgell, tant fértil y que encara ho seria més si estés més ben regat.

Lo Montsech presenta un' altra particularitat: la de deixar pas obert, sens desviarse de sa regularitat, á dos rius importants, los dos Nogueras, y fins podríam dir á tres, puig en la part occidental lo Segre atravesa altas montanyas, que no son més que 'ls contraforts del Montsech. Los Nogueras han fet en la serra dúas entalladuras superbas, dos congostos magnífichs, veritables cañones, anomenats portells. Aquell per hont s' escola lo Ribagorzana, no té pas 30 metres en lo fons y á cada banda los penyals s' ensilan á una alsada de 800 metres¹. Es una vista fantástica.

Lo Montsech se troba per consegüent dividit en tres: lo Montsech d' Aragó (1,329 m.) al O. del Ribagorzana, en mitj del antich comtat de Ribagorza; lo Montsech central (1,677 m.) entre los dos Nogueras; y lo Montsech de Rubiés (de 1,700 á 1,710 m.) al E. del Pallaresa. No parlaré més que del central, puig no he pujat al de Rubiés, si bé he descobert qu' era lo més alt de tots.

Dispense lo lector ésta aixuta introducció, mes no oblide que 'ns trobém en lo mont sech, país en definitiva poch interessant y hont es difícil al turista acostumarse á la miseria y bruticia que per tot arreu hi regnan. Mes deixém-nos de crítica y consolémnos contemplant las runas dels castells de moros que 'ns envoltan, donant testimoni de las lluytas sens fi que han ensangrentat los comtats de Ribagorza y de Pallars fá més de mil anys. Encara resta un tot

¹ Lo Noguera Ribagorzana passa á 530 metres d' altitud en lo portell y lo Montsech d' Aragó, que l' domina á pich, té 1329 metres.

meravellat al esguardar eixas torres imponentes que han desafiat als sigles, y que rumbejan dalt del rocà com las de Viacamp, Chiriveta y Alsamora, orgullosas y promptes en apariencia á rebre nous fochs, senyals d' alarma ab que en aquells temps se cridava á las armas als cristians desde un cap al altre dels Pyrineus.

Td
Pera pujar al Montsech central s' ha de dormir al peu de la muntanya, sia al sud d' Ager, sia al nort d' Alsamora (892 m.), y d' eixos dos punts se puja al pas de Collares (1,510 m.), sobre la mateixa carena, al O. del tossal, per un bon camí de matxos. No hi ha qu' estranyarse de tal ascensió, puig lo portell per hont s' estimba escumejant lo Noguera, es tant estret y escabros que cap viarany ne segueix las voras y fins se diu que no s' hi pot passar á peu sino exposantse als majors perills.

Si venint d' Areny, se vol anar á Tamarite, s' hi ha d' anar donchs per lo Ribagorza, seguint la vía per hont los serrahins invadiren eixa riallera encontrada, que ofereix als ulls embadalits del viatger las espléndidas runas de Monesma, Pilzan y la Mora, ó bé, pera encaminarse á Lleyda, hi ha qu' ensilarse desde la casa de Monreveig (545 m.) fins á dalt de la carena del Montsech central pera tornar á baixar á Ager.

Havíá baixat del Montsech d' Aragó á Alsamora (un nom ben alarb) per Chiriveta (705 m.) Dormia en una casa adossada ó per mellor dir soldada, com la major part de sus companyas, á una roca surmontada per una torre de muros. Aquest poblet miserables no es pas bonich y no obstant sá un efecte pintoresch per sa posició, entre dues torrenteras y son conglomerat de casas. Quan l' industriós catalá vegé que podian cultivarse las quintanas y feixas fins dalt de tot del Montsech, vingué á cercar refugi al peu del castell protector, en quina base náixen dues frescas fonts.

La pujada al Montsech central desde Alsamora se fa en tres horas y no té cap interés: se zigzagueja per una pendent seca y monótona y s' arriba al Collares, de qual pas ja he parlat. D' allá es precis dirigirse cap á la senyal que s' ovira al E. tenint compte de seguir sens desviarse lo cayre de la carena, quins espadats meridionals son á pich, mentres que al Nort la muntanya s' abaixa suauament, tallada per petits torrents, entre 'ls qual s' esgrahan magres camps de blat.

A mitja hora escassa de Collares s' arriba al punt culminant (1,677 m.) del Montsech central, al peu d' una torra macissa de tres pisos y de tres á quatre metres d' alt. Al costat meteix unes petitas parets de pedra seca, sobreposadas sens ciment á l' alsada d' un metre y formant dos ó tres compartiments, senyan lo pas dels soldats d' enginyers. Efectivament, hi ha cinch ó sis anys que l' *Instituto geográfico y estadístico*, presidit per nostre consoci honorari l' eminent general Ibáñez, hi enviá als enginyers militars pera determinar alguns punts geodésichs de primer ordre, que servirán més tard de base pera las operacions de detall que s' executarán al sud dels Pyrineus. Entre tant, eixos punts son de gran utilitat pera los qui, com nosaltres, s' ocupan d' omplir los buyts que entre ells existéixen; en ells apoyém nostra base d' operacions y jo en particular

ne trech gran profit, puig los punts geodésichs de la frontera francesa no sempre son visibles y la boyra pot tapar los punts ja triangulats ab certesa per mos colegas Wallon y Schrader, que traballan com jo, si bé desde molt més temps y molt mellor, en la cartografia dels Pyreneus.

Los punts geodésichs de primer ordre visibles desde l' Montsech, son, compensant per lo S. O. y pujant cap al N. pera baixar el E.: Buñero (1,108 m.) en la Carrodilla; San Caprasio (812 m.) en la serra d' Alcubierre; los tossals de Sevil (1,377 m.) y de Guara (2,072 m.) en las serras d' eixos noms; y lo Turbon (2,492 m.); tots aquests en Aragó. Ara, en Catalunya, son: lo Sant Gervás (1,839 m.), lo Montseny de Capdeilla (2,881 m.), lo cap de Bou Mort (2,074 m.), Coscolleta (1,611 m.), tal volta los Rasos de Paguera (1,990 m.) en la província de Barcelona, lo Montseny, lo Montserrat; més à la vora lo tossal de Caladrell (459 m.) en la serra Almenara, y al lluny lo Pinyat (438 m.) en lo Montsant. Al sud meteix del Montsech la vista es un poch confosa, se domina de massa alt una aglomeració de serras (Sant Miquel, Montero, Montclar, Bel), que, vistas de prop, pôden ser interessants, mes que desde l' punt en que m' trobo, no ténen altre aspecte que l' d' un mat que s' ha inmobilisat sobtadament.

Cap al nort es tot lo contrari. S' oviran torres de moros damunt quasi tots los petits cims de la Ribagorza, fora dels Morrots de Güell, prop de l' antigua Roda, que perfilan llurs elevadas y rojences murallas de gres. Entre lo Turbon y l' Orri, pichs y més pichs, entre los quals dominan lo d' Aneto (3,404 m.), lo Malibierne (3,066 m.), la cadena dels Montartos ab Comolo-Forno (3,035 m.), los Encantados ab lo de Peguera (2,983 m.), molts cims del Alt Pallars, alguns d' Andorra, la serra de Cadí y los macisos que s' troban á sos peus: més à la vora, una regió entre lo Segre y l' Pallaresa, que no coneix prou encara pera parlarne defalladament, en la qual se troben los cims d' Anouvens (de nou vents), de la Nell, de Cernellá, y de la Ginebrosa. Fins Tremp y Talarn, al centre de la famosa *conca*, s' arriban á veure. Lo Sant Gervás, dominat per l' acimbellada cresta de Manyanet, s' uneix al Montsech per lo Camporal ($\pm$ 1,680 m.), la serra de Lleras (1,615 m.) y la de Montellola, de la qual se destaca al O. lo tossal gros de Castisent (1,094 m.) en forma de piràmide.

M' havia posat á traballar á las 10 del matí y fins á las 3 no desava los instruments en l' estoig. Vaig despertar als guías, y japa! dret á Alsamora. Estava contentíssim de ma excursió, puig lo dia (22 de Setembre de 1883) havia sigut clar com un mirall; la recomano per lo meteix á mos consocis catalans. No hi ha mellor observatori que l' Montsech central pera formarse perfecta idea de la província de Lleyda, que en efecte s' ostenta á vostras plantas baix dos aspectes del tot diferents, la regió septentrional y la regió meridional.

Lo COMTE DE SAINT-SAUD,
Delegat á Burdeos.

{Trad. del francès per R. A. S.}

SOBRE UN ATLAS EN LLENGUA CATALANA, EXISTENT
EN LA BIBLIOTECA NACIONAL DE PARÍS.

Lo 2 de Mars del any 1839 mon antich amich D. Anton Llobet y Vall-Ilo-sra llegí en l' Academia de Bonas Lletres de nostra ciutat una Memoria sobre aquest Atlas, en la que hi ha alguns conceptes equivocats que tractaré de rectificar, sens ánimo de rebaixar en res lo mérit de nostre difunt amich. No sabém lo que lo Sr. Llobet hauría dit en las altras Memorias que prometé referents á dit Atlas; tal vegada, en vista de las noticias que sobre aquest publicáren en París Mrs. J. A. C. Buchon y J. Tastu¹ en lo meteix any, hauría fet alguna rectificació á sa primera Memoria, puig al llegirla en l' Academia, se coneix que no tenia notícia de la esmentada obra de Tastu y Buchon, y per lo meteix es molt sensible no haverse trobat ni entre los documents de l' Academia ni entre los escrits que deixá Llobet, cap que fassa referencia á la promesa no complerta.

La primera equivocació en dita Memoria se troba en lo epígrafe, que l' anuncia «sobre un Atlas del sigle xv», quan lo Atlas es del últim terc del sigle xiv; com veurém després, es del any 1375.

Llobet comensa sa Memoria per un' altra de D. J. Lorenzo Villanueva, en la que aquest senyor dona compte de dos mapas trobats per ell en *lengua llemosina*, un en lo convent dels Cartuixos de Val-de-Cristo, prop de Segorbe, firmat «Mecíá Viladestes me fecit anno MCCCCXIII» y del que Villanueva escribía á son germà: «Es muy estimable por ser la primera (carta) que se conoce de este género en Europa.²» L' altra la trobá en 1803 en lo convent de Gerónims de S. Miguel de los Reyes, prop de Valencia.

Mrs. Buchon y Tastu comensan donant una llissó á Villanueva, Llobet y á tots los de llur escola d' aquell temps en que era moda donar á nostra llengua los noms de *llemosina*, *provensal* y altres, tots menos *catalana*, en una molt rasonada nota, que traduiré per crèurela molt interessant, sobre la denominació de nostra llengua y la determinació de qui foren los inventors de las cartas hidrogràficas. Diu aixís:

«Personas de mérit, familiarisadas ab las llenguas del Mitjdía d' Europa, no han titubejat un moment en admetre que aquest monument fou escrit en llengua romana catalana: no hi ha res més cert. Los castellans y los catalans moderns pôden nomenar á llur gust aquesta llengua *llemosina*, *provensal*, *valenciana*, etc., poch importa; lo que de cert se pot dir es, que may un català contemporani del autor del atlas de 1375 s' ha servit dels epítetos de *llemosí*, *provensal* ó *valencià*. Los antichs súbdits de la Corona d' Aragó no vacilavan

¹ Notice sur un *Atlas en Langue Catalane*—Paris, Imprimerie Royale, 1839.

² Viaje literario á las iglesias de España, T. iv, pág. 24—año 1806.

en nomenarla catalana ó catalanesca; y Ramon Muntaner, qu' en 1325 escribia com un véritable trobador, s' expressa d' aquest modo al parlar d' En Roger de Lauria y d' En Conrat de Llança, dos braus marinos, quals brillants mérit y accions han resonat per los mars de Catalunya, Sicilia y África.» Luego continua lo passatje de R. Muntaner en que diu:... «E aquest Corral de Llança exí hu dels mes bells homens del mon, e mills parlant e pus savi. Si que en aquell temps se deya quel pus bell *catalanesch* del mon era d' el e del dit en Roger de Luria... E axi cascu dellos fo lo pus perfet catalá que negun altre e ab pus bell *catalanesch*... (Chron. dels Reys darago. Valencia 1558)» Luego los autors sobredits fan observar que lo catalá de Ramon Muntaner es idéntich al del Atlas de 1375.

L'Atlas de que 'ns ocupém lo descriuhen Mr. Buchon y Tastu donant las llistas dels noms que conté ab llurs equivalencias modernas costat per costat en tots lo que 'ls hi fou possible identificar, qu' es una de las cosas que s' proposava Llobet. No es de paper, com aquest diu, sinó de pergamí vitela dividit en sis grans cartas encoladas sobre fusta, enclosas en un sol volüm d' enquadració antigua: té pintadas en colors, or y plata gran nombre de figures d' homes, animals y edificis representant ciutats, de las quals las principals ténen sobre d' ellas una bandera ab sas armas respectivas.

Lo gran luxo ab que dit atlas está decorat es una de las probas de la infundada suposició de Llobet de que havia pertenescut á Catalunya y nos havia sigut robat, sustret ó venut en épocas de trastorns, y demostra clarament estava destinat al august personatge Carles V de França per ordre del qui s' creu fou compost ó, lo més probable, copiat d' un altre més antich originari de Catalunya. L'Atlas se trobava ja en París en 1378, continuat en l' inventari de aquest any com en los dels anys 1383 y 1411; en l'últim s'hi troba detalladament descrit y encara continua en los inventaris de Carles VI de 1415, 1423 y 1425³.

Las sis cartas de que s' compón l'Atlas no son totas hidrogràficas; una d' elles se compón de quatre columnas d' escriptura gòtica, ab-algunas figures, y una rosa dels vents, contenint notícias cosmogòniques y cosmogràfiques, pronostichs y també una roda pera trobar lo número àureo de qualsevol any, ab la llegenda: «Aquesta roda vos mostra lauro-número tots temps, e quantes setmanes de carnal, e a quants jorns ve Pasqua de març o abril; e Cincogema en quants jorns de may o de juyn sara. E així ho farets; sapiats que en lany MCCCLXXV corra lauro número en VIII. Adonchs vogits la figura fins sia la ma esquera hon ha scrit lauro numero, andret de nombre de viii qui cora en aquest any de MCCCLXXV e a la hon vos mostra l'altra ma son setmanes de carnal; e la hon vos mostra la gaffa de l'aspassa vos mostra Pasqua; e la ho toca la capula del càp vos mostra Cincogema per aquell any. E l' altre any lexarem lo nombre de viii e vogirets la figura en ix; e així per fins a xix anys tornarets en i. E així

³ Nota de Mr. Tastu, pág. 3.

per tots temps. E lo nombre negre mostra abril e lo vermel amostra març.» Com se veu, era un aparato ingenios en que una figura servia d' agulla; aquesta ha desaparescut del Atlas.

La segona carta es de caràcter astronòmich, que en son centre se compón de una sèrie de 37 faixas circulars concèntricas y en sos quatre ànguls estan col·locadas quatre figures que representan las quatre estacions. En las bandas s' hi troban las diferents divisions del temps y del círcol en 360 graus, los 12 signes del Zodíach, los 12 meses del any, las 28 fases y posicions de la lluna, constelacions, planetas y algunas faixas, las 2-4 pintadas de vermill, vert, blanch y blau ondejat representant los elements foch, ayre y aigua, y en lo centre hi havia una figura d' astrólech midant la distancia del Sol, quart element la terra. «Aquesta figura—diuhen los senyors B. y T.—era visible fá alguns anys; avuy dia està completament esborrada com moltas altras parts més importants d' aquest monument, un dels més preuhats que posseheix la França.»

En lo cércol 37, lo més apartat del centre, s' hi troba la confirmació del any en que l' Atlas fou compost; en aquesta faixa s' hi llegeix:

«Assí comensa lo capítol per trobar en que corra laurumomemoro, quasquun ayn que saber hu vulats: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. per çon laurumomru fes en los xix ayns, que a cap de xix ayns torna de cap. E sapiats sert que layn MCCCLXXV corr laurumomru VIII fins que sarem al primer dia de janer: e lexarem VIII e pandrem VIII per tot aquel ayn de MCCCLXXVI e aquest dit concorrent de tot temps se cambia al primer dia de janer, e fa de XXIII hores lo jorn natural e la hora de IX menuts.»

No pot donarse més clara la època de la composició del Atlas, com ho fan observar justament los Srs. Buchon y Tastu⁴, los qui, á més de fer observar lo explícitament que està senyalat l' any de sa composició per los pronoms catalans *aquest* y *aquell* referintse al 1375 en que s' escribia y al 1376 que havia de venir, del no trobarse en lo mapa ó carta corresponen la bandera del Papa ni en la ciutat de Roma ni en la d' Avinyó, lo qual motiva una petita ressenya històrica de la política de Pere IV d' Aragó (lo Ceremoniós) respecte al gran cisme de aquella època, deduhéixer que l' Atlas fou escrit y pintat durant lo regnat d' aquell monarca (de 1336 á 1387.)

Aquesta observació notable, com ells diuhen, per la circumstancia de que altra ciutats de menos importància, com son Florencia, Mònaco, Savona, Génova y Marsella portan cada una sa respectiva bandera; se fá encara més notable per quant en un altre Atlas, molt semblant en la disposició, pero diferent en las figures y llegendas, que posseheix la Biblioteca de Venecia, també català, la bandera del Papa està desplegada igualment sobre la ciutat de Roma que sobre la de Avinyó, lo que demostra que aquet últim fou compost durant lo gran cisma de 1378 á 1429, ó posteriorment al de París ó baix una influen-

⁴ Pág. 54, op. cit.

cia distinta. Nosaltres, que possehí una copia fotogràfica d' aquest Atlas, per més que havém buscat, no havém sapigut trobarhi ni lo nom de son autor ni la fetxa de sa composició, al revés del de París, del que teníam també un facsímil, en lo que s' pot llegir distintament dues vegadas l' any en que s' estava escriptint.

L' objecte de D. Jaume Villanueva en son article copiat per Llobet⁵ era demostrar quánt equivocada era la afirmació del jesuita Juan Adres, qui atribuïa la invenció de las cartas hidrogràficas á la Academia náutica fundada l' any 1415 en Sagres, província dels Algarbes en Portugal, per D. Enrich, infant de dit regne, de la que fou president lo mallorquí Jaume Ferrer, reivindicant ab justicia pera los catalans-mallorquins la gloria de dita invenció, ja que las dues cartas per ell trobadas en Valdecristo y S. Miguel de los Reyes eran anteriors á la fetxa de la fundació de l' Academia de Sagres. Villanueva diu que quan la supressió dels convents en 1821, se preguntá als respectius frares per aquestas alhajas, y responguéren que 'ls francesos se las emportáren ó destruhíren durant la invasió dels Bonapartes, lo qual vol dir completament perdudes.

Altra errada opinió, que combat ab molta rahó Villanueva, es la que lo sabi baró de Zach propalá⁶ celebrant molt als marinos de Dieppe, assegurant d' ells, «que fóren los primers en engolfarse en un Océa no conegut, y que llur pabelló fou lo primer de totas las nacions que tremolá en las costas occidentals y meridionals del África, passant lo trópich y descubrint la costa de Guinea en 1365.»

Villanueva reivindica també pera los catalans la gloria d' aquesta empresa, puig en la carta, que va describint, de la Cartuixa de Segorbe, diu que en ella centrat ja molt en lo golf de Guinea y quasi als 11° de sa latitud, qu' es sa última demarcació, per lo S. está pintat un barco ab la proa cap á la costa que allí se nomena d' Or y frente de un riu que també tenia aquell nom.» Dessota del barco están escritas aquestas paraulas *llemosinas...* clo uxer de Jacym Farrer per anar al riu del or, al iorn de Sant Llorens, qui es a x dagost y fó lany MCCXLVI.» Resulta d' aixó que si 'ls marins de Dieppe passáren lo trópich en 1365, no fóren los primers, perque existéixen documents irrecusables atestant que 'ls catalans l' havíen passat 19 anys avans, puig que en 1346 «hi hagué ja qui sortí determinadament de Mallorca ab direcció al riu del Or, que sols distava 10 ó 12° de dit trópich.» Com no havém vist ni podém veure la carta que descriu Villanueva, no podém comprobar la exactitud de sa descripció ni saber tampoch los motius en que s' funda pera dir que lo barco que en 1346 anava á la Costa d' Or sortí de Mallorca. Dihém aixó perque en l' Atlas de la Biblioteca de París de 1375 també está pintat lo barco que vá á la Costa d' Or y que los Srs. Buchon y Tastu fan notar com un fet remarcable y del que cap

⁵ *Ocios de los emigrados españoles*—Londres, 1824.

⁶ *Correspondance Astronomique*, etc. Vol. IV, p. 56.

geògrafo francés anterior al sige xix havia parlat, no obstant que l' Atlas existia en la Biblioteca desde lo sige xiv, atribuhint també dits senyors als catalans la gloria de las primeras expedicions á aquells paissos. Lo barco, tripulat per quatre personas, está pintat dessota y ja passadas las islas Canarias ab la proa al Africa, mes davant del barco no hi ha ni costa ni riu, mes sí una ciutat ab un rótul que diu «*edanon ubanduch*» y dessota d' ella una llegenda que diu «*Cap de finistera occidental de affrica issi comenca affrica e finex en alexandria...* y anquestes plages se troba molt ivory lauro tintut orifants elroax quaci ariban en las plages.» No sabém si en la carta de Villanueva las ciutats principals estavan senyaladas per illurs respectivas banderas com ho estan, segons ja havém dit, las del Atlas de París, y d' aquest dato deduhím que lo barco d' En Jaume Ferrer no era mallorquí ni havia sortit de Mallorca, en qual cas hauria portat la bandera mallorquina aquarterada ab las barras de Catalunya y l' escut de Mallorca que oneja sobre la isla, ni més ni ménos que la ciutat de Barcelona ostenta també sa bandera propria aquarterada ab las barras y la creu de S. Jordi. Mes lo barco porta una bandera ab cinch barras horisontals transversals, igual á la que en la meteixa carta está desplegada sobre la ciutat de Valencia, lo que 'ns fa creure que havia sortit d' aquesta ciutat ó lo ménos qu' era valenciá. Que lo Jaume Ferrer del barco no era lo president de la Academia de Sagres, creyéni com lo Sr. Villanueva es lo més segur, atés á la edat molt avansada que, com calcula Villanueva, hauria tingut lo marino de la costa d' Or en la época de la fundació de l' Academia.

Un' altra particularitat fan notar los Srs. Buchon y Tastu en l' Atlas de París, y es qu' en ell se troban ja en 1375 senyaladas las Islas Azores, que los catalans coneixian probablement d' avans d' aquesta fetxa, mentres que 'ls portuguesos que cambiaren llur nom no las reconegueren fins al any 1448. Lo meteix se pot observar respecte al grupo de las Canarias, també clara y distintament senyaladas en l' Atlas.

Lo Sr. Llobet s' equivoca al atribuir á Mr. Buchon lo descubriment del Atlas de París, puig ja en 1803 l' havia vist y n' havia parlat Mr. Walcke-naer, com ho diu lo meteix Buchon en sa nota 2., pág. 66.

Qui trobá una verdadera joya geogràfica, que 'ls mallorquins per ignorant complacencia ó cobdicia deixáren sortir d' Espanya, fou Mr. J. Tastu, qui desde Mallorca enviá á la Academia de ciencias de Paris la carta hidrogràfica feta per Gabriel Vallsegua en 1439, á la qual fá més preuhada (com diu lo meteix Tastu) lo haver pertenescut á Americo Vespucio. Dit senyor, segons Villanueva, havia pagat per ella 130 ducats d' or; y estranyém que Llobet, que, creyent sustret de nostra patria l' Atlas de París, se lamenta de nostra incuria, no tингa una paraula de censura pera qui tingüés la culpa de que lo dit mapa del gabinet del famós cardenal Despuig passés de Mallorca á París.

En quant á que aquest mapa, lo meteix que 'ls dos que trobá Villanueva en lo regne de Valencia, fóssen copias del de París de 1375, no ho creyém probable, perque no creyém tampoch probable que l' Atlas de París fós lo pri-

mer que s' compongué; lo que creyém es que uns y altres son copia d' un altre anterior; sols que lo de París, per estar destinat á un príncep soberá, fou elaborat ab més luxo y esmero y, com de pertenencia de la Corona, guardat ab altres preciositats literaries; y á questa circunstancia debém que haja arribat fins á nosaltres. Per altra part, lo estar escrit en llengua catalana un document de tal importància, destinat al ús d' un monarca estranger, demostra clarament que los catalans no solzament fóren sos inventors, sino que també serían los més experts en aquesta classe de traballs. Lo que diu la nota primera de la página 191 de la citada Memoria, que En Ramon de Llull ja en 1286 en son «Fénix de las maravillas del orbe» consigná que 'ls navegants d' aquell temps tenian instruments, *cartas*, compás, etc., y que las Ordenansas navals de la Corona d' Aragó manavan que cada galera tingués á bordo dues *cartas* de navegar, confirma més nostra opinió.

Lo Sr. Llobet fá després una descripció bastant detallada del Atlas ab apreciacions més ó ménos oportunas, que no es nostre propòsit discutir, y dona per notas algunas de las llegendas que conté ab la ortografia algunas voltas un poch diferent de la estampada en ell, á lo ménos de la del fac-símil que nosaltres possehíim. Si Villanueva copiá del mapa de Segorbe *literalment* la llegenda del barco de Jaume Ferrer, difereix bastant de la del Atlas de París: en aquest, lletra per lletra, dintre de un paralelògram diu «partich luxer dñ jac ferer per anar alriu de lor al gorn de San Lorenç, qui es a. x. de agost y fó en 137 y MCCXLVI.» Aixó y alguna altra circunstancia nos fan creure que estos mapas no eran copias uns d' altres y nos ho confirmán las diferencias de dibuixos entre l' Atlas de París y lo de Venecia, també catalá, del que avans havém parlat. Com la navegació en los temps de que parlém estava en son apogeo en lo regne de Aragó y, per lo que toca al mar, los catalans d' aquell temps eran los inglesos del nostre, lo probable es que baix un meteix plan se compondrián cartas hidrogràficas diferents en llurs detalls. Aixís es que comparant los dos Atlas, se troba á faltar en lo de Venecia lo barco d' En Jaume Ferrer; las Azores y las Canarias hi están ménos marcadas; y, encara que més determinada la silueta de la costa occidental del África, té ménos poblacions senyalades. Los dibuixos de las ciutats son bastant parescuts en un y altre atlas, pero los dels reys bastant diferents, estant en lo de Venecia sentats cada un dintre de sa tenda ó dossier corresponent, mentres que en lo de París tots están á cel obert; en aquest hi ha profusió de dibuixos de caravanas, exèrcits, campaments y arboledas, mentres que l' de Venecia sols conté, ademés dels reys y la Reina de Saba, algun que altre personatge montat en camell, altres agafant algun animal, y animals sueltos, sobre tot elefants. Creyém seria de molta utilitat un estudi comparatiu dels dos Atlas, encara que molt difícil per los dos fac-símils que possehíim, puig en lo de Venecia son difficultíssimas las llegendas per las obscuritats de las fotografías.

En la carta que comprén tota la Europa, dessota de las paraules *Mare Ochceanum* hi ha la nomenada rosa del vents, estant los noms d' aquests en

llengua italiana, d' aquesta circumstancia, diu Mr. Tastu, no deu inferirse que los catalans en aquell temps los nomenássen aixís, puig que en tot lo text del Atlas los vents hi son escrits ab dessinencia catalana y ortografia á la veritat capritxosa, pero sempre catalana y may italiana, nomenada vulgarment llevantina.

Los noms dels vents, en l' Altas y en la rosa, son:

ATLAS.	ROSA.	ACTUAL.
Tramontana.	Tramuntana.	Nort.
Grech.	Grego.	Nort-Est.
Levant, Lavant.	Levante.	Llevant ó Est.
Exaloch, axeloch.	Laxaloch,	Xaloch ó Sud-Est.
Mig-jorn.	Metzo-Di.	Mitj-jorn. Sud.
Lebeg, leves.	Libetzo.	Lleveig. Sud-Oest.
Ponent.	Ponente.	Ponent. Oest.
Mestre.	Magistro.	Mestral. N. O.

Mr. Tastu diu, que havent lo Atlas estat confeccionat pera ús de Carles V. de França, pera la nomenclatura dels vents se preferiría la que havían adoptat tots los navegants d' aquella època.

La geografia d' aquell temps no estava tant atrassada com alguns créuhens, y sens voler dir que 'ls atlas y mapas ó cartas d' aquell temps fossen correctes, farém observar que en ells, regintnos per los dos facsímils que possehíim, se troban senyaladas moltas ciutats de importància ab sa corresponent bandera tant d' Asia com d' África, que no van continuadas en los mapas moderns y Mr. Tastu observa⁷ «que no sens molta sorpresa se troba senyalada en lo Atlas la ciutat de Tombuctou, col-locada en la mateixa situació que li senyalan las investigacions més modernas sobre l' África.»

Al arribar á la «illa Trapobana», sobre d' ella s' hi llegeix: «La illa Trapobana. Aquesta es appellada per los Tartares Magno Caulij⁸ derrera de Orient. En aquesta illa ha gens de gran diferencia de les altres. En alguns munts de aquesta illa, ha homens de gran forma, ço es de xii codes, axí com a gigants e molt negres, e no usants de rahó; abans menjen los homens blanxs estrany s'ils poden haber. In aquesta illa ha cascun any II estius e II iverns, e dues vegadas lany hi florexen les arbres y les herbes. E es la derra illa de les Indias; e abunda molt en or e en argent e en pedres precioses.»

Mr. Tastu dona per correspondencia de la Tapobana dels Antichs la avuy en dia isla de Sumatra y en una nota diu:⁹ «Com se pot veure, jo no adopto aquí lo parer de sabis tals com d' Anville, Gosselin, Barbié du Bocage, lo baró de Walckenaer, continuador de Maltebrun, los quals vólen que l' antigua Trapobana no sia altra que la isla de Ceylan: jo m' poso al costat del geògrafo

⁷ Op. cit., pág. 75.

⁸ Magna Cavillatio; Illoch hont vos enganyan, ó bé hi ha grans enganyadors. Magni Cavilli. J. T. 139.

⁹ Op. cit., pág. 138, nota 1.

català. Aquest, tant ben informat com qualsevol altre, tot seguint las petjades de Ptolomeo, lo interpreta y lo corregeix col-locant la Illa Yana (corrupció de Lauka, Leng-kia-chan) en lo lloch hont se troba la isla de Ceylan, y la Illa Trapobana en lo lloch que ocupa avuy dia la isla de Sumatra. Per altra part, Abraham Ortehús, Ger, Mercator y Tomás Porcacchi en lo sigle xvi ¿no havían ja aclarat la qüestió, lo primer dihent *Sumatra olim Tropobana* y lo últim *Tropobana hoggi Sumatrā»*

Debèm estar moltíssim agrahits á Mr. J. Tastu per sa preferencia y alt concepte en que té als catalans y en particular al autor del Atlas, puig sempre parla d' ell ab molt respecte. Al acabar la descripció del Atlas, diu: «Després del Catay (China) se troban per aquí y per allá datos bastant exactes, ja trets de antigues cartas (ó mapas), ja d' antichs viatjants que 'ns son desconeguts, ja també extrets del viatje de Marco Polo; mes al passar de las montanyas que forman los límits septentrionals de la Tartaria y de la China, nos trobém completament baix lo domini de tradicions sagradas ó profanas. Lo mon real s' es acabat en Combalu (Pekin), en la gran muralla y en las montanyas de la Tartaria mongòlica; més enllá comensa lo mon de la imaginació.»

Pera formarse una idea de lo que acabém de traduir, continuarem una petita descripció y algunas llegendas d' aquesta part del Atlas.

L' espai circumscrit per las montanyas del sistema Allaï-Himálaya en la part nort-est, que l' Atlas nomena *Monts de Caspis*, está dividit en dues seccions en las que están enclosas figures alegòricas. Una d' aquestas es la de Alexandre, qual nom s' hi troba escrit ab totas sas lletras «Lo rey 'Allexandri»; está en actitud de donar ordres á una estranya divinitat de la India. Als peus del rey hi ha dos negres sonant unes trompetas d' or ab la llegenda: «Aquests son de matall e aquests feu fer Allexandri rey gran e poderós», y dessota de aquesta, á lo llarch de las montanyas, un' altra llegenda qu' explica aquest fet de la vida d' Alexandre: «Muntanyes de Caspis dins les quals Allexandri viu arbres tan alts que les raines tochaven a les nuus; e aqui cuida morir, sino que Satenat lengita per la sua art. E per la sua art y enclay aqui los Tartres Gog e Magog, e per els feu les II images de metall los demunt scrits.»

«Item, enclay aqui molts diverses generacions de gens qui no duptan á manjar tota carn crua. E aquesta es la generació ab que vendra Antichrist; e la lur si sera foc que avalar del cel quils confondrà.»

En un dels compartiments anexionats á n' aquest sistema mitològich-geogràfic, s' hi veu un rey montat á cavall ab lo ceptre á la mà, sota tálam ó dossier sostingut per una multitud d' homens que portan banderas, sobre las que está pintat un escorpí; ab grans lletras se llegeix en lo compartiment GOG y MAGOG: al costat del rey ó emperador se llegeix «Lo gran senyor, principe de Gog y de Magog. Aquest exira en temps d' Antechrist ab molt gent.»

En l' altre compartiment está representat Cristo coronat com un rey, recompençant ab la palma de la inmortalitat á sos fidels seguidors, reys, pobles, bisbes y frares.

Aquesta part de la costa está terminada per «Mare Ocheanim.» En ella se llegeix: «Antechris. Aquest sera nudrit en Goraym de Galilea; e can haura xxx anys, començara a prricular en Jherusalem; e contra tota veritat dira que ell es Jesuschristus fill de Deu viu; e diu que se rehedificara lo temple.» Un poch més avall: «Ysayas propheta LXVII.» «Tramatre d' aquells qui salvats seran e a les gens en la mar en Affrica e a Lidia. E segueix e a les illes luny a quells qui no hayran de mi e no veheran la gloria mia; e anunciaran la gloria mia á les gens.»

Ja qu' en aquests apunts havém constantment seguit, y á voltas traduhit, á Mr. Tastu, entusiasta per los catalans, més que més de quatre de nosaltres, creyém no poder acabar mellor nostra tasca que traduhint la «Conclusió» de sa citada obra. Diu aixís:

«Tal es l' Atlas catalá de 1375. S' havían vanament intentat alguns ensaigs desgraciats pera donarlo á conéixer, pero, gracias á la sabia y generosa solicitud dels senyors membres de la Academia de inscripcions y bellas-lletres, aquesta vegada lo monument será publicat com sa importancia mereixia.

»L' Atlas resol una qüestió llarch temps indecisa, la de saber á qui debia atribuirse la primera adopció de las cartas hidro-geogràficas *in-plano*, si als portuguesos ó als catalans-mallorquins. Se fixava la data d' aquest nou procediment en l' any 1415, y se n' feya honor al príncep Enrich de Portugal. Pero d' aquí en devant los catalans pôden demostrar la falsetat d' aquest concepte; per altra part, no han donat al fill de D. Joan lo Gran un hábil marino mallorquí pera presidir l' academia fundada en Sagres en lo cap de Sant Vicents?

»Podríam afegir que la expedició d' En Jaume Ferier al Riu del Or en 1346, ben justificada, parla molt alt en favor de la prioritat de la navegació dels catalans cap al sud del Oceá Atlàntich.

»Aquí termina nostre treball. La materia no está agotada; un de nosaltres hi tornará aviat pera tractarla més llargament. Los treballs qu' ell se proposa publicar sobre la geografia dels catalans-mallorquins oferirán als homens competents una gran quantitat de materials á propòsit pera compondre una geografia de la Edat mitjana, llibre que falta en los estudis y qual necessitat se fa sentir més cada dia.

»Aixís espera alcansar lo fi que s' ha proposat; lo d' ésser útil á altres més sabis qu' ell.»

Tampoch ha sigut altre nostre propòsit; lo desitj de generalisar lo coneixement d' un monument que tant honra á nostra patria, pera lo estudi del qual no 'ns creyém aptes y que desitjaríam emprenguéssten personas més competents.

JOSEPH BRUNET Y BELLET.

NOTA PRESENTADA Á LA SOCIETÉ DE GÉOGRAPHIE DE PARIS,

PER MONSIEUR GABRIEL MARCEL,

BIBLIOTECARI DE LA BIBLIOTECA NACIONAL, SOBRE LA CARTA CATALANA DE 1339,

PER DULCERI.

L'any 1885 s'ha senyalat per un fet d'una importància capital en la història de la cartografia. Nos referim al descobriment d'una carta catalana més antiga que aquella à la qual D'Avezac, Buchon y Tastu donan la fetxa de 1375.

Tením entès que cap societat de Geografia s'ha ocupat fins avuy d'aqueix important document, y per cert que interessa en gran manera à tots los aficionats als estudis geogràfics.

En los païssos del Nort, MM. Broch y Nordenskjold, que la nostra Societat s'honra de comptar com à corresponents, quedarán sorpresos al trobar en aqueixa carta molts noms d'aquelles comarcas septentrionals. En Dinamarca, lo professor Erslev, que l'any últim nos doná una conferència sobre las antigüas cartas del Chersonés címbrik, haurà de modificar algunes opinions.

En Alemanya, MM. Breusing, Fischer, conegut per sos interessants estudis sobre la cartografia italiana, Ruge, tant notable per sos descobriments històrich-geogràfics, estudian actualment aqueix interessant *portulano*.

A França, ab sentiment dech dir, que l'anunci d'aqueix interessant descobriment serà acullit ab indiferència, à no ser per M. Hamy, estudiador incansable de les cartes de Gabriel Vallseca, Soleri y demés catalans. Mes no serà aixís à Espanya, ahont los Fernandez Duro, los Coello, los Jimenez de la Espada, tots molt gelosos de llurs glòries nacionals, saludaran joyosos lo nom d'un nou cartògraf, que vindrà à augmentar la llista ja rica dels mestres malorquins.

Un acolliment semblant tindrà à Italia aqueix nou portulà, puig los Uzielli, los Amat di S. Filippo, los Cristoforo Negri, [los Desimoni, los Canale, e tutti quanti s'ocupan ab zel lloitable de reunir, estudiar y comparar las obres dels seus innombrables cartògrafs, gran interès tindrán en buscar l'influència que ha pogut portar à las cartas italianas, l'escola catalana de la que l'obra que 'ns ocupa allunya lo seu origen.

Trobada à París, adquirida per un aficionat parisenc, M. Lesouef, ben coneugut dels bibliòfils y col·leccionadors, sembla que à París meteix se li deu donar l'importància que té. Per aqueix motiu es que reclamo d'aqueixa docta assamblea alguns minuts de bondadosa atenció.

Dibuixada sobre una fulla de vitela que mideix 1^{mo}45 de llarg per 0^m755

d' ample, aqueix portulá porta en la part superior dreta, sota una figura que representa Usbech, emperador de Sara, la següent llegenda¹:

*Hoc opus fecit Angelino Dulceri || anno mcccxxxviiiij de
mense augusto || in ciuitate maioricarum ||*

Comensaré per fer notar lo nom italià del autor. Dulceri ó Dulcer no es pas un vocable de figura catalana, mes crech que no 'ns debém parar en això, puig Soleri, altre cartógrafo mallorquí, té un nom que resulta també extranjer, á ménos que sia una derivació del nòm de son poble, puig á Mallorca hi ha una localitat que s' diu Soler². Faré constar que la carta que 'ns occupa té l' gran valor d' anar fetxada y firmada. La carta més antiga que posseheix la Biblioteca nacional porta la fetxa de 1375. Per lo tant, aqueix nou *portulano* l' avensa de 36 anys, sent lo més antich monument conegut de l' escola catalana.

Es admirable per lo seu estat de conservació, com es fàcil veure examinant la bella reproducció heliogràfica que ha fet fer en petit nombre M. A. Lesouef.

Lo meteix que la carta catalana de 1375, aqueix document té molts punts de semblansa, està adornat de moltes figures de reys, ciutats, animals pintats ab colors dels més llampants, y moltes banderas pintadas y dauradas. No s' hi veu, lo meteix que á la carta catalana, cap rosa de vents que donan á tants portulans un aspecte rich y agradable per la varietat de colors. Los vents vénen indicats en los costats de la carta per caps humans sense interès major.

La carta de Dulceri té les inscripcions en llatí, així com la carta de 1375 las té en català. Lo dibuix es tant correcte, que son autor deuria ser un bon artista en aqueix gènero, al meteix temps que un distingit geògrafo. Y dihem distingit, puig aqueixa carta nos dona una llarga llista, molt més rica de localitats que la carta catalana de 1375, y anomena ports com Fecamp, Ouistreham y altres de molt secundaria importància. Afegirém que la tradició sagrada ó profana sols té una petita part en la nomenclatura d' aqueixa carta, construïda segons informacions seguras, precises y podem dir vistes.

Ella dona molt exacta idea, per la època, de la Europa y Nort de l' Àfrica, á pesar d' algunes deformacions inevitables per marinos que no ténen més instrument científich que la brúixula (*marinette*)³.

Trad. per JOSEPH RICART GIRALT.

(Acabarà.)

¹ Aqueixa llegenda mitj esborrada s' pot prestar á equivochs. Si bé lo escrit es incontestablement del segle xiv, algunes persones han cregut llegir lo número 1439. Així es que havém consultat á M. Leopold Delisle, sabi paleògraf, lo qual ha llegit lo meteix que nosaltres la fetxa 1339.

² Suposém que l'autor se refereix á Soller.—(N. del T.)

³ La brúixula sembla importada per las creuhadas d' Orient, hont los alarbs la rebriúan sens dubte dels xinos. Si fou solzament coneguda en lo Mediterrani en lo segle xii, sembla que ja son ús era general en lo segle següent.

SECCIÓ DE FOLK-LORE.

CARTAS SOBRE LA MISCELÀNEA FOLK-LÓRICA.

UNA RECTIFICACIÓ NECESSARIA.

Sr. Director del BUTLLETÍ DE LA ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.
Barcelona.

Molt senyor meu y bon amich: veyent que en nostre BUTLLETÍ se transcriuen las cartas que sobre la *Miscelànea Folk-lòrica* están eixint á llum en l'*Arch de Sant Martí*, li prego que s' serveixi insertar lo més aviat possible la següent rectificació, que envío per aquest meteix correu al Director del periódich aludit.

Li agraheix anticipadament l' obsequi est son afm. amich y s. s. q. b. s. m.
—C. B. de la T.

La Junquera 23 Setembre 1887.

«Sr. D. Joan Serra y Sulé.

Benvolgut amich: he rebut sols avuy lo N.º 269 del *Arch de Sant Martí*, del 17 de Juliol, que vosté ha tingut l' amabilitat d' enviar-me, qual N.º conté la *Carta 2.ª* sobre la Miscelànea Folk-lòrica; article crítich firmat per G.

En eix escrit, lo Sr. G., ocupantse de mon article: *Caritat de brenas en los Santuaris dels Pyrineus*, diu lo següent: «En son afany de volgwer donarse explicació de costúms que l' ver folk-lorista no deu fer més que *fotografiar*, per dirho aixís, á menos d' estar ben segur de llur origen, lo Sr. Bosch de la Trinxerla cau en un grave anacronisme posant la reunio dels anacoretas en comunitat (benedictins) després de la invasió dels alarbs que tingué lloch en lo primer terc del segle VIII, quan es ben sabut que en los Pyrineus hi havia ja monastirs en la primera meytat del segle VI, ó sia uns dos cents anys avans de la invasió dels alarbs.»

Me permetrà lo meu erudit crítich de respondreli. Dich jo en mon article: «Vers lo segle VI, los anacoretas que vivían en los llochs solitaris y escabrosos del Pyreneu, hi construïren capellas (cellas), hont feyan penitencia. Quan la invasió dels alarbs obligà á la gent de la terra á refugiarse en las montañas, los fugitius trobáren aquells servents de Deu que 'ls amparáren, compartint ab ells las caritats rebudas dels cristians. Poch temps després aquells anacoretas se reuniren en comunitat (los benedictins), pero conserváren la piadosa costum de fer durant certs días del any, en lo santuari, las caritats dels primitius temps.»

Francament, no sé veure l' anacronisme en que he incorregut, segons lo meu crítich G. Puig dich y repeteixo que los convents de benedictins se fundáren en los primers temps de la invasió dels alarbs, en los sigles VIII, IX y X, es dir, durant la reconquesta.

Citèmne alguns:

Sant Martí de Canigó.—Construhit per Guifredo 1007.—Consagrat per Oliba 1009.

Sant Miquel de Cuxá.—Sa fundació 878.

Sant Genís des Fonts.—S' ignora la data de sa fundació. Lo document més antich que s' coneix es de 819.

Santa Maria d' Arles de Vallespir.—Hi ha una data de sa consagració 1046. Se coneix un document de 821.

Sant Andreu de Soreda.—S' ignora sa fundació. Lo document més antich que s' coneix es de Louis le Debonnaire, rey de França, que prengué lo monastir baix sa protecció, 830.

Sant Feliu de Guíxols.—S' ignora sa fundació; sols se coneix un document de 938.

Sant Quirch de Culera.—Fundat en 814.—Lo meteix que Sant Llorens del Munt.

Sant Pere de Roda.—Fundat en lo sigle ix.

Diu l' autor de la *Historia crítica de Cataluña*, tom. II, cap. III, pág. 68: «Corresponde á los reinados de Carlomagno y de Ludovico Pío la erección, fundación, renovación y consagración de varios monasterios é iglesias de Cataluña. San Quirse de Culera y San Pedro de Roda son de esa época.»

Diu lo Sr. Pella y Forgas en sa historia del Empurdá, cap. xxiii, pl. 377: «..... Á la iglesia y más que á ella en general á la orden religiosa de San Benito se debió que no continuase bárbara y pobre la misera población del Norte de Cataluña, y abandonada la agricultura, último recurso de la civilización de los pueblos.

»Los monjes de Arles, San Víctor de Marsella, Cuxá y otras insignes abadías habían ido esparciéndose por el territorio arrebatado á los africanos y no bien hubieron inaugurado su obra de regeneración con el establecimiento de pequeños prioratos (cella) en el alto y bajo Ampurdán, en la Cerdeña, y los valles de Ripoll y Montseny, pensaron en dar mayor eficacia y estabilidad á su obra de colonización sentando los cimientos de poderosos monasterios, pues ya veían segura por la reconquista la hora de establecerse en Cataluña.«

Ja veu lo Sr. G. que no hi ha tal anacronisme. Pera més probas li aconsello de consultar: Merino, *España Sagrada*; Villanueva; Marca; Montalambert, *Les Moines d'Occident*; Ferrer y Pi y Margall, *Recuerdos y bellezas de España y Cataluña*; Pierre Vidal, *Guide historique et pittoresque dans les Pyrénées Orientales*, etc.

Desitjaría que lo Sr. G. nos fes coneixer un monastir benedictí del peu dels Pyrineus, que existís, com ell diu, en la primera meytat del sigle vi. Allavors confessaré lo meu error, y pot estar cert que li quedaré agrahit.

Si la Orde de Sant Benet fou sols fundada en país llunyà (Italia, reyalme de Nàpols) á Monte Cassino, en 529, era difficultós que en lo meteix sigle se trobesssen ja monastirs benedictins en nostras valls pyrenàicas, mes, sí, *cellas* ó

capellas, hont los anacoretas feyan penitencia pera reunirse algun temps després en comunitat, fundant aquells célebres monastirs quals ruinas fan encara nostra admiració.

Espero, Sr. Director, que m' fará l' obsequi de reproduhir eixa carta en lo *Arch de Sant Martí*, de lo que li quedará agrahit son servidor y amich,

C. BOSCH DE LA TRINXERÍA.»

SECCIÓ BIBLIOGRÀFICA

ANNUAIRE DU CLUB ALPIN FRANÇAIS. Any XIII (1886).—París, G. Chamerot, 1887.—1 vol. de VIII—752 planas ab 52 grabats y 4 mapas.

Pera fer l' elogi d' aquest nou tomo ab que ha enriquit lo Club Alpí Francés la literatura alpina y excursionista, bastaría ab transcriure la taula de matèrias y d'autors, puig aquellas per llur varietat é interès y aquests per la ben establerta autoritat de llur nom, donan la mida de lo molt y bò qu' enclou lo volüm. L' alt alpinisme per cims de 3,000 metres en amunt, la exploració científica, l' aspecte pintoresch, l' estudi purament topogràfic y fins la erudició històrica, hi están digna y àmpliament representats. Als nostres excursionistas los hi indicarém los següents articles que 'ns tocan de més apropiat: *Ascensions*, per lo comte H. Russell, en sa favorita regió del Vignemale; *Courses dans les Pyrénées*, per lo comte R. de Bouillé; *Ariège, Andorre et Catalogne*, per lo comte de Saint-Saud (¡tres autors comtes! decididament, si las simpatías aristocràtiques fóssem prou, mereixeria fundarse un *comtat dels Pirineus*); *Note sur la disposition des terrains primitifs des Pyrénées*, per Fr. Schrader; carta al meteix sobre *Les variations périodiques des glaciers*, pe l' professor suis Forel; *Notes géologiques sur la région du Mont-Perdu*, per E. de Margerie; *La Tasse de Montarqué* (2,983 m.), per E. Duval; *Quelques observations sur l'emploi de la corde d'attache*, per lo marqués de Turenne d' Aynac; y los pacients y utilissims *Relevés hypsométriques, résultant d'observations faites au baromètre par des membres du Club Alpin Français et calculées par le commandant du génie Prudent*.

Per lo que s' veu, donchs, la regió pyrenáica segueix mereixent la preferència del major número, y ab rahó, puig lo desconegut hi abunda molt més qu' en las regions clàssicas del alpinisme, que ja no conténen ni un sol pich verge ni lo més petit recó inexplorat.

Aquest afany de novetat ha portat lluny á alguns socis del Club, á qui trobém en Córcega, Noruega, Islandia, Siria (lo Sinaï), Túnez, Alger y fins á la illa de la Reunió. Las relacions de las varias excursions á que doná lloch lo Congrés d' Alger son particularment interessants y sobretot magníficament il·lustradas.

Lo nombre total de socis del C. A. F. ascendia en 15 de Juny de 1887 á 5575, repartits en 39 seccions y 5 sub-seccions; es á dir, 254 més que l'any passat.—R. A. S.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONS.—Havém rebut y agrahím las següents: del Excm. é Ilm. Senyor Rector de la Universitat de Barcelona, pera la obertura del actual curs académich, lo dia 1.er d' Octubre; y del «Centre Catalá», pera la sessió inaugural del corrent any, lo meteix dia.

CERTÁMENS.—De la «Asociación literaria de Gerona» havém rebut una adició al cartell del que té anunciat pera lo corrent any y del que oportunament donárem noticia.

VISITAS.—Havém tingut lo gust de rebre durant l' actual mes de Setembre las dels senyors D. Gabriel Llabrés, distingit arqueólech mallorquí y un dels més entusiastas membres de la «Asociación arqueológico-luliana» de Palma; y Franz Schrader, lo conegut indivíduo del «Club Alpin Français», autor del magnífich mapa dels Pirineus centrals, avuy en curs de publicació á París, y d' altres notables traballs geogràfichs relacionats ab nostra frontera pyrenáica.

EXPOSICIÓ.—Havém rebut una invitació y varis altres documents relatius á la que s' ha de celebrar á Bruselas en 1888. En Secretarfa podrán enterarse los socis que ho desitjen.

INSTANCIA LLOHABLE.—La Real Academia de la Historia, á instancia de son soci corresponent á Barcelona, nostre consoci D. Joseph Fiter é Inglés, ha sollicitat del Ministeri de Foment que sia declarat monument nacional lo preciós claustre del monastir de Sant Cugat del Vallés, pera salvarlo aixís de la destrucció y de las sensibles mutilacions que acabarian ab aquella página del art románich á Catalunya.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA.

PERIÓDICHES NOUS.—Agrahím la visita de *Lo Catalanista*, de Sabadell, á qui torném gustosos lo cambi.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA.—Segueix la llista, tributant als donants la expressió de nostre agrahiment:

De la «Real Academia de Buenas Letras», de Barcelona: 1625 i vol. *Memorias*, tomo IV—Barcelona, J. Jepús, 1887.

Del «Appalachian Mountain Club», de Boston (E. U.): 1626 i fasc. *Register for 1887*—Cambridge, J. Wilson and Son, 1887.

De la «Associació Catalanista d' excursions científicas», de Barcelona: 1627 i. vol. *Memorias*, vol. III (1879)—Barcelona, J. Jepús, 1887.

Del «Banco Vitalicio de Cataluña», de Barcelona: 1628 i fasc. *Memoria y*

cuentas leidas en la Junta General celebrada el 31 de Mayo de 1887—Barcelona, Mariol y Lopez, 1887.

De R. H. Budden, de Florencia: 1629 i fasc. *Biblioteche Alpine*, per lo donador—Roma, I. Sciolla, 1887.

Del «Centre Català de Sabadell»: 1630 i fasc. *Manifest*—Sabadell, J. Comas Faura, 1887 (2 ex.)

Del «Centro de Maestros de obras de Cataluña»: 1631 i fasc. *Lista de los socios que lo componen en el presente año 1887*—Barcelona, J. Jepús, 1887. (2 ex.)

De Mr. Maurici Gourdon, delegat á Bagnères-de-Luchon (França): 1632 i fasc. *Explorations pyrénées*, per lo donador—(Extr. del *Bulletin de la Société Ramond*, 1.er trim. 1887).

Del «Instituto de Fomento del trabajo Nacional», de Barcelona: 1633 i fasc. *Manifiesto*.—Barcelona, Suc. s de N. Ramirez y C.ª, 1887. (2 ex.)

De Mr. Justin Pépratz, de Perpinyá: 1634 i fasc. *Certámen de Banyuls de la Marenda, memoria del Secretari*, per lo donador.

Del Comte de Saint-Saud, delegat á Burdeos: 1635 i fasc. *Nouvelles courses en Sobrarbe et Ribagorza*—Paris, S. Chamerot, 1884; 1636 *Un mois d'excursion dans les Pyrénées espagnoles. I. Aragon*—Id., Id., id.; 1637 *Un mois d'excursion, etc. II. Catalogne*—Bordeaux, Saguenbin et Lacrambe, 1887; 1638 i fasc. *Ariège, Andorre et Catalogne*—Paris, G. Chamerot, 1887. (Tots aquests traballs son obra del propi donador).

De Mr. Paul Sébillot: 1639 i fasc. *Le Blason libre de la France*, per H. Gaidoz y lo donador—Paris, Maisonneuve et C.ª, 1884; 1640 *Questionnaire des Croyances, légendes et superstitions de la Mer*, per lo donador—Paris, A. Hennuyer, 1885; 1641 *Prophylaxie superstitieuse de la peste et du choléra*, per Id. (*L'Homme*, Paris, any II. e 23); 1642 *Les Herbes de Mer*, per Id. (Id., Id., any III, n.º 19); 1643 *Le Folk-lore, les traditions populaires et l'Ethnographie légendaire*, per Id. (de la «*Revue d' Anthropologie*», de Paris, n.º 2 de 1886); 1644 *Etudes maritimes*, per Id. (del «*Archivio per le tradizioni popolari*, vol. V); 1645 *Devinettes de la Haute Bretagne*, per Id. (de las «*Mémoires de la Société d' émulation des Côtes-du-Nord*—Paris, Maisonneuve & Leclerc 1886); 1646 *Légendes locales de la Haute Bretagne*, per Id. (de las «*Id. id.*», Id. 1887).

De D. Joan Segura, Pbre.: 1647 i vol. *Historia del Santuari de Sant Magí*, per lo donador—Barcelona, Tipogr. Católica, 1887.

De la «Société des Traditions Populaires», de Paris: 1648 i vol. *Annuaire des Traditions Populaires*.—Paris, Maisonneuve & Leclerc, 1887.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions expostas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL
DE LA
ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY X. OCTUBRE Y NOVEMBRE DE 1887. NÚMS. 109 Y 110.

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ.

PREUS DE SUSCRIPCIÓ: 4 rals trimestre anticipat pera los socis; 6 rals id. pera los qui no ho son.—Las suscripcions foranas sols s' adméten per anyadas anticipadas.
Números solts: senzills, 5 rals; dobles, 6 rals.

REDACCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Barcelona, carrer de la Portaferrissa, n.º 13, pis 3er, dreta.

ADVERTENCIA.

Ha eixit á llum, formant un tomet de 176 planas, la *Guía general de las montañas de la Regió del Montseny ab totas sas derivacions, inclús las Guillerías*, per D. Arthur Osona, qual repartició havém fet á nostres suscriptors com folletí quedant termenada en lo número passat. Se ven al preu de 6 ral spera 'ls socis, y de 8 rals pera lo públich.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS

TRABALLS DEL MES DE NOVEMBRE.—Día 25.—*Lectura* dels següents traballs: «Excursión topográfica en los Pyríneos catalans», per lo Sr. Comte de Saint Saud; y «Acta de la visita oficial á la Catedral de Barcelona», per D. Gayetá Vidal de Valenciano.—*Junta general ordinaria*.—*Sessió preparatoria* pera la excursió del dia 27.—*Organisació de traballs*.

Día 27.—*Excursió col·lectiva* á Vallirana, Pont del Lladró, Creu d' Ordal, Sant Pons y Corbera.

CAMBI DE LOCAL.—Desde lo dia 15 del vinent Desembre, lo local de la ASSOCIACIÓ quedará trasladat al carrer Condal núm. 35, pis 1.er

Barcelona 30 de Novembre de 1887.

Lo Secretari,
SIMON ALSINA Y CLOS

R. Arribà Solana *El Director*

VISITA OFICIAL
Á LA IGLESIA CATEDRAL DE BARCELONA.

Día 26 de Juny de 1887.

ACTA.

No perque tots ó los més dels membres d' aquesta ASSOCIACIÓ no coneguéssen nostra bellíssima Catedral, sino perque desitjavan contemplarla una vegada més, avans de que, sisquera exteriorment, perdés la fesomia que li era propia, determiná fer aquella una visita oficial que tingué efecte en lo dia dessusdit.

Avisat donchs, oportunament, nostre distingit amich l' il·lustre Sr. Dr. D. Bonaventura Ribas, y reunits en lo claustre los socis senyors Alsina y Clos, Bacardí, Barcon, Belau, Brunet, Canibell, Clapés (J.), Clapés (P.), Jorba, Maspons, Planas, Verdaguer (A.) y l' infrascrit secretari, á més dels senyors Dr. Balari y Jovany, Brunet, fill, Dr. Codina, Pbre., Colombier (A.), Dalmau (M.), Maspons y Anglasell (Francisco, Ramon y Anton), y Rosich y Reynés, que si bé no pertányen á la ASSOCIACIÓ, son entussiastas per ella y obtingúeren la corresponent autorisació pera agregarse á esta visita oficial; mentres féyam temps pera que, termenat lo reso de las horas canónicas, se presentás l' esmentat senyor, nos consagrárem al exámen y contemplació de las moltas bellesas que conté l' claustre, no sols en sí meteix, en lo concepte de obra arquitectónica, sinó també com continent de las capellas que ostentan en gran part preciosíssims retaules gòtichs, y reixas de gran preu per llur dibuix, y per la perfecció ab que están traballadas, perfecció que ensemeps revela lo sentiment artístich de que estavan possehits los humils serraillers y manyans que las obráren, y lo grau d' avens en que s' trobava eix ram de la industria catalana en los sigles en que fóren construïdas.

Y ara, avans de donar compte de lo que vegérem en la visita á que s' contráuhen estas páginas, cumplint aixís l' encárrerch que ab més bon desitj que acertada elecció nos fou fet per nostre estimat President, judicám deber nostre recordar als membres de la ASSOCIACIÓ, que no han de trobar en nostre escrit cosa alguna que ni de lluny se semble á estudi conciençut ó monografia de nostra famosa Seu. No; acta es de la visita y en tal concepte, me limitaré á donar compte de lo que en ella vegé-

iem y de las impressions que experimentárem. Qui més vulga saber, acudesca á las obras de Piferrer, Pi y Arimon, Bofarull, Soriano, Támaro y otros, que l' deixarán plenament satisfech, ja que la han estudiada ab la deguda detenció, y quiscun d' ells y tots junts han esbrinat tot quant á la meteixa s' refereix baix los punts de vista artístich, histórich y religios.

Aixó consignat, y haventse á nosaltres reunit á fi y efecte de servirnos de *cicerone* l' esmentat Sr. Canonge Ribas, enterat de que detingudamente havíam contemplat los claustres, comensant per la porta que trau al carrer del Bisbe, y que mereixeria una mirada compassiva de part de qui pogués ferho, pera remediar los desperfectes en ella causats per los carros, en aquells temps en que, per no existir aceras ressaltadas en lo carrer, á ella s' arrambavan pera facilitar lo pas als que venían en direcció oposta; y com aquella la anomenada de la Pietat, y la que per la part de la epistola dona ingrés á la Iglesia; ab totes las demés preciositats artísticas que conté, y los retaules de las capellas y las reixas ja esmentadas, comensarem la visita, propiament dita, penetrant en la sala capitular per la elegantissima porta que á ella dona ingrés, oberta en lo costat del claustre que correspon al carrer de Santa Llucia.

Altra cosa promet la porta de lo que realment troba l' espectador en dita sala: un aposento desfregat en primer lloch, en lo qual existéixen alguns quadros que no poguérrem apreciar per la falta de bonas llums, y després la sala propiament dita, qual volta fou pintada per Joseph Juncosa en los primers anys del sigele passat, y en quals parets no s' veu altre ornament digne de cridar la atenció que un gran quadro, obra del famós Manuel Tramulles, que representa la propia sala capitular en lo moment de pendre possessió del canonicat á que en la Catedral de Barcelona ténen dret los reys d' Espanya, pe'l monarca Carles III. Perque, es de saber que en dita sala ténen lloch los actes de pendre possessió los canonges, de las pessas que per oposició ó per gracia los aspectan, aixís com en ella se conuria lo Capítol pera tractar dels assumptos que son de sa particular incumbència.

Eixint d' ella y tirant cap á má dreta, contemplárem una vegada més lo sepulcre del bisbe Francisco Dezplá, que morí en 1453, en aquell any tant famós é important pera la historia del humanal llinatge, ja que en ell caygué per un may més l' imperi que 'ls cristians teníam en Orient; y la del *Miles gloriosus* Anton Tallander, més coneugut per Mossen Borra, que visqué en la cort

d' aquell N' Aufós V d' Aragó, en qual regnat tant alt renom conqueríren las arts y las lletras catalanas.

Tornant enrera, penetrárem en la capella de Sant Olaguer per la porta que s' obre en la galería dels claustres que correspon á Tramontana, y nos trobárem davant d' aquell altar ó retaule, que per cap estil correspon á la majestat del temple gòtic, y menos encara á la severitat d' aquell lloch, puig, com es ben sabut, dita capella está destinada á lloch de penitencia, com clarament ho indican los confessionaris en ella establerts y que en res se diferencian dels que en llurs humilíssimas parroquias ténen los més pobres rectors rurals. Conté dit retaule lo cos incorrupte de Sant Olaguer, que s' pot contemplar cómodament pujant la escala que conduheix al camaril, puig lo sepulcre está obert per un de sos costats. Y aquí cal dir que dit camaril constitueix en son género una verdadera preciositat, puig es exemplar acabadíssim de la ornamentació que s' estilava en lo derrer sige; mes basta aixó pera que s' comprenga, donat que no s' distingeix dita centuria per la fé ardent y las conviccions pregondament arreladas, que no té res de infundada la apreciació que del retaule havém fet.

Per la porta que comunica ab la Iglesia penetrárem en esta, y no cal dir que trobantnos en ella, experimentárem la impressió que produheix sempre en nostre esperit la contemplació d' aquellas naus espayosas; d' aquelles columnas gegantíns; d' aquell àbside que ab sos ulls de bou y sos finestrals grandíssims, que com catifás brodadas per mans de serafins, entapissan las pintadas vidrieras; d' aquell conjunt indescriptible qual grandesa no s' pot capir, per ço que es tant gran y tan perfecta la armonía existent entre l' tot y quiscuna de las parts. Tot, tot conspira á un meteix ff, y la grandiositat del temple, lo color que 'ls sigles han donat á las parets, l' olor d' encens y cera que perfuma l' ayre que en ell se respira, la solemnil quietut que en determinadas horas regna en son recinte, la llum misteriosa que s' filtra al través dels pintats vidres, fins los detalls més insignificants de la obra arquitectònica, que convidan á aixecar los ulls al cel, fan que en aquell lloch sacratíssim, en mitj del tráfech y animació de la ciutat dels Comtes, trobe port de refugi, y bálsam pera las penas lo qui sent combatut son pit per las tempestats y desenganyans del mon.

Havent, donchs, eixit de la capella de Sant Olaguer ó del Sagrament, seguint la nau lateral de la dreta, nos detinguérem

en la capella anomenada de Sant Ramon, que té baix sa administració lo Sr. Canonge Ribas, nostre guía en la visita que estàvam practicant. Y bé valia la pena de que ho féssem, no sols com á mostra de consideració al amich, sino també perque á sa iniciativa s' deu la restauració artística de la meteixa, y á son exemple, ja per alguns capitulars seguit, que vajan desapareixent los pesats retaules ab que enlletjí nostra Basílica lo mal gust dels sigles XVII y XVIII. Com de fet: mercés á sa resolució, hábilment secundada per lo peritíssim arquitecte D. August Font, es avuy possible contemplar en tota sa bellesa l' armónich conjunt de la capella, absidial com totas las demés, que pren llum per lo doble finestral que dona á la capella que á sas espal·llas existeix en lo claustre, veyentse en sas oberturas díus magníficas vidrieras, obra del coneugut mestre En Ramon Amigó, que ténen perfectament pintadas las imatges de Sant Ramon de Penyafort, del qual es gran entusiasta y admirador lo Sr. Canonge, y de son Patró Sant Bonaventura. Lo retaule de mal gust que impedía ferse cárech de la bellesa arquitectònica de la capella, ha estat substituít per la tomba de Sant Ramon, que existí en altre temps en lo celebèrrim convent de Dominichs d' esta ciutat, coneugut vulgarment per Santa Catarina, y que salvada de destrucció per la diligencia de la Real Academia de Bonas Lletres, fou per esta cedida á dit senyor, tenint en compte lo bon fi á que la destinava. Descansa la tomba dessus dita sobre columnetas gòticas, quedant aixís en disposició de poder ésser degudament estudiats los detalls més insignificants, ja que ab gran acert ha estat restaurada ab tota perfecció baix la direcció del arquitecte esmentat.

No cal dir que férem de la obra referida las llohangas de que l' Dr. Ribas n' es mereixedor, y al só d' ellas y prosseguint en nostra visita, descendírem á la cripta hont se venera lo cos de la patrona de Barcelona Santa Eularia, que d' ordre de nostre acompañant estava encesa á fi y efecte de que poguéssem examinarla ab la deguda detenció.

Coneguda es la disposició d' esta part, una de las més importants del edifici, que per ço que es subterrànea, puig se troba sots lo presbiteri, y no l' pôden enllumenar las diferents oberturas practicadas en sas parets, ho está artificialment per las nombrosas llantias que creman sens cessar davant de la tomba de la heroica verge. Es dita tomba d' alabastre finíssim: en son davanter y en los costats se véuhen representats en relleu los princi-

pals passatges del martiri de la Santa, y en la part posterior al bisbe Trodoino y la cleergia cercant lo cos, que estigué enterrat en la iglesia de Santa María del Mar, hont lo trobáren en una urna de reduhidas dimensions, que s' conserva en la meteixa cripta, en la part superior d' una petita galería que, practicada en lo mur, dona la volta al entorn. La que conté avuy los restos venerables de la Santa descansa sobre vuit columnas, també d' alabastre, de molt estranya faysó, unas com de corda retorto-lligada, altras en ànguls entrants y sortints, y totas rematadas per capitells que s' aproximan al gust corinthiá, tots de dimensions diferents, circumstancia que dona peu pera presumir que pertanyéren á altre monument més antich, de época anterior á la cristiana, y que s' aprofitáren pera construir lo sepulcre d' una mártir del cristianisme, bé així com en moltas mesquitas del Orient s' empleáren columnas d' edificis pagans y temples cristians, sens més que posarlos los capitells propis del género que caracterisa l' art dels alarbs. Clou lo sepulcre una pesada llosa en plá inclinat, y en la faixa que la separa de la tomba propiament dita y en la que corre en la part inferior, una llegenda de no molt difícil lectura explica la historia de la invenció y translació del cos sant. Més difícil se fá llegar la que prop de la urna primitiva expressa que en ella fóren trobadas las preciosas reliquias.

Desde la cripta lo pas á la Sagristía es natural. En ella penetrárem després d'haver salutat las tombas humilíssimas que guardan las despullas del Comte Ramon Berenguer y de sa muller Na Almodis, verdaders fundadors de nostra magnifica Seu en son estat actual, y d' havernos planyut de que ab tants sigles transcorreguts á ningú l' hi haja passat per l' enteniment lo substituir per magníficas tapicerías las modestas pinturas que voluntan aquellas venerables caixas.

Que ja en la Sagristia, contemplárem la riquíssima custodia, exemplar meravellós d' orfevrería, ab las moltas joyas y alajas que la enriquéixen, no cal dirho, com y tampoch algunas de las moltas y preciosíssimas reliquias que constituhéixen una part dels preuhats tresors que conté nostra Catedral, entre ellas altra custodia en la qual s' exposa lo Santíssim á la veneració dels fiels, fa poch donada per lo senyor D. Ramon Ponsich, segons resa una inscripció que porta en lo peu, enriquida ab moltas pedras de gran preu que constituhíren las joyas y aderessos de sa difunta muller. Lo que no vegérem fou la magnífica cadira en que descansa la gran custodia y que com es ben sabut, fou trono

del Rey D. Martí, y la meteixa en que fou portat en só de triomf lo Rey D. Joan II quan feu sa entrada en esta ciutat després d' haver vençut als francesos en Perpinyá. La causa de no haverla vista en nostra visita fou per trobarse en poder del argenter, que n' està construhint altra d' igual à obs de la diòcesis de Barcelona pera ferne present á S. S. Lleó XIII, que ab tant acert regeix al present los interessos de la Iglesia católica, lo jorn en que celebre lo cincquantéssim aniversari de la celebració de sa primera missa.

Per la escala de la dreta de la cripta pujárem al presbiteri, y després d' haver contemplat l' efecte que desde aquell punt produheix l' edifici ab sa doble renglera de columnas, las galerías altas, los delicadíssims dossierets del chor y l' elegant trifori, que en aquells moments estava submergit en una misteriosa penombra, al través de la qual, com cintas de llum de tots los colors del arch de Sant Martí, passavan los raigs del sol, que caminant á la posta, penetrava per las finestras y ulls de bou de la paret que mira á ponent, esberlantse en las ditas columnas y dossierets, convergírem la mirada al altar major, que si bé no es aquell de que parlan las historias, donat per lo Comte Ramon Berenguer y sa muller Mahalta, filla de Robert Guiscart, tot de or fi, que costá 20,000 mancusos, en termes que 'ls referits donadors se vegéren obligats á empenyar molt gran part de llurs propis y havers, es no obstant molt galana mostra del últim período de l' art ogival y que en res desdiu de la severitat del temple. De fusta daurada, eleva majestuosament damunt la mesa sos ayrosos compartiments, destinats segons sembla á contenir en dues renglas las imatges de bulto dels dotze apóstols, ja que en lo centre hi ha la del Crucifix. Remata l' conjunt en set pináculs primorosament trepats que s' destacan ayrosos y esbelts damunt lo fons del ábside. Ab tot, nos sembla que debia produhir majestat més severa la primitiva mesa de pedra, amagada al present sots lo pali ó frontal, quan sens altres ornamentals que la credensa, y quant més algunas diminutas arquetas continents reliquias, de sants, permetia veure la seu ó cadira episcopal del s. XIV, que damunt de cinch grahons en semicercle s' aixeca en lo bell mitj de la semicircumferència que forma l' presbiteri, respondent simbòlicament al sentit mítich de que, puig allí estava la part principal del temple, allí debia estar lo cap que l' regia. Mes altres temps portan altres costums, que ni las cosas sagradas s' escapan de sa influencia, y avuy, en que son menors la fe

BARCELONA.—Interior de la Catedral.

y lo fervor que en aquells sigles ja remots, pot ésser fora mal vist que entre 'ls canalobres y la creu se distingís la mitra del prelat durant la celebració dels oficis consagrats á Deu.

Descendits novament al deambulatori, nos detinguéren en la capella hont se venera l' històrich Crucifix que en la galera capitana portava D. Joan d' Austria, lo germá del segon Felip, en la famosa batalla de Lepant, aquella jornada de memoria perdurable en que per sempre més quedá eclipsat lo poder del Turch, que recordám tots jorns al resar la lletanía, quan dihém *Auxilium christianorum y Regina sanctissimi rosarii*. Inútil es consignar que eixí á relluhir la tradició referent á la posició de la imatje, deguda á haverse mogut pera evitar las balas contra ella dirigidas per los enemichs de la fé en aquell memorable combat; y la de la falta de fixesa de la petita galera que com recort d' aquell fet d' armas penja de la clau de dita capella.

En la dels Ignoscents contemplárem ab la deguda atenció la magnífica tomba del Bisbe D. Ramon Escalas, sens cap dubte la més notable entre las moltas de gran preu que s' conservan en la Catedral, per las moltas, diminutas y perfectament acabadas figuretas que representan l' enterro de dit prelat, y especialment per la que de tamany natural representa á est, en la qual no se sab qué admirar més, entre lo modelat del rostre, que expressa la tranquilitat del just, y la perfecció y justesa ab que están trac-tats los ropatjes pontificals.

Trobantnos enfrot de la porta de Sant Ibo, eixírem por ella al carrer dels Comtes de Barcelona, aixís pera contemplar una vegada més las bellesas que conté la portalada, ab sos relleus d' època molt primitiva, que representan la lluya d' un caballer ab lo drach de nostras llegendas, es dir, la lluya de la fé ab los enemichs del cristianisme, com per assombrarnos davant d' aquella mostra d' atreviment que resulta d' haver aixecat sobre aquell fonament en aparença débil, la robustíssima y gegantina torre que conté lo rellotge de la Seu. No hi ha paraulas pera ponderar l' efecte que produheix en l' esperit la contemplació de la obra referida: sembla, á primera vista, que aquella montanya de pedra deu esclafar aquella porta y la elegantíssima galeria que li ser-veix de remato, y ab tot, s' aguanta ferma, desafiant lo pas dels segleys y las inclemències del temps.

Desde l' punt hont nos situárem, la escala que porta á Santa Clara, se pôden contemplar certs detalls arquitectònichs que per llur forma y per l' estil que revestéixen, déuen pertànyer, ja que

no al temple primitiu, al que en lo lloch hont existia s' aixecá avans de que s' construís la catedral gòtica. Com de fet: dits detalls, consistents en oberturas sens cap simetria col·locadas, pertanyen de plé al estil romànic de la meller època.

Y ja en est punt, ¿cóm renunciar á dirigir una mirada sisquera, á la part exterior del ábside, quals línies y accidents, á colp d' ull complicats, son ab tot senzillíssims, ja que corresponen perfectament á la construcció interior, y acusan ab persuassiva eloquència las encontradas forsas que jugan en aquella part del edifici, y que s' troban contrarrestadas per los contraforts que ab tot y ésser robustos y tals com correspónen á la empenta dels archs interiors, paréixen enginyosa joguina, elegant y delicada, quan se fixa la atenció en los terradets, las capritxosas gárgolas y demés accidents que son ornament preciós d' eixa part del temple. Y si aixó resulta ara, jqué diríam si l' artista hagués pogut completar sa concepció ab los pinàculs, empits, cresterías y demés detalls d' ornamentació, que debían alleugerir y perfilar tant notable conjunt!

Retornant al interior, puig lo temps apremiava per lo molt que encara devíam veure, nos referí nostre ilustrat *cicerone* la tradició referent á un targetó en losange existent en la paret á la altura de las vidrieras que iluminan las capellas, entre la segona y tercera, que porta esculpit un borceguí de tamany natural. Segons sembla, pera portar á efecte la obra del temple tal qual lo mestre constructor la imaginá, fou indispensable adquirir una porció de terreno que pertanyía al gremi dels sabaters, cosa que no considerám destituhida de fonament, ja que en lo carrer de la Corribia, davant de las escalas de la Catedral, existeix encara la casa del gremi. Síá ó no síá, que en aixó no'ns hi havém d' ocupar, lo gremi no volgué rebre diners, sino un privilegi, consistent en que lo prohóm, d' aquella hora endavant, tingués lo dret d' ocupar una cadira en lo chor entre 'ls Capitulars, en totes las funcions y ceremonias religiosas. Com no s' podia passar per altre camí, que no existían en aquells temps la llei d' expropiació forsoa per causa pública, no quedá més remey que accedir á la pretensió dels sabaters; mes ja s' pot compreñdre que 'ls senyors canonges cumplían si us plau per forsa lo deber que s' havían imposat. Encara si hagués estat com al present, que los que semblant ofici professan s' engalanen ab lo nom d' artistas, y fins ténen pretensió d' entesos en anatomía pedestre ó del peu humá... mes á las horas que al

nombrar un del ofici se deya «sabater, parlant ab perdó...» Aixís las cosas, arribá un dia en que fou *prohóm* del gremi un que devia saber cóm se las calsava, lo qual, tenint un fill que havia tirat per la Iglesia, considerá que donava l' colp, si podía conseguir del Capítol que l' privilegi á favor del gremi se cambiás en una canongía pera son fill, y lo dret d' ocupar una cadira en lo chor se reduhís á empotrar en la paret la pedra dessusdita. No cal dir que s' hi avinguéren los canonges, y tots quedáren contents: éstos porque no debían tenir al costat qui fés farúm de pega; lo prohóm porque tenía un fill canunge, y los del gremi, com que aixís com aixís tampoch podían asseures' tots en lo chor, porque en cambi ja que l's era impossible ficar lo peu en lo rotllo, plantavan la botina en la paret.

Y puig del chor havém fet esment ab motiu de la precedent tradició, detinguémnos un instant, referint lo que s' pot veure recorrent esta part importantíssima de nostra Seu. Se pot veure un chor espayosíssim format per dues séries de cadiras perfectament traballadas, unas baixas, situadas á plá terreno, y otras altas, elevadas sobre dos grahons. Se pot veure una profussió inmensa de dossierets que servéixen de remato á las cadiras altas tant fina y primorosament traballats, que no hi ha pas paraulas pera encarirho: tal es la abundancia de detalls finíssims, lleugers, subtils, casi impalpables que enriquéixen y avaloran aquella obra meravellosa del més pur estil ojival. Se pot veure que l's espatllers de las cadiras dessusditas portan com ornament escuts nobiliaris, que rematan coronas de duch y de marqués, y que en los lambrequins que de ellas derivan ténen escrits en negre sobre fondo d' or, noms gloriosíssims, que son orgull de nostra historia. Se pot veure un nou efecte de perspectiva de nostra bellíssima catedral, y s' pot veure, en fi, que ésta en res se sembla á las demés que en lo mon existéixen. ¿Nos caldrá dir ara, que aquells escuts son los dels prous y cavallers que assistíren ó tenían dret d' assistir al primer capítol general que celebrá en Espanya la ordre del Tusó d' Or, lo dia 5 de Mars de 1519, quan vingué á Catalunya lo net de Ferrán lo Catòlic, lo primer Carles de Espanya; lo que fou Emperaire d' Alemania, pera que lo reconeguéssen las Corts d' est realme com rey d' Aragó, vivint com vivía encara la desgraciada de sa mare D.ª Joana? No es menester, que ofendrer fora á nostres benvolguts consocis. Ab consignar, donchs, que eixint del chor donárem una mirada á aquell cos d' arquitectura del Renaixement,

superpost á la paret d' ingrés, que adhuc y ésser cosa acabada en son género, escau á nostra catedral com escauria, per exemple, un barret de gresol á una estàtua del Rey Conqueridor; y que desde l' Centre que determinan las quatre robustas columnas que sosténen lo cimbori, contemplárem una vegada més l' elegant trifori y las galerías laterals, planyentnos de que caréixen de las columnetas y calats que debían embellirlas y de segur tenia projectadas lo mestre constructor, com clarament ho demostra la disposició de las pedras dels archs, ab los encaixos en que debían aquellas ser empotradass, haurém manifestat quant correspon, respecte de lo que vegérem durant nostra visita en l' interior de la Catedral.

En l' interior havém dit, y no 'ns havém pas expressat propiament, ja que d' ella no eixírem pera visitar, pujant per la escala oberta en lo gruix de la paret, que conduceix al trifori y á las galerías, l' arxiu del Capítol, establert provisionalment, pero fá ja molts anys, en uns aposentos miserables, construïts damunt de las capellas, y que impedint lo pas á la claror per los finestrals que donan al carrer dels Comtes, perjudican, com se pot compendre, la grandiositat y majestat del temple. Ja en dita dependencia, contemplárem lo cos incorrupte del Bisbe Sapera á qui tant deu nostra Basílica, que en una caixa tancada s' conserva en un d' aquells aposentos, ab los restos dels màrtirs de nostra independencia; d' aquells entusiastas patricis que donáren joyosos llurs vidas pera lliurar á Barcelona de la ignominia del dominador francés, y que «guardats,—com digué lo Canonge Ribas en una de las primeras sessions que al constituirse celebrá nostra ASSOCIACIÓ,—en malas capsas com de fideus», esperan lo moment en que la posteritat fassa justicia á llur temeritat, filla del més entusiasta amor patri. Recorreguérem, bastant depressa, puig se n' venía damunt lo cap vespre, las demés dependencias del Arxiu, que conté tresors riquíssims en documents de la més gran importància pera la historia de Catalunya en general, y particularment pera la de Barcelona y son bisbat, y nos encaminárem, desfent camí, y reprenent la escala dessusdita, á la part superior de la Catedral, que de segur molt pochs conéixen.

Avans, ab tot, d' eixir al terrat, volguérem donar una mirada al temple, desde la galería d' arcuacions oberta en la part més alta de sas parets interiors. Sols en aquell moment nos formárem una idea exacta de sa grandiositat. En la part alta la

débil llum del crepuscol penetrant per los ulls de bou: en la baixa lluytant la escassa claredat ab las tenebras; distingintse difficultment los detalls més remarcables, mercés á dita circunstancia y á l' ayre impregnat de la pols y del fum que suran sempre en l' atmòsfera dels grans espays tancats, y més si estos son temples: las esbeltes columnas ertas y primas, de las quals ab prou feynas distingíam lo basament: los archs arrogantíssims extenentse elegantment en totas direccions, pareixian verament un bosch de gronxadoras palmeras, quan no bressa llur fullatge lo suau bés del ventijol. Jo no sé qué succehi á mos companys: de mí puch dir, que m' hauria estat horas y horas embadalit en la contemplació d' aquell meravellós y enciser espectacle, si lo deber de cronista de que nostre President m' havia investit, no m' hagués obligat á seguir, l' últim de tots, als que m' deyan que no s' havia termenat la serie de impressions.

Tenfan rahó. En tal disposició mon esperit; sentintme, com diu lo poeta «puro e disposto a salire alle stelle», al termenar la ascensió per aquella escala fosca y al eixir al terrat plé de llum, avans que feris ma vista l' espectacle grandiós del panorama extens que desde allí s' descobre, arribáren á mon oir veus infantils y regositjadas que deyan: «Bigas, Sant Miquel». Eran los fills de nostre President, digníssims fills de tal pare; excursionistas à *natura*, que desde aquell incomparable mirador acabavan de descubrir los llochs ahont sólen passar los hermosos mesos del istiu. ¿Qué significavan pera ells en aquell instant totas las grandesas artísticas, y tots los recorts històrichs, y totas las populars tradicions, davant d' aquell cel que per llevant amenassava próxima tempesta, y que per los demés punts s' oferia enllumenat per los raigs postrers del sol que s' escondia per l' indret de Vallvidrera; d' aquell mar sens límits que ab lo cel se confonía; d' aquell accidentat conjunt de muntanyas que desde l' gallart Montjuich fins al alterós Pyrineu de sobte é inesperadament se presentava á sa contemplació? ¿Qué volía dir tota la grandesa de la Catedral comparada ab la grandiositat d' aquell quadro inmens compost d' extensas planuras, de xamosas valls, d' ertas muntanyas, de rius caudalosos, de l' ampla mar, d' aquell conjunt d' edificis que comensant en la arena de la platja, termenan en la falda dels monts, y que assí y allá interròmpen com los estandarts d' un gran exèrcit las torres de las iglesias y las ertas xemeneyas de las innombrables fàbri-

cas, hont ab la suhor del front guanya l' pá de cada dia l' honrat obrer de la terra catalana?

Francament ho dich: se necessita que la Catedral sia per la part de sobre tant bella com ho es, pera que 'ns poguésssem sotstraure al encís que 'ns produhíá aquell espectacle inesperat. Tant bon punt ho conseguírem, pera lo qual influhí no poch en nostre esperit la consideració de que d' una visita á aquell monument se tractava, y no d' una excursió pe 'ls voltants de Barcelona, nos fixárem en las parets del cimbori octagonal destinat á donar llum á la part inferior de la Seu. Pochs han tingut ocasió de fer d' ell un exámen detingut, y la veritat es que val bé la pena, y que ell sol paga ab usura lo trball de la ascensió. ¡Quína munió de detalls; quína abundó de ornamentacions; quína habilitat en llur execució! Pera aquells picapedrers la pedra no tenia duresa; era en llurs mans dócil argila que s' prestava sens resistencia á la més perfecta realisació dels capritxos que en deu inagotable brollavan de llur privilegiada fantasia. Qualsevol pensament, aixís los més vulgars y materials, com los que responían als més elevats sentiments, prenía forma sots llurs eynas y adquiría vida pera convertirse en elegantíssim capitell de líneas delicadas y simpáticas. No 'ns detinguérem á contar los que existéixen en las parets de dit cimbori: de segur s' acostan, si no es que passan, de cent: donchs bé; no obstant eixa munió; no obstant y estar destinats á una part del edifici ab prou feynas visible; no obstant havern'hi alguns d' assumpto del realisme més pujat de color, no n' hi ha un sol de repetit, y tots son elegants y tots están acabats ab la més minuciosa pulcritut. També n' hi ha de malmesos; mes ¡qué té d' estrany, si ab sa má pot arribarhi l' home, y lo que es pitjor, los escolans!

Y ¡qué dirém dels archs botants que servéixen de contrafort als archs que estreban en la paret de la nau central y que contemplats en conjunt, síam permesa la comparansa, semblan la ossada gegantina d' un llegendari monstre marítim, ó lo costellams ciclopich d' un Leviatan que las onadas haguéssen posat de quilla al sol. ¡Quín espectacle aquell pera contemplat á la llum de la lluna y quíns contrastos los que resultaríen de la projecció de las sombras propias y matllevadas de las diferentes parts del edifici, dels empits, de las górgolas, dels archs, dels ráfechs de la teulada, dels ardits campanars, que ab llur inmobilitat adusta paréixen talment los guardas vetlladors d' aquell monstre colossal! Y cóm pujaría de punt l' encís del espectacle

si las diferents parts del edifici tinguéssen la ornamentació que li falta, y que de segur hi hauría posat qui ab tanta grandiositat lo concebé, es dir, si los contrafarts tinguéssen com remato esbelts y ratallats pinàculs y los archs ó passos de comunicació brodats empits; y lo cimbori la atrevida agulla que fá esperar sa poderosa robustesa, y la fatxada totas las galas que requeréixen aquells richs interior y exterior! Perque si lo rostre es l' espill de l' ànima, es indubtable que aquell que imaginá una catedral tant plena de bellesas com la catedral de Barcelona, de segur que tenia l' intent de termenarla posantli un remato y devanter que per la riquesa dels detalls y la gravetat del conjunt, que no son incompatibles la gravetat y la riquesa, correspongués á la gravetat y riquesa del interior. Mes aixó ja no ho veurém: se n' es perduda la esperansa; fins fá poch temps podíam presumir que sino nosaltres, nostres fills, nostres nets, las generacions esdeveniradoras, demá, dintre d' un, de dos, de tres sigles, la sort tindrían de veure termenat l' edifici mitjansant lo concurs d' artistas que, inspirantse en lo obrat y posant á contribució llurs coneixements, responguéssen á la crida que l's fés un Ajuntament que s' ajustás á lo que ha fet la ciutat de Milán. Mes desde l' moment en que á tota elevada consideració s' ha sobrepost lo criteri de que *l' argent fait tout*, y s' ha admés com dogma incontrovertible que, qui paga pot fer lo que li donga la gana, y que s' déuen acceptar sens discussió los projectes d' un home, per més bons que sian los intents que l' guían, ab tal que aquest home satisfassa de sa butxaca las despesas que ocacione la sua realisació, aquella esperansa s' ha perdut, y en compte d' ella podém abrigar lo temor, sino la seguretat, d' experimentar un efecte consemblant al que sentiríam veyent á noble matrona d' antich llinatge, de riquíssimas estofas vestida, abrigantse ab mantell de borassa, y lluhint en compte de perlas, rubins y diamants, estraftetas joyas de vidre y similors.

Aixó anávam pensant tot d'una que á palpentes baixávam la fosca escala, y en nostres pensaments perseverávam atravesant las naus del santuari, en aquella hora del tot desprovist de concurrencia y sumit ja en espessas tenebras que ab prou feynas eran poderosas á esvahir las esmortuidas llums de las llantias que espetegant cremavan davant dels altars.

Nostra pensa acalorada per la no interrompuda serie de impressions que feya més de tres horas estávam experimentant, se refrescá de sobte al penetrar de nou en lo claustre y al recòr-

rer lo jardí embrassat per las pedras destinadas á consumar la catàstrofe. Allí sortejant las dificultats, y escoltant lo fatídich gruar de las ocas vigilants, repenjats contra la soca d' una palmera, contemplávam las elegantíssimas galerías del claustre, y fantassejávam los calats cortinatges que s' deurían col·locar dintre de llurs esbeltes ojivas, en tant que aspirávam l' ubriacador perfum de boixos y murtra, y afalagava nostre oír lo dols remoreig del aigua saltant en lo safreig de las ocas, y en lo vas que, sots la elegantíssima llotgeta, conté la estatua de St. Jordi.

En tal situació feríren nostres sentits los efluvis d' altre perfum, si menys poétich, més incitatiu. Nostre estimat amich y distingit guía, en qui son ja proverbials la cortesía y galanura, volgué afegir una sorpresa á las moltas emocions que mostrantnos la catedral nos havia proporcionat; y ab pretext de fernos contemplar ab tota detenció las riquesas y primors de la glorieta en qual centre se trova la dessusdita font de St. Jordi, al penetrar en ella trobárem, aparellat en llurs pedrisos, un esquisit xocolate que ab clàssichs secalls del forn de St. Jaume nos fou servit á tots los visitants. No cal dir que sens faltar al respecte que exigia la santedat del lloch, regná durant ell la més cordial animació; que agrahírem com era degut aquella mostra d' afecte y cortesía; que férem vots pera las milloras de la Catedral y la vida del senyor Canonge, y que eixírem del temple quan ja quasi fosch del tot, algunes gotas nos avisáren que la negror que desde l' terrat havíam vist á la part de Llevant, arribada á Barcelona, s' havia convertit en xafagada d' estiu. Com de fet: no havíam arribat á la cantonada de la capella de Santa Llucia, y plovía ja á bots y barrals.

Aixis termená aquella visita, que per çò que fou abundant en agradabilíssimas impressions, requeria narrador més entés.

GAVETÁ VIDAL DE VALENCIANO.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

EXCURSIÓ TOPOGRÀFICA EN LOS PYRINEUS CATALANS

1887

I.—VALL SUPERIOR DEL SEGRE.

Baixant de la diligencia de Prades, vaig trobar, al arribar á *Bourg-Madame*, á mon excel·lent amich D. Jaume Duran y Gaillar, simpàtic metje puigcer-

danés, que m' esperava y venia á donarme la benvinguda. M' ajudá ademés, ab sa acostumada amabilitat, á organizar mon itinerari.

Aquest any, com los anys precedents, sols tinch alabansas per la galan acu-llida que m' esperava á *Puigcerdá*, y á més del senyor Duran crech deber meu donar gracies á nostre sabi consoci D. Joseph M.ª Martí, á qui no hi ha tema de conversa que se li fassa estrany y en quina casa vaig passar una vellada deliciosa ascoltant música y cants divinament interpretats per una veu hermo-síssima. No vull callarme que per fi de festa un poquet de ball vingué á pre-pararnos perfectament pera las fatigas dels días següents. Tampoch voldria oblidar al senyor Marqués, quinas benévolas cartas de recomanació facilitáren la realisació de mos projectes.

Lo 6 de Juny surto de la *invicta y heroica* vila y m' dirigeixo á Bellver. No vull parlar del camí, pera no haver de comensar ma relació fent censuras, y per lo tant nos trasladarem de cop y volta á *Castellnou de Cerdole* (1345 m.)

L' any passat, de regrés de ma excursió á la frontera occidental d' Andorra, havia atravesat aqueix poble sens sospitar que hauria de tornar á passarhi. En lo transcurs del meteix any, vaig tenir ocasió de demanar á D. Jascinto Manant, amable rector de Bescaran, algunes notícies geogràfiques sobre las altas montanyas d' aquella encontrada. M' envià de resposta algunas indicacions provintives d' un rich propietari d' Aransa, casat á Castellnou, D. Anton Serra, tant claras y verídicas, que previ lo cambi de cartas, cregué que lo mellor que podia fer era anármens á Castellnou pera fer en sos entornos alguna ascensió que m' permetés determinar exactament las riberas del Segre entre la Cerdanya y la Seu d' Urgell, com aixís meteix varis punts de la frontera entre Andorra y Espanya.

Lo senyor Serra tingué l' amabilitat de donarme hostatje en sa casa com si fossem amichs de temps. Aquest intel·ligent catalá, ab son delicat esperit d' observació y sos coneixements naturals sobre infinitat de coses, me sorprendé per l' abundancia de nocions topogràficas, de noms y llochs que m' doná. Gracias á n' ell, he pogut rectificar moltes equivocacions y com es tant poch comú trobar senzills montanyosos tant instruits, tinch un verdader goig en proclamarho ben alt. Son fill gran y son cunyat, D. Jaume Serradó, secretari d' ajuntament d' Aransa y d' Aristot, me probáren que la intel·ligència no es pas excepcional en eixa familia.

L' endemà m' poso en camí ab lo senyor Serra, que s' empunya en acompanyarme. Si, per causa de la molta neu, no m' es possible ensilarme al puig de Tossapiana ($\pm$ 2905 m.), la montanya més alta entre Andorra y Espanya, mon amable guia sabrà escullirne dos cims perfectament apropiats á mos treballs geogràfichs. Se troben en la carena que separa los congostos de Bescaran y d' Aristot de la vall de Aransa, que pertany geogràficament á la Cerdanya. Los torrents que s' ajuntan prop d' aquest darrer poble, náixen l' un en los estanys de la Pera, al peu del pic de la Troida (2845 m.) y l' altre en los pics de Bobin á $\pm$ 2880 m.)¹ y de Tossapiana, separats per lo portell de

¹ Las altituds novas no son més que aproximadas, puig los càlculs no estan encara fets.

Satut (± 2780 m.). Més lluny, al N. E., hi ha la vall de la Llosa, quin torrent, lo riu Grimau, baixa de las regions encara mal definidas de la Muga y de Montmalús. De dalt del cim de Queraltó (2164 m.)² com també del pich de Ponsó (2524 m.), me convenso de que cap carena d' importància separa las valls de la Llosa y d' Aransa.

Enllà á las 6 h de la tarde arribavam á *Bescaran* (1425 m.),³ hont mon digne amich D. Jascinto Manant, rector del poble, me feu posar á casa seva. Estant un poch desarreglat de ventrell, no vaig poder fer gran honor al excellent ápat que m' tenia preparat. Me separo d' En Pere Serrado; que també m' havia acompañat, y ab gran recansa m' despedeixo de l' amable companyía del senyor Serra, quina instructiva conversa havia alegrat mon camí durant eixa fatigosa jornada. Lo meteix me succehi l' endemá al tenir que abandonar l' hospitalaria rectoria de Bescaran.

Seria enutjós pera l' lector, que probablement no hi haurá de passar mai, detallar mon itinerari d' avuy y dels días següents: indicaré sols á grans rasgos la ruta seguida, intercalant quan vinga bé algunes reflexions.

Lo dia següent vaig pujar á las montanyas que separan los territoris de Bescaran y d' Arcavell, puig tenia empenyo en precisar la frontera d' Andorra en eixa regió pera completar mos estudis del any anterior. A las 7 h 30, mon guia de Bescaran, Albós, me feya aturar dalt de la carena de la Rabassa (2207 m.), en lo cim de la qual vaig instalar mos instruments. Estàvam, segons me digué, en la frontera d' Andorra y d' Espanya. Al N.O. esta frontera va á ajuntarse per los cims de Caborreu, de Camp (ó Can) Ramonet y Coll de Finestres, ab las altas montanyas del Port Negre. Al E. baixa de dret cap al riu Valira, quin filet platejat quasi es invisible. Vaig interrogar á l' Albós respecte á la existencia d' un riu *Runer*, del qual parlan los tractats com limitant las parroquias d' Arcavell y Sant Juliá de Loria entre lo Valira y los monts de Caborreu. Me respongué que no l' coneixía. Uns carabiners, que trobárem pocas horas després en la petita vall de la Rabassa, me confirmáren lo dit. «Qualsevol,—afegí lo cabo—que fós sorprès en aquest vallfu portant contrabando, seria agafat per nosaltres.—Miréu, afegí l' Albós, eixas ayguas (nos trobávam en la vora d' un petit torrent), son las del valliu d' Aubinyá, mes desviadas cap aquest, segons ho havéu vist més amunt, per la gent d' Arcavell, desde llur naixement fins quasi al coll de Caborreu. Servéixen pera regar esta vall, que una mica més avall pren lo nom de *barranch negre*, y més lluny las veuréu per un segon canal petitet passar á una tercera vall, la del poble d' Arcavell. No obstant, havém tingut hi ha alguns anys un plet sobre aixó ab los Andorrans, haventse decidit que 'ls pasturatges serian indivisos, per més que s' troben en territori espanyol.»

² Nom procedent de las runas d' una antigua *torre col-locada* en eix cimbell, d' antissim origen, la qual ab sos fochs de nit, que s' corresponían ab los dels rochs de Puigcerdá y de Boneido, permetia als habitants de l' alta vall del Segre prepararse en cas d' atac.

³ V. BULLETÍ de Desembre de 1886, pl. 217.

L' acabament de sa explicació havia deixat alguns dubtes en mon esperit. Després, reflexionant, vaig dirme que *Runer* devia procedir de *Riu ner y riu ner* no es altra cosa que una corrupció de *riu negre*, y si avuy se diu *barranch* y no *riu negre* es perque ara no hi ha aygua—ab rahó—en eix valliu de la Rabassa (ó del *Runer*, puig no hi ha dubte de que es lo meteix). Lo tractat de 1863 entre Espanya y Andorra diu en aquests meteixos termes: «los límits d' Arcavell y de Sant Julià remuntan lo curs del *Runer* desde sa desembocadura fins á sas fonts...» Pochs días después, una persona d' Andorra la Vella, quin nom crech prudent no revelar, mes quina competència sobre las qüestions andorranas es absoluta, m' afirmá que la ralla divisoria seguia en efecte lo llit del torrent Negre aixís abaixa com á dalt, y no la carena de la Rabassa, com ho pretenian l' Albós y 'ls carrabiners.

Jo afegiré que en una escritura citada per Mr. Bladé y que s' conserva en l' Arxiu de Barcelona, del any 1007, se llegeix lo seguent: «...et habet affrontaciones Valle Anorra de Oriente in Comitat Cerdaniense et à Meridie in RIVO NEGRO⁴». Aquest *rivo nigro* es nostre barranch negre ó *Runer*, com se vulga, al qual s' ha donat més importancia de la que mereix, puig no té més enllà de 3 á 4 kilòmetres de llarch, y las montanyas negras (Port Negre), que continúan la ralla fronterissa fins al comtat de Cerdanya, de segur que s' sostenían baix dita antiga denominació. M' abstinch de votar, no obstant, ja que al fi no es cosa que m' interesse; repeteixo lo que m' han dit y lo que he llegit, permetentme tant sols afegir que he vist confondre sovint un dret de pastura ab un dret de propietat. Que se m' dispense esta llarga digressió, mes m' ha semblat que valia la pena.

Vaig baixar per Arcavell á la *Fraga de Moles* (890 m.), en eix congost del Valira hont fa una calor horrible. Prompte vaig trobarme á la *Seu d' Urgell* (753 m.), en la excel-lent Fonda Universal (casa Llebreta), tinguda per lo senyor Pallarés.

II.—EN LAS SERRAS D' ENTRE LO SEGRE Y LO NOGUERA PALLARESA.

M' era indispensable un home de confiansa pera accompanyarme per la *mala terra*, hont se pot trobar *mala gent*, com se llegirà més endavant. Mon amich Mr. Duran, de Puigcerdá, m' havia proporcionat en lo Joan Navinés l' home que m' calia: era un ex-carrabiner que en temps ordinari feia de peató de correus entre la *Seu* y Puigcerdá y que m' accompanyá fins al acabament de ma excursió. Sols tinch paraulas pera alabar sa prudència, servicialitat, bon gènit y excel-lents serveys. Per tot hont passávam trobava coneguts y per l' acullida que 'ns feyan per tot arreu, fàcilment s' advertia que l' bon home no tenia en aquest mon sino amichs. A més, vaig pendre cada dia un guia local.

⁴ La Vall d' Andorra confronta al E. ab lo comtat de Cerdanya y al S. ab lo *Riu Negre*.

Després d' un Maig plujós y fret, Juny s' anunciaava ab auspicis més favorables. No volguí donchs perdre un sol dia, per qual motiu no vaig assistir, lo 9 de Juny, à la professió de Corpus, que no deixa de tenir en la Seu, segons me diguéren, bastant color local. Al contrari, vaig posarme en camí aixis que fou acabada la missa de 4 h.

Passárem á *Castelciutat*, turó aislat en mitj de la plana, de 1500 m. de llarch, y surmontat en los dos extrems y en lo centre per torres y forts, quin aspecte es extraordinariament pintoresch, y seguírem la carretera fins al peu de la *Parroquia d' Ortó*, carretera que bon tros li falta pera ésser acabada. Quasi bé no goso encabir aquí una lleugera crítica sobre la catxassa ab que s' construixen las carreteras en lo Pyrineu espanyol, mes certament no es pas per falta de ganas. Més avall, entre Coll de Nargó y Oliana, en un indret per hont vaig passar fá vuyt anys, la carretera no s' es allargada sino uns 3 ó 4 kilòmetres desde llavors!

De la Parroquia nos endinzárem per la Vall de Pallerols, passant més á la vora de la carena que del fondo de la vall. Era prop de mitj dia quan arribárem á *Pallerols* (1300 m.) Era precis reposar y dinar. En la taula de la sala del estanch s' estava servint un ápat bastante apetitos; hi entrárem, y mentres durá l' dinar, la mestressa de la casa, á despit de sa edat avansada, se mostrá ab nos altres sumament obsequiosa. No puch dir lo meteix del estanquer, son jove espós, que 'ns feu molt mala cara y 'ns gastá molt mal modo, com si trobés que teniam massa gana. Vaig saber després qu' eixa senyora era una dona excepcional; en la primera guerra carlista s' havia allistat com voluntari y havia passat tota sa joventut guerrejant contra 'ls cristinos. Ab los anys posá judici y esmená sos disbarats, fentse esposar per un seminarista que tenia trenta anys menos qu' ella.

Passárem seguidament, en la part alta de la vall de Guils, que remontárem fins á sa extremitat, lo *coll de Cantó* (1740 m.); allí, abandonant lo camí seguit fins allavoras y que es lo de la Seu á Sort, seguírem la carena de partió de las ayguas del Segre y del Pallaresa fins á sobre del poblet de *Freixa* (1565 m.), hont havíam de passar la nit. Una petita borrasca nos destorbá lo suficient pera impedirme fer una estació en un punt de la carena.

Los anys passats havia vist alguns alsaments bastant importants entre lo puig d' *Orri*⁵ (2431 m.) y la serra de Boumort. Tenia empenyo en donarme compte de llur situació relativament á las valls y en comprobar d' alavora lo que sospitava, aixó es, que allí com per tot arreu las serras petites ténen una direcció perpendicular á las grans corrents d' aygua, es á dir, de N. E á S. O., y no paralela com s' está inclinat á indicarlo. No hi ha donchs entre lo Segre y lo Noguera Pallaresa una cadena única orientada en la mateixa direcció

⁵ També se l' anomena *tossal de Rubió* ó *torreta de Coma Serrera*, y es una futura senyal de primer ordre del Institut geogràfic y estadístich de Madrid. V. ma ascensió al mateix en 1880 en lo *ANUARI* de 1881 de la A. E. C., pág. 13. La altitud fou determinada per las visuals de Mr. Schrader y mevas.

qu' eixos dos rius, sino una serie de serras, de vegadas molt accentuadas, de forma com diré més endavant, perpendiculars á llurs corrents y separadas entre sí per colls y trencats més ó menos fondos.

Lo cim més alt d' esta encontrada vaig trobarlo efectivament allá hont l' havia suposat, entre Freixa y Tahús. Després d' una nit de descans passada en una pobre casa d' eix pobre vilatje de *Freixa*, anomenada á ca'n Majobé, nos ensilém per lo plà d' Arany al *roch de les Piques* (1986 m.), passant á la vista de monts inmensos, propietat del duch de Cardona, avuy casa de Medinaceli. Permaneixo en aquest cim desde las 10 á las 2, torrantme al sol rohent y ocupat ab dalé en la lectura d' ànguls, que combinats ab los de más estacions precedents en lo Sant Gervás, Mortes y Puig del Orri, extenderán nostra malla de triàngulació.

A las 3^h 300 arribém á *Tahús* (1510 m.) y 'ns deturém al estanch ó sia á ca'n Batista. Es prou aviat, penso, pera no anar més enllá; haig de pujar l' endemá al cap de Boumort; ¿no valdría més acostarm' hi? me donan llavors algunes explicacions bastant confusas sobre eixa selvatje encontrada; no sé per qué decidirme, quan se m' presenta l' estanquer, lo trempat Esteve Raubert y Solà, y m' aclara perfectament lo que jo desitjava saber. Llavors, baix sa promesa d' accompanyarnos l' endemá, m' decideixo á passar la nit á Tahús. Nit de miserias! lo llit, invadit per las xinxas, es inhumá: haig de deixarlo y probo de dormir en un lilit de ferro que porto sempre y en lo qual agafó un dolor reumàtic que m' preocupa y molesta extraordinariament.

Lo 11 á punta de dia nos posém en marxa, puig la jornada ha d' ésser en extrém fatigosa. Nos dirigím al S. S. O., no tardant en entrar en la *serra de Boumort*, en la qual de primer atravessém lo bosch de Tahús, verament gran-diós, y arribém després á las inmensas propietats del duch de Medinaceli. Prompte 'ns trobém en lo cayre del vertiginós acantilat que voreja los als de la vall de Cabó; á nostres peus, á una profunditat de 1000 metres, s' extén la esmentada vall: es imponent de debó. Un xich més amunt dominém lo circo del valliu de Montella, menos bonich que l' de Cabó, mes tancat al S. per la titànica muralla de la serra de Santa Fè. Lo viaranys á cnda moment s' empitjora; la *pudinga* es dura y gayre bé no ha deixat obrir verdader camí en la base de cornisas perpendiculars. Mon matxo s' ajau, jo cäch ab ell y m' faig una mica de mal, per qual rahó los días següents preferiré montar lo *Jusepet*. M' havia descuydat de dir qu' En Navinés, poch habituat á caminar desde qu' es correu, se n' havia emportat un burret nomenat d' aquell modo, valent y fort com ell tot sol y quins brams estrepitosos é inarmónichs despertavan á cada punt los ecos de la montanya. Aqueix ase es lo qui m' servirá d' aquí endavant pera fer las ascensions; las baixadas, per llàrgas y cansadas que sian, las faré á peu.

Al fi arribém dalt del *Cap de Boumort* (2074 m.), lo cim més alt de la serra d' aquest nom, escullit per l' *Instituto geográfico y estadístico*, presidit per nostre sapientissim y eminent consoci lo general Ibáñez é Ibáñez de Ibero, pera

utur vèrtice de primer ordre. Per ignorancia més que per malicia, los pastors han arrunat la torreta construïda per los oficials d' enginyers, no deixantne més que un munt de pedras en desordre.

Quan en 1879 vaig fer ma primera exploració en los Pyrineus espanyols, vaig creuarne á biaix la vessant central á fi de formarme una idea general de las serras que m' proposava estudiar més tard detalladament, y llavors vaig pujar al Cap de Boumort ⁶. Alashoras com avuy m' encisá la vista verament meravellosa que s' descubreix desde aquell observatori de primer ordre. Mes avuy no hi ha un sol cim que m' sia desconegut: tots s' exténen al meu devant, desde la serra de Guara, al N. de Huesca, desde lo Cotiella, desde lo meteix Mont-Perdu, fins al Puigmal y al Montserrat, desde la frontera fins als darrers contraforts de la gran cordillera, es á dir, en una llargada de 200 kilòmetres per 100 kil. d' amplada.

Tots los cims nevats del Alt Pallars son allí; la vista 'ls contempla enlluernada, y pensar qu' encara no hi ha deu anys que s' ignoraven los noms y altituts d' eixos pichs orgullosos! No hi ha un sol cim tapat, á excepció del Montseny de Càpella⁷, que una vegada més observo que porta una nubolada per corona. Dalt d' eixos cims allunyats de la gent humana, un goig més pur que l' dels plahers terrenals invadeix tot nostre ser: ¿no m' trobo aquí voltat d' amichs muts que s' han deixat empindre sens grans dificultats y quina ingratitud no es de témer? De quasi tots ne coneix los noms y en ells m' hi trobo fins á cert punt com á casa. Ma semi-proprietat de rocám es massà vasta pera poderla conrear y ningú me n' podrà tenir enveja. ¡Fora donchs gelosias, ingratituds y murmuracions!

Boumort pertany á eix gran alsament de conglomerats supra-nummulítichs, que data de la època eocena. Si no vaig errat gno n' es precisament lo punt més alt? Seguint en efecte ab la imaginació aqueix alsament important baix tots los punts de vista, alsament que s' dirigeix com tota la cadena pyrenáica de O. N. O. á E. S. E., de Sant Joan de la Peña á Canciás y l' Entremón, dels morrots de Güell al Sant Gervás y á la Serra de Peracàls, continuant cap á Aubens y atravessant lo Segre, jo no sé veure cap cim que arribe á 2000 metres.

Las montañas formadas de conglomerats se presentan generalmente baix un aspecte que complau al excursionista, sia l' que vulga lo ram de la ciencia á que s' dedique. En la base s' hi véuhen estrets congostos vorejats d' espaldadas cingleras quan hi passa algun riu gros, y á voltas superbas murallas rojenas ó d' altres colors de més de 100 metres d' alsada, com á Coscollet. L' acció del temps y de las ayguas sembla més potent en eixas rocas qu' en las calcáreas, y per lo meteix las disgragacions deixan trossos intactes al costat de porcions de rocas esmicoladas, produintse llavors eixas curiosas carenas acimbelladas que vos sorprénen ab llur fantástich aspecte de ruinas del temps dels Titans.

⁶ V. BULLETÍ de 1879, n.º 9, pl. 139.

Las ayguas de neu s' escórren en los intersticis y s' condensan en depósits interiors, puig en mitj de tals espadats he trobat sempre frescas y riquíssimas fonts. No gayre lluny del cim pelat y pedregós de Boumort, las de Boumort (1890 m.) y dels Coms (1787 m.) regalan ab benafactora beguda al viatger assegat després de tant penosa pujada per un camí costarut y tot ell exposat al raig del sol.

En una d' eixas fonts trobém á uns catalans coneguts d' En Raubert y en llur companyía aném fins á *Personada*. Al passar per lo magre vilatje d' *Erbasavina* (1035 m.) pago als meus accompanyants un enciam y ví. En eixa estreta y llarga vall de *Personada*, lo sol hi ha concentrat ardors equatorials que 'ns posan á prova. Posém 5 horas entre lo Cap de Boumort y *Aramunt* (690 m.), curiós poblet penyat en una roca que separa de la serra de Sant Cornelí lo barranch de Rams, pot ser de 40 metres d' ample per 150 de fonadaria. De tant en tant, encara que á grans distancies, aném trobant alguns recons pintorescos. De la serra de Sant Cornelí raja un poch més avall la important font de la O. Prompte alcansém lo riu Noguera Pallaresa, mes encara 'ns separan dues horas de *Tremp* (514 m.), hont no entrém fins á negra nit.

Hauria hagut de fer alguna ascensió en los entornos de Tremp, mes rendit per la calor dels días anteriors y patint d' un fort dolor á l' espatlla, no veig l' hora d' acostarme á la Seu d' Urgell y facilitar aixís ma tornada á França en cas necessari.

Havent tingut precisió de reposar y d' anar després al correu á recullir cartas de casa, fins l' endemá á las 9 h 30 no vaig sortir de Tremp y per lo tant massa tart pera anar á dormir á Gabarra, com era mon propòsit. Conservo encara ab mí a n' En Raubert, que á més d' ésser home alegre y trempat com un ginjol porta també revòlver. Ara bé, á Tremp s' corria la veu de que una colla d' once ó dotze lladres recorría justament las serras que s' troban entre lo Segre y l' Pallaresa, fentse pagar contribució per las casas menos pobres d' eixa contrada que no obstant res té de rica. Nosaltres veníam d' eixas montanyas y no hi havíam vist ni sentit á dir res de sospitos; era ab tot prudent mantenir-se previngut.

Atravessém la tant conejuda *Conca de Tremp*, que desitjava en gran manera veure, puig si com ara no hi hagués passat, no podría dir que conech quasi tot lo Pyrineu central espanyol. Arribém rebentats y torrats del sol á un dels poblets orientals de la Conca, *Biscarri* (920 m.) Allí, com en los anteriors, demaném datos sobre la situació del poble de Gabarra, y tampoch sáben donárnos més que notícias contradictorias; ni un sol home del poble ne coneix lo camí, sembla mentida! Val més que 'ns ne rihem, y ho fém de gust. Vuyt ó nou personas nos envoltan mentres preném un lleuger refrigeri al peu d' una colossal alzina, d' entre quinas arrels brolla una font d' aygua clara;

⁷ Bona fonda del Universo, à càrrec de Joseph Campí; neta y a preus mòdichs.

En Navinés y En Raubert manténen á ralla á aquella colla de tipos feréstechs ab bromas quina gracia per dissort no puch capir. Convençut de que no arribarém pas avuy á Gabarra, prench per guia un jovenet que s' encarrega de conduhirnos fins á l' altra vessant, á una casa aislada. Muntém petiosament la llarga y estreta serra que, partint del terme de Boixols, va á soldarse ab lo Montsech de Rubies (1693 m.) y separa al Segre del Pallaresa. L' atravessém en lo coll nomenat *Grau de Moles* (1217 m.) y com los días son tant llarchs en aquesta estació, me decideixo á montar mos instruments en una altura vèrina pera obtenir aixís la Conca de Tremp y alguns punts al S. d' Aubens.

Impossible fora imaginarse una encontrada més selvatje que l' alta vall de Riaup (al E. del Grau de Moles); tot son barranachs estrets y fòndos que s' encreuhan y multiplican en totas direccions. Una vegetació escanyolida n' entapissa las parets rocosas. Los viaranys, á penas senyalats, son accessibles als animals de carga, ab tal que no n' pòrtent; verament un diria que s' troba á la fi del mon, tant escassos son los llochs habitats.

De tart en tart aparéixen algunes casas aisladas y á una d' ellas, lo *Mas Barrat* (745 m.), aném á demanar aculliment. L' amo fa l' sonso, mes com sa muller, qu' es tot una dona y sense pels á la llengua, ho vol, se fá sa voluntat y l' home arronsa las espàtulas. Vajal veig qu' en totas las terras hi ha donas que portan las calsas. Mentre qu' entre ella y 'ls meus tres guías s' entaula una conversa animadíssima, jo meteix m' arreglo l' sopar, ous ferrats y tapioca concentrada, y després me n' vaig al llit. Quína nit més trista! Lo reuma no m' deixa moure; ja m' veig caminant cap á França. Ditzosament l' endemà dematí havia minvat molt.

Volfa anar á Gabarra pera pujar al pich de Coscollet; l' amo de Mas Barrat coneix lo camí y s' encarrega de guiàrnoshi. Per lo tant, lo 13 de Juny, remontém al N. E. y deixant de costat Gabarra, nos trobém al cap d' algunes horas en la serra d' *Aubens* (sempre conglomerats supranummulítichs). Eixa serra no es pas tant senzilla com sembla de lluny, puig dos grossos esboranachs que té al mitj la fan triple. Al nort porta l' nom d' *Ubaya* (*ò ubaga*)⁸ de la *Ginebrosa*, y en son conjunt lo de serra d' *Aubens*⁹, près dels dels camps y masías del senyor de Peramola, situats entre las puntas d' eixa serra. Deixo prop d' aquesta casa á n' En Navinés y als animals y m' ensilo al cim més elevat de la montanya, á la *torreta de Coscollet* (1611 m., vèrtice de primer ordre, calculat per l' *Instituto geográfico y estadístico*).

Allí m' espera una sorpresa: á mos peus, es á dir, molt més apropi de lo que m' pensava, tinch lo Segre. Vertiginosos espadats s' entreobren en eixa

⁸ Es l' *ubas* del gascó y *paco* del aragonés, vessant nort d' una montanya, per contraposició á la vessant que veu lo sol, anomenada *solana* (*soulane*).

⁹ Per més que en lo vol. II de les «Memorias del Instituto geográfico y estadístico» s' hi veja imprès *Anauvans*, jo prefereixo dir com la gent del país *Aubens*, nom per altra part que trobo ortografiat d' aquest modo en un notable estudi sobre la geología de la província de Lleyda, degut á la científica ploma del enginyer D. Lluís M. Vidal.

direcció, y novament desde allí dalt domino á pich torrents dessecats. En los temps més primitius de la historia del mon, una part d' aquest alsament se n' es anada, s' es engrunada, arrebassada indubtablement per corrents poderosas. Cab preguntar-se quina debia ésser llavoras la forsa del Segre pera haverse pogut ficar entremitj d' estas rocas y havérsen emportat una part ayguas avall.

Aquest dia vaig pernoctar á *Coll de Nargó* (610 m.), en una casa neta y servicial, lo café d' En Pere Serra.

III.—EN LAS SERRAS DE LAS VALLS DE PERLES Y DE LAVANSA.

Lo bon Raubert nos ha deixat; espero pe'l bé que li vull que pe'l camí de Tahús no haurá pas trobat als lladres pe'ls quals nos preguntan á Coll de Nargó. Ja n' té prou y massa ab haver perdut 800 duros en las tristes circumstancies següents. Quan la insurrecció carlista, una partida penetrá una nit en lo poble y demaná com prenda del pago de la contribució dos presoners que á la nit tancá á casa En Raubert. L' endemá 'ls trobáren... que havían volat; acusat En Raubert d' haverlos facilitat la evasió, fou multat si no m' enganyo en 800 duros. No tenint aqueixa quantitat á casa, los carlins al anársen se n' emportáren com penyora á sa germana y á sa criada. Quan hagué reunit la suma que li demanavan, lo malhaurat se posá en busca dels carlins, corrent la Seca y la Meca, acabant per trobarlos precisamente en la serra de Grau de Moles.

En 1886 havia dirigit visuals á una montanya punxaguda entre Organyá y Oliana, que vaig suposar havia d' ésser una bona estació futura. No sabía de fixo hont era eixa montanya mes á mon entendre Coll de Nargó no n' havia d' ésser lluny. Ho havia endevinat; pertany á eix poble, si bé en la ribera esquerra del Segre se l' anomena Turp.

L' endemá me n' hi vaig anar, guiat per un jove ab qui vaig parlar de totes las serras que hi han desde Ansó fins aquí. Es un xicot que ha tallat y fet bai-xar fusta de tots los grans boscos dels Pyrineus. S' atravessa l' Segre pe'l pont d' Espiá (oooo m.) y desseguida s' puja de dret cap al Sud entre mitj d' enderrochs y viaranys abruptes apenas fressats y per si enormes penyals fins dalt del *Cap de Turp* (1624 m.). De lo alt d' aqueix pich encara que la vista sia bastant reduhida excepte al N. (al S. s' extén molt enllá, mes no s' distingeix res en la planura), vaig pendre visuals cap al Segre y la vessant occidental del potent macís del Port del Comte, muntanyas de Cellent, Santa Fé y la Sola, que serán de molta importància pera nostres traballs ulteriors.

Vaig tornar á Coll de Nargó. L' endemá, al moment d' anármen, vaig veure lo poble alterat: me digueren que 'ls lladres s' havían presentat á Novés y robat al rector y al recaudador de contribucions. Una part dels somatens de Coll de Nargó s' havia posat en campanya aquella nit y un segon destacament se preparava també á empender la marxa, no sens haver omplert avans las botas de bon vi de la Conca y los sarrons de pernil y llangonissa. Aqueixa historia de

lladres anava prenent visos de veritat; fins se citava ja en veu alta los pobles de certa vall vehina de hont eran los tals bandolers y s' assegurava que s' reunian de nit pera portar á cap llurs cops de má. A la Seu d' Urgell y lo meteix á Tremp ningú n' creya res; mes no obstant, ¿de hont podfa venir tal sobresalt?

Quan al cap de pocas horas, després de remontar la pintoresca *vall de Perles* (Perles 830 m.), vaig arribar á *Alinya* (1020 m.) trobanthi al *comisionado ejecutor de impuestos*, ab qui havia fet coneixensa á la Seu la setmana anterior, li vaig innovar lo que ocurría y vaig aconsellarli molta prudència.

Mon propòsit era anar á Tuixent. Remontar lo barranch de Pedra-Paret, passar al *Coll d'Ares* (1730 m.), aturarm'hi pera triangular, baixar al torrent y al poble de Lavansa, tot aixó m' costà certament més temps y més pena que no pas l' escriur'ho. Una mica de ví, per l' amor de Deu, si os plau!... Sí, prou; en lloch n' hi havia y fins á *Tuixent* tinguérem qu' acontentarnos d' ayuga sola.

Per fí arribém á eix gros poble de 900 habitants (1235 m.)¹⁰, sens contradicció un dels mellors de tota aquesta terra. No deu sa fortuna solament á sos nombrosos y excel-lents camps: lo contrabando ha contribuït també temps enrera á enriquirlo. Lo Sr. Marqués havia anunciat ma vinguda al alcalde don Francisco Cortina, caseter, qui m' acullí á casa seva ab la major amabilitat. Quarto net, bon llit, bona cuya y bona cara, ¿qué més pot desitjarse? Los dos días que vaig serhi, vaig ésser realment lo noy mimat de la casa. Estava escrit qu' á Mas Barrat acabarían pera mí las penalitats, que aquest any no han sigut grossas, felisment pera ma salut, puig d' altre modo no haguera pogut soportarlas.

Nostre intel-ligent é instruït consoci D. Joan Roca y Cusí, ab qui havia tingut lo gust de fer coneixensa en Tuixent, quan en 1880, de tornada de ma ascensió á la serra de Cadí, vaig baixar á dit poble, ja no hi está: sá de mestre á Josa, poblet vehí. Per una ditzosa casualitat era aquell dia á Tuixent y acceptá ma proposició de guiarme los días següents en las montanyas dels encontorns.

Las borrascas que cada vespre fins avuy s' han format sobre nostres caps pera esclarat tant aviat en un punt com en altre nos impulsan á posarnos en camí dejorn. Per aixó lo 16, á punta de dia, sortím del poble. Lo terme de nostra caminada es la montanya de Vert. Remontém lo riu Mola fins á passar per son naixement, la abundant font de las Feux, y allí En Cortina 'ns deixa pera anar á buscar los isarts. Aviat arribém al *coll de la Mola* (1845 m.) entre Vert y Costasas; al costat meteix del camí hi ha una fresca font que convida al viatjer á fers'hi passar la set. Lo vespre anterior m' havíen contat qu' obría la gana, de tal manera que hi arribava un pastor desganat, per exem-

¹⁰ Encara que 'ls catalans ortografián avuy *Tuixent* y especialment mon amich y consoci lo Sr. Roca y Cusí, trobo no obstant escrit *Tuxen* en un text catalá del 6 d' Octubre de 1428, citat per Mr. Bladé y conservat en la Biblioteca nacional de París (Contracte entre Joan, Comte de Foix y Vescomte de Castellbó, y lo Bisbe d' Urgell, Francisco de Tovia).

ple, bevia un trago d' ayqua y ja sentia fam. Jo me n' havia rigut y no n' creya un mot. Nos hi aturém pera esmorzar y no m' sentia l' ventrell massa dispositat á encabir cap classe d' aliments; bech un got d' eixa ayqua miraculosa y jo prodigil sento que m' torna l' apetit y l' cuento d'ahir vespre se realisa al peu de la lletra. Menjo y menjo sens parar y al rependre la marxa, torno encara á servirme una segona racció de pá y formatje.

La *serra de Vert* (2281 m.), en la qual posém la planta á las 10 h., sens alcansar l' altitud y l' amplitud de sa vehina, lo Port del Comte, té son cim en forma de rasa, la que m' obliga á fer dues estacions: l' una, al S., m' ofereix una vista encisadora sobre la vall de Sant Llorens de Morunys y de Coma y Pedra, hont naix lo riu Cardoner, y sobre la vessant oriental de Port del Comte; l' altra, al E., es més interessant. Detallo pe'l derrera tota la Serra de Cadí, molt menys bonica que vista del N.; los ulls exploran una pila de serras fins al Canigó, al Taga y al Puig Secalm. Més á la vora admiro los Rasos de Peguera (1990 m.), d' Ensija ($\pm$ 2250 m.) y lo pich de Pedra Forca ($\pm$ 2480 m.). Sorprén trobar en eixas parts de la vessant meridional, hont las montanyas han conservat llurs formes arrodonidas primitivas, un pich acimbellat, de penyals quasi inaccessibles (sols en lo central veig una torreta), d' aresta cantelluda, en una paraula, un pich com los de la banda de França.

En Cortina, que hi havia arribat avans que nosaltres, l' abandona també, avans que nosaltres ne sortím, en companyía d' altres cassadors que havíam trobat dalt del cim y que tots s' estranyan de que hi haja qui puje á eixos paratges inhospitalaris pera altra cosa que pera cassar isarts. Dich inhospitalaris ab rahó, puig en ells ab preferencia se forman las tempestats: si la que s' está apilonant damunt nostre 'ns arreplega, ja podém dir qu' oli 'ns hi ha caygut. Cuyto á enlestir y baixo ab D. Joan Roca per una canal digna dels isarts fins á la font de Coma de la Plana, sobre l' viarany del coll de Bais, mentres en la vall de Tuixent esclata una turbonada formidable y cau en las tres Canaletas de Cadí una pedregada tant horrorosa que l' endemá las pedras encara blanquejavan. Si fóssem nosaltres sobre qui hagués descarregat Júpiter los raigs de sa cólera!

Tornats á Tuixent dejornet, molt satisfet jo de ma interessant excursió, vaig á fer una visita á la professora de primera ensenyansa, que no es altra que la senyora del senyor Roca, y després esrich unas quantas cartas avans de sopar.

L' endemá pujo, sempre en companyía del senyor Roca Cusí, la serra de *Port del Comte*. Eix comte que posseix tantas terras per eixos alts, no es altre que l' comte, avuy duch, de Cardona (Medinaceli). Si lo pedruscall tingüés algun valor, qué rich seria eix comte! no s' troba altra cosa en tot lo cim del port de son nom.

Aqueix enorme macís ocupa una gran superficie entre l' Cardoner y l' Segre; no ofereix pas l' interès que sembla hauria de tenir (á llevant, Vert m'ha presentat una vista mellor) y á causa de l' amplaria de son ras termenal, no

s' vénhen emergir sino puntas de serras. En cambi, del Canigó, del Montseny y del Montserrat, la vista s' extén fins al Montsech, Boumort, Montseny de Capdella y Coma Pedrosa. Com lo dia anterior, vaig vénem obligat á fer, també depressa per la por del mal temps, dues estacions: una sobre l' puig nomenat *Estibella* (2342 m.), á la vista de Tuixent y del Cardoner; l' altra sobre l' cim central y culminant, lo puig de *Tossa pelada* (2393 m.)

A la tornada passarem per *Coll de Port* (1690 m.), creuhant lo gran camí de matxos de la Seu á Solsona per lo coll de Creus y Sant Llorens de Morunys.

Ab molta recansa vaig despedirme l' endemá de mos excellents amichs de Tuixent. ¡Que aquestas rallas, quan las llegeixin, serveixin pera d'als testimenti de mon agrahiment!

Lo 18 torném á baixar la vall fins á Labansa, hont preném un guia: desitjo anar á la Seu per lo Montsech de Cadí pera completar la malla geodésica de la encontrada. A *Sisque* (1215 m.), poblet miserable, fem alto sota un arbre pera esmorzar y durant nostre frugal ápat ve un vehí del poble á conversar ab mí en francés. Inútil es que descriga las sinuosidades de nostre itinerari: no sens pena arribém al final de nostra ascensió.

De lo alt del *Montsech* (1702 m.), darrera eminencia occidental de Cadí, se disfruta d' una vista extensísima. Quan hauré citat lo Segre, la Seu ab los nombrerosos pobles de la rodalia, las altas montanyas d' Aransa y de Bescaran, las de Civis, las serras de Cogoll, Ras de Conques, lo puig del Orri y tots sos ramals secundaris fins á Boumort, las serras de Santa Fé, Caramina y Boixols; més á la vora Aubens y Turp, després la vessant nort de Port del Comte y en fi, Vert, Ensija, Pedra Forca, Costasas y Cadí, se comprenderá lo interés grandíssim que tenia pera mí eixa estació. Vaig traballaihi tres horas y quart sens parar, mes també me n' enduch més de cent visuals. Quan fà bó—y no puch queixarme baix aquest concepte—lo traball, per fatigós que sia, procura á l' esperit, mellor diré á tot nostre ser, un goig inefable, que sols podrán comprender aquells que s' hajan trobat en lo meteix cas.

Pera devallar envers la Seu d' Urgell, travessém la vall de Tost per sa part superior (á ca'n Giró), passém al coll de la *Creu de la Batalla* (1245 m.) pe'l plá de ca'n Poet, prop de Navines, y á entrada de fosch entrém en la vila célebre per més d' un concepte. Ab goig me faig càrrec de la roba neta deixada á la Fonda Universal, y m' cambio la llana pera posarme tot de tela avans de sopar. No ho faig pe'ls altres; ho faig per mí meteix.

IV.—EN ANDORRA.

S' ha escrit tant y tant sobre eix petit estat, sovint ab tantas exageracions com veritats, potser més de lo que mereix, que m' pregunto qué es lo que vaig á dirne. Després d' haver fet á peu una bona marxa per sa mateixa frontera, després d' haverne explorat dins de la ullera del eclímetre sas montanyas.

y torrents, tenia desitj d' atravesarlo pera conéixer d' apropi sos pobles. Me donch pressa á advertir que no penso ferhi cap ascensió topogràfica, sino passarhi tant sols á tall d' excursionista; ¡son tant susceptibles nostres mitj-protegits! sens comptar qu' encara s' troban baix la emoció de lo que pomposament anomenan llur *Revolució*, durant la qual no matáren més que á una pobre vella!

Lo 19 de Juny vaig pendre la matinada, vaig anar després á missa y no m' vaig posar en camí fins després d' esmorsar: no preveya la borrasca. Compataba fer nit á Canillo á fi d' arribar l' endemà al Hospitalet á temps pera pendre la diligència, mes á mitja hora d' Andorra nos sorprengué un xáfech tant violent com repentin, que en un moment me posá xop com un peix. En Navinés volgué absolutament soplujarse sota un arbre, mes jo de cap manera vaig voler seguirlo; es massa perillós, los llamps hi cáuhen massa sovint. Vaig sentir alas-horas com lo resso ilunyá d' una campaneta planyidera, y dirigintme depressa envers lo salvador abrich de son campanar, vaig trobarme prompte sota l' porxo de l' iglesia de Santa Coloma, la sola parroquia andorrana del's. X que haja deixat de serho en nostres días.

Vaig passarhi dues horas conversant ab unas criatures. Fá deu días que no m' hauria atrevit á dir un sol mot en catalá; avuy lo parlo una mica, dihent la paraula en castellá ó en gascó quan no la sé d' altra manera; y lo més graciós es que m' enténen.

Una noyeta vingué á avisarme qu' En Navinés s' havia refugiat en una casa vehina, hont vaig anar á cercarlo tot esperant que passés la pluja. Llavors nos posárem á caminar altra vegada y fins á las 6 h 30 no entrávam á *Andorra la Vella* (1057 m.) Més valia ja quedars'hi y eix retard de quatre horas me va fer perdre un dia.

Al entrar á la plassa, s' acosta á n' En Navinés (que m' convenso té coneixensa aixís entre 'ls grossos com entre 'ls petits), un home ben vestit que, després d' estrényerli la mà, li diu á cau d' orella que m' porte al café de Joseph Moles.—Gracias, senyor sindich (puig no era altra que l' M. I. S. President de la República)! Gracias á vos, he tingut bon allotjament.—Justament lo consell de la Parroquia estava reunit en eix café y deliberava entorn d' una taula carregada de vianda desde mitj dia; aquí, com per tot arreu, lo ví aflluixa la llengua, y la deliberació no cessá fins ben entrada la nit.

He llegit per tot que l' Andorrá era poch enrahonador, sobretot en lo que toca als assumptos de sa terra; aquell vespre no obstant vaig parlar ben lluïvement ab molts de las qüestions carents que tant los han agitat fá poch. Mes la galantería no es pas llur fort. Fora d' un bolet gris de feltre, anava jo vestit com un senyor qualsevol y sens dubte per aixó m' aculliren ab burlas y riallas quan vaig atrevirme á posar mas plantas indignas en las ramblas y alamedas d' eixa capital, anant á visitar sa catedral y sos palaus. ¡Portava sens dubte un traço indigne (altres diríen massa digne) d' eixa ciutat!

Jo m' figurava Andorra un país més rich, ó menos pobre, com vulgau; hi

ha aygua, molta aygua, mes la terra conreable es rara... lo tabaco, eixa planta que hi fá fructificar no lo sol de la Habana, sino l' que fá llum als contrabandistas (la lluna), hi creix esquitx y miserable. L' endemá sortim á trench d' auba. Veus' aquí *las Escaldas*. Fonts que fúman brollan á cada pas de las rocas de granit, del qual se veu aquí un afloament, sense cap dubte lo meteix del que brollan las ayguas sulfuroosas de San Vicens, més avall de Castellnou, en la ribera del Segre y en l' altra vessant del macís de Port Negre.

Si Andorra la Vella es la capital y Sant Julià de Loria la vila més poblada, las Escaldas en cambi son la població industrial de la Vall, y fins hi ha una fàbrica de panyos. Lo camí fins á Encamp vo'reja pintorescament lo Valira d' orient y pot admirarse la grandesa selvatge del espectacle que s' ofereix á la vista sens temor de caure de cavall, perque—femols justicia en això, ja que tant poca cosa ténen de que poder enorgullirse—los Andorrans ténen camins ben passadors. Es sens dubte pera evitar que l' correu s' estimbe daltabaix d' un precipici, vull dir lo correu francés, pagat pe'l govern francés y que porta las cartas franquejadas ab sellos francesos que s' compran á Andorra; puig en efecte fá l' servey de nits.

No he vist á *Encamp* (1265 m.) sino un campanar molt alt, foradat ab cinc sostres de finestras; es veritat qu' es lo cloquer d' una de las sis provincias (m' he equivocat), parroquias. Lo verdader poble es la Mosquera, á l' altra banda del riu. Si vos estiméu la testa, abaixéula al passarhi, que podríau topárt ab los primers pisos de las casas. Tant es lo que avansan sobre 'ls tortuosos carretons!

Al costat fá l' maco á despit de son estat ruinós la torre de Rossell, construida pe'ls vescomtes de Castellbó. Eixa torre hauria de fer memoria als Andorrans, que tallan lo filferro del telégrafo, que en aquells temps en que molts païssos no tenian més que un amo, á Andorra n' tenian ja dos, y encara 'ls ténen. Més lluny hi ha la capella de N.^a S.^a de Meritxell, y després *Canillo* (1540 m.), hont veig dues monjas... ¿Donchs no havia llegít jo qu' un article de la constitució de la *Soberanía y las Valls* prohibia las ordres religiosas? S' haurán repensat y haurán fet bé.

Lo camí puja, los arbres van escassejant, aparéixen los pasturatges alpins. Ja som á *Saldeu* (1850 m.) ab son hostal de pochs recursos y escassa cortesía, hont l' hospitalitat no té res d' *escocesa*. Los Escoceses podrían dir tal volta que aquesta no es gratuita sino en la «Dama Blanca»...

Deixém lo camí del port de Sant Joseph ó de Saldeu, y passém al d'*Embalira* ó de Frá *Miquel* (2375 m.), que es més lluny y es lo sol practicable á las cavalcaduras durant l' estiu. En ell me despedeixo de l' alta montanya, saludant los cims majestuosos dels Pessons, ahir desconeiguts, mes no avuy, gracies als treballs topogràfichs de Mr. Schrader, y saludant també aquells altres tant selvatges hont naix l' Ariège. A baix del port, En *Navinés*, després d' assegurarme que sols mitja hora nos separa del Hospitalet (hi ha prop de dues horas y mitja), m' demana que li deixi pendre una dressera per hont podrá tornar á Puigcerdá

aquella nit meteixa. Hi consento y estrenyo la mà d' est bon home, pera l' qui no tinch més que alabansas.

Atravesso la *Solana d' Andorra* rápidament, preguntantme per quina rahió la ribera esquerra del alt valliu del Ariège no ha d' ésser francesa. Després he estudiat aquesta questió, que es discutible.

Pocas horas més tart me trobo á *Ax* y havia acabat ma excursió. La calor m' havia fatigat tant moral com físicament, mes jquánts y quánts datos nous é interessants portava d' eixos imponents Pyrineus catalans, tant poch conegeuts y no obstant tant dignes de serho!

Lo COMTE DE SAINT SAUD,

delegat á Burdeos.

(*Trad. del francés per R. A. S.*)

UNA ASCENSIÓ ATREVIDA AL PICH DE BALATG.—(2785 m.).—CANIGÓ.

Mon amich Mossen Francesch P., rector del poble del Tech (Alt Vallespir), es un capellá trempat com no n' hi ha gayres. Té 56 anys, molta salut, magrot, carácter jovial... de delit com un jove de 25 anys. Fá molt temps que l' coneix; may l' he vist sério; de molt de bé, caritatius; representa lo tipo del rector de nostres pobles montanyosos, estimat y venerat per sos feligresos; apreciat per sos amichs pera qui sa taula es sempre parada, no faltant á postres la botella entaranyinada de bon vi ranci de Banyuls que 'ls àngels hi cantan. Amich de casseras, excursions, sempre de bon humor: ab ell ningú pot estar trist; es un montanyés ferreny, plé de salut; may ha fet un dia de llit, burlantse de las intempories, indiferent al fret y calor. Complerts los debers de son sagrat ministeri, sempre está apunt pera qualsevulla excursió que s' propose entre companys.

Lo 8 d' Agost d' aquest any (1887), alguns excursionistas estiuhejants de Prats, En Francesch Sunyol, En Joan Sunyol, En Joseph Carreras y mon fill Càrles, tots jóvenes entusiastes é intrépits, projectarem anar á visitar per segona volta lo gloriós Sant Guillém de Combred, sempre ficat dins sa capelleta fosca, rònega, humida, hont no s' hi pot entrar suhat, segur d' hi pendre mal.

He descrit la ermita de Sant Guillém de Combred en lo Suplement literari del any passat (*Renaixensa*). M' abstindré donchs de tòrnarne parlar.

Sortírem del poble del Tech de bon matí; mon amich lo Sr. Rector, se juntá ab nosaltres. Pujárem montanya amunt, seguint un camí molt pintoresch, ombrejat per frondosas fajosas. A las 7^h arribárem á la ermita. Mossen Francesch digué la missa, y per cert que li succehi un percás que podía tenir per ell malas conseqüèncias: lo coronament del altar de fusta corcat y pudrit per la vellura y la gran humitat de la neu, que té la capella sepultada tot

l' hivern, li caygué demunt son cap, precisament quan estava ajupit pera la comunió. Rebé un esboranch al clatell y l' altar fou cobert de runa. Per 'xó no s' inmutá gens; se separá del altar alguns passos y quan vegé que ja no queya més runa ni trossos de fusta, continuá y acabá la missa com si res hagués sigut. Sols tenia un bony al clatell que s' refrescá ab aygua fresca de la font.

Després de missa anárem pe l' esmorzar: una ollada de cols y trumfas, un bon tall de bou estofat, y una truya ó empedrat. Tot catalá deu saber lo qu' es un empedrat: es lo plat de resistencia que l' excursionista troba sempre en las masías de montanya; es una truya d' ous ab talls de butifarra y pernil. Quan es cuya, que s' treu de la paella, rossa y rodona, sembla un mosáich y encara mellor lo que 'ls inglesos ne diúhen *pudding*.

L' esmorzar se prolongá fins á las 10. Anárem pera pendre vistes. En Joan Sunyol, nostre fotógraf aficionat y pert cert molt h'bil, tragué del caixonet los seus aparells: fotografiá la capella y sa célebre campana pastada per Sant Guillém, la font de la ermita ombrejada de faigs seculars, lo Canigó, etc.

A la 1^h de la tarde, després d' haver fet un cluch, estirats sul gleber, á l' ombra dels freixos, nostre company, Mossen Francesch, nos va surtir ab aquest ciri trençat:

—¿Voléu qu' aném al pich de Balatg? (pich més alt del Canigó.—2785 m.).

* * *

Dech advertir que l' ermita de San Guillém sé troba á uns 1300 m. d' altitud. Donchs pera anar al pich de Balatg havíam de pujar 1485 m. Es una excursió que s' pot fer desde Sant Guillém, mes á condició de surtir á las tres del matí pera poguer tornar á las 8 del vespre á l' ermita.

A l' altitud de Sant Guillém, á 100 metres més amunt, cessa del tot la vegetació arborescent y s' entra de plé en la comarcada núa, pelada, árida, d' esllavissadas, clapissas, escorranchs y xaragalls, seguint la falda de la muntanya sense gayre apartarse del torrent de Comalada que vos porta á la collada de la Portella de Canigó (2720 m.), en lo meteix punt hont se troba l' estanyol que té forma d' embut. Desde la collada de la Portella se domina tota la vall de Cadí ab son cércol imponent enclos per los cingles del puig de Tretzèvents y lo pich magestuós, agut, espadat de Balatg que s' presenta al devant. Pera ferne l' ascensió, se té que baixar á la vall de Cadí, remuntar la vall fins á la barraca de refugi construïda per la secció del Club Alpi de Perpinyá; se vorejan los gorchs de las fadas celebrats per Mossen Verdaguer en son poema *Canigó*, y s' emprén la pujada del pich, pujada de uns 700 m., seguint un camí en zig-zag, relativament bó, hont se pot anar á cavall fins arribar al peu meteix del pich encinglat de Balatg. Allavors, agarrantse de peus y mans, se puja uns 70 m. quasi á pich seguint una esquerda del cingle com trinxera perpendicular, que n' diúhen la *ximeneya*. Aixó de fer aytal escalada, després d' haver caminat moltes horas rostos amunt y avall, á 2,785 m. d' altitud, trobantse un cansadíssim,... se necessita tenir bon pulmó pera resistir á la sofo-

cació que un experimenta. S' arriba al cim tant rendit que un se deixa anar estirat á terra sense tenir habilió pera res, estragat per la fadiga y la set y enfermat per la rarefacció del ayre.

Lo cim del pich de Balatg consisteix en un *ras* de un rectàngul de quatre metres per tres, vorejat de precipicis. Lo Club Alpí de Perpinyá hi ha fet construir una petita barraca de pedra seca ab volta, que tot just hi cáben tres personas y encara tinguense ben ajupidas. Eixa barraca serveix sols pera posarse á redós del fort vent huracanat que bufa en aquella altura; sense ella l'estada d'aquell cimal seria inaguantable, sobretot pera qui hi vulga fer experiments meteorològichs. La temperatura, de días, hi sol ésser de 3 gr. sobre 0, y de nits á 2 gr. baix 0, al mes d' Agost.

Pera baixar del pich, se té que seguir la mateixa esquerda del cingle per hont s'ha pujat, tornar á la vall de Cadí, empendre la pujada de la collada de la Portella y rostos avall fins á la ermita de Sant Guillém.

Pera fer aytal excursió, se necessita portar bona capa, bon ví, queviures, y ferse acompañyar per un bon guia.

* *

Donadas eixas explicacions torném al propòsit de Mossen Francesch.

—¿Voléu qu' aném al pich de Balatg?

¡Qué hagué dit!... Mos joves é intrépits companys responguéren tots á la una: ¡Ja está dit!... ¡Avant!

Las mevas observacions fóren inútils; en vá vaig fer valguer ma experiença de vell excursionista, la falta de queviures, d' abrigalls, la gran fadiga, la boyra, la nit en aquells deserts... Sort que la broma cubrí las alturas, y se sentí alguns trons esquerdots d'aquells que precedéixen la pedregada! Era una temeritat volgwer anar á Canigó.

Nos varem despedir de Sant Guillém y emprenguérem lo retorn á la vall, determinant fer l' ascensió de Balatg un altre dia, degudament preparats.

Mossen Francesch se quedá sol á Sant Guillém. Li ballava pe'l cap lo pujar á Balatg; se separá de nosaltres ab recansa. —«No se'n vagin... aixó dels trons no serà res... la boyra se desvaneixerá... jara que som tan apropi!... may meller ocasió!...» Ja éram un tros avall que quitllat sobre una penya, gesticulant ab sos brassos, nos cridava: ¡ja que no voléu venir, aniré jo sol!...

En efecte, á las 3^h de la tarde, empunyá son garrot, lo breviari sota l' bras, un tros de pá y formatge á la butxaca, arremangá sa sotana y com qui se'n va á passeig, emprengué la pujada comarcada amunt, vers la Portella de Canigó.

Ara li donaré la paraula, referint sa relació tal com á son retorn nos la va contar.

«Després de dues horas de pujar sempre dins la broma y sense gayre apartarme de las voras del torrent de Comalada, trobí un pastor ab son remat de bestiar de llana. Me conduí á sa barraca hont vaig reposar un quart d' hora. S' oferí d' acompañarme fins á la collada de la Portella, diguentme que feya

un disbarat y que m' anava á perdre. Jo acceptí de bon grat y endevant y fora. Al arribar á la Portella, la densa broma s' extenia baix nostres peus; lo cel blau, ab un sol ruhent que cremava; mes á la collada bufava una tramontana molt freda. Eran las 5^h de la tarde. Lo pastor se n' torná vers son remat després de donarme l' adeusiau.

»Vaix baixar ab quatre camadas rostos avall, atravessí la vall de Cadí y emprenguí desseguida la pujada del pich de Balatg.

»Podia passar la nit á la barraca de refugi, pero la trobí tancada y barrada. A dos quarts de vuyt vaig arribar al cim de Balatg, resolt á pasar la nit dins la barraqueta d' aquell pich. Vaig sopar d' un bocí de pá y formatge; com hi havia encara prou claror de dia resí lo breviari, y després d' haverme encomenat á Deu, me siquí dins la barraca tot arronsat, lo cap damunt d' un roch per coixí. A las 9^h s' embromá y comensáren á roncar los trons. A las 11^h esclatá una tempestat horrorosa ab uns llamps y trons que feyan trontollar la muntanya; bufava un vent glacial; los degotalls de la barraca m' atravessavan los ossos; lo fret me tenia estemordit: tremolava com una fulla.

»A las 2^h pará la tempestat... los trons y la pluja no m' espantavan pas, mes si los llamps, puig temía no n' caygués un sobre la meva pobre barraca. A las 3^h trencá l' auba; lo cel asserenat; sols se veia la nubolada á ponent vers Puigmal y las muntanyas del Capcir. A las 5^h vegí la sortida del sol de mar: un disc rojenc sense raigs. L' ayret de tramontana me portá lo só molt distint d' una campana que tocaba l' àngelus; vaig suposar que era del campanar de la vila de Prades que veia molt bé al fons de la vall de Conflent. A las 6^h resí lo breviari; esmorzí de pá y formatge y com era mitj glassat de fret y tenia camas y brassos enrampats, eixí del meu refugi pera picar de peus y estirarme. De sobte, vegí vers ponent, á cent passos de mí, dins lo cel, un ser negre, fantàstich, d' estatura colossal que feya los meteixos moviments que jo ¹. Allavors si que m' vaig esglayar: fugí depressa vers la vall de Cadí y d' allá, amunt, á la Portella. Arribí á Sant Guillém á las 2^h de la tarde.»

**

Lo que té de notable eixa excursió es que Mossen Francesch ha sigut sens dubte lo primer de passar la nit al bell cim del pich de Balatg; puig no crech que may ningú ho haja fet encara. Sol, sense abrigall, rexop, sense aigua ni vi, ab un trosset de pá y formatge... content, satisfet, de bon humor com si vingués d' uns funerals... Aixó proba sa robustés y son delit. Deu l' hi conservi molts anys; es tot lo que li por desitjar lo seu bon amich,

C. BOSCH DE LA TRINXERÍA.

¹ Lo ser negre, fantàstich, de colossal estatura, era lo meteix Mossen Francesch, qual silueta se reflexava dins l' atmosfera boyrosa que cobria lo cel de ponent. Es un fenòmeno de refracció que s' manifesta sovint, al sortir lo sol, en las grans altituds, sia en globo ó en pich elevat. Es degut á la desigual rarefacció de las capas d' ayre.

VALL MARÍA.

Se troba á poca distancia del límit de la província de Barcelona á mà dreta, segunt la carretera envers Girona.

En lo fondo d' aquella vall aspríssima, cuberta per tot arreu d' alzinas su-reras, hi ha una pobre masía, pertanyent á la gran heretat que en los termes de Massanet y de Tordera posseheix lo Sr. de Borrás y de Jalpí. Hi baixí lo dia 22 de Setembre del corrent any, y havent preguntat si existia algun vestigi del monastir de que tractaré més endavant, m' ensenyáren una capella, que s' creu ne formava part, actualment destinada á graner. A pochs passos de la casa, traspassat un regueró, s' hi véhuen uns restos de paret que per llur gruixaria y forma circular semblan los fonaments d' una torre; empero lo vell masover, no sé ab quín grau de certitud, m' assegurá que tals vestigis eran d' un molí.

La imatge de la Verge Maríá, que en temps del comte Ramon Berenguer s' hi trobá, fou causa de la fundació del monastir de religiosas; perque, segons me referí lo predlit masover, havent sigut trasladada á la iglesia parroquial de Massanet, dues vegadas consecutivas se n' torná al siti de la vall hont havia tingut efecte la devota troballa; demostrant miraculosament que allí, y no en altre lloc, volía ésser venerada. La conserva ab piadós zel lo esmentat propietari en la sumptuosa casa-torre que habita en Arenys de Munt, y segons un amich que ha tingut ocasió de véurela, lo temps ha donat al color de la súa cara lo matís que distingeix á la de Montserrat y li ha valgut lo títol de more-neta.

Dit monastir era, segons lo P. Roig, del orde *claravallense*, y sa fundació tingué efecte á 17 de las kalendas de Juny (16 de Maig) del any 1158. En los turbulentos sigles de la edat mitjana, las espessas boscurias d' aquella vall se convertíren en inaccessible refugi de bandolers y facinerosos, com anys endarrera ho era en lo punt de la carretera anomenat *Terra negra*, d' esgarrofosa anomenada per las fetxorías allí comesas en las personas é interessos dels pacífichs vistants. Lo pahor que infundían los malfactors degué fer molt rara la comunicació dels pobles de la Selva y altres, vehins ab lo monastir, puig assentat lo historiador esmentat que las religiosas hi sufrián tantas incomoditats, que en 1492 no n' restavan aino sis, que elegíren per priora á Aldonza de Palol, la qual se vegé obligada á retirarse á viure á Blanes, perque los bandolers assaltáren lo monastir, y se n' portáren tot quant possehiá, no respectant los ornamentals sagrats ni 'ls hábits de la priora, després de maltractar al religiós que assistia pera las ceremonias del culto.

Lo priorat de Vall Marfa fou més tard incorporat al del convent de St. Daniel, de Girona, ahont, á conseqüència del saqueig esmentat, haguéren de trasladar-se las religiosas que en aquell desert habitavan.

NOTA PRESENTADA Á LA SOCIETÉ DE GÉOGRAPHIE DE PARIS,
PER MONSIEUR GABRIEL MARCEL,

BIBLIOTECARI DE LA BIBLIOTECA NACIONAL, SOBRE LA CARTA CATALANA DE 1339,

PER DULCERI.

(Acabament.)

Tal grau de perfecció relativa sá creure que aqueixa carta havia d' ésser precedida d' altras, puig es impossible de primer moment fer una obra semblant.

A partir del Nort de la Noruega, per sobre d' una localitat que porta le nom de *Alogia*, aqueixa carta comprén tota l' Europa y una part de l' Africa septentrional per sota lo cap Nun. Es á dir, que en 1339, set anys avans la expedició de Jaume Ferrer que va sortir en 1346 en busca del *Riu d' Or*⁴, los catalans coneixian la costa occidental d' Africa, sino fins lo Senegal, pero si fins á un punt anomenat Teffé al Sud d' Abach que jo ro he pogut identificar.

Asegim seguidament que l' arxipélach canari hi es compost de las illas Forte-ventura, Equi-marini (?) y la *Insula Lanzirotus Marocelus*, ab bandera genovesa, com recort de la expedició que sortí de Génova vers 1295 baix lo mando de Lancelot Maloisel, lo que confirma una vegada més las negacions donadas al vescomte de Santarém respecte á la prioritat dels descobriments dels portuguesos á la costa africana.

Del Est al Oest la carta de Dulceri corre de las illas Azores, compostas de la *San-Brandan*, *Primaria sive puellarum*, *Capracia [sic]* y *Canaria*, fins á mitj mar Caspio, que porta per nom *Mare de Bacu sive Caspium*⁵.

Lo meteix que l' mapa de 1375, lo de Dulceri no posa bandera ni á Roma ni á Avinyó. Ja sabém que en aquella fetxa hi havia dos Papas; y MM. Buchon y Tastu atribuhen aqueixa ausència de pabelló á que lo Rey d' Aragó no va volguer prendre part per cap dels dos Papas competidors.

La ciutat de París està guarnida ab una bandera sembrada de set flors de lis. Ja sabém que fou durant lo regnat de Cárles V quan s' adoptáren las tres flors de lis solzament.

La villa del Havre també està senyalada en la nostra carta baix lo nom de *Loyra* (Leure), ab lo que s' coneix moltes vegadas en las cartas anteriors á Francisco I, nom qu' encara porta una de las dàrsenes del port.

⁴ En 1229 Jaume d' Aragó conquistá las Balears. No té res d' estrany que 'ls mallorquins instruïts en la escola dels alarbs sortissen bons marinos, puig reunian a la pràctica la teoria que havíen après dels seus dominadors.

⁵ *Baku*, es avuy dia lo principal port rus del Caspi.—(N. del T.)

Havém dit que hi havia moltes semblansas entre la carta de Dulceri y la catalana de 1375. Aquestas semblansas poden véures' no tant solzament en la delineació de las costas, en iguals errors de proporción y direcció, en la forma equivocada del golf Pérsich y península Arábiga, en lo contorn del mar Caspi, faltas evidentment copiadas, sí que també en las llegendas que s' pot dir son idénticas en abdúas cartas.

Sembla que l' fet es interessant pera copiar alguns exemples.

A lo llarch d' Irlanda se llegeix aqueixa curiosa inscripció:

CARTA DE DULCERI DE 1359.

In Hibernia quæ Irlanda dicitur, multa mirabilia quæ credenda sunt, ut narrat Issidolus ⁶. Est autem Ibernia insula quædam parva in quâ homines nunquam moriuntur. Sed quando nimio senio afficiuntur ut moriantur, extra insulam deferentur. Est allia insula in quâ sunt arbores quæ aves portant et sicut papones maturant. Item est alia insula in quâ mulieres prægnantes nuncuant pariunt, sed quando sunt determinate ad peperiendum, extra insulam deferunt secundum consuetudinem.

Nullus est serpens, nulla rana, nulla aranea venenosa. Imo tota (terra?) est contraria adeo venenosis terra ut idem (sic) delata et dispersa pereant.

Com se veu, apart del orde que guardan los párrafos ó passatges, hi ha completa identitat en los dos textos. Hont no hi ha concordança es en la enumeració dels noms dels llochs. Aixís per la Noruega, la carta de Dulceri dona sis noms y la catalana de 1375 ne dona solzament quatre:

Trunbeg.
Mastrant.
Bregis (Bergen).
Alogia.
Nidroxia.
Tronde (Trondjeim).

Mastranto.
Bregis.
Nidrosia.
Tenrode.

⁶ Isidoro de Sevilla.

Més diferència hi ha en la Suecia.

DULCERI 1339.

Scarsa (Skarstad) y llach Scarsa
(Wetter y Wener.)
Lundt (Lund).
Scamor (Skanör en el Malmö-
huslän).
Andine.
Chiclobergis.
Lundes.
Istach (St. Eustaqui.) Istad.
Sormershans.
Aoxia.
Llach Stokol (Melor)
Stokol (Stockholm).
Kalmar.
Suderpiegeh.
Riperia Roderin.
Camp de Vexiom.
Riu Vettur.
Roderim.

En lo Báltich hi ha una inscripció
mitj borrada de la que sols se llegeix
... *ipsa habet parrocchiam.*

Aqueix treball de comparació podríam portar-lo més lluny y exténdrel per tota la carta, mes això seria abusar del temps de la Societat, y ademés tením ja fet lo projecte de publicar semblant treball. Las citas que acabém de fer proban que la carta més vella es la més rica com onomástica.

En resúm, resulta del exámen y comparació que havém fet, que la carta de Dulceri es fins avuy lo prototipo de l' atlas català y altras cartas de la mateixa escola; y dihém fins avuy, puig no hi ha que desesperar encara de trobar novas y més vellas cartas catalanas. Y quí sab si s' pot atribuir al mateix Dulceri l' atlas català; la diferència de fetxas no es pas un obstacle invencible, puig no resulta difícil que un altre autor, á ménos de copiar servilment l' atlas de Dulceri, haja arribat á una identitat quasi absoluta.

Això no vol pas dir que la carta catalana universalment coneuguda y admirada, perdi de cop y volta tot lo seu interès.

Si, com estém tentats de creure, la carta de Dulceri de 1339 ha sigut reproduïda, dos fets geogràfics de la més gran importància cumplerts després d' aquella fetxa, ne donan la rahó.

Es lo primer l' expedició de Jaume Ferrer en 1346. Si lo coneixement de las

CARTA DE 1375.

Dondina.
Scamor.
Scarsa (Skaraborg.).

Azores y Canarias y la ocupació d' aqueixas últimas per los genovesos havia arribat á noticia de Dulceri per tradició ó per los enrahonaments d' alguns marinos aventurers que havian estat en aquells llochs, aixó no vol dir que Dulceri n' tingués clara noticia, com la tingué en 1346, causantli suficient impressió pera ferho constar en una segona carta, com la de 1375, la qual porta la setxa exacta de la sortida d' una expedició oficial per Riu d' Or.

En segon lloch, la relació del viatje de Marco-Polo y los seus oncles per l' Extrem-Orient, no havia arribat ab suficients detalls en 1339 pera consignar-ho en una carta, á Barcelona, que era Cort allavors del Rey d' Aragó, y ménos encara á Mallorca, residencia probable de Dulceri. Tornat á sa patria en 1295, no fou fins 1298 que Marco-Polo dictá á Pisan Rusticien la narració de son viatje, coneguda baix lo nom de *Llibre de les Maravelles del Mon.* ¿S' ha d' estranyar que en un temps en que no s' coneixía l' impremta, aqueixa narració manuscrita tardés 40 anys pera arribar á Mallorca?

Tots los detalls que respecte l' Assia veyém en la carta de 1375 son trets sens cap dubte dels viatges de Marco-Polo, puig que las relacions dels viatges de Carpin y Rubruquis no tinguéren la publicitat ni importancia que la del viatjador veneciá.

Es, donchs, á aqueixos dos sets que hi ha que atribuirí al Dulceri ó algun altre cartógraf catalá la carta de 1375, que no es més si tal expressió podém donar, qua una edició considerablement corregida y aumentada del portulà de Dulceri de 1339.

Trad. per JOSEPH RICART GIRALT.

(De *La Renaixensa*).

SECCIÓ DE FOLK-LORE.

CARTAS SOBRE LA MISCELÀNEA FOLK-LÓRICA

VOLÚM IV DEL FOLK-LORE CATALÀ

II.

(Continuació)

En l' article *Caritat de brenes en los Santuaris dels Pirineus*, en son afany de voler donarse la explicació de costums que l' ver folk-lorista no deu fer més que *fotografiar*, pera dirho aixís, á ménos de estar ben segur de llur origen, lo senyor Bosch de la Trinxeria cau en un grave anacronisme posant la reunió dels anacoretes en comunitat (benidictins) després de la invasió dels alarbs, que tingué lloc en lo primer terc del segle viii, quan es ben sabut que en los Pirineus hi havia ja monestirs de Benedictins en la primera meitat del segle vi, ó sia uns doscents anys avans de la invasió alarb, que per cert fou de molt curta durada en tota la banda Nort de la nostra Península, ahont hi arribà sols com una onada que pega al rocàm y s' retira casi ab la mateixa pressa ab que es vinguda sense deixarhi cap rastre del seu pas. L' únic monument que

d' aquesta invasió trobem en la banda Nort de Catalunya son los *Banys alarbs* de Girona, y encara podrian molt be ser posteriors á aquella, puig no foren lo primer edifici fet per mestres de casas alarbs en plena dominació cristiana.

Y,—á propòsit de la invasió alarb,—no deixa de ser peregrina la teoria del senyor C.,—crítich de *El Diluvio*,—que ocupantse d' aquest meteix assumpto, diu que *sols los lladres y assassinos tingueren que fugir á las montanyas*. Es molt cert,—com diu lo senyor C.—que 'ls gots representavan en aquella época la barbarie, mes no ho es ménos que llavoras los alarbs no representavan encara la civilisació ni la tolerancia; aquests en los primers moments no foren més que un torrent que ho arrasava tot, y 'ls posseidors del territori—que estavan molt lluny de saber que 'ls invasors havfan de ser més tart tolerants y civilisats en los reałmes de Toledo y Valencia, y més particularment en los de Granada, Córdoba y Sevilla,—es natural que fugissen devant d' ells com fugian los francesos devant de la invasió alemana l' any 1870, y això que 'ls alemanys són ja coneguts de temps com á poble més civilisat que 'ls alarbs del sigele VIII, que eran completament desconeguts pera 'ls pobles de l' Europa Meridional y Occidental.

Res se 'ns acut dir sobre 'ls articles *Sant Tomás cau*, com no sia que 'ns fa riure la rondalla de la anada de Sant Tomás á la India (que suposan es l' Assíatica), ni sobre las cansons del *Canigó y dels dallayres*, y deixarém pera la setmana vinent lo titolat *Ninou y 'ls altres que completan lo bonich aplech de costums empordaneses de que 'ns venim ocupant*.—G.

Barcelona 10 de Juliol de 1887.

III

En son article *Ninou* lo Sr. Bosch de la Trinxeria conta la costüm que tenen las criaturas en los pobles del alt Vallespir de còrrier desaforadament pe 'ls carrers cridan: *Ninou! Ninou! l' esquella del bou*, costüm que correspon á la francesa de cridar en igual diada: *Au gui l' an neuf!* quin origen es lo següent:

Los antichs Galos tenían gran veneració pe 'l *gui*¹, sobre tot pe 'l que naix en las branques de la alzina, llur arbre sagrat. Lo dia en que comensava llur any, que corresponia al solsticí d' hivern, los druidas accompanyats del poble anavan á cullirlo ab una podadera d' or y fent grans ceremonias que acabavan ab un dinar campestre. Durant totas aquestas ceremonias lo poble cridava: *Au gui l' an neuf!*

Lo nom de *aiguillan* que s' dona als regalos de cap d' any en certs departaments del Nort de França, no es més que una corrupció d' aquell crit, com ho es també indubtablement la paraula castellana *aguinaldo* que serveix pera designar las estrenas ó regalos que hi ha costüm de fer lo dia de Nadal.

Las farsas que s' feyan,—y que d' any en any se van perdent,—lo dia dels

¹ Es lo *vesch* català, l' *muerdago* castella, lo *viscum Linne* dels botànichs.

Ignocents, son una reminiscencia de les *festas dels boigs*. No fá pas tants anys hi havia encara á Cherta una singular costúm que m' sembla no 'ls hi desagradarà conéixer.

La vigilia dels Ignocents los fadrins traballadors anavan á las casas dels richs y gent acomodada y 'ls hi posavan una contribució, tenintlos á la presó tot lo dia següent si no la pagavan. Al endemá ells eran los amos de la vila, tenían llur batlle, regidors, rector, etc., y celebravan una gran funció á l' iglesia, ahont hi anavan tots ab sochs y fent un soroll de mil diables. Lo qui feya de rector, ó *retor* com ells diuhen, deya la missa,—que tenia més de una conexió ab la *del burro* que l' autor sols esmenta,—portant ell y sos acòlits casullas d' estora, de quina materia eran també las bandas dels regidors.

La *festa del bou* lo dia de Sant Joan evangelista, de que 'ns parla lo Sr. Bosch de la Trinxeria en lo meteix article, correspon á una costúm de Quinto, en la província de Saragossa: la de que fá esment aquest cantar que he sentit més de una vegada en los pobles riberencs del Ebro en aquella banda de Aragó:

Bárbaros de Quinto,
bárbaros serán,
que llevan un toro
delante San Juan.

Aquest toro, segons notícias, havia de ser blanch.

Semblant costúm recorda segurament la dels antichs sacrificis y presentallas als deus del paganisme, com també la recorda y molt la següent:

A Entre-peres, sufragánea de Sadernes, al Nort de la província de Girona, hi ha una capelleta dedicada á Sant Grau, Gerardo en castellá, qu' es lo patró de las bestias en aquella banda, com Sant Antoni Abad ho es en lo restant de Catalunya. Lo dia de sa festa,—que es lo 13 d' Octubre,—hi van tots los pagesos de més de tres horas al entorn, y pera obsequiar al sant li oferéixen una pila de bous de terrissa, més ó menos ben fets, que 'ls hi llogan en la meteixa capella mitjantsant la quantitat de dos rals per cada hú.

Aquell dia totes las bestias de traball fan festa. ¡Ja se n' guardan prou los pagesos de ferlas traballar en aytal diada! De segur que las pobres tindrían alguna desgracia.

Quan un bou, una vaca, ó be algun badell ó badella está malalt ó ha pres mal, sos amos fan prometens á Sant Grau pera que 'ls hi gureixi, com diuhen en aquella encontrada.

De segur que aquest sant ha pres lo lloch d' alguna divinitat gentílica.

Aquesta costúm d' encomanar lo bestiá boví á algun sant y fins á Mares de Deu es molt general á Catalunya. Las parets dels santuaris del Munt y de Bellmunt, en la nostra província, están cobertas de collars y esquellas á manera de *ex-votos*².

² Nostre intent d' insertar íntegras estas cartas, copiadas del *Arch de Sant Martí*, ha tingut que modificarse davant de la insistència ab que penetra l' autor anònim d' elles en un terreno que 'ns està vedat per nostre Reglament.—*Nota de la DIRECCIÓ.*

En l' *últim dia de Quaresma* 'ns conta l' autor que abans en los pobles del Ampurdá s' dejunava tota la Quaresma, amagrintse d' una manera llasmosa 'ls que á aytal tractament se subjectavan.

Que l' dejuni com mesura higiènica es saludable en una època com la Quaresma, en que la sanch comensa á fer moviment, per aquells que pôden menjar y menjan bons bossins, es indubitable, com ho es també que es un bon régime pe 'ls pobles que víuhen en un clima ardorós la abstenció de menjar tocino y beure ví, imposada per Mahoma á llurs sectaris. Mes fer dejunar á una gent que,—com los pagesos y traballadors,—están molt lluny de poguer satisfar las necessitats de llur ventrell, no m' sembla pas gayre caritatius.

Lo Sr. Bosch de la Trinxeria s' lamenta de que aquest dejuni s' haja perdut; mes la costüm que no s' es encara perduda,—per més qu' ell sembla donarla com á tal,—es la d' anar lo capellá ab sobrepellís y estola, accompanyat de dos escolanets que portan un cove fent lo *saltapás* de masia en masia, recullint en cambi ous y diners, puig no fâ pas encara quatre anys ho he vist fer á Navata y á Borrassà.

A Crespià y altres pobles d' aquella banda de la província de Girona, recullen ous pera la Mare de Deu durant la Quaresma, ous que després se jugan á cartas á la porta de la taberna, destinant á aquella 'ls quartos que n' han tret.

No s' pot pas donar més gran barreja de lo profâ ab lo rel-ligiós.

Deixarérem pera la carta vinent lo *Matí de Sant Joan*, que bé s' mereix carta á part la més gran de las festas que 'ns ha transmés lo paganisme, y que l' senyor Bosch de la Trinxeria tracta molt de passada.— G.

Barcelona 17 de Juliol de 1887.

IV

Aucells, flors, perfums, amoretas, aixó es tot lo que l' senyor Bosch de la Trinxeria ha vist en *Lo Matí de Sant Joan*. Son article sobre aquest assumptu sembla un idili, una geòrgica de Virgili. Aquí no tracta ja d' anar á buscar l' origen d' una festa que arrenca de las tant celebradas del solstici d' estiu en la antigüetat pagana, ni tant sols esmenta las fogueras que encara s' fan avuy y que 'ns recordan l' antiquíssim culto del foch, representació del sol, principi fecundant y vivificadör de la naturalesa.

Mes ara me n' adono de que jo també sense voler me n' vaig á la part poética y es ja hora de que torne á la realitat de la festa d' aytal diada, fent esment de las moltes y diverses pràcticas que en ella ténen lloch; mes aixís com lo Sr. Bosch de la Trinxeria parla sols del *Matí de Sant Joan*, jo comensaré per la vetlla, puig, com es sabut, totes las bonas festas comensan la vigília, y la de Sant Joan més que cap altra.

La més notable é important de las costums de la nit de Sant Joan, aixís

com també la més extesa per tot arreu, es la de fer grans fogueras en memoria de la antiga adoració del foch com á representació del sol, ó sia del principi actiu y fecundant de la terra.

En lo *Dietari* de Casa de la Ciutat s' hi troba més d' una vegada la costum de fer en semblant vigilia,—així com també en la de Sant Pere—una foguera dalt del campanar de la Seu ³.

Lo foch ha estat sempre considerat com purificador, y d' aquí la costum de fer saltar á la gent y al bestiar per damunt de las fogueras de la nit de Sant Joan pera que s' purisquésen, costum que conserva encara la maynada en quasi tot Espanya.

A Espinavessa, en la província de Girona, créuhens que la cendra d' aquestas fogueras té la virtut de lliurar de tot mal las parts del cos tocadas ab elles, y d' aquí la costum de fregárselas pe'ls peus y mans y fins per la cara.

A la Alta Bretanya guardan los carbons d' aquestas fogueras com entre nosaltres los ciris del Monument, pera que 'ls lliure de llamps en los días de tempesta.

L' aygua té també una gran virtut en la nit de Sant Juan: la de curar tots los mals del cos y de l' ànima. Per aixó está tant generalisada la costum de banyarse al mar ó als rius ó d' anar á rentarse á las fonts avans de sortir lo sol. Los que no pôden anarhi se consolan ab rentarse á casa seva ab aygua posada á la serena.

Totas las herbas del camp adquiréixen també virtuts especials aquella nit: cullidas en ella, pocas son las que no curan d' algun mal ó no ténen algun poder mágich. Per aixó, al Empurdá, quan una cosa es molt difícil de lograr, sólen dir que *vol totas las herbetas de la nit de Sant Joan*.

Los nostres pagesos ténen bon cuidado d' anar á cullir avans que surti l' sol las *floretes de Sant Joan* pera posarlas ab oli y ferne un báksam de gran virtut curativa; en los pobles de la ribera del Cinca van á cullir la ruda borda, pera que 'ls lliure de briuixas; y 'ls jovens valents de tot arreu desafian tota especie de perills pera anar á recullir, al bell punt de la mitja nit, la maravillosa grana de folguera que 'ls hi ha de donar l' amor y la riquesa, puig, com diúhen á la Ribera de Ebro:

En el puerto hay una yerba
que *falaguera* se llama,
que en la noche de San Juan
s' espolsa, floreix y grana.

³ També feyan los concellers una gran cavalcada, com se pot veure en las següents notes, presas de dit *Dietari*:

«Diumenge a XXIII J Juny MDCII. En est dia, festa del gloriós Sant Joan, los senyors concellers al matí, accompagnats de molts cavallers y ciutadans á cauall feren la caualcada com es acostumat quiscum any.»

«Dissabte XXIII J Juny MDCVI—En aquest dia festa de Sant Joan al matí los concellers se juntaren al born y á cauall y preceynt lo conceller ab sas massas passeiaren la ciutat com es de inmemorial costum.»

Etc. etc.

Y com de totes las creencias que s' referéixen á la nit de Sant Joan potser es aquesta la més curiosa, me permetere dirne alguna cosa.

La grana de la falguera (*belecho* en castellá), s' ha de anar á buscar á las dotze en punt de la nit, posant un mocador de seda plegat ab nou dobles, y á la primera batallada la grana hi cau demunt. Mes es tal lo soroll y terratrémol que llavors se sent, que hi ha pochs homens que tinguin prou cor pera no fugir. En cambi 'ls que s' esperan ja ténen assegurada la sort pera tots los dias de llur vida, y ademés pôden ferse estimar de totes las donas que vulgan.

La nit de Sant Joan es també la nit de las consultas y de las adivinacions, ¡Ab quín afany la esperan las fadrinas pera saber ab quí s' han de casar! Pera lograrho, al bell punt de la mitja nit tiran una clara d' ou dins d' una galleda ó gibrella plena d' aygua, tot dihent:

Sant Joan granat,
Sant Joan florit,
deixaume vorre l' art
que tindrà l' meu marit.

O bé

Sant Joan Batista,
apóstol y evangelista,
flor de les flors,
fúume sortir l' art
del meu espós.

La primera d' aquestas fórmulas s' usa en la Ribera de Ebro, la segona en l' Alt Empurdá.

De las figuras que fá la clara d' ou dins de l' aygua, ne deduhéixen l' ofici que tindrà l' home ab qui s' casarán.

A Montblanch y altres punts de la Conca de Barberá las fadrinas escriúhen en diferents papers los noms dels fadrius que las preténen, los enganxan en altres tantas flors de cardot, socarran aquestas al flam del llum y las llenstan dessota d'el llit; al endemá las tréuhen y créuhen que s' han de casar ab lo fadri quin nom está unit á la flor que, malgrat la socarradura, haja florit aquella nit.

En altres indrets de Catalunya se reunéixen las fadrinas, y avans de la sortida del sol, van á beure ayqua d' alguna font determinada, y créuhen que s' han de casar ab lo primer home que véuhen després d' haver begut.

Necessitaría tot un volüm pera detallar las moltes costums y prácticas de la nit de Sant Joan, per lo que dono ma tasca per terminada, no sense fer constar que á la Ribera del Ebro he trobat una reminiscéncia del culto al sol en la següent oració que acostuma á dir la maynada cada dia al matí:

Bendit sia l' sol,
bendit sia l' dia,
bendit sia l' Amo
que mos lo envia.

G.

Barcelona 14 de Agost de 1887.

Prescindint de las *Festas mayores montañesas*, del Sr. Bosch de la Trinxeria, puig aquestas varian al infinit y fora menester tot un llibre pera descriurelas, passaré á ocuparme dels *Dinars de morts y Honras grassas*, del seyor Gomis.

Aquest seyor ha concretat son estudi al Alt Empurdá, esmentant sols incidental algun que altre punt d' altras encontradas catalanas, sent aixís que podia haver allargat més son articlet y fins haverlo fet molt més interessant si s' hagués pres la pena de consultar lo tractat de Moed-Zaton, en lo Talmud, destinat tot ell á detallar las fúnebres ceremonias dels juheus. Allí hi hauria vist que aquests tenian ja la costum de fer *Dinars de morts*, presa sens dubte dels assiris,—com molts altres costums de las que ells tenian; hi hauria vist que aquells dinars eran públichs ó particulars, segons la importancia del difunt; hi hauria trobat també la costum de plorar y picar de mans en los enterros, pres pe 'ls juheus dels egipcis, y altras molts costums molt curiosas que haurian vingut á tom en lo esmentat article.

Segons dit tractat, las ploraneras accompanyavan al difunt plorant y picant de mans; gemegavan totas á l' hora ó bé cantavan una especie de lamentacions. Consistian aquestas en estrofas cantadas per una de las presents, respondent á cor totes las altras al final de cada una d' ellas.

Los dinars de morts estavan també en ús entre 'ls grechs. Quan Priam va á reclamar lo cos de Héctor á Aquiles, diu: «Sabs que, plens de consternació, estém tancats dins la vila y que l' bosch y la montanya ahont anirém á buscar la llenya son lluny. Consagrariam nou días als plors en nostras casas; lo desé comensariam los funerals y donariam lo *dinar fúnebre* al poble ⁴.» Y quan Eneas, arribat á las costas de Sicilia, celebra l' aniversari de la mort de son pare Anquises, mentres ell fá 'ls sacrificis, sos companys fan bullir las calderas ó donan voltas al ast ahont se rostíexen las viandas que han de servir pera llur dinar ⁵.

També entre 'ls romans se celebravan dinars de morts y hi havia la costum de fer anar ploraneras als funerals. ¿Qui no ha vist *Hacrimatoris*, ó sia eixos petits pomets de vidre hont se recullian las llàgrimas que s' havían de depositar en las tombas d' aquells per qui se llenyaven? Quan Eneas envia á Evandre lo cos de son fill Palas, lo fá acompañyar de mil soldats pera que vajan plorant á son enterro ⁶.

A Castilla donavan lo nom de *plañideros* y *plañideras* als homens y donas illogats expressament pera anar gemegant y plorant als enterros, y he llegit, no

⁴ Homero, *La Ilíada*, cant XXVI.

⁵ Virgili, *Eneida*, llibre V.

⁶ Virgili, *Eneida*, llibre XI.

recordo hont, que no fá pas gayres anys hi havia encara á la isla de Córcega la costüm de llogar ploraneras.

En la Edat-Mitjana tenian á França la costüm de fer anar un joglar vestit ab la roba del difunt derrera l' mort en los enterros del rich; lo joglar devia imitar los gestos y modo de caminar del difunt quan vivia, lo qual arrancava grans plors als parents y amichs que anavan al entero⁷.

En lo curiós llibre titolat *Funerals dels reys d' Aragó á Poblet*, publicat per l' erudit arxiver de la Corona d' Aragó D. Manuel de Bofarull y Sartorio, hi ha l' següent capítol, que es una bona mostra de la importància que als dinars de morts se donava á Catalunya:

«Del aparell de viandes que deu fer lo senyor rey en lo Monestir de Poblet pera lo jorn que se deu fer lo soterrament.

«Apres que tot lo demunt dit sira ben concertat et totes les dites coses ben ordenades lo Senyor rey que dit soterrament vol fer façé fer en lo Monestir de Poblet tal provisió de vitualles pera la sua Casa et tota la altra gent que vindrá al dit Monestir per rahó de la dita sepultura per manera que per la multitud gran de la gent que en semblants coses acostuma de occorrer no prengues lo Monestir notable dampnage ans sie lo aparell tal et tan bondos que baste abundantment pera tots. E dich que lo dit aparell se deu fer de pa y vi et peix y altras viandas de observancia et non pas de carn perque en dit Monestir no si menja carn per los religiosos ni per ningun hoste que vinga et per aço se deu fer dita provisió de viandes de observancia car lo contrari siria en gran profanació de la observancia en que dit monestir es posat et de las ordinacions de son Orde.»

Y en lo Calendari Catalá any IV, pl. 140 y 141, corresponent al any 1868 hi ha lo següent article de D. Antoni de Bofarull, que prova que 'ls dinars de morts eran molt generals en nostre pais:

LO DINAR DE MORTUORUM.—«Quan una casa de pagés ha tingut la desgracia de perdre á un dels seus, á mes de las parts de rosari que resa al mort cada vehí, aquella lo dia del enterro dona un dinar á tots los parents y vehins al acabarse las missas. Aquest dinar s' anomena de *mortuorum*. Al rodador de la taula se seuhen los de la casa, 'ls parents y demés convidats, sent cosa d' esmentar que las donas de la casa del mort portan caputxa negra, y las demés mantellina blanca. La taula está parada ab dos estoballas y la sopa del dinar ha de ser arrós ben groch y no altra cosa: no s' hi pot menjá cap classe de birám. Quan son á los postras, se trauhen las estoballas de sobre y queda la taula ab las que tenia á sota tofas ben netas y lo més novas possible. Llavoras se dona una cerilla á cada hú de los convidats; entran los capellans que han cantat l' Ofici del mort, se tancan totas las finestras, si n' hi ha, y quan tot es ben fosch, llavors, encesas que son las cerillas, lo rector se posa al cap de la taula y 's cantan ab tota solemnitat unes absoltas. Finidas eixas, cada capellá

⁷ Emili Sonvestre *Lo Progres*.

cobra un duro, que se li dona embolicat ab un paper, y un pá blanch de lliura y mitja, com també se n' dona un á cada hú dels convidats. Aixó son los postres del dinar del *mort*, après de las que tothom se 'n torna á casa sua, excepte 'ls parents que 's quedan alguns días á fer companyía y consolar als que han tingut la desgracia de pérdrere un dels seus.»

També la costúm de fer lo panegírich del difunt, de que parla l' senyor Gomis, es cosa molt antiga. Las pinturas de las parets interiors de las tombas á Egipte no eran més que panegírichs. Los héroes de la antigüetat feyan los de llurs amichs morts en lo camp de batalla. Tiberí feu lo d' August⁸. Aquesta costúm s' ha transmés de sigle en sigle fins á nosaltres. Los dels reys y personas principals se fan encara pe 'ls capellans; los dels particulars los fà cada hú á casa seva. No hi ha ningú que no alabe á sos difunts, per més dolents que hajen estat en vida.

Per aixó deya aquell:—Desditxat de mí lo dia en que m' alaben.

G.

Barcelona 1.er de Setembre de 1887.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONS.—Las havém rebudas ab agrahiment pera los següents actes: de la «Junta Directiva del Museo-Biblioteca-Balaguer», de Vilanova, pera la solemne sessió conmemorativa del quart aniversari de dita Institució, lo dia 20 d' Octubre prop passat; de la «Lliga de Catalunya», pera la sessió inaugural del 5 del corrent; del «Centro de Acuarelistas de Barcelona», pera la vetllada del dia 14 id.; del «Ateneo Barcelonés», pera la sessió inaugural del dia 28 id.; del meteix «Section des Alpes Marítimes», de Nice, pera totas las excursions del present hivern, quin programa 'ns remet; y del «Centre Escolar Catalanista», de Barcelona, pera la vetllada inaugural del curs de 1887 á 1888, lo dia 3 de Desembre prop vinent.

PUBLICACIONS FOLK-LÓRICAS.—Recomaném als aficionats á eixos estudis y sobretot als individus de la Secció correspondent, l'*'Annuaire de la Société des Traditions populaires*, que acaba d' eixir á llum á París, casa Maisonneuve et Lechevalier, y *El libro de las tradiciones de Granada*, per D. Francisco de P. Villa-Real y Valdivia, que s' publicará próximament, formant un volum de més de 500 planas al preu de 5 pessetas.

COMISSION.—Havent osert espontáneamente nostra cooperació, segons acord pres per unanimitat en Junta general de 14 d' Octubre darrer, á la *Associació Catalanista d' excursions Científicas* pera gestionar de comú acort lo necessari á fi d' estalviar als socis excursionistas d' abduïdas Associacions las molestias y disgustos que ocasioná darrerament al Sr. President d' aquesta última la aplicació

⁸ Suetoni, *Historia de doze César-Augusts*.

de las disposiciones vigentes sobre prohibició de traure planos, vistas, fotografías, dibuixos, etc., de perspectivas y monuments compresos en la distancia de 40 kilòmetres de frontera ensà; y havent respot dita Associació molt atentament acceptant reconeguda nostre concurs y proposant lo nombrament d' una comissió *ad hoc*, ha sigut oficialment designat per nostra part lo coneget excursionista y naturalista D. Arthur Bofill, tant práctich en los Pyrineus, pera secundar las gestions de la *Catalanista*. Es d' esperar del zel de abdós comisionats lo resultat més favorable á nostres desitjos.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA Y MUSEO

PERIÓDICHOS NOUS.—Nos han favorescut los següents, als quals torném lo saludo y lo cambi: *Anals de la Lliga de Catalunya*, de Barcelona; *Boletín del Centro Artístico*, de Granada; y *La Papallona*, de Buenos Aires.

BIBLIOTECA.—Segueix la llista de donatius:

De la Excm. Diputació Provincial de Barcelona: **1,649** *Presupuesto ordinario de gastos é ingresos de la provincia de Barcelona para el año económico de 1887 á 1888*.—Barcelona, Casa de Caridad, 1887.

De Mr. M. Gourdon, delegat a Luchon (França): **1,650** *Tramesaïgues et le Pic Aré* (2940 m.), per lo donador.

De Mr. E. Grout, de Lisieux: **1,651** *La science et la richesse dans nos campagnes par les Musées cantonaux* y **1,652** *Les Musées cantonaux au Congrès des sociétés savantes à la Sorbonne-1887*, conferencias per lo donador—Caen y París, 1887.

De D. Alexandre Guichot y Sierra, de Sevilla: **1,653** *Memoria relativa al curso de 1886 á 1887, presentada al Ateneo y Sociedad de Excusiones de Sevilla*, per lo donador.—Sevilla, impr. de «El Orden», 1887, (2 ex.)

De D. Frederich Miracle y Carbonell: **1,654** *El crimen de la calle de Moncada*, per lo donador—Barcelona, Casa de Caridad, 1887.

De la «Societatea Geografică Română», de Bucuresci: **1,655** *Dictionar geografic al județului Tîrgoviște*, per Pere Coudrea — Bucuresci, Soceciū y Teclu, 1887.

MUSEO.—Segueix la llista de donatius:

Del «Club Alpin Français, Section de Lyon et de l' Isère»: **2,704** *Panorama du Massif de l' Oisans d' après une photographie prise du sommet de la Barre des Ecrins* (4103 m.), per J. Mathieu (litogr. A. Grinand, Lyon).

De D. Alvar Verdaguer: **2,705** y **2,706**, 2 fot. *Dòlmen*, prop de Llinás (Catalunya).

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BUTLLETÍ MENSUAL DE LA ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

ANY X.

DESEMBRE DE 1887.

NÚM. III

CONDICIONS DE LA PUBLICACIÓ.

PREUS DE SUSCRICIÓ: 4 rals trimestre anticipat pera los socis; 6 rals id. pera los qui no ho son.—Las suscripcions foranas sols s' adméten per anyadas anticipadas.
Números solts: senzills, 3 rals; dobles, 6 rals.
REPACCIÓ Y ADMINISTRACIÓ: Barcelona, carrer de la Portaferrissa, n.º 13, pis 3er, dreta.

AVISOS

Lo local de la ASSOCIACIÓ s' ha trasladat al carrer Condal, n.º 35, pis 1er, hont se celebren las sessions y quedan instalats la Biblioteca y lo Museo.—Totas las comunicacions referents á Administració y publicacions seguirán remetentse al carrer de la Portaferrissa, n.º 13, pis 3er, dreta.

—Tots los suscriptors que vulgan fer enquadrinar lo present tomo ab las elegants cobertas y mateixas condicions que 'ls anys passats, se servirán deixarlo en la llibrería de Verdaguer (Rambla del Mitj, 5) *avans del dia 20 de Febrer prop vinent*. Passada dita setxa, no podrá obtenirse la esmentada enquadració al preu de 5 rals.

—S' agrahirá á tots los suscriptors forans que á la major brevetat sálden llurs atrassos y renóven llur suscripció pera 1888, enviant l' import en sellos de correo ó en altre valor de fácil cobro, á la Administració (Portaferrissa, 13, 3er, d^{ta}). En la darrera

plana de las cobertas trobarán tots l' estat de llurs respectivas suscripcions.

—Haventse agotat las existencias dels tomos I, II y VII, aixís com dels N°s 1, 18, 19, 20, 51, 56, 57, 77 y 78, del BULLETÍ, s' agrahirá que si algú vol despéndre's dels que tinga en son poder, fassi proposicions al efecte en Administració (Portaferrissa, 13, 3er d^{ta}).

Barcelona 31 de Desembre de 1887.

SECCIÓ OFICIAL.

ANUNCIS OFICIALS.

TRABALLS DEL MES DE JANER DE 1888.—Día 13.—*Lectura* dels següents traballs: «Recorts dels Pyrineus: [montanyas regaladas]», per *D. Carles Bosch de la Trinxeria*.—Junta general ordinaria.—*Sessió preparatoria* pera la excursió prop vinent.—Organisació d'excursions y visitas.

Día 22.—*Excursió oficial á La Palma, Corbera, Sant Pons y Vallirana.*

PREMI EN LOS JOCHS FLORALS.—En sessió de 12 de Novembre prop passat acordá la Junta Directiva refermar al actual Consistori, la ofrena de la «Col·lecció completa y luxosamente enquadernada de las obras publicadas per la ASSOCIACIÓ, al autor del meller *Estudi sobre cants, costums ó tradicions populars, de Catalunya*».

PREMI EN LA EXPOSICIÓ D' AMBERES.—Al fi s' ha pogut recullir y obra ja en nostre poder la medalla de bronze daurat y lo diploma, obtinguts l' any 1885 en aquell certámen per la ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA.

Barcelona 31 de Desembre de 1887.

Lo Secretari,
SIMON ALSINA Y CLOS.

SECCIÓ DE PUBLICACIÓ.

RECORTS DELS PYRINEUS

¡¡Montanyas regaladas!!...

¡Montanyas regaladas! ¡me teniu robat lo cor!... Al estiu, faig com lo bestiar de llana, que si no pot anar á pasturar á las altas serras y té de quedarse á la masía, s' migra, s' enflaqueix trobant á saltar los ayres purs dels cims nevats. Quàntas vegadas he envejat la sort del pastor qui, durant tot l' estiu, viu en las altas regions de nostres Pyrineus! Viure ab ells, dins llurs barracas, tota una setmana, ha sigut sempre mon gran desitj de la temporada d' estiu; aislarme en aquellas soledats, enfront del grandiós espectacle de nostras altas montanyas, ab llurs imponents y desordenadas clapisssas, llurs espadadas cingleras, llurs pins rabassuts, torçuts per lo furiós huracá que enlayra y escombra la neu dels rasos.

Las hermosas valls de Moréns, de Cadí, de Carençá me conéixen; hi he anat més de deu anys seguits. Quan no trobava companys, hi anava sol ab mon fidel é inseparable Joan Borrat, que may m' ha deixat.

Viviam ab los pastors, menjant llur ollada com ells, dormint dins llurs barracas damunt lo jas de bálechs. Las valls de Cadí y de Moréns eran las mevas preferidas. Lo gran círcol que forma la vall de Moréns, en sa part superior, que ne diuhen *Ull de Ter*, es de lo més grandiós de nostres Pyrineus. ¡Quinás soledats! ¡quin silenci!... No s' veu cap auzell, no se sent cap ruido; sols la fressa del Ter que baixa impetuós per aquells rostos, estrellantse pe'l rocàm.

¡Y las tempestats en lo círcol d' Ull de Ter!... ¡espantan! Cal trobars'hi pera formarse una idea d' aquells trons que fan tremolar tota la cordillera. La lluyta de las bromas que s' engolfan dins lo círcol, impel·lidias per vents contraris, que baixan de las colladas, s' apilonan, se topan, s' arrossegan, s' enlayran, atormentadas per l' huracá en mitj de la estruenda tronada.... ¡Quin espectacle més horrorós y grandiós!

¡Y las nits en aquells cims!... Surtia de la barraca, embolicat ab ma cuberta de llana, me n' anava al cim de la crena del Puig de Bassibés, segut sobre una penya... ¡Quin cel més pur! ¡qu' estrellat! sembla una polsaguera de diamants y rubís d' hont sobresúrtent los brillants que forman las constel·lacions: lo Carro, Orion, la Polar, las Pléyades, etc. ¡Quina riquesa!... Darrera del pich de Costabona surt la brillant estrella de l' alba: sembla un far elèctrich que il·lumina aquellas serraladas.

Son las tres del matí. Allá, envers l' orient, lluny, dins la planura, se veu, á sobre l' mar, com una pinzellada d' un vermell fosch; va creixent; las bromas

paralelas estiradas á l' horizont comensan á participar del meteix reflexo, sols en tons més pàlits y confusos de morat, groch verdós, que s' disólen pera pendre més entonació, mentres la pinzellada pren un tò rosat més encès. Prompte una espléndida escala acromática invadeix l' horisont d' orient; l' alba va creixent, ja s' extén fins á mitj cel. Vénus brilla sempre sobre Costabona d' un esclat pur; las estrelles se desvanéixen, sols quedan al cel las de primera grandaria que no tardan á apagarse. Ja es gran dia; una lleugera boyra s' extén en las fonsaladas; los pichs més elevats de la cordillera son il-luminats de més claror. De cop, allá, á l' horizont, sota la pinzellada encesa, resplandeix un pich brillant d' un vermiell clar... lo sol surt de mar com un disch vermell, sense raigs, com si surtís de la fornal. Los cims elevats se coloran d' un tò rosat pàlit; s' alsua un oreig fresquet... l' alenada del despertar de la naturalesa; la fressa del torrent se sent més clara; tot lo círcol pren un tò dauat. L' herbám y floretas de la vall, totas inclinadas y plorosas de la aygualera, esperan ab dalé que baixi lo sol dels cims pera rebre son escalf.

¡Quina matinada més hermosa! ¡que bé s' aspiran las emanacions rehinosas dels pins!... Y al tornar á la barraca... trobo la jassa plena d' animació: los pastors mûnyen las cabras; ja bull lo perol plé de llet posat sobre l' foch... ¡qué rica! ¡qué sabrosa! ¡un no se n' veuria may tip!

Lo remat surt de la jassa escoltat de pastors y gossos; se n' va á pasturar al cim de la montanya de Bassibés; jo 'ls segueixo; porto mon dinar al sarró; passo tot lo dia ab ells als cims de Puig del Toro, de Bassibés, de la Fossa del Gegant, tots de més de 2,800 m. d' altitud. Quan tot lo remat es extés per la montanya, los pastors se juntan, nos assentém damunt d' una penya; los hi dono estafarllata, fuman llur pipot y á voltas fan lo xerrich de la botella que no m' deixa may. Los faig enrahonar; me contan tempestats, pedregadas, episodis de llops.

La Fossa del Gegant que 'ns descriu Mossen Verdaguer en son poema, Cant VIII, es exactíssima; se n' conserva sa tradició en nostras montanyas; los pastors diúhen que lo gegant que va lluytar ab En Guifre, hi es enterrat. He vist las pedras de que parla l' autor de *Canigó*; tot lo que 'ns diu es molt exacte.

Me n' anava ab mon termòmetre á midar los graus de l' aigua de las fonts d' aquellas altas regions, aguas fredíssimas qual aygol corre en llit de palets coberts de llot d' un vert fosch, aigua tant freda que cap vegetació hi resisteix; la gleba de las voras sembla cremada; sols més avall, quan ha perdut part de sa freda cruesa, algunas plantas s' atrevéixen á apropar's hi atretas per la frescor; primer son plantas diminutas com las crucíferas; pero, á mida que l' aygol s' obre pas en mitj de la clapissa y de la boixerica, á redós del vent geliu, vénen las umbelíferas, ranúnculas, crasuláceas, etc.

¡Quin aplech de plantas cullia al cim d' aquellas altas serrans! ¡Qué rica es la flora de nostres Pyreneus!

A la tarde tornava á la jassa ab los pastors.

Pera conéixer los pastors de nostras altas montanyas, cal viure ab ells set ó vuyt días, estudiant llur carácter, llurs costums.

Lo pastor dels Pyrineus es alt, ben plantat, ferreny, cara enmorenada pe'l sol, seria, enèrgica al par que bondadosa. Son trajo realsa encara més sa estatura: barretina, samarra de pell de moltó, faixa vermella, calsas de burat y botinas de pell que cobréixen part del peu calsat d' esclops feixuchs, ferrats de claus puntaguts. Portan sempre llur capa ab caputxa, de burat gris. Quan, desde la vall, apoyat sobre son llarch garrot, se l' veu al cim de la crena ó sobre un pich elevat, que s' destaca á l' horisont del cel, sembla l' Geni de la montanya.

Lo pastor del Pyrineu es sempre serio; raras vegadas se l' veu á riure, y encara son riure es un sonrí. Eixa serietat es deguda á sa vida contemplativa, als espectacles imponents que té á la vista: eixidas y postas de sol, tempestats, boyras, pedregadas, nits estrelladas, silenci interromput sols per la tronada... eixa gran veu de la naturalesa, d' eixa naturalesa abrupta, selvatge y grandiosa. Com viu en las altas regions, mira á sos peus las extensas planuras, la successió de montanyas que s' perden á l' horisont, negadas dins la calitja, limitadas per la mar, l' inmensisitat. En los cims de Puigmal, de Canigó, de Bassibés, sembla més apropi del cel... son carácter serio se ressent d' eix espectacle magistru que l' penetra, l' absorbeix.

En aqueixas altas regions la posta del sol, la si del dia, es tant hermos com lo matí. La tarde cau á las primeras horas del crepúscul; las ombras baixan en las fonsaladas; lo sol daura encara los cims que 'ns rodejan, pero ja no es lo tó d' or viu del dia, es un tó rosat pàlit com á sa surtida. Una boyra vaporosa s' extén sobre la gentil vall de Moréns; á voltas, desde la barraca, s' hi veu l' arch de sant Martí produxit per los últims raig del sol á través d' eixas regions boyrosas; allavors lo círcul granítich se persila á l' horisont al entorn del arch gegantesc y dona al fenòmeno un relleu d' una serenitat indescriptible.

Sovint, quan, ab los pastors, me trobava en aquells cims, veia escamots d' isarts; me'ls mirava ab l' ullera pasturant ó ajeguts damunt la neu.

L' isart es dels quadrúpedos més bonichs que tenim en nostres Pyrineus: esbelt, aixerit, lleuger, ab sas petitas banyas negras reblincadas en darrera com un ganxo, dona gust véurel córrer quan fugí d' un perill, saltant cingles, precipicis, quitllantse al cim de l' aresta d' una penya hont sembla impossible que pugan cabre sos quatre peus. Per sa boniquesa y lleugeresa té retirada al antílope dels deserts d' África. A primera vista un diria qu' es un boch cabrer; pero se n' diferencia per no portar barba, ni tenir sota l' coll las dues glàndules peculiars á la especie cabril. Son pel curt y atapahit al estiu, com lo pel de cervo, se torna més llarch y espés á l' hivern; ademés á cada estació cambia de color: á la primavera es d' un gris cendrós, al estiu rogench, á la tardor eix color de badell se torna més fosch, y al hivern es casi negrench.

La primera vegada que vaig anar á cassá 'ls isarts' ab mos fidels companys del Vallespir, al ferme observar las petjadas dels isarts, vaig notar una particularitat y es que l' esclop de llur peu es vuyt en dessota, de manera que forma tot ell un unglot prim y retallat. Es per la forma particular de son peu que s' arrapa en las arestas y relleixos del cingle. Quantas vegadas, al reconéixer lo pás per hont los isarts nos havíen escapat, me quedava sorprés! semblava impossible; no ho volía creure al veure que havíen pujat per un cingle de deu metres d' altura casi á pich.

Los sentits del isart son finíssims; sa vista penetrant; té l' oido tant fi com l' olfat. No se li coneix cap veu; sols, á voltas, un belar ronch com d' una cabra regullosa. En sos moments d' espant prou freqüents en eixa rassa tímida, lo mascle fá ab lo nas un reniflet com un xiulet agut pera avisar l' escamot que pastura.

Se nodréixen de las herbas mellors de la montanya que cap bestiar los hi disputa, com l' herba dels relleixos dels cims escarpats. Fan com las cabras; preferíxen los tanys tendres dels arbustos que troban, y son molt amichs de pasturar las flors flayrosas.

A eixos gentils animals no 'ls hi agrada la soledat; com la major part de llurs congénères los hi agrada viure en societat. Se 'ls troba per escamots de 30 y 50 caps. Al temps de llurs amors hi ha entre los mascles molta ardor; se baten ab furor ells ab ells fins á deixar, á voltas, llurs banyas en la lluya.

La femella porta vuyt mesos y fá sols un cabrit que segueix á sa mare durant cinch ó sis mesos, fins qu' es ben adult.

Com totas las mares, sa solicitud per son fillet es extremada. Apenas nascut té dos enemichs terribles: lo llop y l' áliga.

¡Quin instint més admirable! pera evitar lo primer, s' encingla ab son cabrit, durant la nit, en punts inaccessibles pe'l llop; de días lo mena dins las pinèdals, en mitj de la malesa, amagat per las atapahidas matas de bálechs y rododendrons. Pero á pesar de tantas precaucions l' áliga n' afalcona sempre algun. Es la gran áliga imperial dels Pirineus que s' empòrta dins sas urpas xayet y cabridet com una palla; sa mare no l' pot defensar.

Un dia que m' trobava ab los pastors al peu de la crena descarnada de Grá de Fajol, me féren observar, no lluny de nosaltres, dues áligas que, ab llur vol magestuós, voltavan un clap de pins. Prompte una se llençà arran de terra batent ab sas alas los matolls de boixerica, glapint com un gosset.—Allá hi ha novedat, me diguéren los pastors; es ben cert que volen afalconar una llebra ó un cabrit. Corrérem vers aquell punt; la cabra fugí esporuguida; hi vegérem, amagat dins un matoll, un cabridet estemordit, nascut de pochs días. Donchs com l' áliga no l' podia envestir, cercava á espantar lo glapit y fressa de sas alas per ferlo surtit del matoll y agarralo; si hagués surtit, lo mascle, que volta enlayre, s' hauria llençat damunt d' ell pera clavarli sos garfis. Pero lo singular fou que sa mare, tant esquerpa, fugí sols á poca distància, presa de recansa d' abandonar son fillet. La tenia á tiro; hagués pogut fusillarla molt bé,

pero aquell amor de mare m' enterní; claví mos dos tiros de balins á las áligas que s' enlayáren magestuosament sense ferne cas. Lo cabrit ab quatre salts fou al costat de sa mare y los dos desapareguéren fugint vers los canals de Grá de Fajol.

L' excursionista qui, de Camprodon, seguint Ter amunt, arriba á la jassa de Moréns, no deixará de notar eixa montanya pelada, abrupta, sensa herbe ni matoll, descarnada, escorreguda, de cingles espadats, que s' termena per l' ayros pich granítich que n' díuhen Grá de Fajol (2,700 m.)

Sembla la crena malehida. Los ayguats, los torbs, las glassadas se n' han emportat la terra y no han deixat sinó sa carcanada granítica, qual ossada y costellám son los escorranchs, las timbas, las cingleras, los canals que l' esberlan de dalt á baix. Encara en los relleus dels cingles s' hi véuhen á blanquejar groixudas socas de pins corsecats pe'ls llamps, qual gris arrelám, arrapat en las esquerdas de la penya, sembla tentáculs colossals de pop.

Es de lo més selvatge que he vist en mas excursions del Pyrineu. Desde la jassa s' atravessa á l' esquerre la desordenada é imponent clapiça de gran extensió què ls pastors, sens dubte per derisió, ne díuhen *lo sorré del Recó de Moréns*, com si cada penya que forma aquell, caós fós un grá de sorra. Pera atravessarlo se té qu' anar calsat d' espardenyas y caminar sovint de peus y mans, ab molt cuidyd, saltant d' un roch al altre ab risch de relliscar y trencarse una cama. Per si un arriba capulat al peu de la crena, ab sos canals, fondas trinxeras talladas dins lo inacís granítich.

La clapiça del recó del peu de la crena de *Grá de Fajol* es una hermosa horror, grandiosa, imponent ab son desordre de penyas sobreposadas una sobre altras, de formes fantàsticas de esfinge, elefants, mammuts y demés monstres antidiluvians. Un no pot estarse de contemplar aquell caós. ¡Quina conmoció més terrible! ¡Quín cataclisme ha produhit tant espantós enderroch! ¿Seria un camp de batalla dels Titans que volsan escalar lo cel, que, ferits pel llamp s' hi troban soterrats? Nò, es l' immensa ossada de la crena malehida que jau al peu del cingle.

Més avall de la jassa, seguint lo Ter, es com eixos canals se presentan més espadats, puig que desde l' cim de la crena, córren rectes fins á baix, casi á pich; poca es llur inclinació fora de la perpendicular. Los pastors han batejat los més abruptes: canal de la congesta; canal del godoy; canal del príncep; etc.

Lo canal del príncep es lo més horrorós; té no més accés á mitj cingle; s' hi entra per un trench del rocám. Aquest es lo pas predilecte dels isarts. Quan un isart s' ha ficat dins lo canal del príncep no n' pot surtir si no pe'l cim, per baix ó pe'l trench esmentat.

Un dia de cassera ab tots mos companys, los pastors, al tornar ab llur remat á la jassa, cap al vespre, nos diguéren que s' véyan sis isarts dins lo canal del príncep. L' endemá á trench d' alba hi anárem prenguent las precaucions estratègicas degudas. Dos s' apostáren dalt de la crena, á la boca de

la trinxera, dos al fons, al peu de la meteixa; En Borrat y jo al mitj en lo pas estret que hi dona entrada. Nos havíam apostats en mitj del canal, ajupits, de genolls sobre un relleix.

Los de baix comensáren á tirar pera empaytar los isarts cap amunt. Al sentir los tiros pujáren com dimonis canal amunt hont rebéren escopetadas pe'ls companys apostats; tot seguit se remolinan y baixan tots sis com sis llamps canal avall... Sense la presencia d' esperit d' En Borrat, aquell dia ben cert hauria deixat ma carcanada, estimbat daltabaix del cingle. En Borrat me clavá un colp damunt l' esquena fentme ajupir del tot; ell feu lo meteix. Los isarts enventats nos estrompassáren felisment, puig que ab llur furiosa empénta nos hagueran estimbats canal avall. Reberen los tiros dels de baix; ne feren quedar un; los altres com esperitats anáren á parar al infern, com deya En Borrat.

Aprop de la jassa hi ha un ras ombrejat de pins y cubert de boixerica; no té cap pedra; es encatisat d' herbám y d' alguna floreta. En mitj d' aquell selvatge enderroch sembla una oássis perduda. Pera anarhi s' atravessa lo Ter; se puja lo ribast del torrent y tot seguit un hi es. Los pastors ne diuhen: *lo soley bonich*. Era nostre indret preferit; hi parávam la ténda; hi feyam lo ranxo; nos hi allargávam quan cansats tornávam de cassera després de recórrer las altas serras.

Entre las matas de boixerica s' hi véuhen pilots de brossa de 30 centímetres d' altura, formats de fullaraca y agullas secas de pi: son formiguers de la formiga peculiar d' aquellas altas regions; formiga grossa, negreca, que s' distingeix de sas germanas per son instant intel-ligent. Las agullas de pi que cobréixen lo formiguer son posades en capas perpendiculars, com un teulat de palla, pera que no puga entrarhi l' aygua. Durant lo llarch hivern se concentran dins llur niu esmortuhidas, fins que lo sol de Juny ha fos la neu que las tenia sepultadas. Allavors, reanimadas per son escalf, súrten joyosas de llurs casas de brossa, en negras corrúas, formant caminets; unas van, otras vénen; las obreras portan agullas de pi per renovar lo teulat de la casa; las didas afanyosas portan diminutas granas de plantas que son los aliments qué déuhen nodrir la nova generació que vindrá. Tot ho ténen dispositat dins llur niu ab un orde y previsió admirables: pisos d' estiu, pisos d' hivern, graners, estancias pera los ous, pera las recent nascudas que las didas nodréixen, pera las larvas que també humitetjan ab llur saliva pera facilitárlashi la surtida de llur tendre closca. ¡Qué cosas tindríam pera contar si 'ns volguéssem extendre en descriure totas las probas d' intel-ligència que, com las abellas, nos dona eix interessant himenòptero! ¹.

Un dia, un cassador dels nostres que feya una bacayna sota un pi, prop d' un formiguer, incomodat per las formigas que li corrian per damunt, s' ai-

---

¹ Llegir Huber, Lund (*Memoria sobre las formigas*); Michelet, (*L' insecte*).

xecá, arreplegá un pilot de teya, y quan lo tingué encés, lo posá al peu del niu pera calarhi foch... acció criminal que no tenia perdó de Déu. ¡Quina alarma!.. ne surti un estol, una negror, corrent esparveradas pera reconéixer lo perill. Terrorisadas per l' incendi, anavan per la salvació dels ous; cada una ne portava un á la boca... ¡Quin desespero! ¡Quin esparpill!... L' incendi va guanyant lo primer pis; ja las flamas llepan las salas dels graners; se sent l' espetech de las didas que, avans de deixar llurs fillets, se sacrificau, morint ab ells. Las obreras al veure cremar llur edifici, desesperadas, follaras de rabia, se tiran de cap dins lo braser, no volguent sobreviure á tant horrorosa desgracia. Casi totes se deixan cremar avans que abandonar llur cara estada hont havíen nascut tantas generacions. Las pocas que s' salváren voltavan lo formiguer, astoradas, contemplant, aflijidas, las ruinas fumants de llur casa payral.

La vall de Moréns, com la de Cadí y de Carençá, en lo mes de Juliol, es matisada d' hermosas floretas; lo rododendron tant abundant en aquells cims es tot florit de rosas vermelles d' un esclat y elegancia admirables, que fa ressurtir més encara lo vert d' esmeralda de son fullám. La molsa de las penyas es salpicada de diminutas floretas de vius y matisats colors.

Pera admirar la rica flora d' aquellas valls, s' hi ha d' anar á la fi de Juny fins á mitj Juliol. La neu de la vall s' ha fós; sols quedan congestas en las torrentadas y escorranchs, al peu dels cingles. Allavors se véuhen traucar de la neu eixas hermosas flors efímeras que s' estreméixen al bes radiant del sol; llurs pétals sacudéixen las agullas de glas que les tenian empresonadas durant tant llarch hivern. La major part son flors alpinas que s' troban al peu de las congestas, com la *Soldanella alpina* (*Primulaceas*), *Anemone pulsatilla y alpina* (*Ranunculaceas*), *Caliantemum rutaefolium* (*Ranunculaceas*), *Artemisia glacialis* (*Sinanthereas*), *Luzula nivea* [*Juncbeas*], etc., etc.

L' excursionista qui, á primers de Juliol, voldrá passar alguns días ab los pastors de las valls de Cadí y de Moréns, no s' ha d' oblidar de portar sal, oli y vinagre, y desd'ara li prometo que menjará un enciám que no ha menjat de sa vida, compost de coscolls y xicoyas de montanya. (*Coscoll: Malapospermum cicutarium*, *Umbelíferas*; *Xicoya: Taraxacum officinale*, *Sinanthereas*).

Pera los coscolls se déuhen triar los tronchs tendres avans de florits. Las xicoyas se trobán en abundància á la vora dels aygols, y encara mellova sota las buynas de bou ressecades del any anterior, en las jassas de las vacas. Al girar la buyna que las preserva del ayre y del sol, s' hi véuhen aclapadas, blancas, tendrás com mata d' escarola lligada per l' hortolá. Es un enciám exquisit que no té comparació ab cap enciám de nostras hortas casulanas.

Los pastors y pagesos de la alta montanya, sense tenir coneixements botànichs, conéixen la major part de las plantas medicinals del Pyrineu. Sempre en las casas de pagés y barracas de pastòr, trobaréu manolls d' herbas, lligats ab cordill y posats á secar da't del sostre; manolls de escrofularias, meum, cochlearia, valeriana, regalessia, thé bort, etc. No ténen necessitat d' anar á ca'l

apotecari; se fan ells meteixos los remeys. Una de las plantas que pera ells té més virtut es lo *Meum pyrenaicum* (*Umbeliferas*). Lo prénen en infusió. N' he pres moltes vegadas pera reemplassar lo thé y flor de teíl; us asseguro que te un aroma y gust exquisit. Es bò pe'l mal de ventre é indigestions.

Un dia que herborejava en lo ríberal de Carençá, més avall de la barraca de Fontpedrosa, allá hont las dues riberas de Bassibés y de Carençá se juntan, descobrí una cascata que s' pot comparar á la que forma lo Fresser, de Ribas á Núria; pot tenir uns 30 metres d' altura. Ja de lluny sentí sos brams. La ribera que porta molta aygua, crescuda per los torrents que devallan d' aquellas altas montanyas, arriba al cim d' una muralla granítica; rápida, impetuosa, d' un salt se llensa al peu del cingle. Sembla inmensa columna de cristal rotillane sobre ella meteixa pera caure, dins l' abisme. Avans d' arribar á baix, unas penyas que súrten de sobre plom de la muralla deturan y rómpen la columna, la qual s' estrella convertintse en mil reguerets platejats que sembla joguinejan sobre l' relleu de las penyas. L' aygua, de cop parada, se recull un moment com si volgués pendre alé y recau en extesa com espléndida tela dins lo gorch cavat pe'l sigles, ver fossar granítich. Lo xoch d' eixas macissas mánegas d' aygua agita, remou l' ayre, y un ruixim, una pols humida vos fuetja la cara, mentres que lo torrent, reprenguent son curs impetuós, salta, plé d' escuma, estrellantse pe'l rocá, en mitj de tronchs corcomits de pins desarrelats, y corre encaixonat seguit sinuosos congostos fins á la vall.

A propòsit de cascates, dech fer al excursionista una observació molt justa. Las cascates de nostras altas montanyas, visitades al Juliol y Agost, no son res comparativament á las meteixas visitades al comensar la primavera, á primers de Juny. Es veritat que no es estació favorable per causa de l' abundancia de congestas; pero pe'l Juny lo sol ja té virtut pera fondre la neu. Allavors si que s' pot contemplar las cascates formadas pe'l torrent que devalla impetuós, plé d' escuma, timbas avall. Son volüm d' aygua es aumentat per la neu que s' fon; tota la montanya regala de brugents cascates y cascatel-las que no s' véhen en Juliol y Agost, que la neu ja es fosa.

Es espectacle que he vist sols una vegada, en la vall de Cadí (Canigó), lo 10 de Juny. Los xaragalls y aygols se tornan torrents que botan de cingle en cingle pera juntarse á la ribera del fons de la vall. Tot lo circol retruny de llur fressa; per tot se véhen rechs y reguets escumosos que joguinejan rost avall; per sobre las penyas degotalls y rajolins; la vall regala de goig al rebre l' ardenta alenada del sol de primavera, esperant ab dalé poguerse revestir de sas galas de flors y verdor.

En los masos de nostres Pyrineus desde lo més rich al més pobre hi trobareu casi sempre un rellotge de paret tancat dins sa caixa de fusta; lo ténen á la sala dels ápats. N'hi ha que son veras joyas arqueològicas de dos y tres centu-

rias. La caixa té son forat rodó hont se veu á balancejar lo péndul de coure que sol representar la cara del sol ó de la lluna; es ramejada de toscas pinturas de flors y fruya de vius colors. Lo timbre del rellotge es molt agut; se sent de totes las estancies de la masia. L' únic encarregat de donarli corda es l' amo del mas; es feyna que se la vol; ho fa ab molt cuidado, fent pujar los pilons un després altre fins tenirlos á llur punt. Molts d' ells tocan los quarts, las horas; pero los pagesos se n' desfán, perqué aixó de tant tocar los posa ab confusió.

Lo rellotge pera la masia de montanya es moble essencial, indispensable, que fa grans serveys als pagesos. Quan sá sol no l' necessitan; á qualsevol hora del dia sáben quina hora es sense enganyarse de gayre. A la nit quan lo cel está estrellat es lo meteix. Se sólen guiar ab la marxa de la constel-lació *lo carro* (ossa major) que, en totes las estacions del any ocupa al cel lo meteix lloch, voltant no lluny de la Polar. Los pagesos y pastors de la alta mentanya de Cerdanya, Vallespir y conca de Ter no sols conéixen las horas del dia y de la nit per la marxa del sol y estrelles, pero també sáben preveure lo temps qu' ha de fer ab la eixida del sol. L' aspecte de las estrelles y de la lluna los hi dona també á conéixer. Lo rellotge de la casa serveix sols pera quan lo cel está cobert, y quant la masia se troba embolcallada en densa broma.

La broma que á voltas s' extén en la plana no té comparació ab la que cobreix las montanyas. En la alta cordillera pyrenayca, la broma hi es tant espessa que á cinc metres res se pot distingir; un hom s' hi troba oprimit, inquiet com quan se pert l' esma. Los cassadors d' isarts que conéixen pam per pam las altas serras, caminan anguniosos, parantse pera orientarse, sempre ab por de perdrers, lo que 'ls hi arriba sovint, malgrat d' ésser práctichs del país.

Un dia d' Agost de 1884, ab mos intrépits companys de cassera En Borrat y Ballanosa, qui tantas y tantas veggadas hem recorregut las altas montanyas de Nuria y Canigó, nos trobávam á las quatre de la tarde al cim de la crena de la coma dels gorchs de Carençá, caminant dins la broma desde las 10 del matí. Aborrits, fastidiats, determinàrem anar fer nit al Santuari de Nuria. Pero de sobte la broma se torná tant espessa que 'ns obligà á deturarnos.

—Ja estéu ben segurs del punt hont nos trobém? preguntí jo.

—Sí, senyor; seguirérem la crena fins á trobar las set creus de ferro de la collada que domina Nuria, y ab quatre camadas baixarérem al santuari.

Pero nos fou impossible trobar las creus. Mos companys judicavan que las teníam per allá prop. Emprenguérem la baixada tots contents vers lo santuari. Després d' un quart de baixar, En Borrat que passava devant, fou deturat per un cingle; se girà, diguentme: estém perduts.

—;Cóm! ¿no fem la baixada de Nuria?

—No, senyor.

—Donchs, ¿ahont som?

—No ho sé.

En Ballanosa sostenia que seguíam bona direcció. S' armá una discussió

entre ell y son company de qual resultat hagué de convenir que anávam errats.

Tornárem pujar al cim de la crena sense saber qué fer. Eran las cinch de la tarde.

—Menjém un bossí, digui jo; mentrestant veurém si la broma s' aclareix.

Nos trobávam perduts, ben perduts, vegent ab esglay que tindriàm de passar la nit al ras, à 2900 metres d' altitud. No gosávam deixar la crena de por d' embarrancarnos ó d' estimbar nos dins algun precipici. Havíam ben percut l' esma; no 'ns podíam tampoch separar: á quatre passos ja no 'ns véyam. Se feya vespre, y al caurer 'l dia la broma aumentava de densitat. Un vent glacial nos gelava la cara. Lo termómetre marcava 2 g. baix o. Cercárem un recés al peu d' una penya, y embolicats ab nostras mantas de llana, ben acoitats y apretats entre nosaltres pera resistir lo fret, nos preparárem á passar la nit al cim d' aquells deserts. Ja comensava á fosquejar; estàvam resignats, pero molt ansiosos, tement un temporal de pedregada, puig se sentían alguns trons fondos.

En las altas regions he observat que casi sempre la freda temperatura condensa lo vapor de la broma y se resolt en calamarsada, que á la regió més baixa es ruixat de pluja. Quan l' atmòsfera está saturada d' electricitat, la calamarsada s' torna forta pedregada. Es fenòmeno que l' excursionista podrà molt bé observar. Pocas son las vegadas que cau un bon ruixat de pluja; sempre va barrejat ab pedra ó calamarsa.

Quan un camina dins la espessa boyra, de cop se sent un tró, é instantàneament cau una ratxada de calamarsa, y aixís successivament, per intervals de cada tró. Á las regions més baixas eixa pluja de gel son gotas d' aigua com pessetas. Los montanyosos ne diúhen pluja que mulla, perque no hi val cap abrigall; ab un santiamén un está ben rexop.

A las sis del vespre lo vent geliu bufá ab més forsa; de sobte la boyra s' esqueixá y s' produí una clariana instantànea que nos deixá veure al fons de la vall lo santuari de Nuria.

Donchs en lloc de baixar vers Nuria, baixávam en la vessant oposada, vers Prats de Balaguer (Cerdanya francesa). Fou visió d' un moment, pero ja n' tinguerem prou; estàvam salvats. Emprienguérem la baixada rostos avall, sempre dins la boyra; arribárem á Nuria á las 8 de la nit. D' aquell dia ensá no he deixat may de portar una brúixula que diferentas vegadas m' ha fet servey en aytals casos.

En 1885 me trobava á Divonne, estació de banys, sobre l' llach de Ginebra, al peu de las montanyas del Jurá, d' hont s' ovira la alta cordillera dels Alpes, sempre blanxs de neu. Donchs durant tot lo mes de Juny que durá ma estada en aquell país, may pogué veure lo Montblanch, sempre amagat per la broma.

En nostres Pyrineus catalans, qual altitud no s' pot comparar ab los Alpes, la broma s' hi arrossega á la primavera, hivern y tardor. Pe'l Agost y Setembre que s' han fosas las congestas, la boyra sovint desapareix del tot y

passan días claros y serenos. L' excursionista los deu aprofitar pera sas excursions, sobre tot en la darrera quinzena d' Agost.

Las creus de ferro qu' hem esmentat son plantadas pe'llos devots que van á Nuria, al cim de la crena de Carençá en lo punt hont s'ovira lo Santuari. Los romeus, al arribarhi, hi resan una salve. Fà alguns anys n' hi havia sols tres; ara n' hi ha set, lo que prova la devoció dels pelegrins.

Ademés en totes las colladas d' hont s' ovira lo Santuari, en los diferents camins per hont hi pujan los romeus de la Cerdanya espanyola, francesa, de Camprodón, de Ribas, s' hi troban creus que avisan al pelegrí de la vista del Santuari. N' es lo meteix en los santuaris ó ermitas d' una y altra vessant del Pyrineu.

Pero lo que crida l' atenció del excursionista es de trobar al cim de las altas serras, en aquellas soledats, creus de ferro plantadas en esquerda de penya. Llur significació es en recort d' una mort. Lo viatjant, lo mercader que atravessa l' Pyrineu, sorprès pe'l temporal, pe'l torp, per la broma, pe'l llamp, s' ha deixat caure al peu d' una penya hont ha trobat la mort. Los pastors al estiu troban sa carcanada rosegada pe'llos llops, l' enterran y sobre la meteixa penya hont s' havia recullit, hi plantan una creu.

En los pichs més elevats y espedats de la alta crena, també los pastors hi sónen fer un pilot de pedras piramidal que s' ovira de lluny. Al pich de Balatg (Canigó) n' hi havían fet un, coronat d' una creu de ferro que, ab ullera, se distingüia dels pobles del peu de la montanya. Eix pilot de pedras ha sigut reemplassat per una barraca de pedra que la Secció del Club Alpí Francès de Perpinyà hi ha fet construir pera fer observacions metereològicas.

¡Ah! ¡estimats recorts! ¡hermosas montañas! ¿per qué no haig de tenir una altra joventut pera pogueros visitar á cada estiu, com en aquell temps ditzós?... Ara lo delit se m' acaba; ja no puch arribar fins á vosaltres... ¡Si sou tant altas!... Hermosas floretas del peu de la congesta, ¿qui us cullirá? ¡qui admirarà vostras ricas galas!... ¡Ah! ¡montañas regaladas! Valls de Carençá, de Cadí, de Moréns... ¡No, jamay vos podré olvidar!... ¡Viuré de vostres recorts que rejuvenirán ma vellesa!...

C. BOSCH DE LA TRINXERIA.

EXCURSIÓ Á SAN FAUSTO DE CAPCENTELLAS

VISITA Á LA FÁBRICA DE DINAMITA.

A las 3 h. t. del dia 29 de Setembre de 1885 vaig sortir de casa pera anar á fer una visita á un matxo de dita fàbrica que s' havia rostit molta part de la pell ab l' àcid nitrich que s' buydá de las bombonas rompudas de resultas d' un volco dins de Sant Fausto. Al passar per la plassa, En Jaume Casarramona, hereu de la casa del terrat que ab tanta amabilitat nos deixá lo dilluns de Carnestoltes pera que los excursionistas poguéssem veure lo ball de las Gitanas, me preguntá ahónt

anava; li responguí; á la Dinamita; y haventme dit: si no hi té inconvenient també vinch, marxárem tots dos.

Passárem per lo pont de fusta del torrent Caganell, emprenen desseguida lo passeig de la Estació. Prop d' ella vegérem las bonicas casas que hi ha construit lo senyor Blay de Barcelona, las altres d' alguns vehins d' aquí, formant ja un bon tros de carrer: aixís com las dues ¿diré fondas? hont hi vénen menjar y beure á mòdichs preus. Passárem la vía de Tarragona á França dirigintnos al Besós, hont, per ser sech no tingüérem necessitat de valernos dels taulons que hi posa un vehí d' aquí pera que servéixen de passeras.

Avans d' arribar á Besós, vaig explicar lo episodi que 'ns va passar, cassant, ab un llop en l' hivern de 1846 en lo plantiu que n' deyan del Ventalló: després vaig anar contant altres fets ocorreguts durant la meva infantesa ab altres llops y en particular ab una llebre (que demostra lo bon cor dels vallesans), tot contemplant la hermosa perspectiva que s' descobreix, á la esquerra, ab lo plà y las montanyas llunyanas de Tàgamanent, Plà de la Calma, los pichs de Matagalls y tot lo Montseny, aixís com las de més á la vora Tres Creus, Moncau, Sant Miquel, las dels masos Buscarons, Fanosa, (plantada part de vinya: al pich més alt li donan lo nom de Castell Ruf, no haventhi ara cap indicí del tal), Puig y Carrencá ab Ilurs casas al peu: á la dreta ab la Sorbera y Aspi, plans arbrats en part per pollanachs, albas, olms y carolinás, tancantlos los turons de casa Ribalta, lo dels Frares y lo de la Bandera, los dos últims pertanyents á Canyellas: y enfrot, ab lo pintoresch Martorellas, partit en arrabal de baix, del mitj y de dalt, hont hi ha la iglesia y cementiri; arrecerat per lo turó Sunyé que forma part de la cordillera que passant per la Conrería mort en Santa Coloma de Gramenet.

Al ésser al dret de Carrencá, á la esquerra, hi ha la carretera que va á Martorellas; nosaltres seguirem la d' enfrot que s' dirigeix á casa Vicentico. Atravessárem una pineda y lo torrent de casa Sunyé, emprenen la carretera-torrent que passa á la dreta de casa Ribalta: arribant al poch rato á San Fausto. Vaig mira lo rellotge; marcava 3 ^h 30 ^t .

Emprenguerem lo carrer de la Plana d' En Lladó, hont hi han uns bonichs edificis de varis senyors de Barcelona, com son los dels senyors Bastinos y Péris. Al fi d' aqueix carrer, que es la carretera d' anar á Badalona, hi ha lo mas Lladó de D. Ramon Solà; passat aqueix, se troba un torrent, hont, á la dreta, hi ha la coneguda font de las Euras: allavors hi ha una pujada, dalt de la qual, á la dreta, també s' hi veu lo que en Sant Fausto ne diuhen lo Casteillot ¹ ; una pareta molt groixuda, que fou, ab las altres arrunadas, la capella de Sant Marsal.

Seguint la mateixa carretera s' troban las casas Manco, Millaret, derrera de la qual hi ha un altra carretera pera anar á Martorellas, y al fi de lo que forma lo perímetre plà de Sant Fausto hi ha la coneguda Ramugosa ab una font y

¹ D' aquí s' puja á la Conrería ab tres quarts, trobantse á cosa d' un quart lo Mas de Llombart.

safreig al derrera. Aquí lo rellotge senyalava las 4^h t. A unas cent passas avans d' arribar á aqueixa casa 'ns aturarem cosa de tres minuts pera contemplar la part del Vallés que s' descobreix, cridantnos en particular la atenció la llarga é industriosa ciutat de Sabadell y las montanyas de Montserrat, Sant Llorens, Puig de la Creu, las del Farell y Sant Sadurní que tancan l' horisó sensible en sa part N. O.

Pujárem un poch, y al tenir que baixar, á la esquerra, hi ha una carretera, la que empreném per ser la que conduceix á la Dinamita. Avans de girarnos, donárem una compassiva mirada als pins que hi han, passat lo torrent y á devant las casas Gaig y Matansa, per lo trist recort dels 9 fusellaments que h feu verificar lo gefe senyor Casals lo dia 5 d' Agost de 1869.

Dita carretera vé plana, seguint per prop de baix de la Nau, rublerta de vinya, quals rahims, en particular la panxa rossa (xarel-lo,) sembla que 'ns convidavan á que n' probésssem alguns grans, mostrantnos llurs galtonas tant ben pintadas. A la dreta hi ha la muntanya dita Nauheta. Caminats uns tres quarts, se véuhen unas pots dalt de pals que díuhen: «Fàbrica de dinamita» y un bon tros de terreno tançat ab cledas, dins las quals hi han los variis edifisis que compónen la fàbrica. Aqueixos son: 1er lo charpanta; 2^{on} lo molí (á pocas passas xaragay amunt s' troba la fresca y rica font de la Nau); 3er magatzém y depòsit dels carros; 4^{rt} depòsit de la pasta; 5^{nt} hont ómplen los carretos; y, per si, á dalt, á unas cent cinquanta-passas, á la dreta, hi ha la casa habitació dels cinch dependents que hi habitan ab las corts dels animals.

Allí hi trobárem als propietaris senyor Torruella pare y fill, ab los que, després de saludarnos y haver fet la visita, tornárem cap á Mollet.

Passárem per lo meteix camí, exceptuant, que al ésser davant de la casa Ramugosa, desde hont lo sol se 'ns amagá per detrás las capsaladas dels pins próxims, agafárem un curriol que passa á la dreta d' un torrent, per hont se troban moltas casetas y horts, y, á l' altra part, hi ha la iglesia, casas Torrens y Tayá.

Si bé era lo dia de la festa major, no hi havia gens de broma per causa de la por del cólera. No vegérem més que un grupo de unas setze persones ab dos guardias civils davant l' hostal d' En Toni,

VICENS PLANTADA Y FONOLLEDA.

Mollet del Vallés y Abril de 1886.

SECCIÓ DE FOLK-LORE.

CARTAS SOBRE LA MISCELÀNEA FOLK-LÓRICA

VOLÚM IV DEL FOLK-LORE CATALÁ

(Continuació)

VI

Ab la galanura d' estil que li es propia y ab la minuciositat que ell acostuma, descriu lo senyor Maspons y Labrós lo ball de gitana en lo Vallés. No es mon ánimo seguirlo pas á pas en la descripció de las pintorescas collas que

hi prénen part, dels moviments de las parellas, ni menos en la evocació dels recorts que á la pensa li vénen al parlar de las costums de la terra que l' ha vist náixer. Molt altre es mon propòsit.

En materia de balls cada terra té 'ls seus, més ó menos típichs, y no acabaría may si hagués de descriure tots los populars que he vist dins y fora de Espanya.

Faré, donchs, sols notar al senyor Maspons y Labrós que l' ball que anomeném de gitanas en lo Camp de Tarragona es molt diferent del que aytal nom té en lo Vallés.

A Reus, per exemple, lo ball de gitanas consisteix en una comparsa d' homes, vestits ab unes enaguètas curtas, blancas, ab cenefas de diferents colors, calzillas de cuyro ab cascabels ó sense, espardenyas ab betas vermelles, cos de camisa blanca, faixa y banda de seda també vermelha y barret en forma de paperina, per l' estil dels nigrromàntichs, cubert de cintas y flochs molt llampants.

Un dels homes d' aquesta comparsa porta un pal d' uns vint pams de alsaria del que penjan diferents cintas de variats colors; cada hú dels demés ne pren una ab la mà dreta y tot ballant al só de la dolsayna y del tamboril forman mil figurás, passant tant aviat per damunt com per dessota de las cintas de llurs companys y formant al entorn del pal una vistosa trena de tants colors com cintas hi ha.

Com se veu, aquest ball es de destresa, com lo de bastons, y es ben different del de parellas de jóvenes y noyas del Vallés.

L' article que segueix es del senyor Almirall y té per objecte fer algunas consideracions sobre l' meteix ball de gitanas, y per cert que sa inserció en aquesta *Miscelánea folk-lòrica* ha donat lloch á no pocas críticas que no crech pas sian del tot justas.

Es molt cert que l' article del senyor Almirall no es folk-lòrich en lo sentit estricte de la paraula, mes no per aixó l' trobo fora de lloch en lo llibret que m' ocupa, puig que aquell no es altra cosa que consideracions fetas sobre datos folk-lòrichs. Y aixís com pera mí es tant arqueólech lo qui recull los antichs restos sepultats en las capas de sorra del desert, com lo qui 'ls classifica y cataloga en lo museo, com lo qui, estudiantlos en aquest museo, los compara y ne deduheix conseqüencias, qualsevol que aquestas sian; aixís també considero que es tant folk-lòrich lo qui recull los restos del antich saber popular ó estudia las costums dels pobles, com lo qui de aquests aplechs ne trau las conseqüencias que tingui per convenient. Y si no, aquí va aquest exemple: lo senyor Gomis, en lo tomo primer del *Folk-lore català*, va recullir y ordenar una serie de datos y preocupacions sobre l' llamp y 'ls temporals, posant al costat de las pràcticas populars las de la Iglesia catòlica, de tal modo que á primera vista s' comprén que unes y altras son las meteixas. Ara bé, lo senyor Maspons, en un eruditíssim prólech, va traure d' aquells datos conclusions diametralment oposadas á las que dels datos recollits per l' autor se desprenían. ¿Vol dir aixó que l' esmentat senyor Maspons no fés folk-lorisme? Molt al contrari, ne feu y de la bona manera ab que ell sab ferne.

Jo encara crech més; crech que si 'ls datos folk-lòrichs que s' recullen no haguéssen de servir pera traure 'n conseqüències, tant se valdria no recullirlos.

Y cuidado que no soch pas d' aquells que créuhen que l'*'folk-lore'* ns puga portar al coneixement del origen dels pobles, puig pera mí es tant difícil conéixer aquest origen per las costums dels pobles, com ho es saber, per los jochs de las criatures, qui son los pares de las que s' hi entregan. Es més, quant més estudí la Historia, més convençut estich de que tots los pobles que han habitat y habitan en la terra, en igual grau de desarollo y civilisació, han tingut y ténen costums molt parells.

Prenéu qualsevol de las preocupacions y prácticas avuy en ús entre nosaltres, y n' trobaréu de conseñables en l' apogeo de las civilisacions romana, grega, assiria y egipcia. Quan un se posa á profundisar en aquesta materia, espanta lo lluny á que l' portan tals estudis. En aquesta branca de las humanas investigacions se pot dir mellor que en cap altre que res hi ha nou sota l' sol.

Mes tornant al article del senyor Almirall, repeteixo que no sols no l' trobo fora de lloc sino que crech que l' senyor Arabia ha fet molt bé de posarlo en dita *Miscelánea folk-lòrica*, encara que no siga més que com á mostra de la diversitat de traballs que en aquest punt se pôden fer.

Y ara espero que m' permeterà donar resposta á la eruditissima carta del senyor C. Bosch de la Trinxeria, insertada en lo n.º 241 d' aquest meteix periódich.

Diu aquest senyor:

«Desitjaria que lo senyor G. nos fés conéixer un monastir benedictí del peu dels Pyrineus que existís, com ell diu, en la primera meytat del sige vi. Allavors confessaré lo meu error, y pot estar cert que li quedará agrahit.

»Si l' Ordre de St. Benet fou sols fundat èn pais llunyà (Italia, reyal. Nàpols), à Monte-Cassino en 520 ó sige vi, era dificultós que en lo meteix sige se trobesssen ja monastirs benedictins en nostras valls pyrenàicas, mes sí, cellas ó capellas hont los anacoretas feyan penitencia, pera reunirse algun temps després en comunitat, fundant aquells célebres monastirs quals ruinas fan encara nostra admiració.»

Vaig á complairel.

Hí ha en l' antich realme de Sobrarbe, no molt lluny del Riu Cinca, un monastir anomenat de Sant Victorián, que avuy dista molt de ser lo que antiguament era. Dit sant, que vivia en una cova d' allí á la vora, fou elegit abad d' aquell monastir, que llavoras se nomenava *Asanense* ó de Sant Martí de Asán; é instituït en ell la regla de Sant Benet. Morí Sant Victorián lo dia 12 de Janer del any 561, després de uns 30 anys de abadiat. Era italiá y això explica que conegués l' ordre de Sant Benet y l' apliqués al monastir que

ell regia, fundat, segons alguns historiadors, pe'l rey got Gesalrico, pe'ls anys 506.

Més cap á Catalunya, y en lloc hont encara s' parla catalá,—més ó menos adulterat,—en la vora esquerra del Essera y entre 'ls llochs de Seira y Carbarnéns, en lo comtat de Ribagorça, hi ha las runas d' un altre monastir, lo de Sant Pere de Tabernas, que depenia del *Asanense*, ahont lo bisbe de Saragossa hi portá un os del bras de Sant Pere quan se vegé obligat á fugir de la capital del seu bisbat per la invasió alarb.

Un y altre d' aquests dos monastirs son donchs anteriors á questa invasió y l' primer es ben bé de la primera meytat del sigle vi, com jo havia afirmat.

Pot lo senyor Bosch de la Trinxeria consultar lo *Teatro histórico de las Iglesias de Aragón* de Fray Joseph de Huesca y la *Historia de la muy noble y muy leal ciudad de Barbastro y descripción geográfico-histórico de su diócesis*, per lo Dr. D. Saturnino Lopez Novoa, y no podrá menos de convéncers' de que no vaig fer una afirmació gratuita.

Pot ser dels monastirs de nostras valls pyrenàicas, quina fundació ó *renovació* s' atribuhei á Carlo Magno y á Ludovico Pío, no se n' han conservat prou notícies per no estar tant intimament lligats ab la vida d' algun sant y sobre tot d' un sant tan valiós com Sant Victorián, á quina intercessió s' atribuhen molts de las victorias obtingudes pe'ls reys de Aragó sobre 'ls moros.

Faig punt, perque aquesta carta se va fent massa llarga, y deixo pera una altra lo continuar l' exámen de la obreta que m' ocupa.—G.

Barcelona, 25 Octubre de 1887.

VII

Al article del senyor Almirall seguéixen dues notas folk-lòricas del President del *Folk-lore catalá*, D. Gayetá Vidal de Valenciano.

La primera d' ellas, titulada *Endevinar lo que han menjat los nens*, m' ha deixat ab lo desitj de saber en qué consistia la sabiesa de tal *endevinació*, y, com suposo que á la majoria dels lectors los haurá passat lo meteix, vaig á subsanar una omissió del autor, explicant com y quánt pot adivinarse lo que han menjat los nens.

Generalment, y sobre tot entre la classe del poble, 'ls nens no s' distingéixen per llur pulcritut en lo menjar, així es que si 'ls pares no ténen cuidado de rentá'lshi la cara després d' haver menjat, sólen conservar al entorn de la boca claras senyals de lo que han menjat, sobre tot si son ous, xocolata ó altra vianda que 'ls embrute la cara; y llavoras res més fácil que poguer endevinar lo que han menjat sense més que picá'lshi l' front ab los nusos dels dits. De vegadas ni necessitat de tals senyals hi ha: basta haverlos vist menjar

⁴ En 1882 s' ocupá extensament d' aquest monastir en nostre BULLETÍ, nostre consoci D, Cels Gomis (V. N.º 51, Desembre 1882, pl. 218-222).

sense que ells se n' adonéssen. Ja veyéu si la cosa es senzilla, una vegada explicada.

La segona nota s' titula *Perqué de las abecerolas ne dihém lo Jesús* y crech que està en lo cert al dir que n' dihém *lo Jesús*, lo meteix que 'ls castellans ne diuhen *El Cristus*, per la costüm d' encabessar las abecerolas ab la xifra d' aquest nom.

Lo dimoni en los cuentos populares, per D. Joseph Cortils y Vieta, es sols una petita mostra de lo que en aquesta materia pot ferse, puig no hi ha més que fullejar los quatre volums del *Año Virgíneo* ó 'ls molts llibrets donats á la estampa per lo nostre paísá Rvnt. Pare Claret, pera trobar un sens si d' exemples de fets en que lo dimoni hi intervé d' una manera directa; y si dels llibres passém á la tradició oral, ne trobarém encara molts més; sols que aixís com en los llibres lo dimoni hi representa sempre un paper terrorífich, en los cuentos populares hi representa moltes vegadas lo meteix paper que l' graciós en las comedias. Si haguésssem de judicar del magí del dimoni per lo que d' ell nos conta la tradició oral, hauríam de considerar á aquest com un pobre home que de tothom se deixa enganyar. Nombrosos son los cassos que d' aixó podria esmentar, mes me contentaré ab recordar lo que va unit á la construcció de tots los ponts del diable de dins y fora de Catalunya y que no repeteixo per que tothom lo sab de cor.

Lo què més caracterisa als pobles es la cansó. Cada hú d' ells té la seva peculiar y es de veure cóm li parla al cor quan la sent lluny de la seva terra. Miréu cóm cambia la expressió del andalús que lluny del seu país sent cantar una *rondena*, una *soledad*, un *jaleo* ó una *malagueña*; la d' un aragonés al sentir cantar la *jota*; la d' un castellá quan sent puntejar unas *seguidillas*; la d' un gallego al ascoltar los pausats y monótonos compassos de la *muñeira*; la d' un bisciá al sentir lo tamboril y l' flautí que toca un *zortzico*, y tindréu una idea de lo que sent lo catalá al ascoltar en llunyanas terras las cadenciosas baladas de las nostras montanyas.

Una nit era jo al café de Sant Lluis, en lo carrer de la Montera á Madrid, y nostre paísá y célebre violinista Fortuny se posa á tocar lo *ranc de las vacas*, la cansó característica dels montanyesos suïssos. Un suís que allí á la vora d' ell prenía café, se va posar á plorar com una criatura. En aquell moment no podía jo compendre lo sentiment d' aquell bon home. Pero més tard, quan, trobantme jo á Suissa en mitj del hivern, vaig sentir tocar ab notable maestría unas malagueñas per lo guitarrista Miralles, me vingué sobtadament á la memoria aquell pobre suís de Madrid i y aixó que havíen passat més de deu anys!

En altra ocasió, trobantme en una masía del Camp de Tarragona, una bona dona, tot gronxant lo bressol en que jeya son nen, cantava aquella tant coneguda cansó de *Lo Fill del rey*, que comensa:

Tres n' eran, tres ninetas
imes ay!
Tres n' eran tres; tres n' eran tres;
L' una n' renta bugada
imes ay!

L' altra l' extén,
¡mes ay!
L' altra l' extén.

y vaig sentir una impressió com may més he sentit. Y es que aquella cansó era la meteixa ab que m' feyan dormir á mí quan era criatura y no la havia sentida cantar feya lo menos setze anys.

Per això cada vegada que veig un aplech de casons populars no puch me nos de persar en lo plaher què experimentarán aquells de quin país sian al sentirllas cantar de nou, ja que res hi ha com elles pera fer vibrar las cordas del cor humà.

Seguéixen á aquestas casons, recullidas per mossen Joan Segurá, quatre respuestas á diferents preguntas del interrogatori del Folk-lore catalá, y d' ellas m' ocuparé en ma octava y darrera carta.—G.

Barcelona, 31 Octubre 1887.

* *

Sr. Director de *L'Arrib de Sant Martí*.

Molt senyor meu y amich: Dech donar las gracias al meu crítich G. per haverme indicat la existencia d' un monastir benedictí, fundat, segons alguns historiadors, per lo rey got Gesalrico, pe'l's anys 506, en l' antich reyalme de Sobrarbe, anomenat de Sant Victorián. Dit sant, que fou elegit abad d' aquell monastir, instituhí en ell la regla de Sant Benet.

En quant al segon monastir, que senyala en lo comtat de Ribagorça, dependent del primer ó sia del *Asanense*, la seva afirmació no es tant precisa en quant á la data de sa fundació com per la del monastir de Sant Victorián, que fixa en la primera meytat del sige iv.

Donchs, essent aixís, lo Sr. G., y jo tením rahó, encara que los dos monastirs que cita sian un xich lluny de nostra terra, puig que al parlar jo dels convents de l' orde de Sant Benet, me refería sols als monastirs de Catalunya. Perxó li cití los qui 'ns son coneguts, tots fundats en los sigles viii, ix y x, durant los primers temps de la Reconquista.

Lo Sr. G., que considero com un erudit arqueólech, me permeterà presentarli alguns datos precisos sobre la fundació dels monastirs benedictins de nostra terra. Los crech interessants com á datos folk-lòrichs.

1.er SANT ANDREU d' EXALADA, en lo Conflent, Rosselló.— Existía en 840 y fou destruhit en 878. (*Publikeur des Pyrenées Orientales*, de 1836, N.º 19).

2.on SANT GENÍS DES FONTS, Rosselló, al peu dels Pyrineus (Alberes). — Créese fué edificado en tiempo de los Godos y reedificado por el abad Senti mirio, con favor de Carlos el Grande, confirmándolo este año (814) Ludovico. Consta de los Privilegios en el Archivo del Convento. (*Feliu de la Peña*. T. I, p1. 247). .... «Anno 819 aut paulo ante fundatum est monasterium Sancti Genesii de Fontanico in pago Ruscinonensi a religioso quodam viro nomine Senti mirio». (*Marca Hisp.*, Col. 347).

3.er SANTA MARÍA d' ARLES (Vallespir).—«Castellanus I fundator et Abbas. Anno 821». (*Gallia Christiana*. T. VI).

4.^{rt} SANT ANDREU DE SUREDA, Rosselló, al peu dels Pyrineus (Alberes).—«Anno 830 aut circiter, Gaucelmus Comes, frater, ut opinor, Bernardi Ducis Septimaniae et Barcinonis, impetravit ab Imperatore Ludovico pio praeceptum regnæ tuitionis pro monasterio Sancti Andreæ Suredensis in diocessi Helenensi» (*Marca*, Col. 349).

5.^{nt} SANT FELIU DE GUÍXOLS, Província de Gerona.—«Lotharii Regis Francorum praeceptum pro Soniario Abbe.... et Sancti Felicis Guixalensis. Anno 968». (*Marca* Col. 891).

6.^é SANT LLORENS DEL MONT.—«El convento de San Lorenzo del Monte cerca Tarrasa ya era fundado año 971. Consta en el Archivo de Villa-Bertran de la donación del conde Borrell». (*Feliu de la Peña*).

7.^é SANT PERE DE RODA.—«Anno 1022—Guiffredus seu Wifredus Narbonensis Archiepiscopus consecravit an. 1022. III nonis Octubris novam cœnobii S. Petri Rodensis ecclesiam, vice Petri Gerundensis episcopi». (*Gall. Christ.*, T. VII Col. 33).—«Existia en 974». (Veure en *Marca* una donació de Gauzfred, comte de Rosselló).

8.^é SANTA MARÍA DE RIPOLL.—«Anno octingentesimo octuagesimo octavo (888) Wifredus illé cui Pilosi cognomen hæsit.... Ecclesiam Vici Ausonensi enculentis redditibus donavit et Monasterium Rivipullense Ordinis Sancti Benedicti á se conditum summa cum munificencia locupletavit». (*Marca Hisp.*).

9.^é SANT PERE DE CAMPRODON.—«Año 942.—Este año el serenísimo Conde de Barcelona Senifredo al cual equivocados algunos llaman Viufredo, fundó la Abadía de San Pedro de Camprodón, pidiendo al obispo de Gerona la antigua iglesia de San Pedro que era parroquia de dicha villa». (*Feliu de la Peña*, pl. 278).

10.^é SANT ESTEVE DE BANYOLAS.—«Año 780 y 781. Por este tiempo fué fundado el convento de Ban Estevan de Bañolas, de la religión de San Benito, por orden del santo Emperador Carlo Magno». (*Feliu de la Peña*, pl. 228)..... «Ja sabém que son primer abad fou Bonito (avans del any 822) qui governà l'cenobi de Sant Esteve desde sa fundació ó sia desde 'ls temps del comte Odilon fins al entorn del any 822 y al qual deu Banyolas una bona part de sa actual existència....» (*Ensaig històric sobre la vila de Banyolas*, per Pere Alsius y Torrent).

Pera resumir, tornaré á posar la qüestió, pregant al Sr. G. y á nostres arqueólechs la resolgan: 1.ª ¿Existían monastirs benedictins en nostras valls Pyrenáicas catalanas en lo sige vi?

2.ª ¿N' existían en lo sige vii?

Al meu modo de veure, aqueixa qüestió ha sigut tractada ab tota la erudi-

ció que s' mereix, per D. Antoni de Bofarull, en sa *Historia crítica de Catalunya*, en los darrers capítols del tomo 1.

Sempre de V. af.^m servidor y amich

C. BOSCH DE LA TRINXERÍA.

La Junquera, 30 Setembre de 1887.

SECCIÓN BIBLIOGRÁFICA

MONOGRAPHIE DE LA CATHÉDRALE ET DU CLOÎTRE D' ELNE, par Jean-Auguste Brutails.—Perpignan, 1887.

Comensan á fer pila las obras y monografías que hi han sobre la historia y los monuments del Rosselló, ab tot y lo llarch períoda d' inacció á que s' han abandonat los erudits d' aquellas encontradas desde la desaparició del mala-guanyat Alart. Pero si l' nombre no es massa curt, en cambi si deu dirse que 'ls estudis seríos escassejan, que 'ls que no n' saben publican molt, massa, y 'ls coneixedors poch ó bé gens. Fem excepció (y excepció honrosa) de M. L. de Bonnefoy (mort fá poch temps y autor d' un dels mellors traballs escrits en lo Rosselló, l' *Epigraphie Roussillonnaise*); de Mgr. Tolra de Bordas, y del jove autor de qui aném á ocuparnos, y paréim de comptar.

Aquest darrer sembla que vé destinat á substituir á M. Alart segons l' ayre que porta en lo que va publicant; pero será un Alart més modern, ab menys entusiasme (tal volta perque no es nat en lo país que estudiá) y ab més fonsament é ilustració. Fins lo substitueix en lo càrrec d' arxiver del departement.

En las monografías de M. Brutails¹ s' hi reconeix una crítica sensata y un cap clarament disposat pera aquesta mena d' estudis. A estudiar los monuments arquitectónichs del Rosselló hi va ab un coneixement (que molts d' aquí li envejarífan) de la historia y del dret catalá; tot ho enriqueix ab datos descogneguts y tanteja lo que s' ha dit avans d' ell ab imparcial criteri. Pochs escriptors coneixém que com M. Brutails hagin estudiat nostre superb estil románich, á lo que s' hi deu anar ab materials nous de trinca per lo mal compresos que han estat en una y altra banda del Pirineu, los monuments catalans d' aquella època.

¿Quí, donchs, sino ell, podía presentarnos, com ho ha fet, un traball breu y contudent, sens embrancarse en los temps relativament fabulosos (donadas las escassas notícias que n' tením y las divagacions en que navegan tots los qui n' han tractat) de la primitiva Il-líberis, sino anant de dret á *ce que l' histoire nous apprend* sobre la catedral d' Elna?

Després d' haver resumit discretament y en pocas planas la part històrica,

¹ *Le castillet de Perpignan; Étude sur l' esclavage en Roussillon; etc.*

entra á estudiar lo monument baix lo punt de vista artístich, comensant per la planta general y examinant tots los detalls de la iglesia fins á termenar ab lo mobiliari.

Lo capítol tercer va dedicat al incomparable claustre, que examina detingudament, recalçant la atenció sobre lo més remarcable y aclarant la qüestió relativa al orde cronològich de sa construcció. S' ocupa seguidament de las lápidas escampadas per tot lo monument, y término, com á vía d' apèndix, ab una nota sobre 'ls traballs de consolidació del cloquer, duts á cap á comensos del segle xv.

Acompanyan á aquesta obreta una planta general y una secció transversal de la catedral y l' claustre, y una reproducció heliogràfica de cinch columnas del claustre escullides entre las interessants baix lo punt de vista del període de llur construcció aixís com per l' ornament de llurs capitells y fusts.

Recomaném aquesta monografia á nostres consocios y en general á tots los amants dels bons temps de la arquitectura catalana.

J. M. T.

REVISTA DE PERIÓDICHES

JULIOL-DESEMBRE 1887

(Continuació.—V. pl. 115-119).

ANALS DE LA LLIGA DE CATALUNYA, de Barcelona.—(N.º 1). *Discurs inaugural* (P. Sans y Guitart).

L' ART DEL PAGÉS, de Id.—(Núm. 283 á 304). *Breus observacions jurídicas sobre la organització de la família catalana* (J. Ramon y Vidales). *Orígen tradicional del estiuquet de Sant Martí*.

CRÒNICA CIENTÍFICA, de Id.—(Núms. 231 á 237). *Catálogo de los moluscos testáceos terrestres del llano de Barcelona* (Arturo Bofill). *Contribuciones á la Fauna malacológica de Aragón; moluscos del valle del Esera* (P. Fagot). *La isla Bilirán [Filipinas] y sus azufrales* (E. Abella).

LA ELECTRICIDAD, de Id.—(Núms. 13 á 19).

L' EXCURSIONISTA, de Id.—(Núms. 106 á 110). *Sant Quirze de Besora, Vilada, La Baells, Pedret y Berga*.—*Cardona y Solsona*.—*Busa, Sant Pere de Graudescalas, Sant Llorens de Morunys y Fonts del Cardoner*.—*Lloret, Tossa y Blanes*.—*Serra de Prades*.

REVISTA POPULAR, de Id.—(N.º 871). *La fiesta de los alfareros de Verdú* (Luis Fiter, S. J.).

BUTLLETÍ DEL CENTRE CATALÀ, de Id.—(Núms. 3 á 7). *Poesia del Regionalisme* (V. Almirall).

LA VEU DEL CENTRE CATALÀ, de Id.—(Núms. 1 á 12).

REVISTA DE GIRONA.—(Núms. 8 á 12). *Noticia sobre los antiguos gremios y cofradías de Gerona* (E. Cl. Girbal). *La casa del Temple de la encomienda de*

Ayguaviva (Id.). *El Mosaico romano de Gerona* (J. de Laurière). *Apuntes sobre música local* (Los Ministriles del Viático) (E. C. Girbal).

LA VEU DEL CAMP, de Reus.—(Núms. 67, 68, 72, 76, 77, 91, 92, 93, 94 y 96). *Excursió à las Valls del Segre y del Noguera Pallaresa*.

BUTLLETÍ DEL CENTRE CATALÀ, de Tarrasa.—(Núms. 17, 21, 23 y 24). *Ordinacions del Batlle de Tarrassa en lo sigle XVI* (J. Soler y Palet). *Cosas de l'antigalla* (Id.). *Més antigallas* (Id.). *Lo que feya Tarrassa per Catalunya* (Id.).

EL SEMANARIO DE TORTOSA.—(Nº. 301). *El Monasterio de Benifayó*.

LA VEU DEL MONTSERRAT, de Vich.—(Núms. 32 á 53). *Dietari d'un peregrí á Terra Santa* (Jascinto Verdaguer, Pbre.). *La Patria de Sant Vicenç de Paul*.

EL LABRIEGO, de Vilafranca del Panadés.—(Núms. 14 á 24). *Ca'n Pausas* (G. Vidal de Valenciano). *La festa major* (Id.).

BOLETÍN DE LA BIBLIOTECA-MUSEO BALAGUER, de Vilanova y Geltrú. —(Núms. 35 á 39). *Josefa Massanés, su vida y sus escritos* (D. Moncerdá de Maciá).

BOLETÍN DE LA SOCIEDAD ARQUEOLÓGICA LULIANA, de Palma.—(Núms. 62 á 68). *Noticias históricas de la cueva de San Martín* (G. Llabrés). *Los balcones de Mallorca (1347)* (M. Bonet). *Ordinaciones del Colegio de Lluch (1531)* (P. A. Sancho). *Estudios sobre la historia topográfica de Palma* (J. M.º Quadrado). *La Seo de Mallorca* (G. Ll.) *Datos para la historia de la Bibliografía en la Corte de Aragón* (Francisco de Bofarull y Sans).

BOLETÍN DE LA REAL ACADEMIA DE BELLAS ARTES DE SAN FERNANDO, de Madrid.—(Set. y Nov.). *Discurso en contestación al de ingreso de D. A. Cánovas del Castillo* (Marqués de Molins).

BOLETÍN DE LA R. ACADEMIA DE LA HISTORIA, de Id.—(Núms. 1 á 6). *El valle de Arán* (C. Fernández Duro). *El supuesto retrato de Hugo de Moncada* (P. de Madrazo).

BOLETÍN DE LA INSTITUCIÓN LIBRE DE ENSEÑANZA, de Id.—(Núms. 252 á 260). *Las colonias escolares de vacaciones* (A. Sela). *El monasterio de Sandoval* (J. Solar). *Terminología del Folk-lore* (A. Machado y Álvarez). *Titin* (Id.). *Una ascensión á El Pichincha en 1582* (M. Giménez de la Espada).

BOLETÍN DE LA SOCIEDAD GEOGRÁFICA DE MADRID.—(Núms. 3 á 6 del vol. xxii, 1 del vol. xxiii). *La isla de Fernando Poo* (L. Janí Rowski). *Condiciones de colonización que ofrecen los territorios españoles del golfo de Guinea* (A. Osorio). *La isla de Mindanao y lo que contiene* (F. de la Corte). *Los Celtas* (B. Martín Minguez). *Excursión al interior y por el Oriente de Mindanao* (Doctor Montano).

BOLETÍN DEL CENTRO ARTÍSTICO DE GRANADA.—(Núms 27 á 29). *Las Pinacotecas del Generalife* (F. de P. Valladar). *Ilíberis y Granada* (R. Dozy).

EUSKAL-ERRIA, de San Sebastián.—(Núms. 255 á 269). *Historia de la ciudad de San Sebastián* (Dr. Camino y Orella). *Los fundadores de Buenos Aires y Montevideo* (A. de Trueba). *Diccionario heráldico de la nobleza guipuzcoana* (J. C. de Guerra). *La caza en Navarra en los tiempos pasados* (J. Iturrealde y Suit). *El secreto de la palabra revelado por el bascuence* (J. de Guisasola).

- LA PAPALLONA, de Buenos Aires.—(Núms. 1 à 6, 14-6).
LA GRALLA, de Montevideo.—(Núms. 113 à 135).
LA GACETA CIENTÍFICA, de Lima.—(N.º 1, vol. iv). *Historia de las Matemáticas en el Perú.*
REVISTA DO MINHO, de Barcelos.—(Núms. 3 à 8). *Folk-lore Alemtejano* (A. Thomaz Pires). *Ethnographia açoriana* (A. da Silva). *Cantos populares* (J. Leite de Vasconcellos, C. A. Landolt, J. M. Soeiro de Brito). *Noite de Natal* (J. Leite de Vasconcellos). *O Natal* (A. Thomaz Pires). *Costume popular da Maia: o Natal* (M. Peregrina de Sousa).
MÉLUSINE, de París.—(Núms. 20 à 24). *Le monde fantastique en Haute-Bretagne* (Ad. Orain). *Les rites de la construction* (Aug. Gittée). *En Indo-Chine* (H. Gaidoz). *Le salut et la politesse* (Id.). *Croyances et Pratiques des chasseurs* (Id.). *La Fantasmagorie* (E. Rolland). *Les charmeurs des serpents* (Id.). *Apparitions dont on fait peur aux petits enfants* (Id.). *Le Folk-lore juridique des enfants*. *Les serments et les jurons* (E. R.).
REVUE DES TRADITIONS POPULAIRES, de Id.—(Núms. 8 à 12). *La grande Ourse* (Ch. Ploix). *Légendes parallèles* (P. Sébillot). *Soubriquets et superstitions militaires* (A. Certeux, A. Haron). *Les pourquoi* (E. Enaud, P. Sébillot). *Icognographie traditionnelle* (E. Hamonie). *Coutumes des Pêcheurs* (W. Gregor). *La chasse et les chasseurs* (A. Certeux). *Coutumes de Mariage* (R. Stiébel). *Coutumes, croyances et superstitions de Noël* (A. Certeux).
LA TRADITION, de Id.—(Núms. 5 à 9). *Les géants de la montagne et les nains de la plaine* (A. Certeux). *Mauves et superstitions japonaises* (H. Gamilly). *Essais sur quelques cycles légendaires* (H. Carnoy). *Les Russes chez eux* (A. Sinvai). *Les jarretières, coutume picarde* (E. Desombres). *Monstres et géants* (A. Desrousseaux).
REVUE DE LANGUES ROMAINES, de Montpellier.—(Abril-Desembre). *Poésies religieuses, françaises et provençales, du ms. extrav. 268 de la bibl. de Wolfenbüttel* (E. Levy). *Le mystère de Saint Pons* (P. Guillaume). *Cants populaires du Languedoc* (L. Lambert).
POLYBIBLION, de París.—(Agost-Desembre). *Ethnographie, Folk-lore* (comte de Puymaigre).
LA GAZETTE DES TOURISTES, de Id.—(Núms. 549 à 567).
BULLETIN DU CANAL INTEROCÉANIQUE, de Id.—(Núms. 191 à 200). *Météorologie et marégraphie de l'isthme de Panama*.
BULLETIN DU CLUB ALPIN FRANÇAIS, de Id.—(Núms. 7 à 9). *Inauguration du monument de Saussure à Chamonix. L'aménagement des Alpes Autrichiennes* (C. Jordan). *Chronique des sections des Pyrénées-Centrales et du Sud-Ouest*.
ANNUAIRE DE LA SOCIÉTÉ DES TOURISTES DU DAUPHINÉ, de Grenoble.—(Any 1886, N.º 12). *La carte de France dite de l'Etat-Major* (J. Collet). *La Photographie alpiniste, négatifs sur verre* (H. Ferrand).
JOURNAL DU CIEL, de París.—(Núms. 882 à 889). *Noms des mois* (L. Leconte).
REVUE GÉOGRAPHIQUE, de París.—(Núms. 140 à 144). *La statistique gra-*

pbique (E. Levasseur). *La vélocipédie et la géographie* (G. R.) *Voyage aux Philippines* (A. Marche). *Le Congrès de Washington et le premier méridien* (J. Janssen). *Le réveil de la Chine* (Marqués de Tseng).

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE COMMERCIALE DU HAVRE.—(Juillet-Agost). *La Plata* (A.-P. Patel). *L'Algérie* (P. Vibert).

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE LILLE.—(Núms. 8 á 11). *Les Pères blancs d'Afrique* (abad J. Variot). *Le Soudan français* (Gen. Faidherbe). *A travers les Grisons* (E. Guillot). *Une excursion au Royaume-Uni* (Lefebvre).

BULLETIN DE LA SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE TOULOUSE.—(Núms. 8 á 12). *Origine et causes des volcans et des tremblements de terre* (P. Lazergues). *Notice sur l'orthographe des noms géographiques* (F. du Paty de Clam). *La grotte des Echelles ou de Lombrives* (F. Regnault).

SOCIÉTÉ DE GÉOGRAPHIE DE TOURS. REVUE.—(N.º 8). *La traversée du Caucase par la route militaire du Darial* (E. Boulangier).

RIVISTA MENSILE DEL CLUB ALPINO ITALIANO, de Turin.—(Núms. 8 á 12). *Dell'attuale trasformazione delle piccole industrie* (A. Cita). *Mari e monti* (P. Liroy). *Gli alberghi in montagna* (A. Strada).

BOLLETTINO DELLA SOCIETÀ AFRICANA D'ITALIA, de Nápolis.—(Núms. VII á XII). *L'espansione coloniale ed il programma dell'Italia in Africa* (G. Carerj). *La guerra in Africa* (C. Cucca).

BOLLETTINO MENSUALE PUBBLICATO PER CURA DELL' OSSERVATORIO CENTRALE DEL REAL COLLEGIO CARLO ALBERTO IN MONCALIERI, de Turin.—(Núms. VIII á XII). *Alcune considerazioni intorno ai parafulmini* (Bertelli).

GIAMBATTISTA BASILE, de Nápolis.—(1886, Núms. 5 á 12; 1887, Núms. 1 á 7). *Storie Napoletane* (V. Imbriani). (L. Molinaro Del Chiaro). *'O cunto r' a figlia r' o pescatore* (R. della Campa). *Voci di paragone nel dialetto leccese* (G. Congedo). *Canti popolari raccolti in Napoli, canzune e creature* (L. Molinari del Chiaro). *Un matrimonio celebrato per procura secondo il rito napolitano* (G. Gatti).

L' ECHO DES ALPES, de Ginebra.—(N.ºs 3 y 4). *La catastrophe de la Jungfrau. A propos des cordes de Clubistes* (R. G.).

SOCIETÀ ALPINA DELLE GIULIE. ATTI E MEMORIE, de Trieste.—(1886-7). *La grotta di Trebiciano* (Em. Morpurgo). *Sulla determinazione dei limiti estremi per la visibilità da punti elevati* (Dr. E. Geiringer). *I romanici dell'Istria* (C. Herborn).

MITTHEILUNGEN DES D. U. O. A-V., de Munich.—(Núms. 15 á 24). *Zu den Unglücksfällen in den Alpen* (Th. Kellerbauer). *Unfälle im Hochgebirge* (C. W. Pfeiffer). *Der Sagenschatz des Steirerlandes* (Hans von der Sann). *Zur Frage der Unfälle in den Alpen* (Sect. «Austria»). *Eine Besteigung des Pic de Teyde auf Tenerifa im Jahre 1682* (J. Doublet).

ZEITSCHRIFT DER DEUTSCHEN UND ÖSTERREICHISCHEN ALPENVEREINS, de Id.—(Vol. XVIII, 1887). *Ueber topographische Messungen und Terrainsaufnahmen im Gebirge* (A. Waltenberger). *Ueber touristische Höhen-und Tiefen-Bestimmungen*

(L. Obermair). *Unser Fuss* (Dr. C. Partsch). *Die erste ärztliche Hilfeleistung bei Erkrankungen und Unglücksfällen auf Alpenwanderungen* (Dr. A. Lieber).

JAHRBUCH DES GEBIRGS-VEREINS FÜR DIE SAECHS.-BOEHM. SCHWEIZ, de Dresden.—(N.º III, 1887). *Der Name des Elbstroms* (K. Richter).

UEBER BERG UND THAL, de Id.—(Núms. 8 á 12). *Haus-industrie in der sächs. Schweiz* (Theile). *Deutsche oder lateinische Druckschrift?* (Id.).

OESTERREICHISCHE ALPEN-ZEITUNG, de Viena.—(Núms. 224 á 234).

OESTERREICHISCHE TOURISTEN-ZEITUNG, de Id.—(Núms. 16 á 24). *Die Bevölkerung von Tirol* (Th. Schmitt).

MITTHEILUNGEN DER SECTION FÜR HOEHLenkunde DES OESTERREICHISCHEN TOURISTEN-CLUB, de Id.—(Any vi, 1887). *Höhlenfahrten in Krain* (F. Kraus).

SCHWARZWALD-VEREIN. BERICHT UEBER DIE HAUPT-VERSAMMLUNG ZU LAHR, d' Eisenach.—(15 Maig 1887).

BULETIN SOCIETATI GEOGRAFICE ROMANE, de Bucuresci.—(Any VIII, trim. 3-4). *Notite relative la nomenclatura topografică a Bucovinei* (A. Procopian-Prokopivici).

TIJDSCRIFT VAN HET NEDERLANDSCH AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP, d' Amsterdam.—(Vol. IV, Núms. 2, 7-10). *Beschouwingen over het diluvium van Nederland* (Dr. J. Lorié).

THE ALPINE JOURNAL, de Londres.—(Núms. 97 y 98). *The building of the Alps* (W. Mathews). *On the use of alcoholic stimulants in Mountaineering* (W. Marcket). *The prevention of Snow-Burning and Blistering* (G. Scriven). *Alpine Accidents in 1887.*

THE AMERICAN JOURNAL OF PHILOLOGY, de Baltimore (E. U.).—(Núms. 30 y 31). *Speech Mixture in French* (A. M. Elliott).

BULLETIN OF THE CALIFORNIA ACADEMY OF SCIENCES, de San Francisco (E. U.)—(N.º 6). *Early spanish voyages of discovery on the Coast of California* (G. Davidson).

R. A. S.

SECCIÓ DE NOTICIAS.

INVITACIONS.— Havém rebut ab agrahiment las següents: del «Instituto de Fomento del Trabajo Nacional,» pera la sessió necrològica dedicada á D. Frederich Ricart lo 23 del corrent; y de la «Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona,» pera la sessió inaugural del 29 del propi mes.

ADEFESSIS EN GRANOLLERS.— De tals pôden calificar-se uns llampants kioskos en mal hora col-locats en los quatre ànguls del mercat d' aquella vila y que enlletjéixen soberanament las robustas pilastres que tant caràcter li donavan. La reixa de ferro ab que s' ha aislat lo recinte clos per aquèstas, si no tant ridí-

cula, es igualment inoportuna per lo que desnaturalisa lo bonich conjunt de època d' aquella construcció. Esperém que lo més prompte possible tornarà tot á son primitiu ser y estat.

LLETRA BASTARDA ESPANYOLA.—Ab atent comunicació havém rebut de don Ceserí Gorchs, Director del «Correo tipográfico,» varias mostras de impresos ab tipos d' aquella classe d' escritura, fosos en l' establiment de dit senyor ab motlllos grabats en lo meteix, constituhint per lo tant un nou y lloitable avens en la industria catalana, per lo qual de cor li doném nostra més afectuosa enhorabona.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA

PERIÓDICHES NOUS.—Havém rebut aquest mes los següents, agrahint la deferència: *El Correo tipográfico*, de Barcelona; *Gazeta de Portugal*, de Lisboa; *L' Indépendant littéraire y la Revue-Gazette maritime et commerciale*, de París; y *Atti e Memorie della Società Alpina delle Giulie*, de Trieste.

DONATIUS PERA LA BIBLIOTECA.—Segueix la llista (V. número anterior):

De D. Ramon Arabia y Solanas: 1656 i fasc. *Memorias de la Junta Directiva y del Director facultativo de las obras de la Exposición Universal de Barcelona* (ab 1 piano)—Barcelona, Suc. de N. Ramírez y C.^a, 1887.

De la «Asociación de Arquitectos de Cataluña,» de Barcelona: 1657 y 1657 * i fasc. *Monasterio de San Benito de Bages*, per D. Jaume Gustà Bondia—Barcelona, Fidel Giró, 1887 (2 ex.).

De D. Joseph Brunet y Bellet: 1658 i vol. *Erros históricos, Espanya: ni iberos ni fenicios*, per lo donador—Barcelona, La Academia, 1887.

De Mr. Jean-Auguste Brutails: 1659 i fasc. *Monographie de la Cathédrale et du Cloître d' Elne*, per lo donador—Perpignan, Ch. Latrobe, 1887.

De Mr. Maurice Gourdon, delegat á Luchon: 1660 i fasc. *Les mollusques de la Haute Vallée d' Aure (Hautes Pyrénées)*, per lo donador—(Extr. del *Bull. de la Soc. Ramond*).

Del «Monitor de primera enseñanza,» de Barcelona: 1661 i vol. *Almanaque Bastóns para 1888*—Barcelona, 1887.

De la «Revista Popular,» de Id.: 1662 i vol. *Almanaque de los amigos del Papa para 1888*—Barcelona, Libr. y Tip. Católica, 1887; y 1663 i vol. *Las Bienaventuranzas*, per Madame Bourdon—Id., Id., 1887.

La ASSOCIACIÓ D' EXCURSIONS CATALANA, al insertar en son BUTLLETÍ los extractes de conferencias y altres traballs individuals, no enten per tant ferse solidaria de las ideas y conclusions exposadas per llurs respectius autors.

BIBLIOTECA

del

CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA

Nº de Registre 19484

Autor

Títol

Bulleti CEC

deixat el 4/11/99

Aquest llibre ha d'ésser retornat per tot el dia _____ del 199____ i s'observaran rigorosament per part del lector les condicions del Reglament de la Biblioteca.
Servei de Préstec.

A RETORNAR JUNT AMB EL LLIBRE.

BIBLIOTECA
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE
CATALUNYA

R. 161.8

BIBLIOTECA
DEL
CENTRE EXCURSIONISTA
DE
CATALUNYA

m-4
19.05(46.71)(05)But
R. 19.484

